

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ВОЛИНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ЛЕСІ УКРАЇНКИ

Кваліфікаційна наукова праця
на правах рукопису

ДЯЧЕНКО ВІКТОРІЯ МИХАЙЛІВНА

УДК 94(092)(477)Цинкаловський

ДИСЕРТАЦІЯ

**НАУКОВА ТА КУЛЬТУРНО-ПРОСВІТНИЦЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ
ОЛЕКСАНДРА ЦИНКАЛОВСЬКОГО**

032 – історія та археологія

03 – гуманітарні науки

Подається на здобуття наукового ступеня доктора філософії (PhD)

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело _____ В. М. Дяченко

Науковий керівник: Каліщук Оксана Миколаївна, доктор історичних наук,
професор

Луцьк 2021

АНОТАЦІЯ

Дяченко В. М. Наукова та культурно-просвітницька діяльність Олександра Цинкаловського. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 032 – історія та археологія – Волинський національний університет імені Лесі Українки, Луцьк, 2021.

Дисертація є дослідженням у якому вперше підсумовано наукову та культурно-просвітницьку спадщину знаного археолога, історика, волинезнавця Олександра Миколайовича Цинкаловського (1898–1983). Дослідження представляє результати комплексного аналізу наукової та культурно-просвітницької діяльності вченого.

У роботі з'ясовано, що у сучасному історіографічному дискурсі наукові ідеї О. Цинкаловського та його діяльність на культурно-просвітницькій ниві представлені фрагментарними розвідками у наукових, науково-популярних, бібліографічних та періодичних виданнях. Переважна їх більшість з'явилася уже в роки незалежності України. Попри визнання його доробку як науковця, музейника, просвітянина спостерігаємо нерівномірність вивчення різних сторін творчості О. Цинкаловського та відсутність цілісного наукового дослідження.

Авторка визначила джерельну базу проблеми, що забезпечує об'єктивність наукового дослідження. Студіювання першоджерел, зокрема праць О. Цинкаловського, неопублікованих документів, що зберігаються в архівосховищах Львова, Луцька, Варшави та ін., сприяло системному вивченню наукової та культурно-просвітницької спадщини вченого й дозволило узагальнити його досягнення у цих сферах. З урахуванням класичної для просопографічних досліджень класифікації історичні джерела запропоновано поділити на дві групи. Перший блок – персональні праці, до

якого зарахуємо: 1) наукові праці вченого-історика; їх видове розмаїття – від монографій, статей, тез, рецензій, дидактичної літератури, опублікованих інтерв'ю, біобібліографічних робіт та ін. до особистого архіву – підготовлених матеріалів, варіантів статей, фрагментів монографій, конспектів лекцій та ін., виписок, поміток та ін.; 2) твори у інших жанрах – публіцистика, поезія, проза, посвяти, есе т ін. Другий блок – джерела особового походження: щоденники, листи, автобіографії, спогади та ін. Третій блок – сімейний архів. Четвертий блок – документальні – законодавчі пам'ятки, актовий матеріал, офіційні документи, що мають дотичність до “героя”. П'ятий блок – мемуаристика та епістолярій. Шостий блок – прижиттєві ювілейні матеріали, некрологи. Сьомий блок – інтерв'ю та анкети (для сучасників). І врешті – матеріали інших джерельних типів: речові, етнографічні, усні, зображальні та ін.

Будь-яка наукова робота неможлива без обґрунтування теоретико-методологічних засад, наукового інструментарію та термінологічного апарату. Констатовано, що дослідниця використала наступні принципи (підходи): історизму, об'єктивності, науковості й наукового плюралізму, регіоналістики, міждисциплінарності, біографістики. У роботі застосовано методи, що репрезентують чотири ключові групи – філософські, загальнонаукові, спеціальнонаукові та конкретно (проблемно) наукові. Розкрито становлення методології просопографічних студій та проаналізовано сутність біографічного методу. Стверджено, що за допомогою використання біографічної та просопографічної методики вдалося краще вивчити конкретні історичні умови, у яких діяв О. Цинкаловський, мотиви його діяльності, а також встановити міжособистісні взаємини, що були визначальними для характеру його наукової роботи. Простежити становлення світогляду О. Цинкаловського ефективно на рівні мікроісторичних, локальних процесів – історичному, географічному, культурному і політичному.

Встановлено, що основними чинниками, які зумовили формування особистості О. Цинкаловського стали родинна традиція, соціальне оточення, наукове та навчально-педагогічне середовище, особистий досвід наукової та професійної діяльності, прагнення до саморозвитку та самовдосконалення.

Проаналізовано вплив родини на формування світогляду дослідника. Стверджено, що саме виховання батьків, і особливо дідуся Павла Нітецького, визначили інтерес до української історії та культури, що пізніше знайшло своє втілення у наукових та публіцистичних працях вченого. Маючи у роду поляків, німців, татар, і перебуваючи у середовищі, далекому від рідної культури, він став справжнім патріотом України. Показано, що саме родинна традиція визначила зацікавлення Олександра Цинкаловського минулим краєм.

Показано початки культурно-просвітньої та фахової праці, розкрито роль інтелектуальних середовищ Кременця, Львова, Києва, Варшави у формуванні світогляду О. Цинкаловського. Висвітлено вплив окремих польських та українських вчених (В. Антоневич, Т. Сулімірський, І.Шедрик) на формування його як науковця.

У перших десятиріччях ХХ ст. відбувається становлення О. Цинкаловського як громадсько-політичного та культурно-освітнього діяча в обставинах Першої світової війни, Української національної революції 1917–1921 рр. Він став яскравим представником українського національного життя в Західній Волині у міжвоєнний період. Відтворено його участь у діяльності “Просвіти”, яка у міжвоєнне десятиліття була найпоширенішою формою українського культурно-просвітницького руху. На Волині значне визнання отримала “Просвіта” м. Володимира-Волинського, до якої належав О. Цинкаловський.

Стверджено, що у центрі зацікавлень О. Цинкаловського завжди були проблеми історії українського народу. Він повсякчас відстоював окремішність українців, самобутність та оригінальність їхньої минувшини, мови, культури.

У сфері наукової діяльності особливою є заслуга О. Цинкаловського у дослідженні одного з українських регіонів – Волинь. Серед вчених, які впродовж ХХ ст. писали про волинський край, О. Цинкаловському належить провідне місце. Окрім того увагу дослідника привернули також Холмщина, Лемківщина та Підляшшя.

Роль Олександра Цинкаловського в українській історичній науці визначають наступні щонайменше десять напрямків його досліджень. На підставі власних досліджень та запропонованих у вітчизняній історіографії поділів виділимо такі: дослідження старовинної історії Волині, усіх археологічних культур, починаючи від палеоліту і до епохи заліза включно з виділення місцевих культур; виявлення, фіксація і збереження пам'яток матеріальних культур; дослідження дерев'яних і кам'яних архітектурних споруд, пам'яток архітектури; сакральне мистецтво – церкви домонгольського, монгольського і післямонгольського часу (на Волині, в Галичині, на Лемківщині); хрести-енколпіони, дерев'яні і камінні хрести, виставки ікон; історико-краєзнавчі нариси, особливо виділяється синтетичне дослідження із історичного краєзнавства “Стара Волинь і Волинське Полісся (краєзнавчий словник від найдавніших часів до 1914 р.)” (Вінніпег, 1984) і “Стародавні пам'ятки Волині” (Торонто, 1975); історико-географічні розвідки з топографії міст і містечок – Літовежа, Махнівки, Небеля, Пересопниці, Сутейська, Червена і Червенських городів, Шумська; особливо описи Крем'янця (“Волинська Швейцарія”); історична картографія (археологічний атлас Волині і Волинського Полісся у складі дванадцяти оригінальних і унікальних авторських мап, Крем'янець 1939 р.); дослідження з історичної краєзнавчої бібліографії (огляди україніки в європейській історичній літературі); проблеми теорії і практики музеєзнавства на підставі чималого особистого досвіду роботи у музеях Варшави, Кракова, Крем'янця, Львова у 20-50-х роках ХХ ст.; гідрологія (“Ріка Прип'ять та її допливи”, 1960); палеонтологічні студії.

Згідно проведених підрахунків, на підставі попередніх бібліографічних показників авторства Максима Бойка та власних розвідок, загальна кількість праць О. Цинкаловського становить 150 наукових та науково-популярних праць.

З'ясовано, що окремим напрямком наукової та культурно-просвітницької діяльності О. Цинкаловського стала його праця як музейного працівника та музеєзнавця. Показано, що професійна діяльність вченого пов'язана з Архівом історії Унії, Державним археологічним музеєм у Варшаві, Кременецьким краєзнавчим музеєм. Стверджено, що вчений добре розумів значення музеїв та музеєзнавства у краєзнавчих студіях. Серед теоретичних розробок О. Цинкаловського слід згадати його характеристику музейництва на Лемківщині. Характеризуючи стан охорони пам'яток культури і природи в Україні дослідник обґрунтовує необхідність створення т. зв. "скансенів".

Важливим є не лише дослідити науковий доробок О. Цинкаловського, а й на належному рівні оцінити його внесок в розвиток волинезнавства. У роботі показані різні аспекти увічнення пам'яті науковця – це, насамперед, видання праць, опублікованих ним або про нього; проведення низки наукових конференцій присвячених вченому; встановлення пам'ятних дощок на честь волинезнавця; найменування його іменем вулиць у м. Володимирі-Волинському й Ковелі та ін.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у наступному:

– *уперше*: створено цілісне дослідження наукової та культурно-просвітницької діяльності Олександра Цинкаловського; представлено наукову творчість вченого як представника історичної науки Західної України у міжвоєнний період; введено до наукового обігу низку неопублікованих документів, що стосуються наукової діяльності волинезнавця, зокрема з фондів відділу рукописів Львівської наукової бібліотеки ім. Василя Стефаника НАН України, а також Волинського краєзнавчого музею; висвітлено головні напрями діяльності вченого як

археолога, етнографа та краєзнавця; показано участь Олександра Цинкаловського у науковому та національно-культурному житті;

– *уточнено*: характеристику джерельної бази та стану наукового опрацювання наукової та культурно-просвітницької спадщини Олександра Цинкаловського; діяльність вченого як представника державних пам'яткоохоронних та музейних установ Другої Речіпосполитої та Польської Народної Республіки; розширено та уточнено бібліографію вченого за рахунок нефіксованих раніше творів, здійснено їх систематизацію та проблемно-тематичним принципом;

– *подальшого розвитку* отримало твердження, що Олександр Цинкаловський зайняв належне місце серед дослідників минулого Волині, а його підхід до студій визначався комплексним характером пошуків та концептуальним баченням історичного минулого краю.

Практичне значення одержаних результатів полягає у тому, що наведені у праці факти, висновки та узагальнення можуть бути використані в ході волинезнавчих студій (особливо з праісторії Волині) та археологічних розвідок. Використавши результати досліджень, можна буде уточнити біографію Олександра Цинкаловського, належно оцінити його внесок у розвиток української історичної науки. Отримані дані можуть бути корисними під час підготовки узагальнюючих праць з історії України, історіографічних праць, укладанні бібліографічних довідників, шкільних підручників та посібників, навчально-методичних посібників для вчителів. Матеріали дослідження можуть доповнити зміст навчальних курсів з археології, методики польової археології, а науково-теоретичні результати – для підготовки спецкурсів з біографістики у вищих навчальних закладах. Викладений у дисертації фактичний матеріал придатний для використання в екскурсійній та музейній роботі.

Ключові слова: Олександр Цинкаловський, наукова діяльність, культурно-просвітницька діяльність, Західна Волинь, Друга Річпосполита, краєзнавство.

Dyachenko V. Scientific and cultural-educational work of Oleksandr Tsinkalovsky – Qualification Scientific Work. Manuscript.

Dissertation for the degree of Doctor of Philosophy in History and Archeology (032 – History and Archeology) - Lesya Ukrainka Volyn National University, Lutsk, 2021.

Dissertation is the first study where the scientific and cultural-educational heritage of the well-known archaeologist, historian, Volyn scholar Oleksandr M. Tsinkalovsky (1898–1983) is summarized. The study presents the results of a comprehensive analysis of scientific and cultural-educational activities of the scientist.

The study finds that in modern historiographical discourse, the scientific ideas of O. Tsinkalovsky and his activities in the cultural and educational fields is represented by fragmentary investigations in scientific, popular science, bibliographic and periodical publications. The vast majority of them appeared during the years of independent Ukraine. Despite the recognition of his work as a scientist, museologist, educator, we observe the imperfect periodicity of researches of various aspects of O. Tsinkalovsky's works and lack of a comprehensive scientific study.

The author has identified the main basis of the problem, which ensures the objectivity of scientific research. The study of primary sources, in particular the works of O. Tsinkalovsky: unpublished documents stored in the archives of Lviv, Lutsk, Warsaw, etc., contributed to the systematic study of scientific and cultural-educational heritage of the scientist and allowed to summarize his achievements in these areas. Considering the traditional classification for prosopographic research, there is proposed to divide historical sources into two groups. The first group - personal works, which include: 1) scientific works of the scientist-historian; their types – starting with monographs, articles, abstracts, reviews, didactic literature, published interviews, biobibliographic works, etc. to the personal archive - prepared information, versions of articles, fragments of monographs, lecture notes, extracts, notes, etc. ; 2) works in other genres - journalism, poetry, prose, dedicated

works, essays, etc. The second group - sources of personal origin: diaries, letters, autobiographies, memoirs, etc. The third group is the family archive. The fourth group - documentary - legislative memos, act material, official documents related to the "hero". The fifth group is memoirs and epistolary. The sixth group - lifetime anniversary materials, obituaries. The seventh group - interviews and questionnaires (for contemporaries). And finally - materials of other types: artefacts, ethnographic, oral, pictorial, etc.

Any scientific work is impossible without substantiation of theoretical and methodological principles, scientific tools and terminological apparatus. It is stated that the researcher used the following principles (approaches): historicism, objectivity, scientific and scientific pluralism, regionalism, interdisciplinarity, biography. The research paper uses methods that represent four key groups - philosophical, general, special and specifically (problem) scientific. We have revealed the formation of the methodology of prosopographic studies and analyzed the essence of the biographical method. It is stated that with the help of biographical and prosopographic methods it made possible to study in the better way the specific historical conditions in which O. Tsinkalovsky worked, the motives of his activity, as well as to establish interpersonal relationships that were decisive for the nature of his scientific work. It also enabled to trace the formation of O. Tsinkalovsky's worldview effectively at the level of microhistorical, local processes - historical, geographical, cultural and political.

It is established that the main factors that determined the formation of O. Tsinkalovsky's personality were family traditions, social environment, scientific and educational environment, personal experience of scientific and professional activities, the desire for self-development and self-improvement.

There was analyzed the influence of the family on the formation of the researcher's worldview. It is claimed that the upbringing of parents, and especially the grandfather of the scientist - Pavlo Nitetsky, determined his interest in Ukrainian history and culture, which was later embodied in the scientific and journalistic works of the researcher. Coming from a line of Poles, Germans, Tatars,

and living in an environment far from native culture, he became a true patriot of Ukraine. It is shown that the family traditions determined Oleksandr Tsinkalovsky's interest in the region's past.

There is described the beginnings of cultural, educational and professional work, as well as revealed the role of intellectual environments of Kremenets, Lviv, Kyiv, Warsaw in the formation of O. Tsinkalovsky's worldview. In the paper there is highlighted the influence of some Polish and Ukrainian scientists (V. Antonevich, T. Sulimirsky, I. Shedryk) on his formation as a scientist.

During the first decades of twentieth century occurs the formation of O. Tsinkalovsky as socio-political and cultural-educational figure in the circumstances of the First World War and the Ukrainian National Revolution of 1917–1921. He became a prominent representative of Ukrainian national life in Western Volyn region in the interwar period. In the research paper was reproduced his participation in “Prosvita”, which in the interwar decade was the most common method of the Ukrainian cultural and educational movement. In Volyn region, “Prosvita” in Volodymyr-Volynskyi town, to which belonged O. Tsinkalovsky, received significant recognition.

It is stated that the central point of O. Tsinkalovsky's interest has always been the problems of Ukrainian people history. He always defended the individuality of Ukrainians, the originality and originality of their past, language and culture.

In the field of scientific activity, the special worth of O. Tsinkalovsky is the study of one of the Ukrainian regions - Volyn. Among the scientists, who during the twentieth century wrote about the Volyn region, O. Tsinkalovsky takes pride of place. In addition, the researcher's attention was also drawn to Chelm Land, Lemkivshchyna and Podlasie.

The role of Oleksandr Tsinkalovsky in Ukrainian historical science is determined by the following at least ten areas of his researches. On the basis of own research and some proposed in the national historiography, we will separate following: research of the ancient history of Volyn region, all archeological

cultures, starting from the Paleolithic to the Iron Age, including the selection of local cultures; identification, fixation and preservation of landmarks of material cultures; research of wooden and stone architectural buildings, heritage assets; sacred art – churches of pre-Mongol, Mongol and post-Mongol times (in Volyn, Galicia and Lemkivshchyna regions); engolpions, wooden and stone crosses, sacred image exhibitions; historical and local essays, especially stands out the research on historical local study “Old Volyn region and Volyn Polissya (local dictionary from ancient times till 1914 year)” (Winnipeg, 1984) and “Ancient heritage assets of Volyn region” (Toronto, 1975); historical and geographical surveys on the topography of cities and towns - Litovezh, Makhnivka, Nebel, Peresopnytsia, Suteyska, Cherven and Chervensky towns, Shumsk; especially descriptions of Kremyanets (“Volyn Switzerland”); historical cartography (archeological atlas of Volyn and Volyn Polissya as a part of twelve original and unique author's maps, Kremyanets 1939); research on historical local bibliography (reviews of Ukraine in European historical literature); problems of theory and practice of museum studies on the basis of considerable personal work experience in museums of Warsaw, Krakow, Kremyanets, Lviv in the 20-50s of the twentieth century; hydrology (Pripyat River and its confluents, 1960); paleontological studies.

According to own calculations, on the basis of previous bibliographic indexes by Maksym Boyko and own research, the total number of works by O. Tsinkalovsky counts 150 scientific and popular science works.

It was found out that a separate direction of scientific and cultural-educational activity of O. Tsinkalovsky was his job as a museum worker and museologist. It is shown that the professional activity of the scientist is connected with the Archives of the History of the Union, the State Archaeological Museum in Warsaw, the Kremenets Local Museum. It is stated that the scientist understood the importance of museums and museum studies in local studies. Among the theoretical studies of O. Tsinkalovsky should be mentioned his description of museums in Lemkivshchyna region. After investigating the condition of protection

of cultural and natural places in Ukraine, the researcher proves the necessity to create the so-called "Open air museums".

It is also important to properly recognize his influence on the development of Volyn studies, accept of his scientific achievements. The paper shows various aspects of perpetuating the memory of the scientist - this is, first of all, the publication of works published by him or about him; holding a number of scientific conferences dedicated to the scientist; installation of memorial plaques in honor of the Volyn scholar; naming streets in Volodymyr-Volynskyi and Kovel after him, etc.

The scientific novelty of the results obtained:

- *For the first time:* was created a comprehensive study of scientific and cultural-educational activities of Alexander Tsinkalovsky; presented the scientific work of the scientist as a representative of the historical science of Western Ukraine in the interwar period; published a number of unpublished documents relating to the scientific activities of the Volyn scholar, in particular from the stocks of the Manuscripts Department of the Lviv Scientific Library named by Vasyl Stefanyk of the National Academy of Sciences of Ukraine, as well as the Volyn Local Museum; highlighted the main activities of the scientist as an archaeologist, ethnographer and local historian; presented Oleksandr Tsinkalovsky's participation in scientific and national-cultural life;

- *Specified:* characteristic of the sources database and the condition of scientific elaboration of the scientific and cultural-educational heritage of Oleksandr Tsinkalovsky; activity of the scientist as a representative of the state landmarks protection and museum institutions of the Second Polish Republic and the Polish People's Republic; expanded and specified the bibliography of the scientist at the expense of previously unpublished works, systemized the scientists works with the problem-thematic principle;

- *The following issue have been further developed,* that Oleksandr Tsinkalovsky took the right place among the researchers of Volyn history, and his

approach to the study was determined by the complex nature of the search and the conceptual vision of the historical past of the region.

The practical significance of the results obtained is that they can be used during other studies of Volyn region (especially prehistory of Volyn region) and archeological explorations. Using the obtained results of the research anyone can get acquainted with the authentic biography of Oleskandr Tsinkalovsky, evaluate his influence on development of Ukrainian historical science. The obtained information can be used for preparing different works on the history of Ukraine, historiographical works, collecting of bibliographic reference books, school textbooks and manuals, teaching aids for teachers. Research materials can be added to training courses in archeology, methodology of field archeology, besides, scientific and theoretical results can be also added for preparation for specialty biography courses for degree studies. The information available in the dissertation is suitable to be used use for preparation for excursions and museum work.

Key words: Oleksandr Tsinkalovsky, scientific activity, educational activity, Western Volyn region, Second Polish Republic, local studies.

Список публікацій здобувача за темою дисертації

Наукові праці, в яких опубліковано основні результати дисертації

- ✓ Олександр Цинкаловський – видатний дослідник Волині та Волинського Полісся. *Історичний архів. Наукові студії*. Миколаїв, 2015. Вип. 14. С. 41–46 (у співавторстві);
- ✓ Життєвий шлях і науковий доробок Олександра Цинкаловського: історіографічний аспект. *Літопис Волині: Всеукраїнський науковий часопис*. Луцьк, 2015. Ч. 14. С. 24–29;
- ✓ Археологічна діяльність Олександра Цинкаловського та її вплив на сучасні дослідження праісторії Волині. *Літопис Волині: Всеукраїнський науковий часопис*. Луцьк, 2016. Ч. 16. С. 69–74.
- ✓ Епістолярна спадщина волинезнавця Олександра Цинкаловського. *Краєзнавство*. 2019. Ч. 4. С. 76-83.
- ✓ Олександр Цинкаловський у пам’яті волинян. *Літопис Волині*. 2021. Ч. 25. С. 7–11.
- ✓ Aleksander Cynkałowski: cechy kształtowania naukowca. *Knowledge, Education, Law, Management*. 2021. Nr 1 (37), vol. 2. S. 232–238.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації

- ✓ “Стара Волинь і Волинське Полісся” – класична праця з волинезнавства. *Дні науки історичного факультету, присвячені 180-річчю Київського університету*. Київ: Логос, 2014. С. 563-566.
- ✓ Олександр Цинкаловський: повернення із забуття (історіографічний аспект). *Україна і світ: гуманітарно-технічна еліта та соціальний прогрес: тези доп. Міжнар. наук.-теор. конф. студ. і аспірантів, м. Харків, 8-9 квітня 2014 р.* / редкол. Л. Л. ТОВАЖНЯНСЬКИЙ та ін. Харків: НТУ “ХПІ”, 2014. С. 55–56.
- ✓ Дослідження Володимирщини у науковій спадщині Олександра Цинкаловського. *Матеріали VII Волинської Всеукр. іст.-краєзн. конф.* (до 95-річчя заснування Житомирського державного університету імені

- Івана Франка) м. Житомир, 7 листопада 2014 р. Студентська секція. Житомир : Полісся, 2014. С. 37–39.
- ✓ Фольклорно-етнографічна спадщина Олександра Цинкаловського: джерелознавчий аспект. *Літопис Волині: Всеукраїнський науковий часопис*. 2017. Ч. 18. С. 51-60.
  - ✓ Громадсько-просвітницька діяльність Олександра Цинкаловського. *Літопис Волині: Всеукраїнський науковий часопис*. 2018. Ч. 19. С. 139-142.
  - ✓ Олександр Цинкаловський и його співпраця з Інститутом дослідів Волині. *Матеріали Всеукраїнської іст.-краєз. конф.*, приуроченої до 120-тиріччя від дня народження видатного земляка, історика, краєзнавця Олександра Цинкаловського. Луцьк, 2018. С. 79-80.
  - ✓ Олександр Цинкаловський і регіональна історіографія. *XII Буковинська міжнародна історико-краєзнавча конференція, присвячена 185-й річниці від дня народження Юрія Федьковича та 160-й річниці від дня народження Степана Смаль-Стоцького*: Тези доп. / наук. ред. О. В. Добржанський. Чернівці: Технодрук, 2019. С. 139-141.
  - ✓ Громадсько-політична діяльність Олександра Цинкаловського у міжвоєнний період. *Політологічні читання імені професора Богдана Яроша*: зб. наук. пр. Вип. 9 / за заг. ред. В. І. Бортнікова, О. Б. Ярош, Я. Б. Яроша. Луцьк: Вежа-Друк, 2020. С. 190-193.
  - ✓ Олександр Цинкаловський як директор Кременецького краєзнавчого музею. *Сучасна наука та освіта Волині*: Зб. мат. наук.-практ. онлайн-конф. (20 листопада 2020 р.) / упоряд., голов. ред. О. Ю. Ройко. Луцьк: Вежа-Друк, 2020. С. 43–45.
  - ✓ Олександр Цинкаловський та його історичні студії Лемківщини. *XIII Буковинська міжнародна історико-краєзнавча конференція, присвячена 400-річчю Хотинської війни*: Тези доп. (м. Чернівці, 22–23 жовтня 2021 р.) / наук. ред. О. В. Добржанський. Чернівці: Чернівецький нац. ун-т ім. Ю. Федьковича, 2021. С.150–151.

Зміст

Перелік умовних скорочень.....	17
Вступ	18
Розділ 1. Історіографія, джерельна база та методологія	25
1. 1. Стан наукового вивчення теми.....	26
1. 2. Джерельна база	42
1. 3. Методологія і методика.....	62
Розділ 2. Становлення особистості та формування світогляду.....	72
2. 1 Родинна традиція	73
2. 2. Інтелектуальне середовище	83
2. 3. Культурно-просвітницька діяльність О. Цинкаловського у міжвоєнній Польщі	96
2. 4. Вплив наукової спадщини О. Цинкаловського на волинезнавчі дослідження	103
Розділ 3. Наукова спадщина Олександра Цинкаловського	110
3. 1. Археологічні розвідки вченого.....	110
3. 2. Краєзнавчі дослідження	138
3. 3. Етнографічні зацікавлення.....	157
3. 4. Інші напрямки наукових студій	165
Розділ 4. Музеєзнавчі дослідження та діяльність з поповнення музейних колекцій	186
Висновки.....	209
Додатки	214
Джерела та література	230

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

- АГУ – Архів історії Унії
- АВУ – Архів Варшавського університету
- ВКМ – Волинський краєзнавчий музей
- ВНЗ, виш – вищий навчальний заклад
- ВР ЛННБ ім. В. Стефаника – відділ рукописів Львівської національної наукової бібліотеки ім. В. Стефаника
- ДАМ – Державний археологічний музей у Варшаві (Państwowy Muzeum Archeologiczny)
- Держархів Волинської області – Державний архів Волинської обл.
- ІА АН УРСР – Інститут археології Академії наук Української Радянської Соціалістичної Республіки
- ІДВ – Інститут дослідів Волині (Вінніпег)
- ІСН АН УРСР – Інститут суспільних наук Академії наук Української Радянської Соціалістичної Республіки
- НТШ – Наукове товариство імені Т. Шевченка
- ПАТ – Польське археологічне товариство
- ПНР – Польська Народна Республіка
- СРСР – Союз Радянських Соціалістичних Республік
- УРСР – Українська Радянська Соціалістична Республіка
- УНР – Українська Народна Республіка
- УПРВ – Українська парламентська репрезентація на Волині
- УСГ – Українська студентська громада
- УЦР – Українська Центральна Рада
- ЦДІАЛ України – Центральний державний історичний архів України, м. Львів
- BN w Warszawie – Biblioteka Narodowa w Warszawie

ВСТУП

Суспільні зміни вимагають цілеспрямованої гуманітарної політики у державі, одним з аспектів якої може слугувати вивчення особистісного контексту в історії, та дозволяє говорити про формування сучасної національної просопографії. Біографічна розвідка є поширеним у світовій науці інструментом актуалізації гуманістичного вектора. Біографії є можливістю через конкретні приклади продемонструвати переплетення особистого й суспільного, історичного й побутового. Адже будь-яка особистість є точкою перетину багатьох систем (мова, релігія, держава та ін.). Біографії вчених є складовою історіографії науки, яка, окрім іншого, передбачає дослідження кола інтересів вченого, їхнього походження, освіти, наукової кар'єри, особистого життя. Наприкінці 70-х років ХХ ст. спостерігаємо одночасний та синхронний інтерес до біографічного методу серед гуманітаріїв Франції, Канади, Італії та ін. Вітчизняні дослідники, тривалий час затиснуті ідеологічними обмеженнями, були змушені уникати підходів, ґрунтованих на пріоритетності ролі особи в історії. Тож, просопографічні студії в Україні ще не вичерпали свій потенціал та не втратили актуальність. За останнє десятиліття в Україні захищено лише кількасот кандидатських і докторських робіт, присвячених постатям української історії, культури, освіти і науки. Це дуже і дуже мало для 45-тимільйонного українського народу. Для порівняння, у сусідній Польщі та навіть Росії пишеться і видається значно більше історико-біографічних праць, ніж у нас. Розвиток історичної науки на сучасному етапі пов'язаний з появою “інтелектуальних біографій”, які поєднують біографічний життєпис і аналіз творчої спадщини.

Історична наука у сучасній Україні сформувала низку напрямків, які нині отримали особливо активний розвиток, серед яких слід назвати регіоналістику і як її прояв “регіональну історіографію”. На переконання Ярослави Верменич, виокремлення історичної регіоналістики у самостійний

науковий напрям дозволить, по-перше, організаційно об'єднати досі розрізнені зусилля представників різних наук; по-друге, створення умов для зосередження зусиль на найбільш перспективних напрямках; по-третє, відкриває можливість піднятися у дослідженнях регіональної специфіки від конкретно-емпіричного аналізу до теоретичних узагальнень¹. Основним критерієм для регіоналізму є природний органічний устрій територіальної організації соціальних, політичних, економічних та культурних аспектів життєдіяльності людських спільнот (виявлений у соціальній згуртованості етнічних, расових, конфесійних і мовних груп, які мешкають спільно; економічному взаємодоповненні тих господарських і промислових одиниць, що працюють у межах окремо взятої території; сумісності суспільних цінностей, пов'язаних з культурою, релігією, а також історичними традиціями)². Регіональність дозволяє побачити всю багатовимірність, багатоаспектність та різнорівневість явищ і процесів, що стосуються створення та функціонування історичних знань на макро- і мікрорівнях. Вона поєднує часткове і загальне, національне і тотальне в історії науки.

Особистість Олександра Цинкаловського дозволяє поєднати ці актуальні та важливі напрями: подивитися на історію крізь призму мікроісторії (на прикладі Волині) та біографістику. Адже він є беззаперечним авторитетом у волинезнавчих дослідженнях і його вплив на наступні покоління вчених є очевидним. Представники гуманітарних наук завжди виконували важливі функції, формуючи не лише власний інтелектуальний простір, а й суспільну свідомість через актуалізацію тих чи інших подій. Суспільствознавці формують національну (історичну) пам'ять, сприяють гармонізації міжнаціональних відносин. Опозиціонування Олександром Цинкаловським своєї українськості, незалежно від обставин, є яскравим

---

¹ Верменич Я. В. Теоретико-методологічні проблеми історичної регіоналістики в Україні. Київ: Інститут історії НАН України, 2003. С. 65.

² Студенніков І. Регіоналістика і регіонознавство: проблеми методології та категоріального апарату. *Регіональна історія України*: зб. наук. ст. 2007. Вип. 1. С. 70.

послідовності поглядів та розуміння ролі науковця для розвитку своєї нації. Тож наукова та суспільно-практична актуальність теми праці не викликає жодних застережень.

Зв'язок роботи з науковими планами, програмами, темами. Наукове дослідження реалізоване у рамках кафедральних планів кафедри історії України та археології Волинського національного університету імені Лесі Українки.

Мета дослідження – здійснити всебічне цілісне висвітлення наукової та громадської діяльності Олександра Цинкаловського у контексті розвитку історичної науки у ХХ ст.

Для досягнення поставленої мети визначено наступні *завдання*:

- ✓ з'ясувати ступінь опрацювання теми у науковій літературі, визначити дослідницькі перспективи та виявити характерні риси всього комплексу джерел з проблематики дослідження;
- ✓ окреслити основні елементи формування особистості Олександра Цинкаловського як вченого та громадського діяча;
- ✓ визначити основні дослідницькі напрями діяльності вченого: археологія, краєзнавство, етнографія та ін.;
- ✓ визначити місце наукового доробку Олександра Цинкаловського у галузі археології, історії, краєзнавства та обґрунтувати вплив його досліджень на подальші дослідження праісторії Волині.
- ✓ визначити внесок науковця у дослідження історії Волині та становлення волинезнавства.

Об'єктом дослідження визначено суспільно-політичні та культурно-просвітницькі процеси в Західній Україні кінця ХІХ – кінця ХХ ст.

Предметом дослідження стали основні напрямки наукових пошуків Олександра Цинкаловського, його наукова та культурно-просвітницька праця, оцінка внеску у розвиток подальших волинезнавчих студій.

Хронологічні межі дослідження класично визначені часом життя Олександра Миколайовича Цинкаловського – від 1898 р. до 1983 р. Хоч,

активна наукова та культурно-просвітницька діяльність О. Цинкаловського розпочалася у роки національно-визвольної революції 1917–1921 рр. Якщо у роботі ми виходили за означені часові рамки, то це зумовлено необхідністю показати вплив студій вченого на подальші волинезнавчі дослідження.

Територіальні рамки дослідження визначені місцями проживання Олександра Цинкаловського, де він народився, навчався і працював упродовж життя (Володимир-Волинський, Крем'янець, Львів, Краків, Варшава та ін.). Це території, які перебували у різний час у складі Російської імперії, Другої Речіпосполитої, Української Радянської Соціалістичної Республіки, Польської Народної Республіки у межах Волинської губернії, Волинського, Львівського, Тернопільського воєводств, Волинської області. Так, Західна Волинь з якою пов'язані основна частина життя та головний предмет наукових зацікавлень вченого на початок ХХ ст. входила до Російської імперії, від 1918 р. – до УНР, з 1920 р. – до Польської Республіки, а після 17 вересня 1939 р. – до Союзу Радянських Соціалістичних Республік. Однак, його наукова та культурно-просвітницька діяльність поширювалася і на територію інших країн – як от Канада.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у наступному:

– *уперше*: створено цілісне дослідження наукової та культурно-просвітницької діяльності Олександра Цинкаловського; представлено наукову творчість вченого як представника історичної науки Західної України у міжвоєнний період; введено до наукового обігу низку неопублікованих документів, що стосуються наукової діяльності волинезнавця, зокрема з фондів відділу рукописів Львівської наукової бібліотеки ім. Василя Стефаника НАН України, а також Волинського краєзнавчого музею; висвітлено головні напрями діяльності вченого як археолога, етнографа та краєзнавця; показано участь Олександра Цинкаловського у науковому та національно-культурному житті;

– *уточнено*: характеристику джерельної бази та стану наукового опрацювання наукової та культурно-просвітницької спадщини Олександра

Цинкаловського; діяльність вченого як представника державних пам'яткоохоронних та музейних установ Другої Речіпосполитої та Польської Народної Республіки; розширено та уточнено бібліографію вченого за рахунок нефіксованих раніше творів, здійснено їх систематизацію за проблемно-тематичним принципом;

– *подальшого розвитку* отримало твердження, що Олександр Цинкаловський зайняв належне місце серед дослідників минулого Волині, а його підхід до студій визначався комплексним характером пошуків та концептуальним баченням історичного минулого краю.

Практичне значення одержаних результатів полягає у тому, що наведені у праці факти, висновки та узагальнення можуть бути використані в ході волинезнавчих студій (особливо з праісторії Волині) та археологічних розвідок. Використавши результати досліджень, можна буде уточнити біографію Олександра Цинкаловського, належно оцінити його внесок у розвиток української історичної науки. Отримані дані можуть бути корисними під час підготовки узагальнюючих праць з історії України, історіографічних праць, укладанні бібліографічних довідників, шкільних підручників та посібників, навчально-методичних посібників для вчителів. Матеріали дослідження можуть доповнити зміст навчальних курсів з археології, методики польової археології, а науково-теоретичні результати – для підготовки спецкурсів з біографістики у вищих навчальних закладах. Викладений у дисертації фактичний матеріал придатний для використання в екскурсійній та музейній роботі.

Особистий внесок. У представлений роботі вперше в українській історіографії проведено комплексне дослідження наукової діяльності знаного волинезнавця Олександра Цинкаловського. Ґрунтуючись на широкому колі документальних джерел та за допомогою сучасних науково-теоретичних і методологічних підходів досліджено основні напрями студій вченого: археологія, краєзнавство, етнографія, топоніміка, гідрологія, картографія і т. д.

Апробація результатів дослідження. Положення, викладені у роботі, доповідалися на наукових конференціях та інших наукових зібраннях різних рівнів, а саме: VII Міжнародна конференція “Дні науки історичного факультету, присвячені 180-річчю Київського університету” (м. Київ, КНУ ім. Тараса Шевченка, 24 квітня 2014 р.); IX Міжнародна науково-практична конференція студентів і аспірантів “Молода наука Волині: пріоритети та перспективи досліджень” (м. Луцьк, СНУ ім. Лесі Українки, 12–13 травня 2015 р.); Міжнародний науковий симпозиум “Роль особистості в історії (До 100-річчя з дня народження П. Т. Тронька, доктора історичних наук, професора, академіка НАН України, Героя України)” в рамках науково-практичної конференції “Ольвійський форум – 2015: Стратегії країн Причорноморського регіону в геополітичному просторі” (м. Миколаїв, ЧДУ ім. Петра Могили, 3–6 червня 2015 р.); 54 Всеукраїнська наукова історико-краєзнавча конференція, присвячена 1000-річчю пам’яті київського князя Володимира Великого та 860 річниці початку будівництва Успенського собору (м. Володимир-Волинський, 23 жовтня 2015 р.); III Всеукраїнська науково-практична конференція з міжнародною участю “Український та європейський мистецькі простори: історія, теорія, практика” (м. Рівне, 23-24 жовтня 2019 р.); XII Буковинська міжнародна історико-краєзнавча конференція, присвячена 185-й річниці від дня народження Юрія Федьковича та 160-й річниці від дня народження Степана Смаль-Стоцького (м. Чернівці, 1–2 листопада 2019 р.); Всеукраїнська наукова історико-краєзнавча конференція “Минуле і сучасне Волині та Полісся. Розвиток краєзнавства і краєзнавчої освіти”, присвяченої 30-річчю від часу створення Волинської обласної організації Національної спілки краєзнавців України” (м. Луцьк, 6-7 грудня 2019 р.); IX Всеукраїнські політологічні читання імені професора Богдана Яроша (м. Луцьк, 2020 р.).

Публікації. Основні положення відображено у десяти публікаціях: трьох – у наукових фахових виданнях та семи – в інших наукових виданнях та матеріалах міжнародних і всеукраїнських конференцій.

Структура роботи зумовлена її змістом, метою, науковими завданнями та побудована за проблемно-хронологічним принципом. Працю складають вступ, чотири розділи, висновки, список використаних джерел та додатки. Загальний обсяг становить

РОЗДІЛ 1. ІСТОРИОГРАФІЯ, ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА ТА МЕТОДОЛОГІЯ

Нині тривіальним є твердження, що історик перед тим, як розпочати написання дослідження повинен добре вивчити історію історичних досліджень теми та історичними джерелами. Адже успішність будь-якого історичного дослідження залежить і значною мірою обумовлена ефективністю узагальнень напрацювань попередників з проблем, дотичних до обраного предмету студій; опануванням комплексом історичних джерел, у яких знайшли опосередковане відображення процеси, факти, події, явища, історично значущі факти, пов'язані із діяльністю суб'єктів історичного процесу чи історичних персоналій; раціональним та адаптованим до потреб теми використанням методологічного інструментарію. Вслід за доктором історичних наук, професором Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка Василем Футалою повторимо, що історична наука завжди відводила належне місце висвітленню життєвого шляху видатних особистостей. Історико-біографічні дослідження у незалежній Україні, порівняно з попередніми історіографічними періодами, зазнали якісних та кількісних змін, зріс інтерес до особистісного виміру в історії. Серед студій сучасних вчених окреме місце займають ті, котрі присвячені біографіям істориків, вивченню їх дослідницької, організаційної та громадської діяльності. При цьому особливо пильну увагу гуманітаріїв привернули ті особи, які впливали на розвиток українського суспільно-політичного та культурно-національного життя, відігравали вагомий роль у формуванні ідентичності українців³.

---

³ Футала В. Центристський рух Західної України 1920-1930-х рр. крізь призму сучасної вітчизняної біографіки. *Вісник Львівського торговельно-економічного університету. Гуманітарні науки*. 2018. Вип. 15. С. 92.

1. 1. Стан наукового вивчення теми

Попри те, що Олександр Миколайович Цинкаловський є автором низки праць з історії Волині, які мають концептуальне значення для волинезнавства і не втратили наукової вартості донині, ми не маємо повноцінного та цілісного дослідження його місця у розвитку української історичної науки. Аналіз історіографії досліджуваної проблеми слід проводити, з певними застереженнями, у контексті трьох основних історіографічних періодів, які невіддільні від загальних тенденцій розвитку історичної науки та суспільства, – дорадянського, радянського, паралельно з яким існувала діаспорна історіографія, та сучасного. Саме тому у дослідженні творчої спадщини археолога, історика, етнографа, краєзнавця Олександра Цинкаловського можна виділити наступні етапи:

- ✓ *дорадянський*, коли здійснено початковий аналіз зробленого на той момент вченим (переважно це рецензії на праці, опубліковані вченим);
- ✓ *діаспорний*, коли дослідник став відомим та визнаним і у Польщі, де він мешкав, і серед істориків українського походження, які мешкали за межами України;
- ✓ *сучасний*, який пов'язаний із вивченням наукової спадщини в Україні та визначенням місця Олександра Цинкаловського в українській історіографії.

Щодо радянського періоду, то у радянській Україні праці Олександра Цинкаловського замовчували, а студії його творчості не проводили. У таких виданнях як “Історія міст і сіл Української РСР. Волинська область”⁴ чи книзі “Володимир-Волинський” Ярослава Ісаєвича та Адама Мартинюка⁵ прізвище Олександра Цинкаловського лише згадувалося. Саме тому

---

⁴ Історія міст і сіл Української РСР. В 26 т. Волинська область / Гол. ред. кол.: Тронько П. т. (гол. гол. ред.), Бажан М. П. та ін. Київ: Вид-во АН УРСР, 1970. 760 с.

⁵ Ісаєвич Я.Д., Мартинюк А. І. Володимир-Волинський: іст-краєзн. нарис. Львів: Каменяр, 1988. 71 с.

уважаємо не обґрунтованим виділяти його як окремий етап вивчення наукової спадщини вченого.

Перший етап вивчення професійного та творчого шляху пов'язаний із прижиттєвими зверненнями до його доробку. Слід уважати, що перші реакції на праці вченого були зроблені ще у 1930-х роках. Саме тоді, зокрема, з'явилися рецензії Анатолія Вільнича⁶ та Василя Сімовича⁷ на його роботу “Княжий город Володимир”, яку й донині вважають однією з найфундаментальніших видань з історії стародавнього міста. Прикметно, що вже перші напрацювання Олександра Цинкаловського, які написані на рівні тодішніх можливостей наукового пізнання в історичній галузі, були помічені і належно оцінені.

Праця відомого українського дослідника Максима Бойка⁸, присвячена 75-річчю від дня народження волинезнавця є однією з перших спроб підсумувати творчу спадщину вченого і за окресленням Надії Конон “прикладом внутрішньокнижкової історичної бібліографії”⁹. Йому належав перший реєстр публікацій історика, опублікованих у різних українських та іншомовних виданнях. Однак, не маючи ні оригінальних статей, ні доступу до джерел М. Бойко допустив цілком зрозумілі неточності та пробіли (що не применшує важливості згаданого бібліографічного покажчика для дослідників творчості вченого).

---

⁶ Вільнич А. Історичні праці про Волинь (О.Цинкаловський “Княжий город Володимир” і інші). *Наш Світ*. Луцьк, 1936. Ч.2 (лютий). С. 12-14.

⁷ Бібліографія: Рец. На кн.: О.Цинкаловський. Княжий город Володимир, популярно-науковий нарис. Львів, 1935. 112 с. *Життя і знання*. Львів, 1935. Липень-Серпень (Ч. 94/95). С. 235.

⁸ Бібліографія наукових праць ювілята, 1930-1973 / Впоряд. М. Бойко. *Цинкаловський О. Старовинні пам'ятки Волині*. Торонто, 1975. С.117-123.

⁹ Конон Н. Г. Науковий доробок М. С. Бойка в контексті розвитку історичної бібліографії. *Л'ОГО Σ: kolekcja prac naukowych*. 2019. Т. 4. S. 24-25.

Серед авторів з української діаспори, які писали про наукову діяльність О. Цинкаловського, слід назвати також Степана Радіона¹⁰, Володимира Шиприкевича¹¹. Їхні розвідки не можуть претендувати на комплексний характер дослідження творчості вченого, а є лише короткими нарисами життєвого шляху та окресленням доробку вченого (переважно у вигляді відгуків-рецензій). Варто виокремити працю Степана Радіона у якій подано своєрідну автобіографію, у яку густо вплетено епістолярію вченого¹². Цінністю цієї роботи слід вважати саме уведення до наукового обігу джерел особового походження, які є важливими для відтворення особливостей особи історика, характерною рисою якого було: “В життєвих перепалках людина часто губить своє національне обличчя, гине для свого народу. А проф. О. Цинкаловський, хоч часто все в житті тратив, проте духово далі лишався незламним. Він далі є на службі своєму народові й служить йому всією істотою своєї душі й всім великим знанням археології та історії Волині”¹³.

Цілком очевидно, що вихід знакової праці “Стара Волинь і Волинське Полісся. Краєзнавчий словник – від найдавніших часів до 1914 року)” не залишився непоміченим. З’явилася низка рецензій авторства

---

¹⁰ Радіон С. Професор Олександр Цинкаловський. До ювілею 75-ліття життя й 55-ліття наукової праці. *Цинкаловський О. Старовинні пам’ятки Волині*. Торонто, 1975. С. 29-33.

¹¹ Шиприкевич В. Олександр Цинкаловський. *Цинкаловський О. Стара Волинь і Волинське Полісся (Краєзнавчий словник – від найдавніших часів до 1914 року)*. Т.1. Вінніпег, 1984. С. 598-600

¹² Радіон С. Професор Олександр Цинкаловський. До ювілею 75-ліття життя й 55-ліття наукової праці. *Цинкаловський О. Старовинні пам’ятки Волині*. Торонто, 1975. С. 29-33.

¹³ Радіон С. Професор Олександр Цинкаловський: до ювілею 75-ліття життя й 55-ліття наукової праці. *Охріменко Г., Склярєнко Н., Каліщук О., Ткач В., Романчук О. Олександр Цинкаловський та праісторія Волині*. Луцьк: Волинська обласна друкарня, 2007. С. 20.

Анатоля Курдидика (журналіст і письменник родом з Галичини; у 1956–1960 рр. редактор газети “Вільне слово”, а з 1961 р. – редактор “Нового шляху” у Вінніпегу)¹⁴ та ін. (за підписом О. О-ко)¹⁵.

Інформацію про біографію та наукову творчість О. Цинкаловського зафіксовано у “Енциклопедії Українознавства” під редакцією д-ра Володимира Кубійовича. Хоча й її автори зосередили увагу лише на одній стороні спадщини вченого (як археолога), проте саму наявність гасла слід вважати визнанням внеску історика у дослідження минулого українцями діаспори.

На смерть вченого з’явилася низка некрологів, які у загальних рисах окреслили біографічну інформацію та характеризували його діяльність та наукову спадщину¹⁶.

Характеризуючи дослідження науковців української діаспори варто наголосити, що вони мають деякі недоліки, а саме схильність до ідеалізації минулого, відірваність від архівних джерел, переважання мемуарного жанру. Цими рисами відзначені матеріали про О. Цинкаловського.

В силу існуючих до початку 90-х років радянських ідеологем, постать Олександра Цинкаловського залишалася маловідомою і знайомство з його творчим спадком стало помітним явищем наукового життя часів незалежної України. З 90-х років ХХ ст. і до цього часу спостерігаємо поживлення інтересу до особи вченого, з’явилися перші публікації, присвячені біографічним даним, відбувається активне вивчення окремих напрямків

¹⁴ Курдидик А. Книга про Волинь і Полісся: Черговий осяг волинян: Краєзнавчий словник проф. О. Цинкаловського. *Літопис Волині*. Вінніпег, 1988. Ч.15. С. 106-108.

¹⁵ О-ко О. “Стара Волинь і Волинське Полісся”. *Свобода*. Нью-Джерзи, 1987. 18 березня (Ч. 51). С. 3.

¹⁶ І. К. Св. п. Олександр Цинкаловський. *Свобода: український щоденник*. Джерзі Сіті – Нью-Йорк, 1983. 14 липня (Ч. 131). С. 4; І. К. Світлої пам’яті Олександр Цинкаловський. *Літопис Волині*. Вінніпег, 1988. Ч. 15. С. 206-207; Курдидик А. Археолог Волині помер: його твір житиме. *Український голос: Канадійський фермер*. Вінніпег, 1984. Ч. 13. 19 березня.

наукової творчості О. Цинкаловського. Серед них археологія, етнографія, популяризаторська діяльність науковця. Виявом того, що вчений зайняв належне місце в українській історичній науці є присуктність матеріалів про нього у енциклопедичних та довідкових виданнях. Особливе місце у цьому процесі займають дві міжнародні наукові історико-краєзнавчі конференції “Олександр Цинкаловський і край”, проведені 1998 р. та 2008 р. у Володимирі-Волинському, присвячені різноманітним аспектам життєвого та наукового шляху вченого.

Перші публікації про історика у незалежній Україні подали Олександр Гаврилюк, Світлана Гаврилюк, В. Лишний¹⁷, Григорій Гуртовий¹⁸, Сергій Кот¹⁹, Вальдемар П’ясецький²⁰. Серед вчених, які присвячували свої студії дослідженню творчості відомого волинезнавця слід назвати таких авторів як Архип Данилюк²¹, Олександр Дзюбан²², Володимир Мазурок²³,

---

¹⁷ Гаврилюк О. Н., Гаврилюк С. В., Лишний В. М. Олександр Цинкаловський – видатний дослідник Волині та Волинського Полісся. *Матеріали XL наукової конференції професорсько-викладацького складу і студентів Волинського державного університету імені Лесі Українки*. Ч. 2. Луцьк, 1994. С. 48-50.

¹⁸ Гуртовий Г. Дослідник історії Волині (До 95-річчя з дня народження О.М.Цинкаловського). В: Гуртовий Г.О. Вибрані краєзнавчі статті та бібліографія. Луцьк, 1994. С. 106-108; Гуртовий Г. Науковий подвиг О. М. Цинкаловського. *Минуле і сучасне Волині: Олександр Цинкаловський і край*: Матеріали ІХ наук. іст.-краєзн. міжн. конф., 20-23 січня 1998 р. Луцьк: Надстир’я, 1998. С. 44-46.

¹⁹ Кот С. Олександр Цинкаловський: життя, присвячене Волині. *Праці Центру пам’яткознавства*: зб. наук. пр. / Центр пам’яткознавства НАН України та УТОПіК. Київ, 1992. Вип. 1. С. 174–180. Ра

²⁰ П’ясецький В. О. Цинкаловський – видатний краєзнавець Волині. *Минуле і сучасне Волині: Історичні постаті краю*: Тези доповідей та повідомлень V Волинської іст.-краєзн. конф. (м. Луцьк, 11–13 жовтня 1991 р.) / Луцьк. держ. пед. ін-т імені Лесі Українки, Волинське обласне товариство краєзнавців; редкол. Р. А. Арцішевський та ін. Луцьк, 1991. С. 11-13.

²¹ Данилюк А. Олександр Цинкаловський – видатний дослідник давнини Волині. *Минуле і сучасне Волині та Полісся: Володимир-Волинський в історії України та Волині*:

Оксана Петруніна²⁴, Едуард Рушай²⁵, Олена Цибульська²⁶, Марія Шейчук²⁷, Богдан Янович²⁸ та ін. Названі автори намагалися зробити якнайповніший

Матеріали XIV Волинської наук. іст.-краєзн. конф., присвяченій 13-й річниці Незалежності України та 680-й річниці надання Володимиру-Волинському Магдебурзького права; м.Володимир-Волинський, 2004 р. / упоряд. та відп. за випуск Г. В. Бондаренко, А. М. Силюк. Луцьк, 2004. С. 43-45.

²² Дзюбан О. Олександр Миколайович Цинкаловський – археолог, історик, музейний працівник, публіцист. *Українська періодика: Історія і сучасність*: Доп. та повідомл. Сьомої Всеукр. наук.-теорет. конф. / за ред. М. М. Романюка. Львів, 2002. С. 635-639.

²³ Мазурок В. Олександр Цинкаловський як дослідник південної Волині. *Минуле і сучасне Волині: Олександр Цинкаловський і край*: матеріали ІХ наук. іст.-краєзн. міжн. конф. (м. Володимир-Волинський, 20-23 січня 1998 р.). Луцьк: Надстир'я, 1998. С. 51-52.

²⁴ Петруніна О. Олександр Цинкаловський і Волинь. *Минуле і сучасне Волині та Полісся. Олександр Цинкаловський і край*: матеріали XXVII Міжнародної наукової історико-краєзнавчої конференції, присвяченої 1020-ій річниці від першої писемної згадки про Володимир та 110-річчю від дня народження О.Цинкаловського (м. Володимир-Волинський, 22 лютого 2008 р.). Луцьк, 2008. С.27-30.

²⁵ Рушай Е. Науково-організаційна діяльність О. М. Цинкаловського на посаді директора Кременецького краєзнавчого музею (за матеріалами креспонденції 1939-1941 рр.). *Переяславський літопис*. 2019. Вип. 1 (15). С. 12-20; Рушай Е. Олександр Цинкаловський (1898 – 1983 рр.) – видатний історик та краєзнавець Волині (до 120-річчя від дня народження). *Історія науки і біографістика*. 2018. № 3. С. 132-143.

²⁶ Цибульська О. Олександр Миколайович Цинкаловський. *Минуле і сучасне Волині та Полісся: Олександр Цинкаловський і край*: матеріали XXVII Міжнародної наукової історико-краєзнавчої конференції, присвяченої 1020-ій річниці від першої писемної згадки про Володимир та 110-річчю від дня народження О.Цинкаловського (м. Володимир-Волинський, 22 лютого 2008 р.). Луцьк, 2008. С. 32-36

²⁷ Шейчук М. Олександр Цинкаловський — історик, археолог, етнограф, дослідник Волині та України. *Минуле і сучасне Волині та Полісся: Олександр Цинкаловський і край*: матеріали XXVII Міжнародної наукової історико-краєзнавчої конференції, присвяченої 1020-ій річниці від першої писемної згадки про Володимир та 110-річчю від дня

комплексний аналіз творчого доробку вченого, його місця в українському історіографічному процесі, становленні волиніани (Микола Ковальський²⁹). Саме таке розуміння спадщини вченого є цілком логічним з огляду на те, що у своїх роботах він намагався дати відповідь на питання: як у даних фізико-географічних умовах, господарських та комунікаційних обставинах йшло заселення; як формувалися економічні та демографічні осередки, перетворюючись у культурні, соціальні політичні центри; як склалися відносини з іншими регіонами; якою була роль даного регіону. Комплексний аналіз цих авторів заклав основи для реалізації комплексного аналізу його доробку та визнання його внеску у волинезнавство.

На особливу згадку заслуговує спроба написання інтелектуальної біографії поетом і журналістом Олександром Бобаком, яка попри свій науково-популярний характер містить чимало інформації для розуміння механізмів формування особистості історика, його родинних коренів³⁰.

народження О.Цинкаловського (м. Володимир-Волинський, 22 лютого 2008 р.). Луцьк, 2008. С. 30-32.

²⁸ Янович Б. Олександр Цинкаловський – історик, археолог, краєзнавець. *Гардаріка*: матеріали Всеукр. конкурсу наук.-популяр. статей / редкол. : І. В. Постольник та ін. Харків : Право, 2015. С. 239–249; Янович Б. Олександр Цинкаловський: повернення із забуття. *Минуле і сучасне Волині та Полісся: Олександр Цинкаловський і край*: матеріали XXVII Міжнародної наукової історико-краєзнавчої конференції, присвяченої 1020-ій річниці від першої писемної згадки про Володимир та 110-річчю від дня народження О.Цинкаловського (м. Володимир-Волинський, 22 лютого 2008 р.). Луцьк, 2008. С. 25-27.

²⁹ Ковальський М. Роль Олександра Цинкаловського в українській історіографії і волиніані. *Минуле і сучасне Волині: Олександр Цинкаловський і край*: матеріали ІХ наук. іст.-краєзн. міжн. конф. (м. Володимир-Волинський, 20-23 січня 1998 р.). Луцьк: Надстир'я, 1998. С. 46-47.

³⁰ Бобак О. М. Час відкривати істину. Родовід Олександра Цинкаловського – патріарха волинського краєзнавства: художньо-біографічна оповідь. Луцьк: Волинська обласна друкарня, 2008. 112 с.: Бобак О. Родовід Олександра Цинкаловського — патріарха волинського краєзнавства. *Минуле і сучасне Волині та Полісся: Олександр Цинкаловський*

Дослідження цього автора дозволяють зрозуміти вагомий внесок вченого у вивчення рідної землі. Книга цінна тим, що у ній вміщено генеалогію родини Цинкаловських. Його дослідження побудоване на документах, частина з яких була надана Надією Грабарчук – племінницею волинезнавця. Маловідомому аспекту біографії Олександра Цинкаловського, коли його діяльність була пов'язана з Кременцем та Кременецьким музеєм присвячена розвідка Андрія Левчука³¹. Взаємини вченого з родиною Караваєвих на основі спогадів розкрив Валентин Люпа³², які виявляють риси особистості вченого. До праць, які містять біографічну інформацію про родовід Цинкаловських належить праця Володимира Пикалюка, Світлани Федосєєвої, Орісі Вознюк³³. На основі спогадів Наталії Грабарчук її внучатої племінниці Галини Євтеєвої та історичних студій вони створили родове дерево

і край: матеріали XXVII Міжнародної наукової історико-краєзнавчої конференції, присвяченої 1020-ій річниці від першої писемної згадки про Володимир та 110-річчю від дня народження О.Цинкаловського (м. Володимир-Волинський, 22 лютого 2008 р.). Луцьк, 2008. С. 11-19.

³¹ Левчук А. Маловідомі сторінки біографії Олександра Цинкаловського в період перебування його на посаді директора Кременецького музею в кінці 30-х – початку 40-х років ХХ ст. *Олександр Цинкаловський – велич особистості*: матеріали Всеукр. наук. конф., присвяч. 120-й річниці від дня народження О. Цинкаловського (м. Володимир-Волинський, 13 лютого 2018 р.). Володимир-Волинський, 2018. С. 14-16.

³² Люпа В. Олександр Цинкаловський у спогадах колишньої гімназистки Ольги Караваєвої, мешканки села Кречів Володимир-Волинського району. *Минуле і сучасне Волині та Полісся: Олександр Цинкаловський і край*: матеріали XXVII Міжнародної наукової історико-краєзнавчої конференції, присвяченої 1020-ій річниці від першої писемної згадки про Володимир та 110-річчю від дня народження О. Цинкаловського (м. Володимир-Волинський, 22 лютого 2008 р.). Луцьк, 2008. С. 46–49.

³³ Пикалюк В., Федосєєва С., Вознюк О. Родове дерево Цинкаловських. *Хроніки Лодомерії*: матеріали IV Всеукраїнської наук. іст.-краєзн. конф., присвяченої 820-тій річниці утворення Галицько-Волинської держави та 695-тій річниці надання Володимирі магдебурзького права. Вип. IV. (м. Володимир-Волинський, 13 листопада 2019 р.). Тернопіль: Паляниц В. А., 2019. С. 219–220.

Цинкаловських. Слід визнати, що донині маловідомим та малодослідженим є повоєнний період життя волинезнавця, коли він мешкав і працював у Кракові (Республіка Польща).

Водночас, з'являються роботи у яких розглядаються окремі напрямки наукових зацікавлень О. Цинкаловського. Особливу увагу істориками приділено висвітленню внеску дослідника в розвиток археології. Саме цьому присвячені студії Лариси Крушельницької³⁴, Михайла Кучинка³⁵, Дмитра Павліва³⁶, Ірини Сус³⁷. І це не випадково, адже він був, наприклад, одним із перших, хто розпочав у 30-х роках ХХ ст. систематичні дослідження Зимнівського городища-поселення ранніх слов'ян. Значення етнографічних матеріалів історика аналізує Олекса Ошуркевич³⁸, котрий висловив припущення про наявність чималої кількості цінного фактажу у неопублікованих роботах “Етнографічні нотатки” (З подорожей по Волині і

---

³⁴ Крушельницька Л. Олександр Цинкаловський – археолог та історик Волині. *Т. Шевченко і українська національна культура: матеріали наук. симпозіуму* (м. Львів, 8-9 червня 1989 р.). Львів, 1990. С. 88–89.

³⁵ Кучинко М. М. Олександр Цинкаловський – видатний дослідник археології Волині. *Нариси історії давньої Волині* / за ред. Г. Охріменка. Луцьк : Волинська обласна друкарня, 2006. С. 12–18.

³⁶ Павлів Д. Олександр Цинкаловський і дослідження пам'яток лужицької культури на Волині. *Минуле і сучасне Волині та Полісся: Ковель і ковельчани в історії України та Волині: матеріали XII Всеукр. наук. іст.-краєзн. конф., присвяченої 12-й річниці Незалежності України і 485-й річниці надання Ковелю магдебурзького права* (м. Ковель, 23–24 жовтня 2003 р). Ч. 2. Луцьк, 2003. С. 137-138.

³⁷ Сус І. Олександр Миколайович Цинкаловський – історик-археолог та етнограф Волині. *Минуле і сучасне Волині та Полісся: Ковель і ковельчани в історії України та Волині: матеріали XII Всеукр. наук. іст.-краєзн. конф., присвяченої 12-й річниці Незалежності України і 485-й річниці надання Ковелю магдебурзького права* (м. Ковель, 23–24 жовтня 2003 р). Луцьк, 2003. Ч. 2. С. 64-65.

³⁸ Ошуркевич О. Етнокультурні дослідження Олександра Цинкаловського. *Минуле і сучасне Волині: Олександр Цинкаловський і край: матеріали IX наук. іст.-краєзн. міжн. конф.* (м. Володимир-Волинський, 20-23 січня 1998 р.). Луцьк: Надстир'я, 1998. С. 53-54.

Поліссі), “Водний шлях між Дніпром і Бугом” та інших. Дослідження в галузі гідрології Олександра Цинкаловського, ґрунтуючись на його знаній праці “Річка Прип’ять та її допливи”, показує Роман Сенчишак³⁹.

З часом українські історики стали звертатися до джерелознавчого аспекту вивчення творчості дослідника. При чому це стосується як архівних матеріалів, які стосуються Олександра Цинкаловського (Вікторія Білик⁴⁰, Ніна Шестакова⁴¹), епістолярної спадщини (Вікторія Дяченко⁴², Богдан Колосок⁴³, Анатолій Пісоцький⁴⁴, Володимир Стемковський⁴⁵), так і публікації невідомих праць історика (Микола Корзонюк⁴⁶).

---

³⁹ Сенчишак Р. Дослідження Олександра Цинкаловського в галузі гідрології (за матеріалами праці “Річка Прип’ять та її допливи”). *Минуле і сучасне Волині та Полісся. Ковель і Ковельщина в історії України та Волині: матеріали 50 Всеукр. наук. іст.-краєзн. конф., присвяч. 22-й річниці Незалежності України і 495-річчю надання Ковелю магдебурзького права* (м. Ковель, 12–13 грудня 2013 р.) / упоряд. А. Силук. Вип. 50. Ковель, 2013. С. 129-132.

⁴⁰ Білик В. Матеріали О. Цинкаловського у фондах Волинського краєзнавчого музею. *Минуле і сучасне Волині та Полісся: Олександр Цинкаловський і край: матеріали XXVII Міжнародної наукової історико-краєзнавчої конференції, присвяченої 1020-ій річниці від першої писемної згадки про Володимир та 110-річчю від дня народження О.Цинкаловського* (м. Володимир-Волинський, 22 лютого 2008 р.). Луцьк, 2008. С. 49-53.

⁴¹ Шестакова Н. Олександр Цинкаловський та Архів історії унії. *Волинська ікона: питання історії вивчення, дослідження та реставрації: Матеріали V наук. конф.* (м. Луцьк : 27-28 серп. 1998 р.) / Волинське обласне управління культури, Волинський краєзнавчий музей, Музей волинської ікони. Луцьк, 1998. С. 33-35.

⁴² Дяченко В. Епістолярна спадщина волинезнавця Олександра Цинкаловського. *Краєзнавство*. 2019. Ч. 4. С. 76-83.

⁴³ Колосок Б. В. Листування з О. М. Цинкаловським. *Праці Центру пам'яткознавства*. 2013. Вип. 24. С. 177-184.

⁴⁴ Пісоцький А. Епістолярна спадщина О. Цинкаловського. *Минуле і сучасне Волині: Олександр Цинкаловський і край: матеріали IX наук. іст.-краєзн. міжн. конф.* (м. Володимир-Волинський, 20-23 січня 1998 р.). Луцьк: Надстир’я, 1998. С. 55-58.

⁴⁵ Стемковський В. З приводу трьох листів Олександра Цинкаловського. Декілька маловідомих штрихів з біографії історика. *Минуле і сучасне Волині та Полісся*.

Однією з ознак повернення спадщини О. Цинкаловського є присутність його імені у низці узагальнюючих і довідкових видань. Це “Українська журналістика в іменах”⁴⁷, “Українські історики ХХ століття: біобібліографічний довідник”⁴⁸, “Мистецтво України: біографічний словник”⁴⁹, “Український енциклопедичний словник-календар”⁵⁰, “Тернопільський енциклопедичний словник”⁵¹. Варто зацентувати увагу на комплексній характеристиці в останньому його як дослідника історії Волині, проблем археології, музеєзнавства, історії церкви, краєзнавства. Серед авторських довідників назвемо “Українське краєзнавство: сторінки історії” Григорія, Анатолія та Богдана Дем’янчуків⁵², “Млинівщина літературна”

Володимир-Волинський в історії України і Волині. Вип. 32: матеріали ХХХІІ Міжнар. наук.-практ. іст.-краєзн. конф., присвяченої 70-річчю утворення Волинської області, 810-й річниці заснування Волинсько-Галицького князівства, 685-й річниці надання місту Володимир-Волинському магдебурзького права (м. Володимир-Волинський, 12 червня 2009 р.). Луцьк, 2009. С. 112–115

⁴⁶ Корзонюк М. З неопублікованої спадщини: 1. Володимир-Волинський: Відгомін сивих віків. 2. Адам Кисіль: легенди і дійсність. *Минуле і сучасне Волині та Полісся: Володимир-Волинський в історії України та Волині*: матеріали XIV Волинської іст.-краєзн. конф., присвяченої 13-й річниці Незалежності України та 680-й річниці надання Володимир-Волинському Магдебурзького права. Луцьк, 2004. С. 61-68.

⁴⁷ Ошуркевич О. Цинкаловський Олександр Миколайович. *Українська журналістика в іменах: матеріали до енциклопедичного словника*. Львів, 2001. Вип. 8. С. 301-304.

⁴⁸ Українські історики. Біобібліографічний довідник / НАН України. Інститут історії України. Вип. 2. Ч. 2. Київ, 2004. С. 330-331.

⁴⁹ Мистецтво України. Біографічний довідник / упоряд.: А. В. Кудрицький, М. Г. Лабінський; за ред. А. В. Кудрицького. Київ: Українська енциклопедія, 1997. С. 624.

⁵⁰ Український енциклопедичний словник-календар / упорядник Ян Вікатюк. Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2003. С. 216.

⁵¹ Тернопільський енциклопедичний словник. В 4 т. / передм. Г. Яворський. Тернопіль: ВАТ ТВПК “Збруч”, 2008. Т. 3: П–Я. С. 575.

⁵² Дем’янчук Г. С., Дем’янчук Б. Г., Дем’янчук А. Г. Українське краєзнавство: сторінки історії. Київ: Вид. центр “Просвіта”, 2006. С. 206–208.

Івана Пащука⁵³, “Історія археологічних досліджень та історичного краєзнавства Волині” Святослава Терського⁵⁴. Присутня постать Олександра Цинкаловського у “Ковельському календарі” (Луцьк, 1996), “Календарі знаменних і пам’ятних дат Волині” на 2008 р. та 2018 р.⁵⁵ та у “Літературі до знаменних і пам’ятних дат Тернопільщини на 2018 рік”⁵⁶. У довідковій літературі є помітним прагнення дати об’єктивну оцінку доробку вченого та вказати на енциклопедичний характер зацікавленості дослідника волинським краєм.

Цінними для дослідників є біобібліографічні покажчики, які представляють широку бібліографічну базу, яка є основою переважної більшості попередніх робіт і водночас підґрунтям для нових студій. Однією із перших до біобібліографічних аспектів у незалежній Україні звернулася Емілія Ксендзук⁵⁷. Значним внеском у справу дослідження життя і творчості Олександра Цинкаловського слід вважати покажчик, укладений до 115-ї

---

⁵³ Пащук І. Млинівщина літературна: Біобібліогр. Довідник про літераторів, які своїм життям та творчістю причетні до Млинівського р-ну Рівнен. обл. Рівне: вид-во “Азалія”, 1992. С. 65.

⁵⁴ Терський С. Історія археологічних досліджень та історичного краєзнавства Волині. Львів: Видавництво Національного університету “Львівська політехніка”, 2010. С. 202-203.

⁵⁵ Календар знаменних і пам’ятних дат Волині на 2008 рік / упоряд. Є. І. Ковальчук, Е. С. Ксендзук. Луцьк: ПВД “Твердиня”, 2008. 2308 с.; Календар знаменних і пам’ятних дат Волині на 2018 рік / Упр. культури ВОДА, Волин. краєзн. музей, Волин. ДОУНБ ім. Олени Пчілки; ред.-упоряд. Є. І. Ковальчук, А. А. Понагайба. Запоріжжя: Мега-Мікс, 2017. 324 с.

⁵⁶ Література до знаменних і пам’ятних дат Тернопільщини на 2018 рік: бібліографічний покажчик. Вип. 28 / Упр. культури Терноп. облдержадмін., Терноп. обл. універс. наук. б-ка; уклад. М. Пайонк; керівник проекту і наук. ред. В. Вітенко; ред. Б. Мельничук, Г. Жовтко. Тернопіль: Навчальна книга Богдан, 2017. С. 30–31.

⁵⁷ Ксендзук Е. Олександр Цинкаловський: Матеріали до бібліографії. *Минуле і сучасне Волині: Олександр Цинкаловський і край*: матеріали ІХ наук. іст.-краєзн. міжн. конф. (м. Володимир-Волинський, 20-23 січня 1998 р.). Луцьк: Надстир’я, 1998. С. 49.

річниці від дня народження Л. Дейнекою, який дозволяє більш ґрунтовно оцінити його як археолога, краєзнавця. Біобібліографічний нарис містить відомості про життєвий та творчий шлях, зібрано окремі видання вченого, публікації у наукових збірниках, статті в періодичних виданнях⁵⁸.

Окрему групу становлять газетні замітки та публікації про Олександра Цинкаловського, основна мета яких полягає у популяризації знань про визначного волинезнавця. Авторами газетних заміток про нього є Петро Вільчинський⁵⁹, Леонід Михальчук⁶⁰, Ірина Надюкова⁶¹, Олексій Петрунін⁶², Анатолій Пісоцький⁶³, Володимир Рожко⁶⁴, Олена Харів⁶⁵, Богдан Янович⁶⁶

⁵⁸ Олександр Цинкаловський: біобібліогр. Нарис до 115-ї річниці від дня народження / Східноєвропейський нац. ун-т ім. Лесі Українки; уклад. Л. Дейнека. Луцьк, 2013. 12 с.

⁵⁹ Вільчинський П. Йому відкрилося минуле. *Вісті Ковельщини*. 1998. 27 січня. С. 3.

⁶⁰ Михальчук Л. Син свого наоду. *Наше місто*. 1998. 22 січня. С. 3.

⁶¹ Надюкова І. “Живе першоджерело” славного родоводу. *Слово правди*. 2018. 17 травня. С. 11; Надюкова І. Знову Олександр Цинкаловський стежками свого краю “пройшов”. *Слово правди*. 2018. 15 лютого. С. 4; Надюкова І. Повернення Олександра Цинкаловського. *Слово правди*. 2008. 28 лютого. С. 1, 3; Надюкова І. Родинні витoki Цинкаловського. *Слово правди*. 2008. 7 лютого. С. 13; Надюкова І. Якою побачили постать Цинкаловського наші сучасники. *Слово правди*. 2017. 12 січня. С. 3.

⁶² Петрунін О. Олександр Цинкаловський, син Володимира-Волинського. *Слово Просвіти: всеукраїнський культурологічний тижневик*. 2017. 9-15 березня (№ 10). С. 11.

⁶³ Пісоцький А. Цинкаловський, про якого ми мало знали. *Слово правди*. 1993. 15 червня (№ 48). С. 3.

⁶⁴ Рожко В. Дослідник Волині. *Слово правди*. 1991. 31 травня; Рожко В. Дослідник Волині. *Радянська Волинь*. 1991. 4 липня; Рожко В. Дослідник Волині. *Прапор Леніна*. 1991. 18 липня.

⁶⁵ Харів О. Слово про Олександра Цинкаловського. *Народна трибуна*. 1993. 10 лютого (№ 10).

⁶⁶ Янович Б. Дослідник волинського краю: про ученого-енциклопедиста Олександра Цинкаловського. *День*. 2014. 10–11 січня. С. 13; Янович Б. Дослідник Волинського Полісся: цій справі, що вважалась крамольною у радянські часи, Олександр

та інші, які прагнуть донести до широкого загалу інформацію про визначні постаті в історії України та Волині, котрі своєю самовідданою працею залишили помітний слід в українській науці.

Цілком логічним є інтерес до спадщини волинезнавця серед істориків Польщі, оскільки значну частину свого життя після Другої світової війни він мешкав у Кракові. Серед польських дослідників назвемо Анджея Гачола (Andrzej Gaczol)⁶⁷, Яна Гурбу (Jan Gurba)⁶⁸, Єжи Куснежа (Jerzy Kuśnierz)⁶⁹ та ін.⁷⁰ Їх матеріали дозволяють більш повно відтворити життєвий шлях

Цинкаловський, 110 років з дня народження якого минає 9 січня, присвятив своє життя. *Слово правди*. 2008. 3 січня. С. 4; Янович Б. Кохання Олександра Цинкаловського до Регіни Жашкевич та любов до рідного краю. *Місто вечірне: обласний громадсько-політичний тижневик*. 2019. 31 жовтня (№ 44). С. 8; Янович Б. Листи, пронизані коханням. *Слово правди*. 2019. 25 липня (№ 30). С. 6; Янович Б. Олександр Цинкаловський: історія кохання. *День*. 2017. 28-29 квітня. С. 13; Янович Б; Щоб написати книгу, вчений обійшов 2 500 населених пунктів. *Володимир вечірній*. 2008. 28 лютого. С. 5.

⁶⁷ Gaczol A. Pamiątki związane z życiem i działalnością Aleksandra Cynkałowskiego w Krakowie. *Минуле і сучасне Волині та Полісся: Олександр Цинкаловський і край*: матеріали XXVII Міжнародної наукової історико-краєзнавчої конференції, присвяченої 1020-ій річниці від першої писемної згадки про Володимир та 110-річчю від дня народження О.Цинкаловського, м. Володимир-Волинський, 22 лютого 2008 р. Луцьк, 2008. С. 19–20.

⁶⁸ Gurba J. Miejsce O.Cynkałowskiego w archeologii UMCS w Lublinie. *Минуле і сучасне Волині та Полісся: Олександр Цинкаловський і край*: матеріали XXVII Міжнародної наукової історико-краєзнавчої конференції, присвяченої 1020-ій річниці від першої писемної згадки про Володимир та 110-річчю від дня народження О.Цинкаловського (м. Володимир-Волинський, 22 лютого 2008 р.). Луцьк, 2008. С. 58.

⁶⁹ Kuśnierz J. Związki Aleksandra Cynkałowskiego z Zamojszczyzną – Kryłów i Gródek nad Bugiem. *Минуле і сучасне Волині й Полісся: Край на межі тисячоліть*: матеріали X наук. іст.-краєзн. конф., яка відбулася у Старому Чорторійську, Четвертні та Нововолинську в 2000–2002 / відп. ред. Г. В. Бондаренко. Луцьк, 2002. С. 103-105.

⁷⁰ Kuśnierz J., Urbański A. Wybrane zagadnienia w zakresie współpracy Aleksandra Cynkałowskiego z Państwowym Muzeum Archeologicznym w Warszawie w świetle polskich

Олександра Цинкаловського та всю різноманітність його наукових зацікавлень. Зокрема, важливим і цікавим є з'ясування значення досліджень Олександра Цинкаловського для розвитку польської археології. Адже, його активна праця як археолога, історика отримала визнання серед польських колег, де він проживав та працював і після Другої світової війни. Ці нечисленні розвідки виявили визнання його доробку серед фахівців поза Україною.

Можна ствердити, що нині ім'я О. Цинкаловського зайняло чільне місце серед археологів та краєзнавців міжвоєнтя. Аналізуючи стан археологічних досліджень Волині у міжвоєнний період належну увагу постаті приділяють Ігор Карий і Святослав Терський⁷¹, Наталія Скакун, Олена Цвек, Сергій Гусев, Боряна Матева і Віра Терьохіна⁷². Про нього згадує, подаючи загальну характеристику історико-краєзнавчого вивчення Волині у 1930-х роках, Іван Яρμοшик⁷³, У цьому контексті згадаємо розвідку Данути Пьотровської,⁷⁴ присвячену діяльності пам'яткоохоронних інституцій Другої Речіпосполитої на Західній Україні, де постать волинезнавця зайняла своє чільне місце. При чому тут слід виділити щонайменше два моменти. По-

---

publikacji oraz dokumentów archiwalnych. *Минуле і сучасне Волині та Полісся: Олександр Цинкаловський і край*: матеріали XXVII Міжнародної наукової історико-краєзнавчої конференції, присвяченої 1020-ій річниці від першої писемної згадки про Володимир та 110-річчю від дня народження О.Цинкаловського, м. Володимир-Волинський, 22 лютого 2008 р. Луцьк, 2008. С. 54-57.

⁷¹ Карий І. П., Терський С.В. Пам'ятки середньовічного оборонного мистецтва Південної Волині у дослідженнях українських археологів міжвоєнного періоду. *Вісник Національного університету "Львівська політехніка". Держава та армія*. 2009. № 652 (34). С. 27.

⁷² Скакун Н. М., Цвек О. В., Гусев С. О., Матева Б. І., Терьохіна В. В. Нові дослідження на трипільському поселенні Бодаки. *Археологія*. 2012. № 4. С. 74.

⁷³ Яρμοшик І. Основні напрямки історико-краєзнавчого вивчення Волині польськими науковцями в 1930-х роках. *Волинські історичні записки*. 2010. Т. 4. С. 40.

⁷⁴ Piotrowska D. Z działalności instytucji II Rzeczypospolitej chroniących zabytki archeologiczne na Zachodniej Ukrainie. *Przegląd Archeologiczny*. 2006. Vol. 54. S. 61-98.

перше, відірваний від основного ареалу своїх досліджень (Волині), він з успіхом почав вивчати життя, побут та історію ще однієї гілки українського народу, що над Сяном, землі, котрі увійшли до складу ПНР. По-друге, дослідник невтомно інформував польську наукову громаду про результати розвідок на території України. Водночас, варто відзначити, що попри тривали проживання у Польщі у післявоєнний час, польські вчені цілком слушно називають О. Цинкаловського “українським археологом”, на відміну від російських колег, які навпаки визначають його як “польського археолога”⁷⁵.

Таким чином, нині ми маємо значний пласт літератури, де аналізуються основні етапи формування О. Цинкаловського як вченого, простежуються археологічні зацікавлення, а також його вплив на подальший розвиток волинезнавства. Історіографія проблеми є різножанровою – наукові студії, розвідки, публіцистичні замітки, ювілейні статті та рецензії на його праці, історико-біографічні нариси та ін. Інтенсивність їх появи суттєво зросла зі здобуттям Україною незалежності, коли почали з’являтися збірники на пошану вченого. Водночас, історіографічний аналіз засвідчує, що спеціальних робіт, які б у комплексі відображали наукові зацікавлення вченого, розкривали його теоретичні здобутки, висвітлювали участь у національно-громадському житті немає. Поза увагою залишилося (за винятком поодинокі спроби Миколи Ковальського) визначення його місця у вітчизняній науці 20 ст. Саме тому, вивчення наукового доробку та вкладу Олександра Цинкаловського в українські історичні студії є актуальним та перспективним напрямом наукових пошуків.

---

⁷⁵ Skakun V., Terekhina V., Tsvek E. The main strages of the history of research of the western area of the Trypillian culture. *Annalecta archeological ressoviensia*. Rzeszów, 2014. Vol. 9. P. 267–299.

1. 2. Джерельна база

Одним із постулатів історичного дослідження є вимога комплексного вивчення усієї друкованої та архівної спадщини того чи іншого діяча науки, культури. Процес пошуку й окреслення максимальної сукупності прямих та опосередкованих (суміжних) джерел є найістотнішою складовою початкової, тобто емпіричної, стадії біографічного дослідження. Дослідження джерельної бази просопографічного портрета Олександра Цинкаловського неможливе без застосування суто джерелознавчої методології. Тому в дисертації використані роботи з джерелознавства, біографістики, генеалогії та історичної антропології. Серед них: роботи європейських вчених: Марка Блока, Поля Рікера, Люсьєна Февра, праці російських вчених Гуревича А., Ольги Медушевської, Петровської І.⁷⁶, Олександра Пронштейна, Пушкарьова Л., Дмитра Рогозіна⁷⁷, Марини Румянцевої⁷⁸, Євгена Чиглинцева⁷⁹, Сигурда Шмідта⁸⁰ та ін., джерелознавчі дослідження

---

⁷⁶ Петровская И. Ф. Биографика: Введение в науку и обозрение источников биографических сведений о деятелях России 1801–1917 годов. Санкт-Петербург: ИД Петрополіс, 2009. 384 с.

⁷⁷ Рогозин Д. М. Биографический метод: обзор литературы. *Социологические исследования*. 2015. № 10. С. 120–129.

⁷⁸ Румянцева М. Ф. Источниковедение и историография в структуре исторической науки: опыт сравнительного анализа становления дисциплинарности. *Харківський історіографічний збірник*. 2014. Вип. 13. С. 97–107; Источниковедение: учеб. пособие / И. Н. Данилевский, Д. А. Добровольский, Р. Б. Казаков и др.; отв. ред М. Ф. Румянцева; Нац. исслед. ун-т «Высшая школа экономики». Москва: Изд. дом Высшей школы экономики, 2015. 685 с.

⁷⁹ Чиглинцев Е. А. Биография историка в историографическом сочинении. *Античность: эпоха и люди*. Казань, 2000. С. 132–141.

⁸⁰ Шмидт С. О. Некоторые вопросы источниковедения историографии. *Проблемы истории общественной мысли и историографии: к 75-летию академика М. В. Нечкиной*: сб. ст. Москва: «Наука», 1976. С. 264–274; Шмидт С. О. О некоторых общих проблемах истории исторической науки. *Методологические и теоретические проблемы истории исторической науки*: междууз. сб. Калинин, 1980. С. 109–117; Шмидт С. О. Путь

українських науковців Ірини Войцехівської, Ярослава Калакури, І. Колесник⁸¹, Вадима Менжуліна⁸², Надії Миронець, Віталія Чишка та ін.

Джерела з будь-якої історичної проблематики (зокрема й інтелектуальної біографії Олександра Цинкаловського) не є сталою константою, а змінним та рухомим явищем. Це дозволяє нам твердити про можливість віднайдення нових документів та джерел. Водночас, характер роботи визначив акцент на тих, які дозволили відтворити наукову та громадянську діяльність дослідника. Відповідно у центрі уваги опинилися ті джерела, які могли б розширити, уточнити уявлення про еволюцію світогляду вченого, про формування та становлення його громадянської позиції, про формування наукової концепції. Саме тому джерельну базу складають опубліковані та нововиявлені документи і матеріали, а саме врахування відомих у дослідженнях документів та досі незнаних є актуальним та перспективним.

Ієрархія біоісторіографічних джерел є невичерпною композиційно, тому структура джерельної бази біоісторіографічного дослідження є варіативною та різноманітною. З урахуванням класичної для просопографічних досліджень класифікації джерел⁸³ вважаємо за можливе прийняти у роботі одну із запропонованих Т. Поповою схем⁸⁴. Перший блок

историка: избранные труды по источниковедению и историографии. Москва: РГГУ, 1997. 612 с.

⁸¹ Колесник І. І. Передмова. “Нова біографічна історія” як метод. *Ейдос. Альманах теорії та історії історичної науки*. Київ, 2014/2015. Вип. 8. С. 7–13; Колесник І. І. Українська історіографія (XVIII – початок XX століття). Київ: Генеза, 2000. 256 с.

⁸² Менжулін В. І. Біографічний підхід в історико-філософському пізнанні. Київ: НаУКМА; Аграр Медіа Груп, 2010. 455 с.

⁸³ Старовойтенко І. Просопографічний портрет особистості у контексті сучасних завдань біографічних та історичних досліджень. *Українська біографістика*. 2008. Вип. 4. С. 60.

⁸⁴ Попова Т. Н. Биоисториография в структуре современного биографизма. *Харківський історіографічний збірник*. 2017. Вип. 16. С. 192–207.

– персональні праці, до якого зарахуємо: 1) наукові праці вченого-історика; їх видове розмаїття – від монографій, статей, тез, рецензій, дидактичної літератури, опублікованих інтерв'ю, біобібліографічних робіт та ін. до особистого архіву – підготовлених матеріалів, варіантів статей, фрагментів монографій, конспектів лекцій та ін., виписок, поміток та ін.; 2) твори у інших жанрах – публіцистика, поезія, проза, посвяти, есе та ін. Другий блок – джерела особового походження: щоденники, листи, автобіографії, спогади та ін. Третій блок – сімейний архів. Четвертий блок – конспекти лекцій вченого (якщо він займався викладацькою діяльністю). П'ятий блок – документальні – законодавчі пам'ятки, актовий матеріал, офіційні документи, що мають дотичність до “героя”. Шостий блок – мемуаристика та епістолярій. Сьомий блок – прижиттєві ювілейні матеріали, некрологи. Восьмий блок – інтерв'ю та анкети (для сучасників). І врешті – матеріали інших джерельних типів: речові, етнографічні, усні, зображальні та ін.

Головним джерелом до вивчення наукової спадщини Олександра Цинкаловського залишаються його твори. Серед інших варто виокремити найпопулярніші та найвідоміші праці з його доробку: “Волинські дерев'яні церкви XVII–XVIII ст.” (1935 р.), “Княжий город Володимир” (1935 р.), „Materiały do pradziejów Wołynia i Polesia Wołyńskiego” (1961 р.), “Ріка Прип'ять та її допливи: старі водні шляхи між доріччям Чорного моря і Балтиком” (1966 р., псевдонім – Антін Бужанський), “Хрести-енколпіони” (1972 р.), “Старовинні пам'ятки Волині” (1975 р.), “Стара Волинь і Волинське Полісся. Краєзнавчий словник – від найдавніших часів до 1914 року” (1984 р., 1986 р.). Варто також вказати, що, наприклад, у фондах Волинського краєзнавчого музею зберігається його праця „Materiały do pradziejów Wołynia i Polesia Wołyńskiego”, на першій сторінці якої автор зробив напис чорнилом синього кольору “Для Луцького краєзнавчого музею. – Автор. 13. XI. 1961. Краків”. Машинопис фундаментальної праці вченого “Стара Волинь і Волинське Полісся” зберігається нині у фонді рукописів Львівської наукової бібліотеки імені В. Стефаника НАН України.

Однак, основний масив праць Олександра Цинкаловського донині залишається невідомим широкому загалу дослідників. Для дослідження твердості волинезнавця велике значення мають публікації у міжвоєнних виданнях (“Життя і знання”). Чимало матеріалів вчений друкував в україномовних виданнях на території Польської Народної Республіки. Серед іншого це матеріали в “Нашому слові” – одному із видань, яке займає пріоритетне місце в історії української громади Польщі. Воно отримало такий статус тому, що по-перше існує від 1956 р. і донині; по-друге, завдяки географії поширення; по-третє, потенціалу співробітників та дописувачів – громадських діячів, представників науки, освіти, культури, літератури; по-четверте, авторитету, отриманому серед колег та читачів. Коли з 1958 р. почала виходити “Наша культура” – літературний і науково-популярний щомісячник, який відігравав роль організатора та модератора української творчої інтелігенції у галузі історії, літератури, мистецтва, то Олександр Цинкаловський став співпрацювати і з ним.

Цікаво, що чернетка нариса історика “Хрести-енколпіони”, наприклад, зберігається у фонді історичного музею міста Володимира-Волинського. Можемо припустити, що чимало цінного фактажу містять не опубліковані роботи Олександра Цинкаловського “Етнографічні нотатки (З подорожей по Волині і Поліссі)”, “Водний шлях між Дніпром і Бугом” та низка інших, які зберігаються у державних та приватних архівах Польщі.

Ускладнює аналіз творчого доробку волинезнавця той факт, що частина з них опублікована під псевдонімами Олександр Волинець, Антін Бужанський та криптонімами В. О. , А. Б. Ніна Мельничук також твердить, що ще одним псевдонімом О. Цинкаловського був Червонорус⁸⁵.

---

⁸⁵ Мельничук Н. Спогади про О. Цинкаловського за час його перебування у Володимир-Волинському у 70-х роках ХХ ст. *Минуле і сучасне Волині та Полісся: Олександр Цинкаловський і край*: матеріали ХХVІІ Міжнародної наукової історико-краєзнавчої конференції, присвяченої 1020-ій річниці від першої писемної згадки про

Саме тому варто звернути увагу, що нами була проведена систематизація вже відомих праць, виявленн незнаних та укладання бібліографії наукового доробку Олександра Цинкаловського. Попри те, що було здійснено декілька спроб укласти повну бібліографію праць вченого (Максимом Бойком, Оксаною Каліщук, Емілією Ксендзук), донині вона не було уточнена та звірена.

Окрему групу матеріалів, які використані для відтворення життєвого та творчого шляху волинезнавця, складають документальні джерел. Серед іншого назвемо свідоцтво про народження⁸⁶, виписку з метричної книги про шлюб Олександра Цинкаловського та Раїси Жижневич⁸⁷. Окремо слід згадати справу Олександра Цинкаловського як студента Варшавського університету⁸⁸. Матеріали, які зберігаються у ній, дають інформацію не лише про навчання (які предмети вивчав студент, хто викладав ті чи інші навчальні предмети, рівень успішності), а й проливають світло на його громадсько-політичну діяльність та коло спілкування. У розпорядженні дослідників є й свідоцтво про смерть вченого⁸⁹. Вони дозволяють відтворити основні етапи життя вченого.

Володимир та 110-річчю від дня народження О. Цинкаловського (м. Володимир-Волинський, 22 лютого 2008 р.). Луцьк, 2008. С. 45

⁸⁶ Львівська наукова бібліотека ім.В.Стефаника НАН України. Фонд рукописів. Ф.237. Цинкаловський О. Цнк-3. Міське староство. Середньоміське Варшавське (Starostwo Grodzkie. Śródmiejsko-warszawskie). Свідоцтво про народження Цинкаловського Олександра. 1946, грудня, 14. Варшава. Мова польська. Машинопис.

⁸⁷ Львівська наукова бібліотека ім.В.Стефаника НАН України. Фонд рукописів. Ф.237. Цинкаловський О. Цнк-7. Виписка з метричної книги парафіяльної церкви м.Шумська про шлюб Раїси Жижневич і Олександра Цинкаловського. 1937, червня, 23. м. Шумськ. Мова польська. Друк, автограф.

⁸⁸ Uniwersytet Warszawski. Archiwum. Sygn. 21 795.

⁸⁹ Львівська наукова бібліотека ім.В.Стефаника НАН України. Фонд рукописів. Ф.237. Цинкаловський О. Цнк-10. Запис актів громадянського стану в Польщі (Urząd stanu cywilnego). Свідоцтво про смерть Цинкаловського Олександра. 1983, квітня, 20. Краків. Мова польська. Друк.

Антропологізація історичної науки потребує актуалізації джерел, які містять просопографічну інформацію, та розвитку методологічних підходів для їхнього дослідження. Усе актуальнішим стає вивчення особистості в історії, людини у контексті епохи, а отже й звернення до такого типу джерел, як документи особового походження. Саме вони склали вагому частку джерельної бази нашого дослідження.

Серед них особливе місце займають автобіографії та спогади, написані самим Олександром Цинкаловським. Серед документів фонду рукописів Львівської наукової бібліотеки ім. В. Стефаника НАН України (ф. 237) є автобіографія (без дати), автобіографічні спогади (польською мовою, без дати), спогади про конференцію у Національному музеї у Львові 1931 р. (фрагмент, без дати) та ін. Прикметним є документальний опис життя, складений Олександром Цинкаловським 1924 р. і який нині зберігається у Центральному державному архіві вищих органів влади і управління України (ф. 3795, оп. 1, спр. 2146, арк. 7). У приватній бібліотечній збірці родини Куриллів (Краків), серед інших, знаходився екземпляр машинопису “Спогади археолога з Волині” (Кременець – Володимир-Волинський, Варшава – Краків, 1939–1983), про що згадує у своєму повідомленні Анджей Гачол⁹⁰. У газеті “Радянська Волинь” були опубліковані спогади Олександра Цинкаловського про дослідницьку роботу “Дорогами Волині”⁹¹.

Окремо слід виокремити також ті матеріали, які відображають досвід особистого спілкування з О. Цинкаловським, виявляють особистість вченого, енциклопедичний характер та комплексний підхід до вивчення минулого

---

⁹⁰ Gaczół A. Pamiątki związane z życiem i działalnością Aleksandra Cynkałowskiego w Krakowie. *Минуле і сучасне Волині та Полісся: Олександр Цинкаловський і край: матеріали XXVII Міжнародної наукової історико-краєзнавчої конференції, присвяченої 1020-ій річниці від першої писемної згадки про Володимир та 110-річчю від дня народження О.Цинкаловського* (м. Володимир-Волинський, 22 лютого 2008 р.). Луцьк, 2008. С. 19–20.

⁹¹ Цинкаловський О. Дорогами Волині. *Радянська Волинь*. 1972. 1 листопада.

Волині (“Потрібна історія Волині, яка стикувалася би з історією України-Руси Михайла Грушевського”). Саме такими є джерела особового походження. Це, зокрема, спогади Ніни Грабарчук, Петра Заклекти, Ніни Мельничук, Вальдемара П’ясецького та ін., які відображають різні роки та різні сторони життя та діяльності вченого. Дуже щирим і теплим виявився родинний спогад Караваєвих, Коровицьких, Штуруків Наталії Грабарчук “... І аз воздам” – племінниці Олександра Цинкаловського (її мама, Олена Миколаївна, – з дому Цинкаловська). Зі спогадів відомо, що знаний вчений з дитячих років був життєрадісним, і усе життя був готовий допомагати іншим. Але й тут рефреном звучить знакомите: “Рідна земле! Багатий краю! Тож не дивно, що Олександр Цинкаловський вибрав собі псевдонім Волинець або Бужанин...”.

Спогадом, у якому відображені ще події Першої світової війни, є мемуари колишньої гімназистки Ольги Караваєвої, мешканки с. Кречів Володимир-Волинського району. З повідомлень історії родини, викладених у книзі, випливає, що Олександр Цинкаловський підтримував з ними дружні стосунки. Це підтверджує щоденник Ольги Караваєвої. Переважна більшість записів, у яких зустрічаємо ім’я Олександра Цинкаловського, належить до його перебування у Кречеві та Житомирі, де Ольга навчалася у гімназії. Цікаві деталі його перебування у губернському місті, наприклад, зафіксовані листопадом 1918 р. Не менш цінними слід вважати спогади Ніни Мельничук про зустріч із знайомим волинезнавцем за його перебування у Володимирі у 70-х роках ХХ ст. І знову впадає два моменти, відзначені авторкою. Перше: “Передо мною того часу постав чоловік середньогоросту, по літньому одягнений, у світлому костюмі, в очах іскрились жаринки радості від зустрічі зі своїми земляками”. І друге: “Його любов до історії минулого пройшла через моє серце, як іскра струму, що зарядила джерело світла для майбутньої роботи по вивченню багатогранної діяльності вченого...”. До цього ж часу належать спогади волинського краснавця Петра Заклекти. Вкотре червоною ниткою у них проходить: “...і як же треба любити

рідну землю, щоб живучи за рубежем, знову по зернині поновити матеріал по пройдених, досліджених півтори тисячі сіл...” і “Від його розповідей історія міста ніби оживала”. Водночас, саме ці свідчення фіксують настанову вченого наступним поколінням: “Збирайте все, що ще можна зібрати сьогодні – археологію, нумізматику, речі побуту, навчальні посібники. Здається воно не потрібне сьогодні, але обов’язково буде у пригоді завтра!”⁹².

На окрему згадку заслуговують спогади-записки Вальдемара П’ясецького про його зустрічі та розмови з Олександром Цинкаловським. Висновки, зроблені з них, надзвичайно влучні та ємні. По-перше, що вчений не був “чистим істориком” (хоча й його належить низка досліджень); він широко використовував дані з студій інших дослідників і саме тому добре бачив, що ще досі не вивчено в історії Волині. По-друге, суттю Цинкаловського як вченого, ймовірно, якраз і є те, що він не обмежив себе однією з наук, чи, тим паче, її окремим розділом. “Ні, він опрацював у науці добросовісний, скибки клав одна до однієї, старався нічого не пропустити. “Я вивчав усе, що можна було знайти на землі волинян, знайти серед них і про них”.

Не секрет, що важливою частиною всієї спадщини науковця є його епістолярій, який дозволяє відтворити його внутрішній світ, зрозуміти процес його становлення як вченого, інтелектуала. Епістолярна література є і важливим джерелом для біографічних досліджень, і оригінальним документом, який дозволяє відтворити усю багатогранність духовного світу та особливості мислення особистості. Приватне листування виявляє індивіда

---

⁹² Мельничук Н. Спогади про О. Цинкаловського за час його перебування у Володимир-Волинському у 70-х роках ХХ ст. *Минуле і сучасне Волині та Полісся: Олександр Цинкаловський і край*: матеріали XXVII Міжнародної наукової історико-краєзнавчої конференції, присвяченої 1020-ій річниці від першої писемної згадки про Володимир та 110-річчю від дня народження О. Цинкаловського (м. Володимир-Волинський, 22 лютого 2008 р.). Луцьк, 2008. С. 45-46.

ую багатогранність особистості та її зацікавлень, адже саме воно є тим джерелом, котре у собі поєднує у собі різнопланові завдання, воно може бути діловим і творчим, ліричним і прагматичним. Епістолярні джерела значно розширюють поле не лише історіографічних та джерелознавчих досліджень, цілої низки гуманітарних наук, дозволяють у деталях відновити просопографічний портрет конкретної особистості, поглибити опис способу життя і знань певного середовища у певний історичний період.

Епістолярна спадщина є важливим джерелом вивчення творчого і життєвого шляху Олександра Цинкаловського. Крізь призму листування можна висвітлити окремі історичні факти та події з життя знаного волинезнавця. Активна наукова, громадська та просвітницька діяльність спонукала його до широкого листування. Особисті листи сприяють реконструкції світоглядних позицій вченого, виявленню творчих зв'язків та вивченню досвіду співпраці у науковій та культурно-освітній сферах. Варто вказати, що сучасні дослідники використовують документи особового походження різних епох та різного характеру – це і ділове, і особисте (родинне) листування. Епістолярна спадщина дозволяє бодай частково відновити контакти дослідника.

Епістолярій Олександра Цинкаловського – це комплекс листів службового, наукового, приятельського та особистого характеру. Як правило, ці листи залишаються несистематизованими, ба більше – розпороченими по різних архівосховищах та у приватних колекціях.

Однією з найцікавіших, найповніших та довготривалих є листування волинезнавця з сестрою та її чоловіком, Назарієм Васильовичем Грабарчуком, котре включає 27 листів О. Цинкаловського з 1925 року до 1975 р., які зберігаються нині у фондах Володимир-Волинського історичного музею. Найціннішим тут, на нашу думку, є їх проблематика. Аналіз листів, з певністю дозволяє ствердити його патріотичну проукраїнську позицію. У одному з листів від 23 серпня 1966 р. читаємо: “Ніхто тим не цікавиться, нікому серце не болить яка доля все те спіткає, що з того залишить, а що

навіки згине, як не одна пам'ятка наша загинула, а наші люди будуть їсти, пити, спати, мовчати”⁹³. У Олександра Цинкаловського кожен лист – турбота про рідний край, його минуле. Так, у серпні 1966 р., відпочиваючи у санаторії над Сяном, подорожує і вивчає українські етнічні терени. Він захоплено пише: “Заховалися у цій затишші нашого краю прекрасні пам'ятки нашого будівництва і малярства: церкви, каплиці, різьби, ікони XVI ст. і типові для цього краю хати...”⁹⁴. Олександр залишався завжди глибоко порядним щодо своєї родини. Підтвердженням цієї тези може бути лист, датований 22 листопада 1928 р., коли залишалося 5–6 місяців до отримання диплому, де він пише: “Якщо можна, то вишліть 40–50 злотих, жити потрібно. Дасть Бог, я зумію віддячити за хороше до мене ставлення”⁹⁵.

Величезний інтерес для науковців, істориків, журналістів становить епістолярій Олександра Цинкаловського міжвоєнної доби.

Листування з Іваном Шендриком⁹⁶ (Центральний державний архів України у Львові, ф. 369 (Шендрик Іван Захарович (1879-?), громадський

⁹³ Грабарчук Н. ... І аз воздам (Спогади). *Минуле і сучасне Волині та Полісся: Олександр Цинкаловський і край*: матеріали XXVII Міжнародної наукової історико-краєзнавчої конференції, присвяченої 1020-ій річниці від першої писемної згадки про Володимир та 110-річчю від дня народження О. Цинкаловського (м. Володимир-Волинський, 22 лютого 2008 р.). Луцьк, 2008. С. 41.

⁹⁴ Пісоцький А. Епістолярна спадщина О. Цинкаловського. *Минуле і сучасне Волині: Олександр Цинкаловський і край*: матеріали IX наук. іст.-краєзн. міжн. конф. (м. Володимир-Волинський, 20-23 січня 1998 р.). Луцьк: Надстир'я, 1998. С. 55.

⁹⁵ Охріменко Г., Склярєнко Н., Каліщук О., Ткач В., Романчук О. Олександр Цинкаловський та праісторія Волині. Луцьк: Волинська обласна друкарня, 2007. С. 7.

⁹⁶ Іван Шендрик (1879-?), народився у с. Ярові на Київщині, закінчив Київську гімназію, 1900-1903 рр. навчався на медичному факультеті Київського університету. 1903 р. примусово мобілізований до війська, до 1906 р. студіював математику в університеті. Цього ж року був заарештований і ув'язнений у Лук'янівській в'язниці (м. Київ). У 1911 р. закінчив Київський університет (відділ історії і філології). З утворенням Української Народної Республіки, вступив на військову службу й викладав українознавство у військових школах. У 1921-1923 рр. керував видавництвом

діяч, керівник видавничого відділу Генерального штабу УНР, гімназійний професор, архівар, заступник голови бібліологічної секції НТШ), оп. 1, спр. 34 (Листи Цинкаловської Раї та Цинкаловського Олександра) доволі повно відтворює участь Олександра Цинкаловського у формуванні Архіву історії унії (про що, зрештою уже писала Н. Шестакова⁹⁷). Епістолярій представляє пошук та придбання документів й пам'яток старовини, у якому приймали участь також магістр права Борис Ольхівський, магістри Андрій Дзедзик та Григорій Дворянин та ін. Епістолярні джерела з позицій джерелознавчої науки є важливими з огляду на можливість внутрішньої та зовнішньої критики, яку вони дають. Так, інформацію подану Олександром Цинкаловським у листах до Івана Шендрика підтверджують матеріали його особової справи у Варшавському університеті (Archiwum Uniwersytetu Warszawskiego, sygn. RP 21795), тогочасної періодики⁹⁸.

Органічним доповненням цієї частини епістолярної спадщини Олександра Цинкаловського є його листування зі згаданим Борисом Ольхівським, яке зберігається у Центральному державному історичному архіві України (ф. 309, оп. 1, спр. 2394).

Цю ж сторінку життя і діяльності Олександра Цинкаловського розкривають і листи Олександра Цинкаловського до митрополита Андрія Шептицького (Центральний державний історичний архів у Львові, ф. 358

Українського генерального штабу на еміграції у Польщі. Був Уповноваженим представником центрального правління Всеукраїнської спілки військових інвалідів УНР (1922 р.). Згодом, до 1939 р. жив і працював у Львові як професор гімназії і архівар, був членом НТШ, заступником голови бібліологічної секції НТШ, членом редколегії УЗЕ. Автор матеріалів до бібліографії Січових Стрільців. Дату смерті Івана Шендрика не встановлено, ймовірно після 1941 р.

⁹⁷ Шестакова Н. Олександр Цинкаловський та Архів історії унії (за матеріалами Центрального державного історичного архіву у Львові). *Волинська ікона: питання історії, дослідження та реставрації*: матеріали. Луцьк, 1998. С. 32-35.

⁹⁸ Світ у камері. VII-а вистава української мистецької фотографії. *Діло*. Львів, 1937. 20 квітня (ч. 86). С. 5.

(Шептицький Андрей (Роман-Марія-Александр). Граф, митрополит Галицький греко-католицької церкви, архієпископ Львівський, єпископ Кам'янець-Подільський, культурний і церковний діяч, меценат, дійсний член НТШ), оп. 1, спр. 367 (Листи кореспондентів з прізвищами на літери “Це-Цьо” до Шептицького А.).

Діяльність Олександра Цинкаловського у межах Товариством “Просвіта”, його участь у ліквідаційній комісії осередку Товариства у Володимирі-Волинському відображена у офіційному листуванні з централею у Львові (Центральний державний історичний архів України у Львові, ф. 348 (Товариство “Просвіта”, м. Львів), оп. 1, спр. 3492 (Матеріали про організаційно-пропагандистську діяльність Луцької повітової Просвіти, а також її ліквідацію в умовах білопольської окупації); спр. 1637 (Протокол, квитанції, звіт та інші матеріали про ліквідацію повітового товариства Просвіта у місті Володимир-Волинському, а також підпорядкованих йому читалень). Рівно ж в документах Державного архіву Волинської області за 1924–1934 рр. є відомості, що О. Цинкаловський членом Володимир-Волинського повітового товариства “Просвіта” (ф. 390, оп. 1, спр. 6, арк. 2), був постійним його жертводавцем, а під час ліквідаційного засідання цього товариства ставив свій підпис у протоколі як член комісії.

У своїй науковій діяльності впродовж 1933–1939 рр. О. Цинкаловський був тісно пов'язаний з Державним археологічним музеєм (Państwowy Muzeum Archeologiczny), як його представник у Волинському воєводстві. Тому не випадково у відділі наукової документації цієї наукової інституції збереглися джерела, пов'язані з діяльністю дослідника. Це його кореспонденція з директором музею др. Романом Якимовичем (Roman Jakimowicz), копії ділової документації щодо виїздів на Волинь, службова переписка, щодо особи О. Цинкаловського між директором др. Р. Якимовичем та старостою володимирського повіту, консерватором воєводської адміністрації у Луцьку чи генеральним консерватором при Міністерстві визнань та народної освіти у Варшаві. Перелік документів,

складений Єжи Кусьнежем та Анджеєм Урбаньським⁹⁹, дозволяє вповні уявити характер джерел щодо діяльності Олександра Цинкаловського, які зберігає музей у Варшаві. Виокремимо лист володимирського повітового старости від 2 червня 1933 р. з інформацією, що Олександр Цинкаловський підтримує контакти з українськими націоналістами і висновком про недоцільність йому надання функцій громадження археологічних пам'яток.

Серед інших респондентів Олександра Цинкаловського того часу варто вказати також імена Яна Коровицького¹⁰⁰ (Львівська наукова бібліотека ім. В. Стефаника НАН України. Фонд рукописів. Ф.9. Колекція окремих надходжень. О/н – 3539. Цинкаловський О. (археолог). Листи до Яна Коровицького. 1938. Вишневець), Здіслава Буковського (Львівська наукова бібліотека ім. В. Стефаника НАН України, ф. 237, спр. 212, 225).

Епістолярні джерела засвідчують наскільки важливим предметом дослідника була саме археологія. Однак, і тут ми можемо простежити його патріотизм. Описуючи свої враження про Перший слов'янський конгрес 1965 р., у якому Олександр Цинкаловський приймав участь, він у листах до своїх рідних не приховував розчарування поставою українських вчених, які

---

⁹⁹ Kuśnierz J., Urbański A. Wybrane zagadnienia w zakresie współpracy Aleksandra Cynkałowskiego z Państwowym Muzeum Archeologicznym w Warszawie w świetle polskich publikacji oraz dokumentów archiwalnych. *Минуле і сучасне Волині та Полісся: Олександр Цинкаловський і край*: матеріали XXVII Міжнародної наукової історико-краєзнавчої конференції, присвяченої 1020-ій річниці від першої писемної згадки про Володимир та 110-річчю від дня народження О.Цинкаловського (м. Володимир-Волинський, 22 лютого 2008 р.) Луцьк, 2008. С. 54-57.

¹⁰⁰ Іван Коровицький (1904-1991) – письменник, викладач, бібліограф, церковний діяч. Вивчав теологію у Варшавському університеті, де після одержання ступеня магістра філософії читав лекції з церковно-слов'янської мови й літератури та історії православної церкви. Займався викладацькою роботою і в Теологічній академії української автокефальної православної церкви у Мюнхені, у Семінарії святої Софії в Бавнд-Бруку в Америці. Працював бібліографом в університеті Темпел у Філадельфії, потім завідував бібліотекою Української православної церкв в Бавнд-Бруку.

виступали російською мовою: “Пригадується мені, що в Варшаві на конгресі, такі дрібненькі народи як словаки, хорвати і інші читали свої доклади в своїй мові, чого не можна сказати про наших українців, білорусів, які не здобулися на це”¹⁰¹ (лист О. Цинкаловського до сестри, 23 серпня 1966 р.).

Виїхавши після Другої світової війни з України до Польщі й врешті осівши у Кракові волинезнавець не переривав контакт із Волинню - головним об’єктом своїх зацікавлень. Це підтверджує листування і з офіційними установами краю, і з краєзнавцями. Так, донині дійшли до нас листи Олександра Цинкаловського, адресовані Волинському товариству охорони пам’ятників історії та культури. Однією із тем переписки став розгляд у Товаристві опрацьованого волинезнавцем археологічного атласу Волині і Полісся, який склали чотирнадцять таблиць-карт, як засвідчують аналізовані епістолярні джерела. З огляду на малознаність цієї частини спадщини, дозволимо собі тут навести повний перелік, складених мап: Волинь на протязі делювію; Палеонтологічна карта Волині; Карта знахідок молодшого палеоліту; Карта мезолітичних культур; карта неолітичних культур; Окремі знахідки і скарби кремінних ядрищ і скалок; Період бронзових культур; Початки залізних культур; Римська доба – оселі, кераміка; Римська доба – імпорти, зброя; Римська доба – монети, клади; Ранньосередньовічний період – слов’янський V-IX ст.; Ранньосередньовічний період – зброя X-XIII ст.; Торговельні шляхи. Річками Волині¹⁰².

Епістолярні джерела дозволяють виявити коло зацікавлень та наукових контактів волинезнавця. Так, серед них віднаходимо імена знаних українських вчених, академіків Ярослава Ісаєвича (Львівська наукова

---

¹⁰¹ Пісоцький А. Епістолярна спадщина О. Цинкаловського. *Минуле і сучасне Волині: Олександр Цинкаловський і Волинь*: матеріали ІХ наукової історико-краєзнавчої міжнародної конференції (м. Володимир-Волинський, 20-23 січня 1998 року). Луцьк: “Надстир’я”, 1998. С. 55.

¹⁰² Львівська наукова бібліотека ім. В. Стефаника НАН України, ф. 237, спр. 217

бібліотека ім. В. Стефаніка НАН України, ф. 237, спр. 231) та Петра Толочка (Львівська наукова бібліотека ім. В. Стефаніка НАН України, ф. 237, спр. 238). 8 жовтня 1965 р. у листі до сестри волинезнавець писав: “В Варшаві я говорив про охорону пам’яток міста Володимира з Каргером і Рибаківим, котрі обіцяли мені цю справу підняти поза вищими чинниками”¹⁰³. Як результат особистого спілкування Богдана Колоска з Олександром Цинкаловський відклався пласт листування між вченими за вересень 1971 – січень 1972 р., який до наукового обігу ввів перший з респондентів. Цей епістолярій відображає погляди вчених на злободенні проблеми волинезнавства, фіксує обмін науковими доробками інтелектуалів, які жили у різних країнах та оцінку внеску, зокрема Олександра Цинкаловського, його колегами. У листі, датованому 21 жовтня 1971 р., повідомляючи надсилання екземпляру “Актів села Одрехова”¹⁰⁴, київський вчених вказував, що співробітники інституту, дізнавшись, що цей примірник для самого Цинкаловського, в один голос, заявили, що для нього можна і останній примірник віддати і наголошував, що, між іншим, всі завше відмічали надзвичайно корисну роботу археолога.

Наприкінці 1960-х років розпочалася творча співпраця професора Олександра Цинкаловського зі знаним волинським краєзнавцем Миколою Корзонюком (1920–1994), директором сільської школи, який разом із своїми учнями досліджував минуле Волині. Спілкування та листування двох волинезнавців тривало майже п’ятнадцять років і його обірвала лише смерть вченого. Листи О. Цинкаловського зберігаються у сімейному архіві Корзонюків (с. Бужанка Іваничівського району) засвідчують активне

---

¹⁰³ Пісоцький А. Епістолярна спадщина О. Цинкаловського. *Минуле і сучасне Волині: Олександр Цинкаловський і Волинь*: матеріали ІХ наукової історико-краєзнавчої міжнародної конференції (м. Володимир-Волинський, 20-23 січня 1998 р.). Луцьк: “Надстир’я”, 1998. С. 55

¹⁰⁴ Йдеться про видання: *Акти села Одрехова* / упоряд. І. М. Керницький, О. А. Купчинський. Київ: Наукова думка, 1970. 260 с.

спілкування двох талановитих людей, їх вболівання за охорону пам'яток історичної та культурної спадщини. О. Цинкаловський давав Миколі Корзонюку не лише поради та моральну підтримку, а й допомагав з науковою літературою, інформацією про найновіші наукові відкриття та ін. Як приклад можна назвати пересилку у одному з листів портрету Каатена Відорта – співака-торбаніста 19 ст., про що О. Цинкаловський писав: “Посилаю Вам нашого волинського соловію, співця і музиканта, про якого волиняни не дуже багато знають”. За інформацією Людмили Василюк нині він зберігається у фондах краєзнавчого музею Нововолинського природничого ліцею.

Цікавою є кореспонденція від 12 вересня 1973 р. Григорієм Гуртовим, Видається, що він містить підсумки діяльності самого Олександра Цинкаловського. Серед інших тем, які обговорювалися у листі, вартаосркемої уваги наступна: “Віддався я ще від 1920 року дослідам Волині, пізніше Волинського Полісся, Підляшшя, частині північної границі з Волинню. *І так пройшло моє ціле життя...* Радію, однак, що можливо, моя праця і мій досвід не загине дарма, що залишаться люди, котрих любов до свого краю попровадить шляхетними дорогами і стежками на користь культури нашого народу”.¹⁰⁵ Своє листування із Олександром Цинкаловським оприлюднив і знаний український архітектор, краєзнавець Богдан Колосок¹⁰⁶.

Величезна частина епістолярних джерел, пов'язана із довголітніми спробами дослідника видати фундаментальну працю “Стара Волинь і Волинське Полісся”. Відомо, що вчений ще з міжвоєнного періоду, понад сорок років нагромаджував матеріял, особисто відвідав і дослідив майже півтори тисячі населених пунктів, збирав стародруковані видання, робив

---

¹⁰⁵ Лист О. М. Цинкаловського до Г. О. Гуртового. *Педагогічний пошук*. 1998. № 1 (17). С. 82.

¹⁰⁶ Колосок Б. В. Листування з О. М. Цинкаловським. *Праці Центру пам'яткознавства*. 2013. Вип. 24. С. 177-184.

світлини і т. д. Коли ж під час пожежі у помешканні Цинкаловських архів, бібліотека, чернетки текстів згоріли, він спромігся їх відновити. Листування засвідчує прагнення волинезнавця видати краєзнавчий словник у Радянській Україні. Як зазначав М. Корзонюк праця 1969 р. була доставлена до Києва в Академію Наук УРСР, де порекомендували передати її в Інститут мовознавства, який тоді очолював І. Білодід. Донині збережена переписка із адміністрацією Інституту археології АН УРСР у цій справі (Львівська наукова бібліотека ім. В. Стефаника НАН України, ф. 237, спр. 216, 249). Після шестирічного бюрократичного зволікання (“...Мабуть, чекають, поки помру”, – писав у одному з листів Олександр Цинкаловський) волинезнавець забрав свою працю назад до Польщі. Франк Сисин, який саме перебував там у той час, забрав працю до Канади, що засвідчено й у епістолярних джерелах, і так дослідження потрапило за океан. Нині у розпорядженні дослідників листування Олександра Цинкаловського у цій справі з Товариством “Волинь” й Інститутом дослідів Волині (Вінніпег) (Державний архів Волинської області, ф. 3618). Діяльну участь у долі цієї праці приймав Максим Бойко (Львівська наукова бібліотека ім. В. Стефаника НАН України. Фонд рукописів. Ф. 237. Цинкаловський О. Цнк-224. Бойко М. Б. Листи до Цинкаловського О. 191, 1978. США. Мова українська, польська. 2 лл., 2 а). Як згодом писав сам дослідник він долучився і до редакторської роботи, і до збору фінансів на видання¹⁰⁷. Згадаємо також присутність серед адресатів дослідника також Михайла Гайдука (Львівська наукова бібліотека ім. В. Стефаника НАН України. Фонд рукописів. Ф. 237. Цинкаловський О. Цнк-213. Цинкаловський О. Лист до Гайдука М. стосовно фотографій, потрібних для видання наукової праці адресата. 1977, лютого, 18. Без місця. 1 л., 1 арк; Цнк-227. Гайдук Михайло. Лист до Цинкаловського Олександра стосовно збирання колекції фотографій українських церков у Польщі. 1976, грудня, 23. Марльтон, США. Друк., маш. 1., 1 арк.), І. Довгаля (Львівська

¹⁰⁷ Бойко М. Персональна бібліографія = Personal bibliography. Блумінгтон – Індіана: Осередок бібліографії Волині, 1992. С. 157-158.

наукова бібліотека ім.В.Стефаніка НАН України. Фонд рукописів. Ф.237. Цинкаловський О. Цнк-230. Довгаль І. Лист до Цинкаловського О.М. з повідомленням про пересилку грошей на видання праці “Стара Волинь і Волинське Полісся”. 1970, листопада, 6. Торонто. Мова польська, українська, англійська. Маш. Автограф. 1 арк.).

Складність аналізу епістолярних джерел зумовив їх специфічний характер: вони і документальні, і суб’єктивні, що спонукало дослідників розцінювати їх як другорядні. Адже для всієї літератури особового походження властивий інший підхід до реальності, інший критерій істинності. Виклад думок, теми, факти у листах, образні форми розповіді визначають особливе співвідношення суб’єктивного та об’єктивного, часткового і загального.

Серед речових джерел варто згадати бронзову медаль Польської Академії Наук, якою Олександра Цинкаловського було нагороджено за багаторічну працю і яку він заповів передати до Володимир-Волинського історичного музею. Про це йшлося у матеріалі “Я привіз медаль Цинкаловського” газети “Слово правди” від 26 жовтня 1996 р. Ця ж розмова журналіста Федора Самчука з Леонідом Михальчуком зі скороченнями була передрукована й у газеті “Народна справа” від 7 листопада 1996 р. Про пам’ятну медаль можна прочитати також у газеті “Вісті”¹⁰⁸.

Окрему групу складають матеріали щодо вшанування імені дослідника. Це програма і світлини з історико-краєзнавчої конференції “Олександр Цинкаловський і його сподвижники”, яка відбулася 27 травня 1998 р. у Нововолинську. Аналогічні матеріали (програма, запрошення, тези) відображають проведення міжнародних історико-краєзнавчих конференцій, присвячених Олександру Цинкаловському у серії “Минуле і сучасне Волині і

---

¹⁰⁸ Кузьмич В. Реліквія Цинкаловського. *Вісті*. 1993. 24 грудня; Самчук Ф. “Я привіз медаль Цинкаловського”. *Слово правди*. 1996. 26 жовтня; Самчук Ф. “Я привіз медаль Цинкаловського”, сказав краєзнавець Леонід Михальчук, і це стало ключем до нашої розмови. *Народна справа*. 1996. 7 листопада.

Волинського Полісся” (20–23 січня 1998 р., 2008 р.). 13 лютого 2018 р. у культурно-мистецькому центрі Володимира-Волинського відбувалася Всеукраїнська науково-історична конференція “Олександр Цинкаловський – велич особистості”. До 100-річчя від дня народження Олександра Миколайовича Цинкаловського працівники музею підготували виставку “Волинські дороги Олександра Цинкаловського”.

Важливим видом джерел для дослідження особи Олександра Цинкаловського стали фотодокументи. Адже фотографія буквально “відбиває” у просторі той чи інший момент, зберігаючи важливу інформацію в часі; світлина містить у собі певний ідейний код, “фіксуючи образ найбільш чудових місць і моментів, людина перетворює їх у пам’ятники”¹⁰⁹. Фотодокументи є унікальним джерелом, яке не лише розкриває перед істориком зафіксовані фотокамерою факти та події давнини, а й дозволяє реконструювати та репрезентувати історію певної епохи, суспільства загалом, окремої людини зокрема. Тому не випадково фотографія отримала належну оцінку в європейській та вітчизняній гуманітаристиці і нині її розглядають не як ілюстративне доповнення до наукового тексту, а як самостійний об’єкт наукового дослідження, оскільки вона має феноменальну властивість фіксації інформації, збереження та перенесення її в часі, презентації й реконструкції минулого в майбутньому та ін.¹¹⁰ Для вивчення особи Олександра Цинкаловського фотоджерела мають особливо важливе значення, оскільки вчений сам захоплювався фотографією і залишив чимало своїх авторських світлин. Відомо, що в міжвоєнний період вчений приймав участь у виставках. Так, його роботи були представлені на виставці мистецької фотографії, організованій у квітні 1937 р. Українським

---

¹⁰⁹ Зайцева Е. В. Фотографии как исторический источник истории повседневности города Ставрополя середины XIX – начала XX веков. *Новая локальная история*. Ставрополь: Изд-во Ставропольского государственного университета, 2006. С. 80–83.

¹¹⁰ Красилюк Я. В. Фотографії як джерело історичного дослідження. *Гуржійвські історичні читання*. 2014. Вип. 7. С. 101.

фотографічним товариством у природничому музеї Наукового товариства імені Шевченка¹¹¹. Характеризуючи фотомистецтво міжвоєнної України на рівні з В. Пронем з Яворова, Й. Пашкевича з Коломиї, С. Юрченковича з Бреста Стефан Щурат як фотографіка згадує й О. Цинкаловського¹¹².

Чимало фотоматеріалів зберігаються у фондах Львівської наукової бібліотеки ім. Василя Стефаника НАН України. Це і портрети вченого різних років (1902, 1936, 1937, 1940), світлини учасників археологічних розкопок (наприклад, в урочищі “Чорна криниця” у с. Бодаки на Волині, 1940)]. Ще більшу кількість складають фото пам’яток – археологічних знахідок на Волині 1937, 1938, 1940 рр. (період римський, Висоцька культура та ін.), у с. Вікнині (Okniń) Кременецького повіту, у м. Володимирі, с. Буханка, Зимне, Літовеж, Осміловичі на Волині. 1958, 1930-1935 рр., городищ, пам’яток архітектури (замки, церкви, кладовища), ікон, надмогильних пам’ятників Г. Вархоляка та М. Свежбінського та й просто волинських краєвидів.

У фондах рукописів Львівської національної бібліотеки ім. В. Стефаника зберігається єдина нині відома групова світлина директора Архіву історії унії, його двох чільних співробітників і Олександра Цинкаловського. Також на передньому плані цього фотодокументу наймовірніше зображений Іван Крип’якевич. Ця світлина була зроблена після (або перед) однієї із нарад, присвячених організаційним питанням АІУ в Митрополичих палатах¹¹³.

Комплекс світлин з фондів Волинського краєзнавчого музею відображає особисте життя вченого, а також його родинні фото. Перш за все це фотокопія родини Цинкаловських приблизно на межі 60-70-х років ХХ ст.

---

¹¹¹ Світ у камері. VII-а вистава української мистецької фотографії. *Діло*. Львів, 1937. 20 квітня. Ч. 86, С. 5.

¹¹² Szczurat S. O ukraińskim ruchu fotograficznym. *Nowości fotograficzne*. 1937. Nr 1 (17). S. 28.

¹¹³ Львівська національна наукова бібліотека України ім. В. Стефаника. Відділ рукописів. Ф. 237.: Цинкаловський О. – нові надходження.

Серед інших тут зображені прабабуся, німкеня, дитяча письменниця, бабуся Марія і батько Микола. Зафіксовані на фото також бабуся по батьківській лінії Марія Цинкаловська, яка у роки російсько-турецької війни (70-ті роки ХІХ ст.) працювала сестрою милосердя і загинула; Марія Нітецька – бабуся по материнській лінії, яка померла голодною смертю в Казані. Фотокопії фіксують документи, які належали батькові Олександра Цинкаловського та дідусеві по материнській лінії Павлові Нітецькому.

Проведений джерелознавчий аналіз досліджуваної теми засвідчує, що при з'ясуванні різних аспектів діяльності історика та краєзнавця Олександра Цинкаловського, важливим є вивчення його наукової та науково-публіцистичної спадщини, спеціальних робіт з археології та волинезнавства, залучення до наукового обігу неопублікованих архівних документів і матеріалів, епістолярної спадщини, мемуарних творів, тогочасних періодичних видань, їх аналіз, узагальнення і систематизація. Джерельна база для вивчення наукової та громадсько-політичної діяльності Олександра Цинкаловського є досить різнобічною, широкою та репрезентативною і дозволяє реконструювати інтелектуальну діяльність Олександра Цинкаловського.

1. 3. Методологія і методика

Методологічна основа – чи не найскладніша складова сучасних суспільних наукових пошуків. Саме постановка наукової проблеми та вибір відповідних підходів у ході наукового дослідження, професійне застосування усього спектру методів та їх комбінації, обумовлює та становить методологію наукового дослідження. Особливість, складність та багатоаспектність задекларованої наукової проблеми визначила використані методологічні підходи.

Свого часу видатний французький історик Марк Ферро на початку своєї знаної статті у збірнику “Суперечки про головне”, присвяченому школі “Анналів”, поставив сакраментальне питання: “... чому біографія була

вигнана з так званої наукової історіографії?”. Шукаючи відповідь на нього від дійшов висновку, що причини цього лежать у політичній та науковій площинах. У першому випадку (ще від початку ХІХ ст.) перепорою стала увага до вивчення більших соціальних груп та недовіра до окремих особистостей, у другому – недостатнє використання способів наукової перевірки даних і неправильне розуміння завдань біографістики, адже “... традиційна історія завжди відсторонялася від розгляду приватного життя, допускаючи лишень глобальне вивчення приватного життя людей”¹¹⁴.

Розуміння важливості вивчення життєвого шляху особистості як суб’єкта в контексті історичного процесу є основоположним положенням у методиці біографістик¹¹⁵. За висловом В. Дільтея, розуміння такого складного феномену, як історія, має починатися з її вихідної складової – життя індивідуума, адже у ньому, “... як в мініатюрі, кристалізуються такі фундаментальні складові історичного процесу, як пошуки та встановлення цілей, боротьба за їх реалізацію, взаємовпливи різних людей та чинників”¹¹⁶.

Сучасна українська історична наука й донині знаходиться у пошуках новітніх методологічних принципів дослідження, що зумовлено тривалим процесом виходу з-під впливів тоталітарної радянської ідеології та політики, які фактично усе ХХ ст. визначали напрямок та методику проведення історичних розвідок у вітчизняній науці. Із здобуттям Україною незалежності чверть століття тому розпочато масштабний процес дослідження та заповнення “білих плям”, у тому числі й у галузі просопографії та такого її

---

¹¹⁴ Споры о главном. Дискусии о настоящем и будущем исторической науки вокруг французской школы «Анналов». Москва: Наука, 1993. С. 165.

¹¹⁵ Чижко В. Біографічна традиція та наукова біографія в історії та сучасності України. Київ: БМТ, 1996. С. 177.

¹¹⁶ Менжулін В. Біографістика між філософією життя та герменевтикою: досвід В. Дільтея. *Докса: Зб. наук. пр. з філософії і філології*. 2008. Вип. 12: Німецька традиція в філософії та культурі. С. 212, 214.

напрямку як наукове біоісторіописання або біоісторіографія. Не можемо не відзначити просування української історичної науки у розробці теоретико-методологічних принципів у галузі персоналістики.

Кожне наукове дослідження вимагає вивчення проблеми у певній визначеній системі, тобто має мати методологічне підґрунтя. Специфіка вивчення наукової та громадської діяльності Олександра Цинкаловського зумовила визначення методологічних прийомів та методів для вивчення задекларованої проблематики. О. Цокур слушно ствердив: “Найбільш важливими є вихідні теоретичні позиції дослідника, тому що від його світогляду, установок, цілей і завдань дослідження залежить спосіб, за допомогою якого він буде одержувати факти, тлумачити їх, робити висновки”¹¹⁷. Осмислення професійним історичним співтовариством наслідків цілої низки пізнавальних та культурних поворотів, що відбулися у міждисциплінарному полі, породило появу нових підходів до біографії загалом та біографії історика зокрема – інтелектуальна біографія, нова біографічна історія, індивідуальна історія, персональна історія та ін.¹¹⁸ З огляду на це варто відразу визнати, що в дослідженні були прийняті засади інтелектуальної біографії істориків “другого плану”¹¹⁹. На необхідність застосування системи трьох “координат” (предметно-логічної, соціально-історичної, особистісно-психологічної) звертав увагу М. Ярошевський. Це диктує визначати внесок останнього в розвиток науки у декількох вимірах:

¹¹⁷ Педагогіка вищої школи: навч. посібник / за ред. Курлянд З. Н.: авт. кол.: І. О. Бартенєва, І. М. Богданова, І. В. Бужина та ін. Одеса: ПДПУ ім. К. Д. Ушинського, 2002. С. 17.

¹¹⁸ Чиглинцев Е. А. Personalіa как биография историка. *Парадигмы российской истории сквозь призму биографистики (к 140-летию Алексея Ивановича Яковлева)*: материалы Всерос. науч. конф. (г. Чебоксары, 18 апреля 2019 г.) / редкол.: О. Н. Широков и др. Чебоксары: ИД «Среда», 2019. С. 32–37.

¹¹⁹ Андреев В. М. Віктор Петров: інтелектуальна біографія: дис. на здобуття наук. ст. д-ра іст. наук. 07. 00. 06 / Національна академія наук України, Ін-т історії України. Київ, 2013. 400 с.

по-перше, його досягнень у царині теоретико-методологічних, методичних концептуальних та інших здобуків, по-друге, зі сторони ролі у науковому соціумі епохи, суспільного життя в цілому та впливу його на науку як особистості¹²⁰.

У дослідженні персоналії та її спадщини важливою теоретико-методологічною основою стали важливі загальнонаукові гносеологічні принципи. Принцип історизму (який визначає логічність і послідовність фактів, подій і явищ відповідно до часу та простору) дозволив здійснити системний аналіз культурно-просвітницької та краєзнавчої діяльності Олександра Цинкаловського на тлі суспільно-політичної ситуації кінця XIX – середини 80-х рр. XX ст. Адже формування світоглядних ідей вченого не можливо вивчати без врахування умов, у яких він жив та творив, а отже й без врахування їх впливу на краєзнавчі інтереси та культурно-просвітницьку діяльність історика. Опрацювання ж матеріалів періодики дозволило, на наше переконання, бетальніше показати багатоаспектну діяльність Олександра Цинкаловського і з'ясувати, що його спадщина відповідає принципу історизму.

Принцип об'єктивності (вимагає реконструкції минулого неупереджено уникаючи перекручень, перебільшень, дотримання критичного ставлення до джерел та врахування негативних та позитивних чинників умов розвитку) широко використаний при аналізі археографічних та історіографічних матеріалів та відтворенні науково-творчих взаємин Олександра Цинкаловського з представниками української та польської історичної науки.

Ґрунтуючись на принципах науковості й наукового плюралізму (множинність використання підходів у історичному пізнанні) аналізуються різні підходи та ідеологеми в історичній науці щодо вивчення краєзнавства,

---

¹²⁰ Ярошевский М. Биография учёного как науковедческая проблема. *Человек науки. Науковедение: проблемы исследования* / ред. М. Ярошевский. Москва: Наука, 1974. С. 29, 32.

яскравим репрезентантом його був Олександр Цинкаловський. Згідно з цим принципом, кожен автор, маючи повне право на власну позицію та погляд, не повинен перекручувати факти та вдаватися до упереджених висновків.

Для роботи важливим був принцип регіоналістики, відповідно до якого важливо бачити спочатку ціле, а потім його складові локальні частини, що складають його, сприймати, розуміти та розрізняти глобальне і локальне, співвідношення макро- і мікрорівнів.

Використання у дослідженні міждисциплінарного підходу дозволило відтворити взаємодію на лінії “наука – суспільство” і функціонування української історичної науки. О. Цинкаловський твердо і послідовно відстоював українську національну ідею, докладав максимум зусиль для розвитку історичної науки та був переконаний у необхідності комплексного вивчення минувшини.

Запропоноване дослідження базоване на сучасних методологічних засадах просопографії як окремої спеціальної дисципліни, теоретичні підвалини якої були закладені знаним французом, одним із засновників школи “Анналів” Люсьєном Февром, який окремлюючи основні завдання історика називав відтворення “живої історії”, а її центральним персонажем людину минулого зі всіма притаманними їй особливостями. Саме представники цієї історичної школи започаткували новий напрям – “нова сімейна історія”, що покликана розглядати історію кожної людини / особистості в контексті сучасного її суспільства, соціального та родинного походження. Згадаємо також, що теоретичні засади просопографії знаходимо у відомого вітчизняного історика Ярослава Дашкевича, який обґрунтовуючи нові тенденції у історичній науці ствердив, що серед них особливе місце займає просопографія, яка є вищим ступенем біографістики¹²¹.

---

¹²¹ Дашкевич Я. Р. Майстерня історика: Джерелознавство та спеціальні історичні дисципліни / упоряд. А. Гречило, М. Капраль, А. Федонюк; Львівське відділення ІУАД ім. М. С. Грушевського НАН України. Львів: Літературна агенція “Піраміда”, 2011. С. 240-241.

Для опрацювання наукової та громадської діяльності Олександра Цинкаловського були залучені методи мікроісторії, біографістики, біоісторіографії. *Біографічний метод* є специфічним засобом дослідження життєвого шляху особистості. Наукова біографія, до якої належать історико-наукові дослідження, вимагає дотримання хронологічного опису подій та безумовного використання документів та історичних фактів, показу життя особи у взаємозв'язку із суспільним життям й історичною епохою, з'ясування й аналіз її впливу на науку¹²². Саме біографічний підхід з'ясовує неординарні події та факти, за якими можна вивчити закономірності відтворення квінтесенції творчості, самобутності та історико-соціальної зумовленості самореалізації особистості. Він передбачає використання автобіографічних методів і методик – вивчення історії життя особистості, автобіографій та ініційованих автобіографічних описів, оповідей, автобіографічних анкет, інтерв'ю тощо; методів вивчення біографічних продуктів діяльності особистості – контент-аналіз листів, щоденників, оповідей; вивчення свідчень очевидців і найближчого оточення особистості – спогадів сучасників, опитувань близьких тощо¹²³. Саме тому у рамках біографічного методу вивчалися джерела особового походження, які дозволили відтворити особистий досвід вченого. Водночас, біографічний метод може бути використаний для відтворення історичних епох, суспільства, певних спільнот. Нині чимало дослідників, провадячи розмову про біографічний метод, використовують термін “personal history”. У англійських виданнях останнього часу можна простежити чотири варіанти

---

¹²² Дічек Н. П. Біографічний метод як інструмент полікультурного діалогу. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/77241204.pdf>

¹²³ Див.: Осипов В. Основы библиографии и изучения книги. Москва: Книга, 1987. 220 с.; Попова Т. Н. О методике биоисториографических исследований. *Записки исторического факультета Одесского государственного университета*. Одесса, 1997. С. 165–172; Чишко В. С. Біографічна традиція та наукова бібліографія в історії і сучасності України. Київ: БМТ, 1996. 239 с. та ін.

використання цього поняття: 1) “персоніфікована історія” (“історія персони”) – більшою чи меншою мірою традиційна біографія історичної особи “першого порядку” з використанням інтуїтивістського методу біографічної реконструкції; 2) “особистої історії” – як дослідження життя індивіда крізь призму його приватних відносин; 3) історія особистості як “внутрішньої біографії” (становлення та розвиток внутрішнього світу людини); 4) власноруч написані особисті історії – “інтелектуальні біографії”¹²⁴.

За допомогою використання біографічної та просопографічної методики вдалося краще вивчити конкретні історичні умови, у яких діяв Олександр Цинкаловський, мотиви його діяльності, а також встановити міжособистісні взаємини, що були визначальними для характеру його наукової роботи. Простежити становлення світогляду Олександра Цинкаловського ефективно на рівні мікроісторичних, локальних процесів – історичному, географічному, культурному і політичному. Адже життя історика визначалося впливом подій революцій в Російській імперії 1905 та 1917 рр., Першої світової війни 1914-1918 рр., розпаду Російської та Австро-Угорської імперії, утворення та функціонування Другої Речіпосполитої, Другої світової війни тощо.

Методи історичного пізнання дозволяють за допомогою різного роду способів впорядкувати отриману у результаті дослідження інформацію. У роботі застосовано методи, що репрезентують чотири ключові групи – філософські, загальнонаукові, спеціальнонаукові та конкретно (проблемно) наукові. Серед філософських або логічних засобів пізнання, застосованими у дослідженні, особливо під час систематизації та класифікації джерельної бази та фактологічного матеріалу, встановлення вірогідності та повноти інформації використано аналіз і синтез, а також діалектичний метод. Науковий аналіз спрямований на виділення у цілому окремих структурних елементів із подальшим їхнім вивченням. Синтез надає можливість об’єднати

---

¹²⁴ Соловьев Г. Е. Качественная методология в социальной работе: Учеб. пособ. Ижевск: Изд-во Удмурдского университета, 2018. С. 69–70.

окремі сторони діяльності вченого Олександра Цинкаловського в єдине ціле, оцінити цілісно його науковий доробок. Таким чином, поєднання цих методів дозволяє заглибитися у суть проблеми.

Групу загальнонаукових методів класично охоплюють: індукції та дедукції (забезпечували можливість переходу від низки конкретних історичних фактів до узагальнень, коцепцій і навпаки), узагальнення (втілені у обгрунтованих підсумках та формулюваннях), систематизації (упорядкування зібраної інформації та підтвердження конкретної гіпотези з позицій наукової методології), структурно-системний (дозволив виділити об'єкт дослідження та вивчити його у межах раціонального пізнання, забезпечив цілісність та логічну впорядкованість наукових міркувань).

У роботі не обійшлося без використання спеціальних історичних методів. З усього спектру аналізованих історичних явищ виокремити суспільно-політичні і соціально-економічні процеси, громадські та національно-культурні заходи й ініціативи, логічно осмислити їх проблемні аспекти, з'ясувати загальну політичну обстановку, яка впливала на окреслення напрямів наукових пошуків Олександра Цинкаловського дозволив проблемно-хронологічний метод.

Для з'ясування та розкриття у рооботі причинно-наслідкових зв'язків між життєвим досвідом волинезнавця, його громадською діяльністю та науковим доробком було використано історико-генетичний метод. Адже, виконуючи біографічну студію О. Цинкаловського дотримуючись вимог сучасної науки, необхідно розкрити світогляд вченого у зв'язку із суспільно-політичною ситуацією на Волині у ХХ ст., з'ясувати його участь в українському національному русі й культурному житті західних українців у зазначений період.

Історико-компаративний метод М. Богуславський відносить до одного із трьох визначальних методів дослідження. Науковець вказує, що "при його застосуванні раніше наведені етапи порівнюються й зіставляються між собою. Встановлюється регрес і прогрес різних явищ минулого і на цій

основі формулюються відповідні висновки та оцінки”¹²⁵. Використовуючи історико-порівняльний метод, зіставляючи історичні події та явища, окремі фрагменти діяльності Олександра Цинкаловського, вдалося прослідкувати та розкрити зміст його діяльності та її наповненість, з’ясувати суть наукової концепції вченого, приналежність його до державницького напрямку в українській історіографії. Метод періодизації використано під час визначення етапів наукової та громадської діяльності вченого. Пошуково-біографічний метод був застосований для виявлення опорної джерельної бази і теоретичних надбань вченого.

Застосовуючи міждисциплінарні дослідження, синергетичний метод передбачає багатоваріантність, альтернативність вибору шляхів суспільно-політичного поступу. Зокрема, цей метод сприяє розумінню проблеми взаємовідносин О. Цинкаловського як з російською, українською, польською та радянською владою, що на наш погляд, перебуває у площині суспільно-політичного життя й моделі адміністративно-територіального устрою.

Осмислення історичних процесів та явищ вимагає комплексної оцінки, що супроводжується застосуванням новітніх наукових критеріїв у порівняльно-аналітичному співвідношенні із тогочасним значенням, розумінням та сприйняттям суспільством фактів й подій. Саме тому правомірним виглядає використання лише тих термінів та понять, які, відображаючи окремі аспекти досліджуваних процесів, тяжіють до наукової однозначності. У цьому контексті доречно уточнити як є застосовувані терміни “громадсько-політична” та “культурно-просвітницька діяльність”, які слугують релевантними характеристиками ролі Олександра Цинкаловського у тогочасних громадсько-політичних та культурно-просвітніх процесах. Під терміном “громадсько-політична” діяльність маємо на увазі взаємини, що стосуються суспільного життя, яке перебувало під впливом різновекторного українського політикуму або було полем реалізації

---

¹²⁵ Богуславський М. В. Структура сучасного історико-педагогічного знання. *Шлях освіти*. 1999. Вип. 1. С. 39.

їх ідей та ідеологій. Водночас термін “культурно-просвітня” діяльність слід розуміти як зв’язок із внутрішнім психічним життям індивіда та колективу, її моральним світом, що робить його головно оціночною категорією. Нечіткість та розмитість поняття робить його використання популярним у різноманітних загальних твердженнях. Попри абстрактність цієї категорії, її часто використовують на означення конкретної якості чи мало не реально існуючої субстанції. Зважаючи, що донині в українській історіографії триває процес формування наукових підходів до вивчення наукової, громадсько-політичної та культурно-просвітницької діяльності Олександра Цинкаловського логічним виглядає висновок про можливість коригування поняттєвого апарату.

Загалом, робота є біографічним дослідженням, написаним у річищі інтелектуальної історії. Біографія як джерело та метод дослідження минулого сприяє висвітленню специфіки історичного періоду та шляхів розвитку різних наукових напрямків. Використання широкої теоретико-методологічної основи студій забезпечує належний рівень та достовірність отриманих результатів, їхнє об’єктивне та всебічне висвітлення. Водночас, ми віддіємо собі звіт, що жоден з методів не є універсальним і спроможним вирішити усі дослідницькі завдання. Обраний методологічний комплекс сприяв формуванню цілісної характеристики Олександра Цинкаловського, дозволив доповнити задекларовану тему новими фактографічними комплексами та показати постать волинезнавця на тлі змін суспільно-політичних процесів у Західній Україні у ХХ ст.

РОЗДІЛ 2. СТАНОВЛЕННЯ ОСОБИСТОСТІ ТА ФОРМУВАННЯ СВІТОГЛЯДУ

Персоналізація історичної науки, утвердження у ній гуманістичних, антропоцентричних поглядів на минуле та сьогодення зумовили посилений інтерес дослідників не лише на реконструкції перебігу професійної, громадської, наукової, творчої діяльності знаних особистостей, а й до створення багатовимірних просопографічних портретів, що відображають походження, світогляд особистості, етнопсихологічні характеристики, внутрішню мотивацію, сюжети приватного життя та ін.

Біографії вчених України як жанр наукових біографій мають свою специфіку. Адже, у ній має бути відображений широкий спектр його інтелектуальних і духовних інтересів, розвиток наукових контактів, взамин з колегами, місце в історії науки. Біографія вченого має, по-перше, показати значення досягнень вченого для того періоду, у якому він працював; по-друге, важливо простежити долю його наукового доробку у подальшій історії науки, оцінити перспективність ідей¹²⁶. З іншого боку, провідні українські вчені звертали увагу на шкоду кон'юнктурного політичного напрямку у біографістиці та белетристичного потоку масової біографічної продукції, який необхідно відокремити від жанру художньої біографії та суто наукових біографічних досліджень¹²⁷.

В силу особливостей суспільно-політичних процесів в Україні другої половини ХХ ст. донині постать Олександра Цинкаловського не була належно вивчена, а його доробок – відповідно оцінений.

---

¹²⁶ Онопрієнко В. І. Біографії вчених: специфіка, завдання, досвід. *Українська біографістика*: зб. наук. пр. Київ, 1999. Вип. 2. С. 49.

¹²⁷ Чишко В. С. Біографістика як галузь історичної науки: історіографія та методологія. Київ, 1997. С. 2.

2. 1 Родинна традиція

Дослідження творчого шляху вченого неможливо без аналізу та з'ясування його дитинства, походження, формування світогляду, освіти, оточення, обставин перших наукових пошуків. Саме тому варто бодай коротко зупинитися на них. До того ж, у історіографії, присвяченій О. Цинкаловському, відсутні спеціальні дослідження з цього питання.

Як твердить племінниці Наталії Грабарчук можна дізнатися, що прізвище Цинкаловських походить від монголо-татарського “цинкало” (частина візка). Родовід дослідника засвідчує, що серед його предків були поляки, німці, татари, однак навіть перебування далеко від рідної землі та культури, не завадило йому стати справжнім патріотом України. На переконання Вальдемара П'ясецького О. Цинкаловський повторив шлях багатьох представників польських шляхетських родів (як-от Володимир Антонович, В'ячеслав Липинський), які внесли значний вклад у дослідження рідної землі, історію народу серед якого зросли¹²⁸.

Процес формування особистості та національної ідентичності Олександра Цинкаловського мав витoki із дитинства та юнацтва, що пов'язано із прищепленням любові до рідної минушини у родині. Хоча шляхи Олександра Цинкаловського до таємниць рідного краю не були простими, враховуючи польсько-російськомовну родину і коло спілкування: “В дворянських домах, де стояло військо, чи домах, де мешкали родини військових та чиновників – російська. Російською була моя перша школа – прогімназія та гімназія в Ковелі” – пригадував згодом сам вчений¹²⁹.

---

¹²⁸ П'ясецький В. О. Цинкаловський – видатний краєзнавець Волині. *Минуле і сучасне Волині: Історичні постаті краю: тези доповідей та повідомлень V Волинської іст.-краєзн. конф. (м. Луцьк, 11–13 жовтня 1991 р.)* / редкол. Р. А. Арцішевський та ін. Луцьк, 1991. С. 11

¹²⁹ Цинкаловський О. *Стара Волинь і Волинське Полісся (краєзнавчий словник – від найдавніших часів до 1914 р.): у 2 т. Вінніпег: Волинь, 1984.*

У сім'ї Цинкаловських були різні політичні погляди. Як пригадувала Наталія Грабарчук Дідусь Цинкаловський був переконаним монархістом, а його сини Микола – колчаківський офіцер, Олександр – “український буржуазний націоналіст”, Борис прийняв католицизм, Олексій понад усе любив коней, бджіл і собак, сільське господарство, книги і музику (з гітарою заледве не спав, дуже гарно співав, копіював Олександра Вертинського), Володимиру політика була байдужою – він знав свою улюблену столярну справу і те, що мусить заробити й допомогти батькам. Але, незважаючи на розбіжність поглядів, конфліктів у хаті ніколи не було, кожен поважав думку іншого¹³⁰.

Прабабуся Олександра Миколайовича – баронеса фон Вольф (німкеня) – дитяча письменниця, котра друкувала свої твори у видавництві Ситіна. Дід – Микола Цинкаловський – походив зі знатної шляхетського офіцерського роду; жив та працював у Києві, був освітянином, викладав словесність у тамтешній гімназії. Бабця – сестра милосердя, учасниця російсько-турецької війни, загинула на Балканах.

Гарні взаємини склалися у Цинкаловських із родиною Жаданівських, котрі теж жили у Києві, адже їх поєднували родинні зв'язки. Отож, коли діти Цинкаловських (Микола, Павло та Марія) залишилися сиротами, Жаданівські виховували та навчали їх. Одна із київських вулиць була названа на честь їхнього сина – Бориса Жадановського (нині – вул. Жилинська).

Окремої згадки заслуговує особа Миколи Ходоровича (двоюрідного брата Миколи Цинкаловського) – варшавського генерал-губернатора, а у 1916–1917 рр. – начальника Київського військового округу, котрий був прихильником Центральної Ради, проте згодом, не спрацювавшись з окремими її діячами, супроводжував білочехів до Праги і після смерті був визнаний національним героєм Чехії. Прах його і досі зберігається у Празькому національному музеї. Родина Ходоровичів емігрувала до Канади,

---

¹³⁰ Грабарчук Н. “Живе першоджерело” славного родоводу / записала Ірина Надюкова. *Слово правди*. 2018. 17 травня (№ 20). С. 11.

а їхні прямі нащадки Тетяна та Сергій жили в Росії. Вони були учасниками створення фонду допомоги політв'язням та їхнім сім'ям, або Солженіцинського фонду (1975 р.). Тетяна Ходорович була розпорядником фонду, але згодом, аби уникнути ув'язнення, змушена була емігрувати. Після від'їзду сестри розпорядником став Сергій. Його заарештували, піддали у Бутирці нелюдським тортурам, там він і захворів на туберкульоз. Вже хворим його відправили до Норильська.

Єдина донька Миколи Цинкаловського Марія – тітка Олександра – все своє життя мешкала у Києві. Чоловік її, Філончиков, свого часу закінчив Санкт-Петербурзьку медико-хірургічну академію і був військовим лікарем. Їхні доньки Олександра, Ольга, Людмила та Олена закінчили інститут шляхетних панянок. Найстарша – Олександра – була вченим-біологом, чоловіком її став представник давнього козацького роду художник Денис Невкритий. Марина – донька Ірини – разом зі своїм чоловіком, адвокатом Купришиним, мала доньок Олесю і Катерину. Донька Марини Ольга вийшла заміж за Рабіновича у Чернівцях, а двоє синів – Володимир та Юрій – продовжили гілку роду. Згодом пагони тільки множилися.

Трагічно склалася доля киянина Павла Цинкаловського та його сім'ї. Сини Павла Федір, Ігор та Леонід (хлопці 13-15 років) були викинуті більшовиками із третього поверху Кадетського корпусу, в якому вони навчалися, на багнети озвірілого натовпу. Їх мати, отримавши від горя психічний розлад, невдовзі померла. Павло Миколайович одружився вдруге із лікарем Дорою Іванівною, проте їхнє подружнє життя тривало недовго: під час богослужіння, яке відправляв Павло у Володимирському соборі Києва, його заарештували чекісти і заслали на Соловки. У п'ятому томі "Реабілітовані історією. Черкаська область" є запис, що стосується Павла Миколайовича Цинкаловського. Вказано, що він був засуджений за постановою трійки при Київському облуправлінні НКВС УРСР від 9.10.1937 р. за статтями 54/10 та 54/11 – антирадянська пропаганда і

агітація¹³¹. Навіть там нелегка доля не зламала його волю, тож він організував на Соловках церковний хор. Відбувала покарання також і 18-річна Людмила (двоюрідна сестра Олександра). Там вони і загинули (Павло Миколайович розстріляний 09. 10. 1937 р.).

Батько Олександра – Микола Миколайович – був чиновником досить високого рангу, призначений заступником керуючого акцизним управлінням Волинської губернії. Таким чином, згідно службових обов'язків, він опинився у Володимирі, де познайомився із Христиною Павлівною Нітецькою, а згодом і одружився з нею. Вінчання відбулося у Василівській церкві Володимира; Жаданівські та Нітецькі благословили молодят. У Володимирі у невеликому затишному будиночку, що знаходився по вулиці Островецькій, народилося троє синів Цинкаловських: 5 липня 1896 р. – Микола, 9 січня 1898 р. – Олександр, 16 листопада 1899 р. – Володимир. Усі вони були хрещені у Василівській церкві Володимира. Подружжя Цинкаловських жило у злагоді, мирі, любові та взаємоповазі, а в особі тестя – Павла Нітецького – Микола Миколайович мав батька та поради¹³². Слід уважати, що невтомна праця батька стала взірцем для Олександра.

Дід Олександра по материній лінії – Павло Герасимович Нітецький – був доволі відомим краєзнавцем, збирачем старожитностей; за участь у повстанні 1863 р. був позбавлений дворянства і, відповідно, маєтку під Луцьком. Павло Нітецький користувався великою пошаною у володимирчан,

---

¹³¹ Реабілітовані історією. Черкаська область. Кн. 5 / обл. рел.кол.: П. І. Гаман (голова), В.Т. Поліщук (заст.голови), П.М. Жук (секретар ред. кол.), В. І. Захарченко, Т. А. Клименко, В. О. Кулеша, Е. А. Левицька, Р. В. Маньковська, В. В. Масненко, А. Г. Морозов, І. І. Прокопенко, С. А. Томіленко, В. Т. Шпак. НАН України, Ін-т історії України; Головна редакційна колегія науково-документальної серії книг “Реабілітовані історією”; Служба безпеки України; Всеукраїнська спілка краєзнавців; Українське культурно-просвітницьке товариство “Меморіал” ім.В. Стуса; Черкаська обласна державна адміністрація; Яеркаська обласна рада. Черкаси: Вид-во “Черкаський ЦНТЕР”, 2006. С. 184.

¹³² Бобак О. Час відкривати істину. Луцьк: Волинська книга, 2007. С. 14.

адже і після позбавлення титулу вони називали його шанобливо “пан Нітецький”. Після життєвих перепетій він повністю віддався пошуку старожитностей та антикваріату Волині. Саме він відповідає психологічному поняттю “особливий чоловік” – людина, яка сприяє становленню юнака. Практично всі біографи одноставно відзначають його великий вплив на подальше захоплення внука старожитностями та старовиною. Зрештою, сам майбутній волинезнавець згадував: “З юних літ мою увагу привертала катедральна церква, збудована 1160 р. кн. волинським Мстиславом. Я цілими днями бавився на просторому катедральному подвір’ю під густими величезними деревами, від яких враження залишилися назавжди. Ми часто ходили з моїм дідом по місті, який нам оповідав багато про пам’яткові місця”¹³³.

Микола Миколайович Цинкаловський (1896 - 1943) – старший брат Олександра. Прекрасно вчився в Ковельській гімназії, знав мови, захоплювався точними науками (фізика, хімія, математика, астрономія). Дуже любив музику, бездоганно грав на струнних інструментах. На гімназійних балах любив стояти біля оркестрової ями і насолоджуватись звуками музики. Коли Микола блискуче закінчив гімназію, дядько М. Нітецький забрав його до себе в Казань, де той закінчив фізико-математичний факультет університету.

Жовтневий переворот перервав шлях молодого науковця. Микола Цинкаловський став колчаківським офіцером. Після розгрому Колчака прагнув зустрітись з родиною та разом повернутись на Волинь. Однак не так сталося, як бажалося. Він прибув у Звягель, коли батько отримав дозвіл на виїзд лише молодших дітей. Таким чином Микола опинився за кордоном. Молодша сестра Олена порадила братові бути вчителем-репетитором у тих учнів, яких раніше вчила вона. Особливо шкода їй було покидати

---

¹³³ Радіон С. Професор Олександр Цинкаловський. До ювілею 75-ліття життя й 55-ліття наукової праці. *Цинкаловський О. Старовинні пам’ятки Волині*. Торонто, 1975. С. 29-33.

надзвичайно талановитого учня – хлопця-каліку, що міг пересуватись лише на візку. За харчування Микола погодився вчити юнака. У вільний від роботи час вчитель розчищав засмічену площу і згодом посадив на ній фруктовий сад.

Трапилось непередбачене: увірвавшись в дім, чекісти заарештували учня-каліку і кинули його за ґрати. Ця картина болюче вразила Миколу. Не маючи можливості повернутись на Волинь, він покинув Звягель і подався на схід, в Луганськ, де викладав у старших класах фізику і математику. Колеги та учні називали його “ходячою енциклопедією”.

У Луганську Микола Цинкаловський одружився з Тетяною Юрїівною Дембновецькою. Народилась у них донька Світлана. У 1939 р. він налагодив зв'язки з Цинкаловськими, що жили у Володимирі, мріяв зустрітись. Коли в 1941 р. розпочалась війна, пішов на фронт. Мужність, знання математики сприяли його кар'єрі в артилерійських військах. При відступі радянських військ Микола Цинкаловський, щоб відвідати дружину і доньку в Луганську, самовільно залишив військову частину і, повернувшись через годину на своє місце, був розжалуваний у рядові. Однак за сміливість, вміння орієнтуватись, мужність, проявлені в боях, знову отримав звання офіцера.

Під час боїв в селі Балки Запорізької області Микола Цинкаловський був тяжко поранений, рятуючи від ворога секретні документи. Промучившись добу, в агонії згадуючи рідних, помер. Похований на шкільному подвір'ї в селі Балки. Учні доглядають могилу ветерана.

Дружина працювала інспектором в Міністерстві освіти УРСР. Донька, Світлана Миколаївна Цинкаловська, захистивши кандидатську дисертацію з біології, працювала в Київському НДІ.

Внук Владислав після передчасної смерті бабці і матері, залишившись самотнім, не знайшов належного місця в житті.

Володимир Миколайович Цинкаловський (1899 – 1944 рр.) – брат Олександра. Хворобливий з дитячих років. Погано вчився в гімназії, проте

мав нахил ще змалку до столярних робіт. Його не цікавили ні іграшки, ні книги. Просив домашніх купувати столярні інструменти.

Батько забрав Володю з гімназії, не дивлячись на протест директора, і віддав до реального училища. Там Володимир знайшов себе. Згодом він став столяром – червонодеревником.

Під час громадянської війни деякий час перебував у червоногвардійському загоні разом з Миколою Островським, доки владна, наполеглива мати не забрала його звідти.

Прошло багато років. Мученицькою смертю разом з братом Борисом та батьками загинув Володимир, а витвори його рук ще і досі тішать людей.

Якось згадувала його дев'яностолітня бабуся, сприйнявши меморіальну дошку, присвячену брату Олександру, за таку, що належить Володимиру: “Восторжествувала справедливість. Він для церкви нашого села зробив іконостас”.

Борис Миколайович Цинкаловський (1913 – 1944) – наймолодший брат Олександра. Разом з батьками жив у Володимирі. Закінчив так звану „початкову школу” (szkoła powszechna). Працював дрібним службовцем, а пізніше – різноробочим.

Прийнявши католицизм, чим були незадоволені батьки, одружився з полькою Броніславою Ковалевською – медсестрою Володимирської лікарні. Шлюб був вдалим. Навіть у військове лихоліття подружжя було щасливим. Однак, захворівши туберкульозом, Броніслава померла. Щоб не завдавати собі нових страждань, дивлячись на спорожнілу домівку, Борис перейшов жити до батьків.

5 лютого 1944 р. разом з батьками та старшим братом Володимиром був закатований (порубаний лопатами) польськими бандами, які по-звірячому знищували українське населення. Трапилась ця трагедія поблизу села Білина.

Олексій Миколайович Цинкаловський (1908 – 1974) – передостанній син подружжя Цинкаловських, молодший брат Олександра. Змалку

кмітливий, життєрадісний, здібний, любив природу, мав чудовий голос (тенор), любив музику, грав на струнних інструментах. Вчився Олексій у Свіслочівському педагогічному ліцеї (Білорусія).

Він одружився з Валентиною (Тіною) Володимирівною Корбін, яка походила із знатного, але зубожілого дворянства. Жили вони на хуторі Верів поодаль Володимира, займалися сільським господарством, бджільництвом. Дозвілля, хоч його було небагато, Олексій віддавав книгам і музиці. Він був ерудованою, інтелігентною людиною.

Цинкаловські мали доньку Марію, яка померла ще немовлям. Подружжя підтримувало дружні зв'язки з Караваєвими, Коровицькими, Герштанськими, Березовськими та іншими.

В лютому 1944 року Олексій Миколайович з дружиною покинули свою домівку і в чому були (він навіть не встиг взяти шапку) втекли від польських банд. Опинилися в Стенжаричах, де від родини Костюків дізналися про криваву розправу бандитів над батьками та братами, котрі йшли до них, щоб перебути військове лихоліття. Із Стенжарич прийшли до Володимира і поселилися в хаті покійного брата Бориса (поруч садиби Грабарчуків).

Якось, щоб дізнатися про долю своєї матері, Валентина подалася в Пузів. Дорогу до покійної показав пес, що вив на могилі. Тут на полі Валентину обстріляли банди розривними кулями. Її, лежачу, стікаючу кров'ю, врятували односельці. Пізніше, вже у Володимирі, потерпілій ампутували руку по передпліччя.

Згодом Олексія забрали в армію. А повернувшись, солдат взяв на свої плечі турботи про жінку, про те невеличке господарство, яке вони запровадили у Тініній садибі по вулиці Спортивній. Їх будинок потопав у квітах. З радістю чекав Олексій приїзду Олександра з Польщі.

Олексій Цинкаловський працював у Нововолинську на шахті. Будучи фізично дужим, здоровим, він під час аварії, ризикуючи життям, врятував своїх товаришів, а сам зазнав травми, після якої похитнулося його здоров'я.

Останнім місцем роботи Олексія Миколайовича була володимирська швейна фабрика, де сторожував. Його прах лежить на старому міському цвинтарі.

Цинкаловська – Грабарчук Олена Миколаївна народилася в квітні 1901 року. Вона була не лише молодшою улюбленою сестрою Олександра, а й вірним другом, радником, найближчою йому людиною. Нелегка доля склалася у неї, але навіть тяжка хвороба не зламала волі цієї мужньої жінки. Ще живучи у Володимирі познайомилася з Назаром Грабарчуком. Згодом вони одружилися. Вінчалися у селі Будятичі десь в 1928 році.

Назар Васильович Грабарчук народився в 1897 році в с. Хмелівка Волинської області в сім'ї хлібороба. Мати – з родини Гранатів.

Деякий час жив у Києві. Там і вчився, а згодом працював писарем у суді.

Революційна романтика спочатку захопила юнака, та, зрозумівши і побачивши суть жовтневого заколоту і громадянської війни, вирішив повернутися додому, на Володимирщину.

Поховавши у Києві матір, Назар Васильович нелегально, з небезпекою для життя, перетнув кордон і ... опинився в Хмелівці, де був небажаним: мачуха боялася, що пасинок посягатиме на земельний спадок.

Грабарчук подався до Володимира, де влаштувався на роботу секретарем в адвокатську контору Сапригіна (з адвокатом Сапригіним він працював ще раніше в Білій Церкві).

А згодом життя в „княжому місті”: сім'я, діти, будівництво будиночка, праця. По можливості допомагає Олександр Цинкаловському, який навчався у Варшаві.

Під час німецької окупації працював секретарем міської управи.

20 липня 1944 року Н.В.Грабарчук був заарештований органами НКВД, які, назвавши його “ворогом народу”, пригадавши просвітянську діяльність і працю в міській управі, засудили по ст. 54.

Пройшовши всі муки пекла, Назар Грабарчук був позбавлений волі на 10 років, став каторжанином на естонських каменоломнях.

В радянський період Олена Миколаївна вчителювала у Володимирі в школах № 4, №1, та незабаром була звільнена як жінка “ворога народу”. Володимирчани часто – густо бачили її під тюрмою з передачею для чоловіка. Вже пізніше згадували в родині її “подорож” до заарештованого чоловіка в с. Долина. З душевним і фізичним болем долала такі довгі кілометри. Побачення з чоловіком відбулось, передача передана, чекав зворотній довгий шлях. Знесилена вона припленталась у с. Мишів, до садиби Чаплінів - старих друзів Олександра та Олени. Господар тепло і привітно зустрів Олену Миколаївну, нагодував, велів відпочивати, а згодом вона прийшла до Володимира, де з тривогою її очікувала донька Наталя.

Проїшов деякий час, наступило так зване “потепління”. В Луцьку Олена Миколаївна працювала касиром в редакції газети “Радянська Волинь”. Але педагогічна діяльність наче магнітом притягувала до себе. Звернувшись в об'їздно, і її направили на вчителювання в Локачинський район. Після довгих митарств, зумовлених арештом батька, донька Наталя вчилася в Луцькому педінституті.

В 1954 р. повернувся з каторги Грабарчук Н. В. хворий, знесилений. Займався городництвом і квітникарством.

Олена Миколаївна вчила доньку, допомагала чоловікові, вийшовши на пенсію повернулася додому. А далі пішли світлі сторінки її життя: народження внука (в честь брата просить назвати Олександром), приїзд Олександра Миколайовича з Польщі, їхні сумісні відвідини київських родичів, поїздка в гості до брата і т. ін.

Весна 1983 р. принесла в її сім'ю тугу, що ятрила душу жінки до кінця життя: 23 березня помирає чоловік Назарій. Похований на Ладомирському цвинтарі у Володимирі біля спорудженого за проектом Володимира Залуського та з ініціативи Назарія пам'ятника на місці поховань січових стрільців (у вигляді трьох стилізованих камінних хрестів; у центрі – найвищий, внизу – тризуб і напис: “Поляглим борцям за волю України. 1919, 1920, 1939, 1941”).

Після тривалої хвороби – 26 лютого 1997 р. померла.

На цьому місці варто згадати й про самого Олександра Цинкаловського. Помер історик 19 квітня 1983 р. у Кракові. Однак, похований на Вольському православному цвинтарі у Варшаві. Ще у листі до сестри Олени від 10 жовтня 1974 р. писав: “... а у самому Кракові не маємо місця спочинку для православних. Змусили підготувати собі могили-катакомби. Коштувало нам це немало грошей, клопотів, виїздів до Варшави, де закупили ми на Вольському православному цвинтарі спільне місце. Хочемо бути поховані серед своїх друзів, знайомих і одновірців”¹³⁴. Як згадувала Наталя Грабарчук останніми його словами були: “Волинь... Сестра... Додому... Я дуже сумую за тобою, а ще більше за Україною”. Це вкотре засвідчує значення родини, родинного виховання у становленні особистості Олександра Цинкаловського, адже саме там закладалося його дослідницьке майбутнє.

Приклад О. Цинкаловського яскраво демонструє вплив родини та родинного досвіду на формування особистості та світогляду.

2. 2. Інтелектуальне середовище

Невід’ємною складовою інтелектуальної історії є дослідження міжособистісних відносин. Особливо, якщо йдеться про знакові постаті, що є уособленням професіоналізму, громадянської позиції.

Як згадував сам вчений перші інтелектуальні враження поза родиною пов’язані з особою І. Яновського – вчителя у Ковельській гімназії, де він навчався. “Ця людина була першою в моєму житті, що зробила на мене глибоке враження доброго вчителя, а передовсім виховника. Він запізнав своїх учнів з українською мовою, піснями та народними прислів’ями”¹³⁵. Симпатії підкріплювало ще й приятелювання з його сином Ярком.

¹³⁴ Бобак О. Час відкривати істину. Луцьк: Волинська книга, 2007. С. 45.

¹³⁵ Радіон С. Професор Олександр Цинкаловський до ювілею 75-ліття життя й 55-ліття наукової праці. Охріменко Г., Склярєнко Н., Каліщук О., Ткач В., Романчук О.

Великий слід у замилюванні до минувшини залишив у Цинкаловського вчитель О. Щуровський, який залучав своїх гімназистів до вивчення звичаїв, культури і побуту місцевого населення Ковельщини. За порадами Щуровського О. Цинкаловський захопився подорожами, оглядав давні пам'ятки культури, що збереглися на Волині. Під час канікул записував перекази, легенди, робив замальовки¹³⁶.

Тож, інтереси О. Цинкаловського сформувалися ще у гімназійні роки – історія та культура краю, де він мешкав, стали предметом зацікавлення та дослідження.

Повернувшись на рідну Володимирщину, після перерви, пов'язаної із Першою світовою війною та національною революцією 1917–1921 рр., О. Цинкаловський продовжив займатися вибраним волею випадку фахом – вчителюванням. Декілька років, поки на цій посаді його не змінила сестра, працював у с. Осмиловичі (нині – Іваничівський р-н). Молодий вчитель користувався повагою серед селян і його навіть висунули до польського парламенту¹³⁷, хоча й не обрали.

Важливим етапом формування української національної ідентичності у Олександра Цинкаловського стали роки, коли у 1925 р. він став студентом богословського факультету Варшавського університету. Лекції читали викладачі та професори українського та польського походження. Залікова книжка дозволяє відновити, які курси прослухав студент Олександр Цинкаловський. 1925/1926 навчального року постали три нові кафедри До

Олександр Цинкаловський та праісторія Волині. Луцьк: Волинська обласна друкарня, 2007. С. 16.

¹³⁶ Цибульська О. Олександр Миколайович Цинкаловський. *Минуле і сучасне Волині та Полісся: Олександр Цинкаловський і край:* матеріали XXVII Міжнародної наукової історико-краєзнавчої конференції, присвяченої 1020-ій річниці від першої писемної згадки про Володимир та 110-річчю від дня народження О.Цинкаловського (м. Володимир-Волинський, 22 лютого 2008 р.). Луцьк, 2008. С. 33.

¹³⁷ П'ясецький В. “Я вивчав усе, що можна було знайти на землі волинян, знайти серед них і про них...” *Молода Волинь.* 1991. 19 липня. С. 6.

кафедри душпастирського богослов'я і гомілетики, котру очолював митрополит Діонісій Валединський¹³⁸ (який читав пастирське богослов'я, основи богослов'я православної церкви, християнську археологію), додалися кафедри догматичного засадничого богослов'я на чолі з професором Миколою Арсенєвим, який читав лекції також у Берліні, Оксфордському, Кембріджському та Лондонському університетах; кафедра історії християнської церкви і патрології, яку тимчасово очолив Володимир Давидович (у нього О. Цинкаловський слухав курс історії християнської церкви). 1926 р. у стінах Варшавського університету з'явився Іван Огієнко – колишній ректор Кам'янець-Подільського університету, який очолив кафедру старослов'янської мови і палеографії. Фото із дедикацією “Високошановному проф. І. Огієнкові від студентів українців Богословського факультету Варшавського університету”, на якому вдається відчитати прізвища – В. Шиприко, О. Цинкаловський, В. Чирський, Є. Горштинюк, Л. Машожкович, П. Доманчук, В. Голубєв, А. Комаревич, К. Титар, Д. Ришковецький, І. Куріаш, В. Вишневський, К. Керлик, останній Мартинюк¹³⁹. 1928 р. Олександра Лотоцького запросили до Варшави на кафедру історії православних слов'янських церков, де він згодом 1930 р. став організатором і першим головою Українського наукового інституту. У 1928/1929 навчальному році на факультеті утворено дві нові “контрактні” кафедри (семінари) – української філології, яку очолював проф. Р. Смаль-Стоцький (у О. Цинкаловського він читав історію української літератури, українську граматику) та семінар української історії (проф. Мирон Кордуба). У 1926/1927 навчальному році на Студіум почав виклади Святого Письма,

---

¹³⁸ Діонісій (Валединський) – православний митрополит з титулом Блаженнішого. 1900 р. закінчив Казанську духовну академію. З 1902 р. ректор Холмської духовної семінарії, 1913 р. – єпископ Крем'янецький. З 1923 р. очолив як митрополит Православну Церкву у Польщі.

¹³⁹ Соболев В. Его-документи Івана Огієнка польського періоду 1926-1940 (з архівних сховищ у Вінніпезі). *Київські полоністичні студії*. 2015. Т. XXVI. С. 273.

Старого Заповіту та гебрейської мови, які провадив професор з Румунії Сергій Кисіль-Киселевський. Тоді ж на факультеті почав працювати ще один історик-емігрант, родом з Харківщини, В'ячеслав Заїкин. Він на першому курсі викладав латинську мову (на матеріалі екзегези “Вульгати”), на другому – історію православних церков у слов'янських країнах і Румунії та підвищений курс латини (на матеріалі “De Civitate Dei” св. Августина). Заняття з української мови у Олександра Цинкаловського провадив шевченкознавець, колишній директор департаменту загальних справ Міністерства освіти УНР Павло Зайцев. Також читали: старослов'янську граматику (проф. С. Смоленський), історію польської літератури XVII ст. (проф. Б. Губринович), еллінізм та юдаїку (проф. А. Зелінський), грецьку історичну граматику (проф. А. Крокевич), латинську мову (др. С. Селіга), релігійні відносини у новій Польщі (проф. В. Смоленський), догматичне богослов'я, загальну історію церкви, церковну археологію і мистецтво, моральне богослов'я, гомілетуку та ін. В університеті О. Цинкаловський спеціалізувався на церковній історії, християнській археології і мистецтві. Уже його магістерська праця “Сліди раннього християнства на Волині – до князя Володимира Великого” (рецензентами тоді виступили проф. А. Лотоцький та др. О. Лапінський) була присвячена історії рідного краю. Чимало з викладачів О. Цинкаловського були визначними особистостями та видатними вченими і, поза сумнівом, вплинули на формування його наукових поглядів.

За висновком Мирослави Папежинської-Турек, усупереч прагненню державних і університетських керівників до полонізації Студіуму й сподіванням церковних ієрархів на його русифікацію, вже від 1926 р. виразно окреслюються тенденції до його українізації¹⁴⁰. Посилення українського характеру цієї навчальної структури відображали і поява на чолі трьох

¹⁴⁰ Papierzyńska-Turek M. Między tradycją a rzeczywistością. Państwo wobec prawosławia 1918-1939. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1989. S. 291-292.

кафедр Студіуму провідних українських вчених (І. Огієнко, О. Лотоцький, В. Біднов), і впровадження курсу української мови.

Перші кроки у науці О. Цинкаловський зробив в університетські роки. Будучи студентом університету він стає співробітником Державного археологічного музею у Варшаві, куди був рекомендований провідним польським археологом Володимиром Антоневичем. Власне цей вчений відіграв дуже важливу роль у становленні Олександра Цинкаловського. Вихідець з західноукраїнських земель (народився 17 липня 1893 р. у невеликому повітовому Самборі у Східній Галичині) він допоміг волинському досліднику і у визначенні напрямку подальших наукових пошуків – зацікавленень праісторією та картографією. Адже саме Володимира Антоневича вважають одним із творців новочасної польської археології. Але варто звернути увагу й на ще одну обставину. Володимир Антоневич від початку не був класичним археологом-польовиком (і ніколи ним не став), був натомість туристом, народознавцем і краєзнавцем, наповненим враженнями, мандруючи цілою Східною Галичиною. І тому його перші статті стосувалися писанок і польських колядок, дерев'яних церков, Оскара Кольберга і шанування пам'яток минулого, а 1914 р. у рамках “Ілюстрованого путівника по Галичині...” Мечислава Орловіча підготував самостійний опис Кракова¹⁴¹. Вочевидь, у цих ранніх працях не було ані слова про археологію.

Набагато краще виглядають предмети, що “обудовували” праісторію. З одного боку тут з'являється постать досвідченого у т.ч. в Африці Я. Чекановського, який компетентно впроваджує В. Антоневича у таємниці фізичної антропології і етнології (польські переклади творів Е. Тайлора й Л. Моргана, відомі вже відповідно 40 і 25 років, мусить знати й молодий

---

¹⁴¹ Ilustrowany przewodnik po Galicyi, Bukowinie, Spiszu, Orawie i Śląsku Cieszyńskim / oprac. Mieczysław Orłowicz; wydał Karol Kwieciński. Lwów: skł. gł. “Książnica Polska”, 1919; Ilustrowany przewodnik po Galicyi, Bukowinie, Spiszu, Orawie i Śląsku Cieszyńskim / oprac. Mieczysław Orłowicz; wydał Karol Kwieciński. Krosno: Wydaw. “Ruthenus”, 2002. 510 s.

В. Антоневич). З іншого – проєкт “Міжнародного археологічного атласу”, який так і не був зреалізований, але який примусив звернути увагу на географію та картографію. Крім того Володимир Антоневич непогано орієнтувався у класичному мистецтві та архітектурі, історії мистецтва та ін.

За Т. Венгржинович, підтримка, яку на той час подав проф. В. Антоневич “... принесла свої плоди у вигляді зв’язків з варшавським археологічним середовищем”¹⁴². Саме його рекомендації відкрили шлях для самостійних археологічних досліджень в краї. Легалізацію діяльності О. Цинкаловський отримав від Археологічного музею у Варшаві. Знахідки з його розкопок, очевидно, зберігалися у місцевих волинських музеях, однак, наскільки сьогодні відомо, були втрачені. Цінніші знахідки передавали до Державного археологічного музею, музею Наукового Товариства ім. Шевченка та Національного музею у Львові, де зберігаються донині¹⁴³.

Можливо саме спілкування з такими вченими-універсалами, які не бажали обмежувати коло своїх зацікавлень, а вивчали значно ширше, сформувало позицію самого Олександра Цинкаловського, яку він чітко окреслить у кредо: “Я вивчав усе, що можна було знайти на землі волинян, знайти серед них і про них...” .

Ще одним вченим, який був прихильником археологічного дослідження волинської землі і який мав впливи на інтелектуальні середовища міжвоєнної Волині був Тадеуш Сулімірський (1898–1983). Ровесник О. Цинкаловського, вихідець з західних земель України добре міг

¹⁴² Wegrzynówicz T. Zabytki z epoki brązu i wczesnej epoki żelaza z Ukrainy i Białorusi w zbiorach Państwowego Muzeum Archeologicznego w Warszawie. Warszawa: Państwowe Muzeum Archeologiczne, 2001. S. 6. Oraz pismo kierownika PMA dr. Konrada Jazdziewskiego do dr. Alfreda Schellenberga z okupacyjnego Wydziału Nauki i Oświaty Urzędu Gubernatora Dystryktu Warszawskiego z dnia 21. IV. 1944. (1 dz.: nr 28/111-44) kopia w zbiorach PDN PMA.

¹⁴³ Терський С. В. Волинські матеріали княжої доби у фондах Львівського історичного музею. *Житомир в історії Волині і України*: тези Всеукр. наук. краєзн. конф. (м. Житомир, 7–10 вересня 1994 р.). Житомир: ЖО СЖУ, 1994. С. 211–212.

його розуміти. Саме він на запрошення Волинського товариства приятелів науки у 1937–1938 рр. проводив разом зі студентами Ягеллонського (Краківського) університету археологічні дослідження Волині (переважно луцький і кременецький повіти). Під час своїх візитів на Волинь Т. Сулімірський крім того, що проводив польові дослідження, також читав лекції для інтелігенції та чиновників¹⁴⁴.

Погляди Тадеуша Сулімірського на перебіг культурних процесів в епоху бронзи і раннього заліза на Волині й сусідніх територіях можна звести до наступного: у середній і пізній періоди епохи бронзи спостерігаємо сильний зв'язок Поділля і частини Галичини (Малопольщі) з фракійським культурним колом, з яким зв'язана також давніша комарівська культура: з північного сходу межують кімерійці, які заселяли північне Поділля і південну Волинь аж до верхів'їх Бугу; культурні зміни викликала експансія лужицької культури, яка розглядається як багатовекторна (лужицькі елементи Т. Сулімірський виділив далеко на сході, над середнім Дніпром) з ареалу центральнопольської групи – в результаті дає ульвівецьку і грубешівську групи (вперше виділені), з ареалу краківської групи, що спричинило занепад центрально-малопольської фракійської групи і генезу тарнобжеської групи, а пізніше і до її цілковитого зникнення, з ареалу бранденбурзько-великопольської групи, що експансіювала на території кімерійців і брала участь в генезі висоцької культури (“низка даних вказує, що аналогічні до неї культурні групи поставали по чергово і далі на сході, сягаючи аж за Дніпро”); наступну зміну спричинила скіфська експансія, яка на Поділлі представлена західноподільською групою, а на Волині – волинською групою (при цьому не змінюється висоцька культура, яка становила істотний бар'єр для скіфів, запозичуючи поодинокі скіфські зразки); чужим елементом на вказаній території є поморська культура, яка

---

¹⁴⁴ Gaczoł A. Związki Krakowa i Łucka na przestrzeni wieków XIX i XX (przyczynek do dziejów służby ochrony zabytków w Polsce w okresie międzywojennym w Polsce w okresie międzywojennym). *Wiadomości Conserwatorskie*. 2009. Nr 25. S. 136.

проникає сюди двома хвилями експансії – перша, зі скриньковими похованнями, датована HaD, охоплює терени на схід від Бугу, натомість друга, що припадає на латенський період і представлена підкльошовими похованнями, проникає лише на терени на захід від цієї ріки; кінець бронзово-ранньозалізного віку визначає лише поява пшеворської культури¹⁴⁵.

Очевидно, що це далеко не всі тогочасні дослідники праісторії з якими довелося зустрітися на життєвому шляху Олександрю Цинкаловського і які вплинули на його позицію як людини та вченого. Загалом, особливе розуміння праісторичних процесів згідно з принципами етнічної школи ставить цього дослідника у ряд засновників польської протоісторичної археології. У роботах О. Цинкаловського можна простежити подальше продовження історико-географічних студій Тадеуша Сулімірського, зрозуміти вплив природи волинського краю та його праісторію.

Утім, темою нашого дослідження є перш за все головне інтелектуальне співтовариство О. Цинкаловського – українське. Саме таким воно було за змістовою сутністю, духом і буквою. Вивчення саме цього пласту життя та діяльності вченого є найактуальнішим сьогодні. І річ тут не лише в суто академічному, науковому резоні – нарешті детально розібратися у механізмах творення української інтелектуальної національної спільноти.

Хоча це й потребує додаткових досліджень, але з певністю можна твердити, що серед друзів та знайомих Олександра Цинкаловського у той час було чимало емігрантів (можливо, й навіть військових), які мешкали у Варшаві та передмістях. Опосередкованим підтвердженням цієї тези можуть бути той факт, що й сам знаний волинезнавець свого часу був офіцером військ УНР і служиву культурологічному відділі українського війська. Прикметною у цьому контексті є й фраза у одному з листів 1927 р.: “... Я

---

¹⁴⁵ Чопек С. Тадеуш Сулімірський та його внесок у дослідження епохи бронзи і раннього заліза Поділля і Волині. *Археологічні дослідження Львівського університету*. 2006. Вип. 9. С. 100–101.

особисто лишаюся у Варшаві і буду продовжувати боротьбу”¹⁴⁶. Її зміст можна витлумачити як те що Олександр Миколайович під впливом українців, які проживали у столиці Другої Речіпосполитої, вирішив зайнятися політичною діяльністю напередодні виборів 1928 р. до польського парламенту (Сейму та Сенату). Вочевидь, приписувати йому “активну політичну боротьбу, як свідомому українцеві” не варто, але це та сторінка, яка потребує ще свого дослідження.

Курсом пізніше навчався там і його земляк з Володимирщини Гаврило Штурук, родом із села Лежниці. Вони вже були знайомі, адже одночасно навчалися і в Ковельській чоловічій гімназії за державний кошт (Олександр Цинкаловський – як син титулярного радника Волинського акцизного управління, а Гаврило – завдяки своїм феноменальним здібностям). За розповідями Гаврила Володимировича шлях до вищого навчального закладу для українців за часів Другої Речіпосполитої зазвичай пролягав через зраду батьківської віри. Винятком був факультет православної теології (богослов’я) при Варшавському університеті. Саме цим, ймовірно, слід пояснити вибір місця навчання майбутнім вченим.

Ось таким було інтелектуальне середовище, в яке поринув володимирський студент.

Якщо говорити про українських громадських та релігійних діячів, то є підстави твердити, що Олександр Миколайович був знайомий з митрополитом Андреем Шептицьким, який опікував Архівом історії унії, а Цинкаловський працював. До того ж Саме з АІУ був пов’язаний дослідник у міжвоєнні роки. З упевненістю можемо твердити про важливу роль у житті Олександра Цинкаловського директора АІУ Івана Шендрика. Можна з певністю твердити, що між ними були не лише ділові відносини, а й дружні. Так, останній був запрошений на весілля Регіни та Олександра; а Іван

---

¹⁴⁶ Пісоцький А. Епістолярна спадщина О. Цинкаловського. *Минуле і сучасне Волині: Олександр Цинкаловський і край*: матеріали ІХ наук. іст.-краєзн. міжн. конф. (м. Володимир-Волинський, 20-23 січня 1998 р.). Луцьк: Надстир’я, 1998. С. 55.

Шедрик звертався до Олександра зі звичними побутовими речами, на кшталт придбання валянків.

На переконання ще одного співробітника Архіву історії унії Андрія Дзендика, О. Цинкаловський був приятелем відомого археолога Бориса Ольхівського¹⁴⁷. Як ілюстрацію наведемо лист Олександра Цинкаловського до Бориса Ольхівського від 10 квітня 1934 р.: “Дорогий Пан-товаришу! Вибачте, що не відповідав на Ваш лист, але майже цілий час не було мене вдома. Альбом Ваш поки що маю у себе, бо п. Шоломицький (?) обіцяє збільшати свою збірку і відтак передати нам. Побачимо! (?) Пару днів як вернувся з Ковельського пов., був у Мізові, фотографували церкву (...) [врата] прихував двулличні і царські – дуже типові. Там тепер Никанор Абрамович. Тепер хочу стягнути всі просвітянські архиви, вже маю. Здобув за той час два рукописа”¹⁴⁸.

Як пригадував пізніше сам Олександр Цинкаловський пошуки у міжвоєнний період потребували консультацій з директором Українського національного музею Іларіоном Свенціцьким, згаданим уже професором Іваном Шендриком, Володимиром Січинським та іншими фахівцями¹⁴⁹. З певністю можна твердити про контакти у цей час Олександра Цинкаловського з Іваном Крип’якевичем. Обидва вчені були членами Наукового товариства ім. Шевченка, виступали з рефератами на засіданнях Комісії старої історії¹⁵⁰. У своїх листах Олександр Цинкаловський неодноразово цікавився долею своєї праці, яку передав для друку саме Івану Крип’якевичу. Зрештою, світлина на якій зафіксовані обидва історика є ще

¹⁴⁷ Дзендик А. Чотири роки з митрополитом Андреем. *Свобода*. 1994. 20 листопада.

¹⁴⁸ Центральний державний історичний архів, м. Львів. Ф. 309. Оп. 1. Спр. 2394. Арк. 23.

¹⁴⁹ Цинкаловський О. Дорогами Волині. *Радянська Волинь*. 1983. 26 вересня.

¹⁵⁰ Литвин Т. Участь Івана Крип’якевича в роботі комісій Наукового товариства імені Шевченка у Львові. *Записки Львівської національної наукової бібліотеки імені В. Стефаника*. 2009. № 1. С. 131.

одним підтвердженням тези. Тут же вкажемо й спільність наукових зацікаленість – давня історія Волині й Галичини.

1943 р. він повернувся до Варшави та працював у Археологічному музеї. У своїх автобіографічних спогадах він писав: “... однак і тут чекала на нас катастрофа т. зв. “Варшавське повстання”... по зруйнуванні Варшави змушені ми були шукати пристановища на західних землях Польщі, де тимчасово працював в Ченстоховській бібліотеці та керівником книгарні в „Dom książki i wiedzy” Гожові Велькопольському”¹⁵¹.

Повоєнне поневіряння вченого тривало аж до 1952 р., коли він врешті-решт осів у Кракові і продовжив свою наукову працю. Він став співробітником Археологічного товариства при Краківському відділенні ПАН, а у 1965–1970 рр. був секретарем Польського археологічного товариства, публікував свої дослідження у фахових польських виданнях, в літературному додатку до українського тижневика “Наше слово” та інших виданнях української громади у Польщі, Америки та Канади¹⁵².

1965 р. О. Циналовський був учасником Першого Міжнародного конгресу слов’янської археології у Варшаві, де зустрівся й познайомився з львівськими археологами Вітольд Ауліхом та Ігорем Свешніковим¹⁵³. Про дружні відносини О. Циналовського та В. Ауліха, Л. Крушельницької та І. Свешнікова твердить, до прикладу Олександра Харковець¹⁵⁴.

Саме Вітольд Ауліх активно досліджував ті волинські пам’ятки, які давно цікавили й Олександра Циналовського. Він впродовж 1956–1964 р. здійснив розкопки однієї з найзнаковіших пам’яток – Зимнівського городища

¹⁵¹ ЛНБ ім. В. Стефаника НАН України, Відділ рукописів, ф. 237.

¹⁵² Михальчук Л. Син свого народу. *Наше місто*. 1998. 22 січня. С. 3.

¹⁵³ Циналовський О. Перший міжнародний конгрес слов’янської археології. *Наша Культура*. Варшава, 1965. Ч.10.

¹⁵⁴ Харковець О. Історія археологічного дослідження енеолітичних пам’яток Острожчини. *Історія музейництва, пам’яткоохоронної справи, краєзнавства і туризму в Острозі та на Волині*. Острог, 2009. Вип. 2. С. 59–62.

поблизу Володимира на Волині. Це унікальне городище періоду раннього середньовіччя вирізняють серед синхронних пам'яток укріплення та багатий інвентар, котрі засвідчували, на переконання дослідника, що воно було адміністративним, політичним та економічним центром одного зі слов'янських племен – дулібів. Зазначимо, що на момент проведення варшавського конгресу, підсумки досліджень Зимнівського городища були опубліковані лише частково, а монографія В. Ауліха вийшла друком лише 1972 р.¹⁵⁵ Важливим у контексті взаємин Вітольда Ауліха та Олександра Цинкаловського є широкий і комплексний погляд дослідників на вивчення пам'яток Волині.

Наукові і дружні взаємини підтримував дослідник із Ларисою Крушельницькою. Ось до прикладу один із спогадів дружини Регіни Цинкаловської: “... Приїжджала до нас дуже симпатична археолог Лариса Крушельницька зі Львова – це дуже інтернаціональна жінка у всіх відношеннях. Олек, відчував в її товаристві дуже добре. Вона робила розкопки по тій же Волині”. Відома львівська дослідниця вела розкопки 1962 р. біля с. Лежниця Іваничівського району Волинської обл., а у 1963 р. – в сс. Костянеш та Крилів Дубенського району Рівненської обл. відбулися розкопки поселення могилянської групи. У 1971 р. дослідниця розкопала поселення могилянської групи в Харалузі, а в наступному році – кілька поселень і могильник у с. Кургани Острозького району Рівненської обл. Проведені Л. Крушельницькою на Західній Волині розкопки дозволили виділити у верхів'ях річок Західного Бугу і Стиру лежницьку групу пам'яток ранньоскіфського часу (VIII–VI ст. до н. е.), які змінюють тут пізні пам'ятки ульвінецької групи культури урнових полів Центральної Європи. У суміжних районах Волині – південному Поліссі, як вже згадано, вдалося виділити могилянську групу пам'яток як локальний варіант ранньоскіфської культури

---

¹⁵⁵ Ауліх В. В. Зимнівське городище – слов'янська пам'ятка VI–VII ст. у Західній Волині. Київ: Наукова думка, 1972. 124 с.

українського Лісостепу¹⁵⁶. Визначним внеском Л. Крушельницької у науку є обґрунтування нею феномену земель Прикарпаття і Волині для етнокультурних масивів Центрально-Східної Європи як зони фронтиру і периферійної території. Слід припускати, що усе це не міг обійти увагою волинезнавця. Прикметно, що як сучасні дослідження з історії Волині не обходяться без врахування доробку О. Цинкаловського, так практично жодна наукова і популярна робота про археологічні дослідження західноукраїнських земель нині не обходиться без посилань на пам'ятки згаданих груп, досліджених Л. Крушельницькою¹⁵⁷. Востаннє вона приїхала у грудні 1992 р., щоб задовго по смерті історика забрати частину його архіву до Львова. Як відомо, ці вчені проводили археологічні дослідження на Волині, що зближувало його з волинезнавцем.

Частими гостями в сім'ї Цинкаловських були російський вчений Борис Рибakov, професор Лонгин Цегельський, дослідник запорозького козацтва Володимир Голобуцький.

Окремо варто згадати про спілкування О. Цинкаловського у повоєнні роки з дослідниками з Волині. Мешкаючи у РП він мав потребу у спілкуванні з волинянами. Так, до прикладу ось які емоції викликав Богдан Колосок: “Згадую Вас як метеор, який пролетів над нами – так коротко Ви у нас були. Завше з приємністю витаю своїх земляків, які овіяні шляхетними ідеями зробити щось корисне для нашого громадянства. Якби Вам потрібна була якась в цьому відношенні поміч, то не забувайте, що я ще існую і ради усе доступне для мене зроблю!”¹⁵⁸. У їх спілкуванні чимало місця займало

---

¹⁵⁶ Крушельницька Л. І. Північне Прикарпаття і Західна Волинь за доби раннього заліза. Київ: Наукова думка, 1976. 145 с.; Крушельницька Л. І. Пам'ятки могилянського типу. *Археологія*. 1974. Вип. 13. С. 11–24.

¹⁵⁷ Бандрівський М. Лариса Крушельницька: життя віддане науці. *Матеріали і дослідження з археології Прикарпаття і Волині*. 2008. Вип. 12. С. 12.

¹⁵⁸ Колосок Б. В. Зустрічі з Олександром Цинкаловським. *Старий Луцьк: науко.-інформ. зб.*: Матеріали Х ювілейної наук. конф. “Любартівські читання”, присвяч. 585-й

обговорення минувшини Волині: “При нагоді напишете мені, чи вислати для Вас шкиц герба Волині (а також певний час і Луцька до 1569 р.) до Люблінської унії. Окремо подав би Вам вигляд і барви пізнішу, які вживалась від того часу аж до 1939 р. (очевидно з довгими перервами). Був також час, коли місто Луцьк печаталось на документах єпископською печаткою, коли то єпископ був членом волинської ради”¹⁵⁹.

Підсумовуючи варто наголосити на тому, що:

- ✓ на вибір життєвого шляху великий вплив мав дід хлопчика Павло Нітецький, його бабуся, учитель Щуровський, власні зацікавлення малого Сашка;
- ✓ любов до отчого краю прищеплюється з дитинства, саме так виростають справжні патріоти рідного краю;
- ✓ неможливо зламати національний дух, викреслити з пам’яті спогади про рідний край, навіть перебуваючи далеко за його межами;
- ✓ знання – це сила, і лише людина з реалістичним баченням може визнати це і критично осмислити;
- ✓ ніщо не могло стати на заваді археолога – ні кордони, ні матеріальне становище.

2. 3. Культурно-просвітницька діяльність О. Цинкаловського у міжвоєнній Польщі

Становлення О. Цинкаловського як громадсько-культурного діяча відбувалося у непростих реаліях національно-визвольних змагань 1917–1921 рр. та перебування північно-західних українських земель у складі Другої Речіпосполитої.

річниці з’їзду європейський монархів у Луцьку (м. Луцьк, 22–23 травня 2014 р.). Вип. Х. Луцьк, 2014. С. 328.

¹⁵⁹ Колосок Б. В. Листування з О. М. Цинкаловським. *Праці Центру пам’яткознавства*. 2013. Вип. 24. С. 177-184.

У той час, коли О. Цинкаловський студіював у Варшаві, у вишах Польщі навчалося понад дві тисячі українців, які створили дві самоврядні легальні організації і членом однієї з яких – Української студентської громади – був Олександр Цинкаловський. У своїй автобіографії сам О. Цинкаловський про це записав так: “Моральну, а потім і матеріальну допомогу давали мені Українська студентська громада й Братня поміч...”¹⁶⁰. О. Цинкаловський Слід нагадати, що ця організація була створена 15 березня 1921 р. і стала осередком, який координував зусилля на формування позитивного іміджу української молоді серед чужинців. Постава волинянина повністю відповідала засадам, задекларованим цим громадським утворенням – в ієрархії цілей організації допомога матеріальна уступила першість культуно-освітній діяльності. УСГ представляла перед українським та польським урядами студентів, звертаючи увагу і на правну, і на матеріальну допомогу¹⁶¹. Члени Громади регулярно організовували різноманітні вечори та суботні зустрічі, присвячені пам’ятним датам з історії України та з нагоди свят¹⁶².

Ймовірно, що станом на 1927 р. у роки навчання, О. Цинкаловський уже був працівником української газети “Українська Нива”, яка виходила друком деякий час саме у Варшаві.

Окремим сюжетом у біографії Олександра Цинкаловського була його залученість до діяльності українських громадських організацій на Волині. Вчений у своїй книзі “Княжий город Володимир” писав про найстарішу українську громадську організацію так: “... відкриття цієї важкої культурно-

---

¹⁶⁰ Охріменко Г., Скляренко Н., Каліщук О., Ткач В., Романчук О. Олександр Цинкаловський та праісторія Волині. Луцьк: Волинська обласна друкарня, 2007. С. 19.

¹⁶¹ Яручик О. Суспільно-культурне та наукове життя української еміграції в міжвоєнній Варшаві. *Слово і час*. 2010. № 7. С. 101.

¹⁶² Гуменюк О. Культурно-освітня діяльність української студентської еміграції в Польщі в 1920–1939 рр. *Наукові записки Національного університету “Осмтрозька академія”*. Серія “Історичні науки”. 2013. Вип. 21. С. 57.

освітньої організації прийняли володимирчани з великим захопленням. Слідом за Володимиром починають відкриватись читальні “Просвіти” в повіті, по різних селах та містечках. У 1929 році у Володимирівському повіті діяло 74 просвітніх читалень”¹⁶³. З документів державного архіву Волинської області за 1924-1934 рр. знаємо, що Олександр Цинкаловський активно працював у Володимир-Волинському повітовому товаристві “Просвіта” та був постійним його жертводавцем¹⁶⁴. Безпосередню участь у формуванні фондів бібліотеки приймали С. Полянський та О. Цинкаловський, з часом, долучився до них Арсен Річинський, що засвідчують їх підписи під списками книг, якими користувалися хати-читальні¹⁶⁵. Контакти О. Цинкаловського та А. Річинського зафіксовані у документах Воєводського відділу безпеки. У одній з облікових карток, заведених на нього, вказано: “Грудень 1932 р. Підозрюється у належності до ОУН. Підтримує контанти з доктором С. Полянським, Х. Охеровим, С. Чернишем, Ю. Бундою, І. Коханським, братами Процюками, О. Цинкаловським, В. Савичем, О. Комаревичем, Б. Пашкевичем, Ю, Хомою”¹⁶⁶.

Можна також згадати, що на 2 та 5 листопада 1928 р. Кречівська “Просвіта” запросила Олександра Цинкаловського для читання лекцій з української літератури, зокрема про Тараса Шевченка. Як повідомляли тогочасні ЗМІ “Лекції відбулися при великій кількості людей, переважно дівчат і хлопців; старших якось не було видко, хоч голова Просвіти Галактіон Сидорчук, свідома й енергійна людина, широко оголосив про виклад. Велике вражіння зробила на слухачів лекція про Т. Г. Шевченка й

¹⁶³ Цинкаловський О. Княжий город Володимир: популярно-науковий нарис (з 45 образками й 1 мапою). Львів: накладом фонду “Учітеся, брати мої”, 1935. С. 92–93.

¹⁶⁴ Держархів Волинської області, ф. 390, оп. 1, спр. 6, арк. 2.

¹⁶⁵ Пісоцький А. Інтелігенція Волині: погляд крізь призму часу. Луцьк: Волинська обласна друкарня, 2009. С. 42.

¹⁶⁶ Кравчук О. Р. Громадсько-політична і культурно-просвітницька діяльність Арсена Річинського (1892–1956): дис. ... канд. іст. наук: 07. 00. 01 / Тернопільський національний університет імені Володимира Гнатюка. Тернопіль, 2021. С. 91.

читання його творів”¹⁶⁷. Що цікаво, О. Цинкаловський, як і С. Назарук, С. Полянський, А. Річинський після оголошення заборони діяльності “Просвіти” на Волині, не склали своїх повноважень і не припинили просвітянської праці. Зрештою, саме знаний волинезнавець був у складі ліквідаційної комісії, коли за рішенням влади Другої Речіпосолитої у Володимирі діяльність філії Товариства “Просвіта” було припинено¹⁶⁸.

Відносини Олександра Цинкаловського з польською владою у міжвоєнний період були далекими від ідилічних. У слідчому відділі Волинського воєводського управління державної поліції за 1934-1935 рр. Олександр Цинкаловський значився у списках студентів, яких звинувачували у приналежності до ОУН і УНДО¹⁶⁹. Так у листі володимирського старости до директора Державного археологічного музею від 2 червня 1933 р. вказувалося, що волинезнавець “... підтримує тісний контакт з націоналістичними діячами” і “неодноразово вже знайдені на теренах Володимирського повіту знахідки віддавав до українського музею у Львові”¹⁷⁰. Тож, коли Олександрові Цинкаловському потрібен був документ для вступу в магістрату Варшавського університету і він звернувся до

¹⁶⁷ Просвітянин. с. Кречів на Володимирщині. *Українська нива*. Луцьк, 1928. 23 листопада. С. 3

¹⁶⁸ Центральний державний історичний архів України, м. Львів. Ф. 348. Товариство “Просвіта”, м. Львів, оп. 1, спр. 3492. Матеріали про організаційно-пропагандистську діяльність Луцької повітової Просвіти, а також її ліквідацію в умовах білопольської окупації. 40 арк.

¹⁶⁹ Держархів Волинської області, ф. 1, оп. 3, спр. 77.

¹⁷⁰ Pofne pismo starosty powiatowego z Włodzimierza Wołyńskiego do „rąk własnych Pana Dyrektora” PMA z 2 czerwca 1933 r. (L.B-41/33) w zbiorach PDM PMA. Więcej na ten temat w artykule zamówionym przez „Przegląd Archeologiczny”, tom 54, Wrocław 2006. (Lech J. Z badań polsko-ukraińskich związków...). Див. також: Піотровська Д. З діяльності польських служб охорони археологічних пам’яток у Західній Україні в 1919–1939 рр. *Археологічні дослідження Львівського університету*. 2006. Вип. 9. С. 67-85; Węgrzynowicz T. Zabytki z epoki brązu i wczesnej epoki żelaza z Ukrainy i Białorusi w zbiorach Państwowego Muzeum Archeologicznego w Warszawie. Warszawa, 2001. S. 6.

Володимирського старости з відповідним проханням, то на адресу вишу надійшов лист наступного змісту: “До повітового староства надійшло подання Олександра Цинкаловського сина Миколи і Христини з Нітецьких, який народився 9. I. 1898 р. у Володимирі і мешкає там на вул. Островецькій, 3, українця, православного, у справі отримання ним посвідчення благонадійності для надання в Університет разом з документами для вступу до вищої школи У зв’язку з цим повідомляємо, що Олександр Цинкаловський своєю позицією з погляду моральності не дав приводів до негативних оцінок. Він не отримував ні судового, ні адміністративного покарання, не був позбавлений громадянських прав. О. Цинкаловський за політичними поглядами є неприхильно налаштований до Польської держави, будучи переконаним українським націоналістом. Є запідозрений у антидержавній діяльності і, як шкідлива особа для Польської держави, не заслуговує жодних привілеїв, на які розраховують лояльні польські громадяни. Цей лист прошу трактувати як стислу урядову інформацію”¹⁷¹. Згодом цю історію та її наслідки волинезнавець у листі до громадського діяча Івана Шендрика описував так. “Прийняти на четвертий курс мене прийняли, але треба було представити *świadczenie moralności*, другими словами

---

¹⁷¹ Archiwum Uniwersytetu Warszawskiego. Sygn. 21795. Мовою оригіналу: Do Starostwa Powiatowego wniósł podanie Cynkałowski Aleksander syn Mikołaja i Krystyny z Niteckich urodź dnia 9. I. 1898 r. we Włodzimierzu i zamieszkały we Włodzimierzu przy ul. Ostrowieckiej Nr 3, narodowości ukraińskiej, wyznania prawosławnego, w sprawie wydania mu zaświadczenia moralności dla przedstawienia do Uniwersytetu wraz z podaniem o przyjęcie na wyższe studia naukowe. W związku z powyższym komunikuję, iż Aleksander Cynkałowski zachowaniem swoim pod względem moralnym nie dał powodów do ujemnych spostrzeżeń. Karany sądownie lub administracyjnie nie był. Praw cywilnych nie utracił. A. Cynkałowski pod względem politycznym jest nieprzychylnie usposobiony do Państwa Polskiego, będąc zapamiętałym nacjonalistą ukraińskim. Jest podejrzany o działalność antypaństwowa i, jako jednostka szkodliwa dla Państwa Polskiego, nie zasługuje na żadne przywileje przysługujące lojalnym obywatelom polskim. Pismo niniejsze proszę traktować jako ściśle poufną informację urzędową.

“політичної благонадежності”. Я говорив зі старостою у Володимирі і він мені пообіцяв зробити все якнайкраще. Я суть у Варшаві, дуже довго але свідоцтва не висилали. Нарешті по довгих клопотах і писанині вислали свідоцтво такого змісту, що мене не прийняли університету. Що це значить прошу дорогий п. Професоре собі представити. Але я хотів довідатися про причину чому мені не дали свідоцтва і який зміст був того, що вони (староство у Володимирі) наділали до Ректорату Університету. І я довідався, що свідоцтво моє було просто жахливе не тому, що я щось жахливе роблю, або думаю робити, а тому що я, як казав мені оден посол, маю зв’язок зі Львовом і збагачую львівські музеї і архіви”¹⁷².

Згідно повідомлень тогочасної преси, у Володимирі вночі з 8 на 9 листопада 1928 р. були проведені ревізії у помешканнях Цинкаловського, Комаревича, Пашкевича та Шостакевича¹⁷³. Знаємо, що лекцію (відчит) дослідника “Українська шляхта XVI–XVII віку”, заплановані та організовані “Союзом Українок” 12 березня та 2 квітня 1933 р. були заборонені староством, хоч текст був поданий на узгодження і не викликав заперечень¹⁷⁴.

О. Цинкаловський тримав постійний зв’язок з таким знаним на той час громадським діячем Волині, як адвокат Самійло Підгірський (1888–1945)¹⁷⁵. Як і молодий Цинкаловський, у зв’язку з бойовими боями Першої світової війни Самійла Підгірського евакуювали з Ковельського повіту і він опинився у Києві. У роки визвольних змагань він став активним учасником українського національного руху. Молодого Самійла двічі обирають від Волинської губернії членом Української Центральної Ради. У подальшому

---

¹⁷² Центральний державний історичний архів України, м. Львів.

¹⁷³ Р. Після львівських подій. *Діло*. Львів, 1928. 24 листопада (№ 262). С. 4.

¹⁷⁴ Мандрівник. В тенетах “українофільства”. *Діло*. Львів, 1933. 1 липня (№ 168). С. 3.

¹⁷⁵ Вільчинський П. Йому відкрилося минуле. *Вісті Ковельщини*. 1998. 27 січня. С. 3.

був редактором часописів “Волинська газета” (Луцьк, 1918–1919), “Громада” (Луцьк, 1920) та “Наше Життя”. За польської влади останній став одним із найактивніших українських діячів у Ковельському повіті. 1922–1928 рр. під час виборів до Сейму Другої Речіпосоплитої був обраний депутатом¹⁷⁶, і навіть був головою Української парламентської репрезентації. До парламенту проходив тричі (усі рази за списком Блоку національних меншин від Волинського воєводства) – від Луцька (Луцької громади) та від м. Кременець. Як і Цинкаловський Самійло Підгірський підтримував тісні контакти з представниками українського руху у Львові. Як і Цинкаловський, подружжя Підгірських стояло біля витоків “Просвіти” (Самійло Підгірський – голова управи Ковельської повітової “Просвіти”).¹⁷⁷ Серед яскравих сторінок його правничої діяльності – участь у політичних судових процесах як оборонця обвинувачених у належності до ОУН та УНАКОР¹⁷⁸.

Спілкувався О. Цинкаловський і з одним з найактивніших керівників містечкової “Просвіти” Антон Кревський. Працюючи на будівництві дороги-бруківки (шосе) з Луцька до Володимира, А. Кревський у пісковні біля Торчина натрапив на трупоспальне поховання у керамічній урні та залишки залізних знарядь, які за порадою волинезнавця передав до музею у Луцьку.

Просвітянин з с. Білосток Антон Коновалюк у ті роки декілька разів мав зустрічі з О. Цинкаловським, коли той досліджував там монастирське городище Сінай і коли той став працювати у Волинському музеї при Крем’янецькому ліцеї. Саме за порадою О. Цинкаловського той став

¹⁷⁶ Вислід виборів до Сейму. *Діло*. Львів, 1930. 16 липня (Ч.154). С. 5; Воєвода і посол. *Діло*. Львів, 1925. 14 жовтня (Ч. 229). С. 1.

¹⁷⁷ Дарованець О. Самійло Підгірський – кандидат у члени Української Головної Визвольної Ради. *Український визвольний рух*. Львів, 2005. 36. 5. С. 183–191.

¹⁷⁸ З судової салі. *Діло*. Львів, 1934. 17 березня (Ч. 70). С. 7; Зі судової салі. *Діло*. Львів, 1936. 9 червня (Ч. 126). С. 7; Присуд у політичному процесі в Луцьку. *Діло*. Львів, 1936. 10 квітня (Ч. 80). С. 4.

краєзнавцем, став описувати урочища Білостоку і сусідніх сіл, записувати легенди й перекази, зв'язався з Товариством ім. Шевченка у Львові і передав туди частину своїх знахідок. У 1936 р. А. Коновалюк став ініціатором будівництва “толокою” нового приміщення” білостоцької школи замість тісного старого приміщення. Ініціативність, краєзнавча робота зробила А. Коновалюка популярним у повіті і його обирають спочатку до повітового сейму, а згодом – навіть до воєводської ради¹⁷⁹.

Тож, О. Цинкаловський став активним учасником українського культурно-просвітницького руху на Волині у міжвоєнний період. Попри ті проблеми, які виникали у нього у взаєминах з владою, він не змінив своїх поглядів.

2. 4. Вплив наукової спадщини О. Цинкаловського на волинезнавчі дослідження

Важливим є не лише дослідити науковий доробок Олександра Цинкаловського, а й на належному рівні оцінити його внесок в розвиток волинезнавства. Увічнення ж пам'яті доробку науковця – це, насамперед, видання їхнього доробку, праць, опублікованих ним або про них з ґрунтовним аналізом студій. 2011 р. з ініціативи Володимир-Волинської єпархії УПЦ МП накладом лише декілька десятків примірників було перевидано працю Олександра Цинкаловського “Стара Волинь і Волинське Полісся”¹⁸⁰. 2019 р. перевидання двотомовик дочекався у Києві¹⁸¹. Двічі уже

---

¹⁷⁹ Гуртовий Г. Науковий подвиг О. М. Цинкаловського. *Минуле і сучасне Волині: Олександр Цинкаловський і край*: Матеріали ІХ наук. іст.-краєзн. міжн. конф. (м. Володимир-Волинський, 20-23 січня 1998 р.). Луцьк: Надстир'я, 1998. С. 44

¹⁸⁰ Цинкаловський О. Стара Волинь і Волинське Полісся (краєзнавчий словник – від найдавніших часів до 1914 р.). У 2 т. Володимир-Волинський, 2011.

¹⁸¹ Цинкаловський О. Стара Волинь і Волинське Полісся (краєзнавчий словник – від найдавніших часів до 1914 р.). У 2 т. Київ: Центр навчальної літератури, 2019. Т. 1 600 с.; Т. 2. 576 с.

була перевидана й інше дослідження волинезнавця – “Княжий город Володимир”¹⁸².

Той факт, що Олександр Цинкаловський є справжнім авторитетом для волинських дослідників, засвідчує проведення ряду наукових конференцій присвячених постаті вченого.

Особливої уваги заслуговує IX наукова історико-краєзнавча міжнародна конференція присвячена 1010-ій річниці Володимир – Волинського і 100 - річчю від дня народження О. Цинкаловського – “Минуле і сучасне Волині: Олександр Цинкаловський і край”, яка відбувалася у м. Луцьку та м. Володимир-Волинську 20 – 23 січня 1998 р. Вона була помічена не лише в Україні¹⁸³, а й у сусідній Польщі¹⁸⁴. Того ж року пройшла історико-краєзнавча конференція “Олександр Цинкаловський і його сподвижники”, яка відбулася у Нововолинську 27 травня 1998 р. і котра стала даниною пам’яті земляків перед визначним дослідником. Ще однією конференцією присвяченій відомому краянину була XXVII Міжнародна науково-краєзнавча конференція, присвячена 1020 – ій річниці від першої писемної згадки про Володимир та 110 – річчю від дня народження О. Цинкаловського, яка відбулася 22 лютого 2008 р.¹⁸⁵ 13 лютого 2018 р. у Володимир-Волинську відбулася Всеукраїнська наукова історико-краєзнавча конференція “Олександр Цинкаловський – велич особистості” до 120-річчя від дня народження вченого. За матеріалами конференцій було опубліковано

---

¹⁸² Цинкаловський О. Княжий город Володимир. Луцьк: Надстир’я, 2003. 122 с.; Цинкаловський О. Княжий город Володимир.: історико-краєзнавчі нариси. Львів: НОВОГрад, 2017. 128 с.

¹⁸³ Див.: Гуменюк Н. Олександр Цинкаловський і Волинь. *Віче*. 1998. 5 лютого (№ 6). С. 8; Гусюк Л. Науковий потенціал. *Слово правди*. 1998. 20 січня; Філатенко А. Цинкаловський і Волинь. *Волинь*. 1998. 27 січня.

¹⁸⁴ Bargieł W. Konferencja „Przeszłość i współczesność Wołynia”. *Archeologia Polski Środkowowschodniej*. 1999. Т. IV. S. 268–269

¹⁸⁵ Див.: Богуш М. І. Залишитесь у вічності: Володимир-Волинський: історія, яка завжди з нами: історико-краєзн. нариси. Луцьк: Надстир’я, 2008. С. 349–351.

доповіді та повідомлення науковців, краєзнавців, музейних архівних та освітніх працівників України та Польщі.

1993 р. до 95-річчя від дня наодження у приміщенні обласного краєзнавчого музею відбувся вечір-портрет “Олександр Цинкаловський”, де, окрім іншого, чи не вперше волинянам було продемонстровано добірку матеріалів про славетного краєзнав, фотографії, археологічні знахідки, друковані твори¹⁸⁶. З нагоди 100-ї річниці від дня народження дослідника працівники Волинського краєзнавчого музею підготували виставку “Волинь археологічна: традиції і колекції” на якій було представлено близько тисячі оригінальних предметів з археологічної колекції музею. У Волинському краєзнавчому музеї була відкрита виставка, присвячена 110-й річниці від дня народження відомого дослідника Волині. На виставці експонували над 1 000 одиниць археологічних знахідок, які цікаві не лише археологам-професіоналам, а загалом любителям волинської старовини.

15 січня 2013 р. у Волинському краєзнавчому музеї відбувся камерний захід, присвячений 115-й річниці від дня народження та 30-й річниці смерті професора Олександра Цинкаловського. Захід підготували працівники музею Тамара Садовник та Лариса Гриб. Вечір проходив під девізом: “Його життя – то плідна праця”, а представлена фотодокументальна виставка розкривала родинне оточення, археологічну та наукову діяльність вченого.

Подібні заходи організовані й у м. Володимирі-Волинському. Так, 2008 р. у Палаці культури працівники централізованої бібліотечної системи організували вечір пам’яті “Волинська земле, гордись людьми такими, які дорожчі золота в сто раз”, а у фойє була представлена виставка ксерокопій родинних фотографій із Володимир-Волинського музею та фондів ЦМБ¹⁸⁷.

---

¹⁸⁶ Харів О. Слово про Олександра Цинкаловського. *Народна трибуна*. 1993. 10 лютого (№ 10). С. 2.

¹⁸⁷ Корнилюк М. “Волинська земле, гордись людьми такими, які дорожчі золота в сто раз”. *Наше місто*. 2008. 8 травня (№ 18). С. 9.

Іменем Олександра Цинкаловського названа вулиці у містах Ковель та Володимир-Волинський, які пов'язані з особою краєзнавця. У м. Володимирі відкрито меморіальні дошки на родинному будинку (вул. 20 липня 7; кол. Острівецька), на вулиці, яка носить його ім'я та на школі, патроном якої він є (хоч, слід вказати, що ця вулиця до біографії вченого немає стосунку). 29 червня 2003 р. було прийнято рішення назвати на честь Олександра Цинкаловського одну з найкращих шкіл “Володимир-Волинську школу-гімназію № 4”, а 2014 р. аналогічне рішення про присвоєння імені Олександра Цинкаловського було прийняте щодо школи № 8 м. Ковеля¹⁸⁸. Тоді ж 2014 р. на фасаді будівлі школи № 8 м. Ковеля відкрили пам'ятну дошку на честь Олександра Цинкаловського. Вона нагадує про те, що у місцевій гімназії свого часу навчався незаслужено ігнорований у радянські часи історик, археолог, краєзнавець. На вшанування свого патрона відбуваються педагогічні читання – як до прикладу у Володимирі 2017 р. “Постать Олександра Цинкаловського очима сучасника”¹⁸⁹.

З 2008 р. існує обласна державна премія імені О. Цинкаловського, якою відзначають послідовників вченого, краєзнавців, які відіграють важливу роль в розвитку краєзнавчих досліджень Волині. Лауреатами премії за цей час стали: Наталія Грабарчук (2008 р.), Михайло Кучинка (2009 р.), Григорій Охріменко (2010 р.), Богдан Колосок (2011 р.), Вальдемар П'ясецький (2012 р.), Володимир Гика (2013 р.), Анатолій Семенюк (2014 р.), Андрій Бондарчук (2015 р.), Галина Марчук (2016 р.), Олександр Дем'янюку

¹⁸⁸ Семенюк А. Олександр Цинкаловський повертається у Ковель. *Вісті Ковельщини*. 2014. 4 грудня. С. 5; Семенюк А. Олександр Цинкаловський повертається” у Ковель. *І Волинські обласні краєзнавчі читання, присвячені пам'яті Григорія Гуртового: матеріали І Волинських обласних краєзнавчих читань, присвячених 90-річчю від дня народження Григорія Гуртового / упоряд А. Силук (сmt. Торчин, 26 грудня 2014 р.)*. Луцьк, 2014. С. 319-321.

¹⁸⁹ Надюкова І. Якою побачили постать Цинкаловського наші сучасники. *Слово правди*. 2017. 12 січня (№ 2). С. 3.

(2017 р.), Оксана Каліщук та Віктор Баяк (2019), Алла Дмитренко (2020 р.), Світлана Федосєєва та Оріся Вознюк (2021).

У 2012 р. Волинською обласною державною телерадіокомпанією було знято науково-популярний фільм про О. Цинкаловського – “Заповіт князюму місту”. Автор і режисер Марія Андрушко, редактор Ольга Куліш, оператор-постановник Валерій Фетисов, асистент оператора Микола Дмитрук, звукорежисер Андрій Жирнов, режисер монтажу Олександр Радчук.

Звернемо увагу й на популяризацію імені волинезнавця через проведення краєзнавчих вікторин про видатного земляка. Така, до прикладу, була організована у січні 2013 р. у Володимирі-Волинському між командами школярів НВК № 3 (команда “Берегиня”) та міської гімназії (команда “Секвентес”)¹⁹⁰.

Елементом пам’яті про видатного земляка є краєзнавчі експедиції “Стежками Олександра Цинкаловського”, які дозволяють побачити чи є ще ті села, якими мандрував видатний волинезнавець¹⁹¹. Один із таких маршрутів проклали до ювілею вченого. Його організатори та учасники хотіли пройти тими селами, у яких бував волинезнавець, дізнатися, що там про нього знають, чи пам’ятають його. Так з’явився маршрут, який пролягав з Турійська до Колодяжного через села Радовичі – Купичів – Грушівка – Білаші – Любитів. Під час цієї мандрівки, школярі не лише мали можливість побачити історичні пам’ятки, а й принагідно дізнатися у місцевих мешканців,

¹⁹⁰ Краєзнавча вікторина про видатного земляка. *Слово правди*. 2012. 23 лютого (№ 8). С. 3; Янович Б. Вікторина пам’яті Цинкаловського. *Волинь-експрес*. 2012. 23 лютого. С. 4.

¹⁹¹ Вознюк О., Колоскова Я., Изотова Т. Людмиліне поле та Вулька Хвалеміцька. Друга краєзнавча експедиція “Стежками Олександра Цинкаловського”. *Хроніки Лодомерії*: матеріали V Всеукр. наук. іст.-краєзн. конф. “Хроніки Лодомерії”, присвяченої 850-й річниці з часу правління у Володимирі князя Романа Мстиславовича, засновника Галицько-Волинського князівства і патріарха монаршого правлячого роду Романовичів (м. Володимир-Волинський, 17 листопада 2020 р.). Вип. V. Володимир-Волинський; Новоград-Волинський: “НОВОГрад”, 2020. С. 170–177.

яких зустрічали, чи знають вони особу Цинкаловського. “Лише шкільний вчитель з одного з цих сіл розгорнуто відповів на питання. – пригадував організатор вчитель Дмитро Рипич. – Зазвичай звучала одна відповідь – “відомий вчений”. А чим займався і що бував тут, люди не знали¹⁹².

Представлена постать Олександра Цинкаловського і у філокартії. Так, 1997 р. був випущений художні маркований конверт “О. М. Цинкаловський (1898–1983) історик, археолог, краєзнавець” (номер замовлення № 7-3602).

Олександру Цинкаловському присвячують свої вірші сучасні поети¹⁹³.

Громадськість Волині ставить питання і про спорудження пам’ятника О. Цинкаловському у його рідному Володимирі-Волинському¹⁹⁴. Так, на переконання наукового співробітника Володимир-Волинського історичного музею ім. О. М. Дверницького, пам’ятник Олександру Цинкаловському може і повинен бути гідною окрасою Володимира-Волинського¹⁹⁵.

Як бачимо, поява такого вченого-енциклопедиста, як Олександр Цинкаловський, була не випадковою. Значний вплив на його формування як особистості мало родинне виховання, інтелектуальне середовище Ковеля, Варшави, Львова, Кременця. Великий вплив на становлення О. Цинкаловського як науковця та формування його наукових зацікавлень мали такі українські та польські дослідники як В. Антонєвіч, М. Арсеньєв, М. Кордуба, І. Огієнко, Р. Смаль-Стоцький, Т. Сулімірський, І. Шендрик. У перших десятиріччях ХХ ст. відбувається становлення

¹⁹² Географ із титулом “Вчитель року” відкрив для учнів “Стежки Цинкаловського”. URL: <https://slovopravdy.com.ua/geograf-iz-tytulom-vchytel-roku-vidkryv-dlya-uchniv-stezhky-tsyngalovskogo/>

¹⁹³ Бобак О. Олександру Цинкаловському. *Пересопниця: стежками краєзнавчих подорожей* / упоряд., передм. В. М. Войтович. Рівне: видавець В. Войтович, 2012. С. 64.

¹⁹⁴ Янович Б. Коли повернеться Цинкаловський на Волинь? До питання про пам’ятник науковцю у Володимирі. *Волинь-нова: незалежна громадсько-політична газета*. Луцьк, 2017. 12 січня (№ 2). С. 6.

¹⁹⁵ Петрунін О. Олександр Цинкаловський, син Володимира-Волинського. *Слово Просвіти: всеукраїнський культурологічний тижневик*. 2017. 9-15 березня (№ 10). С. 11.

О. Цинкаловського як громадсько-політичного та культурно-освітнього діяча в обставинах Першої світової війни, Української національної революції 1917–1921 рр. Він став яскравим представником українського національного життя в Західній Волині у міжвоєнний період.

РОЗДІЛ 3. НАУКОВА СПАДЩИНА ОЛЕКСАНДРА ЦИНКАЛОВСЬКОГО

3. 1. Археологічні розвідки вченого

Розгляд наукової спадщини Олександра Цинкаловського варто саме з його археологічних студій. Не випадково “Енциклопедія українознавства” представляє його саме як археолога¹⁹⁶. І це, мабуть, справедливо з декількох причин. По-перше, це величезний внесок вченого у дослідження саме праісторії Волинського краю. По-друге, через особливе місце Волинської землі в українській праісторії, що інший відомий волинянин Улас Самчук образно схарактеризував так: “Взагалі Волинь – одна величезна археологічна копальня, там де не копни, натрапиш на старовину, горшки зі старовинними монетами викопують жінки на городах, плугатарі виорюють на своїх полях старовинні шаблі, списи, шоломи”¹⁹⁷.

Діапазон археологічних досліджень О. Цинкаловського надзвичайно широкий – від палеоліту до пізнього середньовіччя. Своє головне завдання вчений окреслював сам як: “Моя головна мета – зібрати той матеріал, що безслідно гине й занотувати на мапі все цінне для археолога, який зможе покористуватися моїм матеріалом для своїх фахових праць”¹⁹⁸. Вчений найчастіше здійснював розвідкові дослідження, але вони були результативними і в подальшому дозволили виявити сотні пам’яток. Для Олександра Цинкаловського надважливим було особисто оглянути місцевість: “Під час досліду терену я прийшов до переконання, що не завжди можна покладатися лише на відомості, які подає сільсьа інтелігнція й селяни, що

---

¹⁹⁶ Енциклопедія українознавства. Словникова частина. Т. 10 / гол. ред. В. Кубійовича. Львів, 2000. С. 3681.

¹⁹⁷ Самчук У. Волинь незабутня. Слово до ювілею 25-річчя Інституту дослідів Волині у Вінніпезі (25. 5. 1977). *Літопис Волині*. 1977–1978. Ч. 12. С. 17.

¹⁹⁸ Цинкаловський О. Дорогами Волині. *Радянська Волинь*. Луцьк, 1972. 1 листопада (№ 215). С. 4.

конечно потрібно є особисто перевірили околицю... Маючи на увазі таку систему я постановив об'їхати всі села Волині та вміру можливості особисто побувати на усіх городищах, могильниках, окремих могилах і селищах"¹⁹⁹.

Як переконує Александр Бурше, Олександр Цинкаловський будучи українцем мав доступ до тієї інформації, яку не могли отримати польські науковці²⁰⁰.

Так, наприклад, були відкриті пам'ятки епохи палеоліту: м. Кременець, с. Бодаки, с. Борки (Кременецький р-н, Тернопільська область), с. Сераховичі, с. Смідин, с. Стара Гута (Старовижівський р-н. Волинської області). Олександр Цинкаловський виявив низку стоянок мезолітичної епохи у селах Нуйно, Острів, Піски Річинські, Смідин, Ставище, Старосілля, Марія – Воля, Ізів, Воротнів, Кречів Волинської області.

Ще однією важливою пам'яткою, яку відкрив у 1939 р. вчений було унікальне поселення трипільської культури у с. Бодаки на Тернопільщині. О. Цинкаловський заклав на пам'ятці 10 шурфів (1 x1 м.), але подальші розкопки були перервані Другою світовою війною. Основні результати дослідження були опубліковані тільки в 1961 р., однак подані відомості були дуже короткими, а фото не передавали всіх деталей і були фрагментарними.

1940 р. Бодаки відвідав М. Макаревич (1901–1988), але через початок війни звіти не були скеровані до архіву. В післявоєнні роки вивчення цієї пам'ятки продовжував Ю. Захарук. У 1952 р. на даній пам'ятці в південно-західній частині було закладено шурф (1 x 0, 5 м, глибиною – 0,7 м), в ході проведення розкопок було виявлено фрагменти кераміки та рештки каменеобробного виробництва.

---

¹⁹⁹ Цинкаловський О. Матеріали до археології Володимирського повіту. *Записки НТШ*. Львів, 1937. Т. CLIV. С. 194.

²⁰⁰ Bursche A. Złote medaliony rzymskie w Barbaricum. Symbolika prestiżu i władzy społeczeństw barbarzyńskich w schyłku starożytności. Warszawa: Instytut Archeologii Uniwersytetu Warszawskiego, 1998. S. 70.

У 1959 р. експедицією Ленінградського відділення Інституту археології АН СРСР під керівництвом М. Тихонової, було проведено обстеження верхньої течії р. Горинь, в ході якого на поселенні Бодаки було виявлено не лише посуд трипільського періоду, а й фрагменти кераміки X – XI ст.

1970 р. розкопки на цій пам'ятці проводила Молдавська експедиція Інституту археології АН СРСР на чолі з Т. Поповим та К. Черниш. На місці поселення було закладено два невеликих розкопи (15 та 8 м. кв.), було виявлено рештки наземного житла, залишки глиняної печі та кераміку. 1960–1980-х рр. поселення досліджував М. Пелешин (отримані дані дозволили дослідити проблему взаємодій між населенням трипільських поселень Волині та носіями культури лійчастого посуду)²⁰¹.

У 1987 р. Енеолітична експедиція ІМК РАН на чолі з Н. Скакун розпочала розкопки поселення, а від 2005 р. ведуться регулярні дослідження спільною українсько-російською експедицією. У роботі експедиції брали участь Наталія Скакун, О. Цвек, С. Гусев, Б. Матєва, Віра Терьохіна, студенти Луганського національного університету ім. Т. Шевченка під керівництвом К. Красильникова та співробітники Національного історико-археологічного заповідника м. Збараж.

У ході експедиції було досліджено крем'яні поклади, який залягає неглибоко у вапняках, що робило можливим його видобуток відкритим способом. Було виявлено два родовища неподалік поселення. Видобуток та обробка каменю – головний вид діяльності на поселенні. Технологія виготовлення знарядь праці була досконалою, про це свідчить той факт, що вироби з кременю з с. Бодаки були поширені на пам'ятках одночасних культур на території Польщі, Угорщини, Румунії та Молдови. Широкий

---

²⁰¹ Пелешин М. А. Проблеми історії трипільських племен Західної Волині, межиріччя Західного Бугу і Дністра. *Записки Наукового Товариства ім. Шевченка*. 1998. Т. ССXXXV. С. 174–192; Пелешин Н. А. Трипольская культура Западной Волини. *Археология Прикарпатья, Волини и Закарпатья*. Киев, Наукова думка, 1990. С. 26–35.

діапазон експорту виробів, а не сировини, свідчить про те, що трипільський центр з обробки кременю на Волині був одним з найбільших та найрозвиненіших у Європі²⁰².

Цікавими є дані цієї пам'ятки отримані в останні роки дослідження. Незважаючи на те, що поселення у с. Бодаки займає невелику площу (1, 5 га) тут відкрито 20 напівземлянок, 4 з яких мали наземні глинобитні конструкції. Поселення оточував підково-подібний рів (завдовжки 250 м). У центральній частині селища розміщувалася майстерня з обробки каменю та виготовлення знарядь.

У 2005 р. у східній частині селища, було зафіксовано ділянку з значною кількістю відходів каменяряства. Тут було виявлено ще одну майстерню з обробки кременю площею 40 м. кв., на якій виявлено близько 2000 предметів. Серед яких: осколки кременю та первинні відщепи, 36 нуклеусів та їх уламки, декілька відбійників незначне число завершених знарядь.

Поряд із майстернею було знайдено нижню частину видовженої теракотової жіночої статуетки (13,7 см). Зважаючи на паланіграфію, виробничий майданчик розміщувався просто неба, між будівлями. На захід від неї було виявлено кераміку та крем'яні рештки, а також, глиняний важок для ткацького станка (висота – 6, 0 см, діаметр – 5, 0 см) циліндричної форми світлорожевого кольору, слабовипалений, з наскрізним отвором (діаметром – 0, 5 см) та фрагмент мідного дроту (діаметром 0,3 см).

Уваги заслуговує дослідження пам'яток, які дають можливість дослідити світоглядні уявлення трипільського населення на матеріалах віднайдених у с. Бодаки. Серед них: захоронення рогів та черепів тварин, знахідки вохри та забарвлених нею знарядь засвідчують існування визначених ритуалів, можливо, пов'язаних з професійною діяльністю.

---

²⁰² Скаун Н. Предварительные результаты изучения материалов трипольского поселения Бодаки (кремнеобрабатывающие комплексы). *Орудия труда и системы жизнеобеспечения населения Евразии: По материалам эпох палеолита – бронзы*. Санкт-Петербург, 2004. С. 57—79.

Особливістю поселення майстерні у с. Бодаки полягає у одночасному побутуванні глинобитних осель, напівземлянок і робочих площадок просто неба. Дослідження проведені на даній пам'ятці підтверджують факт, що провідним видом діяльності у Бодаках були видобуток каменю та виготовлення з нього знарядь, а вироби звідси широко були поширені не лише на Волині, а за її межами²⁰³.

Підсумки цих робіт та публікація О. Цинкаловського характеризували Бодаки як унікальну пам'ятку трипільської культури, яку на підставі керамічного комплексу, слід відносити до західного ареалу поширення цієї культури, що мало вивчений на Волині.

Цікавою і такою, що потребує подальшого уточнення є пам'ятка епохи неоліту. Унікальною є знахідка О. Цинкаловського неподалік м. Володимир-Волинського – це поселення на якому було виявлено землянку з кістковими рештками тварин, велику кількість побитого глиняного посуду. Особливо цінною є знахідка гробу з кістяком на боці, орієнтованого головою на схід, виявленого на дні в одній з ям – землянок. Супровідний інвентар гробу складався з крем'яного вістря на спис, не шліфованого молота з чорного граніту²⁰⁴.

Завдяки археологічним розвідкам Ярослава Пастернака та Олександра Цинкаловського, проведеним у 1930-х роках у басейні Західного Бугу, відкриті перші поселення культури лінійно-стрічкової кераміки на Волині. Олександр Цинкаловський виявив пам'ятки у с. Зимне, Мишків, Шистів Володимир-Волинського району та Кречів Іваничівського району Волинської обл. В узагальнюючій праці “Матеріали до прадавньої історії Волині та Волинського Полісся” вчений згадував про знахідки Яна Фіцке на

---

²⁰³ Скакун Н., Цвек О., Гусев С. та ін. Нові дослідження на трипільському поселенні Бодаки. *Археологія*. 2012. № 4. С. 74–79.

²⁰⁴ Цинкаловський О. Оселя з часу неоліту під м. Володимиром. *Олександр Цинкаловський та праісторія Волині* / Г. Охріменко [та ін.]. Луцьк: Волинська обласна друцкарня, 2007. С. 222–223

території с. Сейдмаркі фрагментів кераміки, крем'яних ножів та свинцевої сокирки²⁰⁵.

Велику кількість пам'яток досліджених вченим датуються міднокам'яною епохою. У цьому контексті варто виокремити дослідження трипільської культури. Як стверджував сам дослідник у листі до А. Данилюка 1973 р.: “Працюю тепер над монографією під заголовком “На рубежі двох неолітичних культур (лійчастих посудин і трипільської)”. Як першу, так і другу культуру пощастило мені відкрити уперше на Волині і Поліссі”²⁰⁶. Загалом О. Цинкаловським виявлено близько двадцяти пам'яток трипільської культури у межах історичної Волині, серед яких найбільшої уваги заслуговують такі: 1) с. Бодаки на Тернопільщині, досліджувалося у 1939 р. – на високому березі р. Горинь (уроч. Чорна Криниця) – на полі, що розкопувалося. Під час розкопок було виявлено рештки житлових будівель, крем'яні майстерні, рештки печей, гончарні майстерні, також, зібрано колекцію мальованого посуду, жіночі фігурки, глиняні іграшки. Цікавими знахідками є мідна сокира та сокира з опоки, вироби з кістки та рогу, кісткові рештки від свійських та диких тварин, а також, луска карпових великих риб²⁰⁷. 2) с. Борки Кременецького повіту. Знайдено мальовану кераміку, сокири з опоки та глиняну жіночу фігурку. 3) с. Бриків Кременецького повіту – зібрано мальовану кераміку та сокиру з опоки. 4) с. Будераж Здолбунівського повіту. Знайдено верхню частину жіночої фігурки з валиком

²⁰⁵ Cynkałowski A. Materiały do pradziejów Wołynia i Polesia Wołyńskiego. Warszawa, 1961. S. 32.

²⁰⁶ Данилюк О. Олександр Цинкаловський – видатний дослідник давнини Волині. *Минуле і сучасне Волині та Полісся: Володимир-Волинський в історії України та Волині: матеріали XIV Волинської наук. іст.-краєзн. конф., присвяченій 13-й річниці Незалежності України та 680-й річниці надання Володимиру-Волинському Магдебурзького права / упоряд. та відп. за випуск Г. В. Бондаренко, А. М. Силук (м. Володимир-Волинський, 2004 р.). Луцьк, 2004. С. 45.*

²⁰⁷ Cynkałowski A. Osiedle kultury trypolskiej w Bodakach na Wołyniu nad Horyniem. *Wiadomości Archeologiczne*. Warszawa, 1969. T. XXIV. Z. 2. S. 221-227.

на шії. 5) У 1931 – 1932 рр. О. Цинкаловський досліджував с. Грудек над Бугом Хрубешівського повіту – знайдено фрагмент посуду з “волютовим” орнаментом. 6) с. Кострянець Дубенського повіту – було виявлено велике поселення трипільської культури, а також, зібрано фрагменти посуду. 7) с. Кучманівка Острозького повіту – знахідка сокири з опоки. 8) м. Кременець в урочищі “Чернеча Гора” було виявлено сокиру з опоки. 9) с. Лежиця Іваничівського району, Волинської області. На правому березі Західного Бугу було знайдено фрагменти мальованого трипільського посуду з “волютовим” орнаментом. 10) с. Липа Дубенського району Рівненської обласні – знахідки посуду з мальованим декором та два наконечники стріл. 11) с. Листвин Дубенського – знахідки кераміки та чотирьох сокир з опоки. 12) с. Литовиж Іваничівського району – знахідки кераміки. 13) смт. Мирогоща Дубенського повіту – виявлено фрагменти з зооморфною головою бика. 14) с. Нараїв Дубенського району – знайдено кілька сокир з опоки. 15) с. Обич Кременецького повіту – виявлено сокиру з опоки. 16) с. Решнівка Кременецького повіту – виявлено поселення трипільської культури. 17) Шумськ Кременецького повіту – на городищі та його околицях було знайдено фрагменти мальованої кераміки. 18) Шумбар Кременецького повіту – знахідки мальованої кераміки та сокиру з опоки²⁰⁸.

Важливим аспектом досліджень О. Цинкаловського було систематизація даних про знахідки пізнього енеоліту культури кулястих амфор. До них належать: с. Хотешів Камінь-Каширського району, с. Литовеж Іваничівського району, с. Скірче Горохівського району Волинської області, с. Заставне неподалік від м. Тернопіль, а також, села Радомиль, Малий Раковець, Обич, Лепесівка на Кременеччині. Вартому уваги є пам’ятки у

---

²⁰⁸ Охріменко Г. Локайчук С., Скляренко Н.. Олександр Цинкаловський і вивчення трипільських пам’яток на Волині. *Минуле і сучасне Волині та Полісся: Олександр Цинкаловський і край*: матеріали XXVI міжнар. наук. іст.-краєзн. конф., присвяч. 1020-ій річниці від першої писем. згадки про Володимир та 110-річчю від дня народж. О. Цинкаловського (м. Володимир-Волинський, 22 лютого 2008 р.). Луцьк, 2008. С. 21.

с. Новомалин Здолбунівського району та с. Межиріччя Острозького районів на Рівненщині²⁰⁹.

Цілий ряд пам'яток, відкритих О. Цинкаловським, належить до епохи бронзового віку, зокрема культур шнурової кераміки. Це поселення в с. Городок неподалік Рівного, с. Стіжок поблизу Кременця, досліджував вчений знахідку в с. Усичі біля Луцька. Також, вчений підсумував інформацію про інгумаційні поховання у селах Одереди (Луцький р-н.), Маркостав (Володимир-Волинський р-н) Волинської області та Пересопниця Рівненської області. Безперечно, важливою є ідентифікація пам'яток завдяки знахідкам кераміки, оздобленої шнуровим орнаментом, яку провів дослідник.

Вчений виявив низку пам'яток тшинецької культури епохи бронзи. На більшості з них, як наприклад, в Луцьку, с. Нуйно (Камінь-Каширський р-н.), с. Пісках Річецьких (Старовижівський р-н.), с. П'ятиднях (Володимир – волинський р-н) Волинської області зібрано підйомний матеріал цієї культури в с. Сапанові (Кременецький р-н.) на Тернопільщині та у с. Старосіллі (Маневецький р-н.) Волинської області О. Цинкаловським було відкриті великі поселення з знаряддями праці, посудом та предметами озброєння.

У 1937 р. О. Цинкаловським на піщаних дюнах поблизу с. Вербівка (Любомльський р-н) Волинської області було відкрито поселення тшинецької культури²¹⁰.

На теренах історичної Волині вчений започаткував дослідження лужицької культури раннього залізної епохи. До лужицької культури дослідник зарахував 30 пунктів, звідки походять фрагментарні матеріали або

---

²⁰⁹ Кучинко М. Олександр Цинкаловський – видатний дослідник археології Волині. *Нариси культури давньої Волині* / за ред. Г. Охріменка. Луцьк, 2006. С. 12–18

²¹⁰ Остап'юк О., Маркус І., Охріменко Г., Савицький В. Археологічні пам'ятки Шацького поозер'я. *Минуле і сучасне Волині та Полісся. Шацьке поозер'я у світовій та українській історії*: матеріали XLV міжнар. наук іст.краєзн. конф. (сmt. Шацьк, 24–26 травня 2013 р.) / упоряд. А. Силук, О. Златогорський. Вип. 45. Луцьк, 2013. С. 15.

окремі речі (уламки кераміки, цілі посудини, рідше бронзові вироби). Слід відзначити, що знахідки дев'яти місць з великою ймовірністю вказують на існування могильників кінця бронзової – початку ранньозалізної доби. Це стосується таких місцевостей, як Вижва, Киселин, Колодна, Лежниця, Скірче, Яковичі, де виявлено глиняний поховальний посуд-попільниці з рештками тілоспалень у середині, бронзові прикраси. Наприклад, біля с. Скірче було знайдено 10 попільниць (урн) лужицького типу, із невідомої місцевості Волині походять дві поховальні урни, бронзовий браслет і наконечник стріли. До лужицької культури О. Цинкаловський зарахував також і 8 бронзових сокир-кельтів, знайдених у різних місцевостях Волині. Частина таких поодиноких випадкових знахідок, виробів із бронзи (шпильки, сокири, вістря списів, всього вісім предметів), який вчений зарахував до категорії неповної культурної приналежності, а також рештки скарбу, які склались із двох бронзових спіральних нараменників, добутих із торфовиська поблизу с. Миленовичі, теж належать до гальштатської доби Волині.

Серед інших розвідок Олександра Цинкаловського варто виокремити с. Млиниська (тепер Володимир-Волинського району), у околицях якого зафіксовано чимало знахідок минувшини. Як твердив згодом дослідник, місцевими підлітками були виявлені тут цілий стародавній посуд (урни), однак, вони не розуміли його цінності, бавилися ним і кидали його до ріки і навіть розбивали. Натрапляли селяни і на бронзові речі, які навпаки, берегли, приписуючи їм цілющу лікувальну силу. Так, знайдений поблизу Млиниська (можливо навіть із площі могильника) бронзовий нараменник “кидали у воду, яку пила корова”²¹¹. На схід від села, на правому березі р. Західний Буг в урочищі “Коло озера” дослідник протягом 1933–1934 років виявив два місцезнаходження лужицької культури – могильник і, очевидно, селища, розкопавши частину цього могильника.

²¹¹ Cynkałowski A. Smentarzysko kultury łużyckiej w Młyniskach w powiecie Włodzimierskim. *Z Otchłani Wieków*. 1935. R.X. S. 51.

Могильник належав до типу ґрунтових із тілоспальним поховальним обрядом і захороненням решток кремації в урнах. Всього було виявлено більше 30 таких урнових поховань. Окрім урн знайдено різноманітний посуд: горщики, кубки, орнітоморфні фігурки. В деяких урнах, окрім кальцинованих кісточок, лежали срібні та бронзові прикраси (кільце, трикутні бляшки з отвором). Більша частина посуду прикрашена канелюром, рустуванням і геометричним орнаментом. На площі могильника було розчищено цікавий об'єкт – сліди великого спалениська у вигляді овальної в площі плями площею 12-14 м. кв., заповненої попелом, вугіллям і дрібними перепаленими кістками. Скоріше це були рештки поховального вогнища. О. Цинкаловський датував цю пам'ятку IV–V періодами доби бронзи. Він проводив розкопки, заклавши широку траншею. Повністю дослідити пам'ятку не було змоги, оскільки її більша частина містилася на площі, порослій лісом.

На жаль, результати розкопок могильника в Млинських Олександром Миколайовичем були опубліковані дуже фрагментарно. Під час війни частина матеріалів і майже вся документація пропали. Матеріали, які збереглися у Варшавському археологічному музеї, у 1960-х роках опрацювала Тереза Венгжинович²¹².

Пізніше дослідження продовжила 1951 р. Володимир-Волинська археологічна експедиція ІА АН УРСР та ІСН АР УРСР, які виявили два урнових кремаційних поховання та два кремаційні безінвентарні поховання в Млинських.

На думку сучасних дослідників не всі з 45 пам'яток висоцької культури, виявлених О. Цинкаловським на Волині та сусіжніх теренах, мають безпосереднє відношення до гальштатської доби, особливо до

---

²¹² Węgrzynowicz T. Zabytki z epoki brązu i wczesnej epoki żelaza z Ukrainy i Białorusi w zbiorach Państwowego Muzeum Archeologicznego w Warszawie / Państwowe Muzeum Archeologiczne w Warszawie. Warszawa: PMA, 2001. 123 s. : il., mapy.

його раннього періоду. Найцікавішими ж з тих, що належать до лужицької культури є ті, які походять із Черняків, Кречова, Лужниці, Городка.

Значна частина матеріалів, яку виявив вчений належить до періоду рубежу першої половини I тис. н. е. Перш за все варто виокремити поселення II–III ст. у с. Вікники та готське поховання у с. Рудка на Тернопільщині. У 1936 р. під час реконструкції дороги між селами Рудка і Рудочка мала Крем'янецького повіту виявили одиночне захоронення. Розкопки провів саме О. Цинкаловський, який встановив, що це чоловіче тілопокладен поховання з багатим поховальним інвентарем. Окрім остеологічних залишків, у могилі віднайдено глиняний, бронзовий і скляний посуд (чорний збанок, інкрустований білою масою, кілька мисок, точених на гончарному колі із сивої чищеної глини, посудили із бронзи, малий скляний кубок), два скляні гральні жетони, дві срібні шпори, під'язна фібула з декоративним колечком на спинці та ніж²¹³. Названі речі були передані у фонди Археологічного музею у Варшаві. На думку дослідника, як ми вже вказували, пам'ятка походила із часів Великого переселення народів і була залишена готами²¹⁴. Коротку інформацію про знахідку оприлюднили спочатку в часописі Польського археологічного товариства „Z otchłani wieków”²¹⁵, а 1941 р. Ернест Петерсен підготував повний звіт з поховання в Рудці, ілюструвавши їх малюнками.

У 1933–1934 рр. під час розкопок він відкрив печеру часів Висоцької культури. Цікаві археологічні матеріали були виявлені у городищі Чуб (Володимирський повіт) та у Вікнинах (Кременецький повіт), де було відкрито оселю римської культури на Волині (II – III століття).

---

²¹³ Нові сліди готів у Галичині й на Волині. *Діло*. Львів, 1937. 1 травня (Ч. 95). С. 19.

²¹⁴ Cynkałowski A. Grób Gocki z epoki rzymskiej ze wsi Rudka pow. Krzemienieckiego. *Życie Krzemienieckie*. 1936. Nr. 8-9 (sierpień – wrzesień). S. 349-353.

²¹⁵ Niezwykle bogaty grób z późnego okresu rzymskiego w okolicy Krzemieńca. *Z otchłani wieków*. 1936. Z. 10–11. S. 143.

Характеризуючи хронологію празької культури Білоруського Полісся Ігор Гавритухін поміж інших дослідників 1920–1930-х років згадує О. Цинкаловського, говорячи про матеріали з Милянович на Ковельщині, котрі той датував римською добою²¹⁶. Він досліджує також пам'ятки трипільської культури на Волині (Бірки, Городок, Шумськ), культури кулястих амфор (Крилів, Литовеж), культури шнурової кераміки, розкопки могильників лужицької культури (поблизу села Млинище Іваничівського району). Олександр Цинкаловський обстежив сотні давньоруських городищ (Білів, Грабів, Ізів, Зимне, Шепель). Важливо, що наукові, археологічні, літературні відкриття і дослідження трактуються як пам'ятки-еталони тієї чи іншої епохи О. Цинкаловський виявив та описав скарб срібних монет у с. Лудан (Володимир-Волинський р-н. Волинської області)²¹⁷.

Значних успіхів досягнуто у вивченні культури лійчастого посуду на Волині (крім відкритих О. Цинкаловським у довоєнні роки Зимне, Лежниця, Литовеж та ін.): Бужанка, Черчичі, Бубнів, Маркостав, район Шацьких озер – розвідки та розкопки І. Михальчишина, М. Пелещишина, Л. Пучковського, М. Корзонюка, В. Бучака, В. Артюха²¹⁸.

Басейн річок Горинь і Вілія з середини ХІХ ст. вивчали як поціновувачі старовини, так і фахові археологи. Свого часу тут працювали В. Антонович, М. Біляшівський, С. Гамченко, В. Кочубей; згодом – О. Цинкаловський, Я. Фітцке; ще пізніше – В. Пясецький, О. Бондарук, І. Винокур, А. Гуцал, В. Самолюк, О. Позіховський та ін. Впродовж майже півторастолітнього

---

²¹⁶ Гавритухін І. Хронология пражской культуры Белорусского Полесья. *Труды VI Международного конгресса славянской археологии*. Москва, 1997. Т. 3: Этногенез и этнокультурные контакты славян. С. 39–52.

²¹⁷ Кучинко М. Олександр Цинкаловський – видатний дослідник археології Волині. *Нариси культури давньої Волині* / за ред. Г. Охріменка. Луцьк: Волинська обласна друкарня, 2006. С. 12–18

²¹⁸ Данилів М. З історії дослідження культури лійчастого посуду на теренах Заходу України. *Матеріали і дослідження з археології Прикарпаття і Волині*. 2010. Вип. 14. С. 494–505.

відрізку часу відкрито сотні археологічних пам'яток різних культур, проведені розкопки десятків поселень та курганних могильників. Проведений значний об'єм пошукових робіт, однак до повного археологічного вивчення цього регіону ще далеко.

Довготривалого планомірного дослідження басейнів Горині і Вілії не проводили, а епізодичні обстеження окремих районів дають строкату мозаїку з поселень тих чи інших культур і не об'єднують історію регіону від палеоліту до княжої доби в єдине ціле. Щодо цього розвідка О. Цинкаловського про р. Горинь є заповненням цієї прогалини. Тому детальніше зупинимося на ній. По широкій долині жолобить Горинь своє корито. Пливе тихо, задумливо так, як сотні літ тому. З далеких загоринських лісів долітає крик журавлів і будить давно минуле. Про що кричать журавлі з-за горинських лісів, де мають в мочарах свої гнізда, про що мовчить нарід над Гориню, що живе в прастарих селах на її берегах? Підносять коні куряву, вкриваючи одіж подорожнього. Ідемо високим берегом долини, що по ній зигзагами в'ється річка, а над нею здіймаються вали великих княжих городищ. Перед нами велика книга нашої минувшини, зрозуміла тільки тому, хто знає її мову, до кого промовляють високі вали городищ, великі кургани, назви старих урочищ і вся їхня гармонійно пов'язана цілість. Так давно те було. І не курявою, що вкриває вас, все це припало, але грубими верствами погоринської землі. Миє Горинь на весні високі береги й уривається земля та обсипається до річки. А в прикрих урвищах біліють кістки давнозабутих лицарів, господарів Погориня. Падають залізні мечі й важкі боеві сокири на дно річки, щоб відійти у вічність і забрати з собою останні спомини про могутність тих лицарів. Бачили ці городища багато хуртовин, а свідками їх є високі кургани, що зносяться по полях, сіножатах і гаях. Мало залишилося звісток про ці часи. І ще було б їх менше, коли б побожний літописець в темній келії, при восковій свічці, зо страхом і надією в серці не вписав на пожовклому пергаменті славних імен і грізних подій. А імена то славних князів степанських: Юрія Володимировича, внука Рюрикового, Івана

Глібовича й Володимира Степанського, що жили, померли тай поховані в цьому містечку. А далі князя В'ячеслава, що горду орлину думку думав у Пересопниці над Гориню, де перед ним десять тисяч угорської кінноти й військо королів богемського та польського схилили голови, залишаючи мрію про похід на хороброго князя та не хочучи проливу крови, під Чемерином замирилися й вернули домів. Коли 1150 р. після домових війн з'їхалися князі в Пересопниці й сидячи на одному килимі цілували хрест, ділячи між собою вітчину. Коли щербилися татарські шаблі над річкою Калкою та ломилися списи на шоломах надгоринського князя Мстислава Німого, «мужа надзвичайної сили», і його старшого «соратника» князя Данила Галицького. Повернув князь Мстислав Німий з походу на невірних і побудував монастир на честь Пресвятої Богородиці – Захистниці Землі Української. І пізніше за побожної княгині Насті Гольшанської-Заславської суворий, з восковим обличчям архімандрит Григорій і учений писав Михайло Василькович з Сяноку в затишній келії цього монастиря списали славу Пересопницьку Євангелію, що є і буде свідком високої української культури.

Крім того, вивченням пам'яток виявлених О. Цинкаловським займалися Віталій Конопля, В. Бучак, П. Заклепа, Іван Михальчишин, Денис Козак, Михайло Кучинко, Григорій Охріменко, Сергій Панишко, Олексій Златогорський, Володимир Шеломенцев-Терський та інші.

Вчений досліджував пам'ятки Волині періоду VI – VII ст. у с. Зимне, м. Володимир та прилеглих селищах та на селах Волинського Полісся – Головному, Ратному.

Однією з найвідоміших пам'яток, досліджених Олександром Цинкаловським у 1930-х роках, було Зимнівське городище – одне з найбільш ранніх укріплених пунктів на землях слов'ян у період раннього середньовіччя (VI–IX ст.).

У 1951 – 1959 р. Зимнівське городище досліджувала комплексна постійно діюча Волинська археологічна експедиція на чолі з львівським археологом Ю. Захаруком. Було відкрито залишки 22 житлових

напівземлянкових споруд з глиняними печами і 63 господарські ями. Ці об'єкти в більшості випадків утворювали окремі господарські комплекси. Цікавим є те, що споруди знаходилися порівняно дуже близько одна від іншої, але не перекривали одна другу, що свідчить про одночасовість дослідженого тут поселення. У культурному шарі і в заповненнях об'єктів добуто величезну кількість кераміки, знарядь праці з каменю та кістки. Більшість виявлених знахідок у Зимно експонується в Археологічному музеї Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України у Львові.

Про виняткове наукове досягнення Юрій Захарука в польових дослідженнях у Зимному відзначив Маркіян Смішко наголошуючи на важливості пам'ятки та її унікальності. Особливо цінною знахідка є через те, що в нижньому шарі були виявлені залишки житлових і господарських споруд та окремі поховання носіїв енеолітичної культури лійчастого посуду, культури шнурової кераміки і культури пізньострічкової розписної кераміки. Вище виявлено чималу групу посудин поморської культури, що відноситься до рубезугальштатського і латенського періодів, і нарешті, – залишки фортифікаційних споруд з сильнонасиченим культурним шаром, які за попередніми даними, слід віднести до VII – VIII ст.

Результати дослідження багат шарової пам'ятки біля Зимного проведені Ю. Захаруком мають важливе значення не тільки для вивчення локальних проблем історії населення Західної Волині в енеолітичний час, але й для з'ясування широких культурно – історичних та економічних зв'язків з синхронними пам'ятками сусідніх регіонів – долини р. Вісла, р. Дністер і західної частини басейну Дніпра²¹⁹.

Впродовж 1956 – 1964 рр. надзвичайно результативні розкопки у Зимному провів Вітольд Ауліх. Підсумки досліджень Зимніського городища були викладені у серії статей та монографії “Зимнівське городище –

---

²¹⁹ Ситник О., Адамишин О. Археологічна діяльність Юрія Захарука на Заході України (до 100 - річчя з дня народження). *Матеріали і дослідження з археології Прикарпаття і Волині*. 2014. №18. С. 15–32.

слов'янська пам'ятка VI–VII століть нашої ери в Західній Волині” опубліковану в 1972 р.²²⁰ У працях археолога визначено місце Зимнівського городища серед ранньослов'янських пам'яток Європи, його відмінність та подібність від найбільших городищ Полісся, розглянуто соціальну стратифікацію населення городища. В. Ауліх широко проаналізував унікальні знахідки виявлені на городищі, зокрема, ливарні формочки та пряслиця, виготовлені на токарському верстаті, що дозволило переглянути уявлення про примітивний характер матеріальної культури східних слов'ян у V – VIII ст. та показати високий рівень спеціалізованого ремесла, особливо ювелірного та каменерізного. Також, аналізуючи значення Зимнівського городища В. Ауліх підкреслює його етнокультурні зв'язки з містом Володимир. На переконання Володимира Петегирича матеріали з цього городища донині залишаються визначальними при датуванні ранньослов'янських старожитностей, а скромна книжка про нього є однією з найцитованіших публікацій у європейській слов'янській археології²²¹.

Впродовж 1961 – 1964 рр. дослідження у Зимне проводив Михайло Пелецишин. За час проведення розкопок археолог виявив та дослідив понад 80 житлово-господарських ям, які належать до поселення культури лійчастого посуду. Комплекс знахідок складається з керамічних (переважно ліпний посуд), крем'яних, кам'яних та кістяних речей²²².

---

²²⁰ Ауліх В. Зимнівське городище – слов'янська пам'ятка VI–VII ст. н. е. в Західній Волині. Київ: Наукова думка, 1972. 124 с.

²²¹ Петегирич В. Вітольд Ауліх та його внесок у вивчення археології Волині слов'янської та княжої доби. *Матеріали і дослідження з археології Прикарпаття і Волині*. 2014. № 18. С. 400–406.

²²² Пелецишин М. А. Розкопки поселення культури лійчастого посуду біля с. Зимне Волинської області у 1960–1961 рр. *Матеріали і дослідження з археології Прикарпаття і Волині*. 1964. Вип. 5; Див. також: Берест Р., Пелецишин Н. Творчий шлях в археології професора Миколи Пелецишина. *Археологічні дослідження Львівського університету*. 2005. № 8. С. 179–201.

У 1997 р. з метою проведення досліджень у Зимному досліджування здійснювала польсько-українська археологічна експедиція у складі: А. Броніцького, А. Броніцької, А. Закосьцельної, Г. Охріменка, Г. Стрільчук та А. Горкавчук. Знахідки експедиції були досить чисельні: фрагменти кераміки, крем'яних та кістяних знарядь праці, вироби з металу та кістки²²³.

Велику увагу приділив вчений дослідженням пам'яток княжої доби на Волині, обстежив велику кількість городищ, займався проблемою локалізації літописних міст. Картотека городищ княжої доби, складена вченим, нараховує 192 пункти, а пізньосередньовічних замчищ – 56²²⁴. Серед них, вочевидь через специфіку діяльності О. Цинкаловського, 27 з них були локалізовані в Крем'янецькому повіті. Так, з археологічної точки зору честь відкриття літописного Угреська належить саме Олександрю Цинкаловському²²⁵. 1933 р. він здійснив ретельний огляд поверхні, описав та сфотографував городище біля с. Вілька Угреська (нині с. Новоугрузьке Любомльського р-ну)²²⁶. Було зібрано речовий матеріал, ознайомлення із матеріалами, які зберігалися у приватній колекції. У поле зору дослідника потрапив також потрапив скарб гривень з урочища “Стовпове поле”, відкрито могили XII-XIII ст. в урочищі “Церковка” і фундаменти в рочищі

²²³ Чоп'юк В., Охріменко Г., Златогорський О. Z otchłani wieków: Archeologiczne podróże po Europie. 1999, №2. : огляд. *Минуле і сучасне Волині та Полісся: Володимир-Волинський в історії України і Волині*: зб. наук. пр. матеріали XIV Волинської наук. іст.-краєзн. конф., присвяченої 13-й річниці Незалежності України і 680-й річниці надання Володимир-Волинському магдебурзького права. Луцьк, 2004. С. 476.

²²⁴ Cynkałowski A. Materiały do pradziejów Wołynia i Polesia Wołyńskiego. Warszawa, 1961. S. 173–202.

²²⁵ Мазурик Ю., Остап'юк О. Олександр Цинкаловський про локалізацію літописного Угреська (до 790-річчя Угреська). *Минуле і сучасне Волині: Олександр Цинкаловський і Волинь*: матеріали IX наук. іст.-краєзн. міжнар. конф. (м. Володимир-Волинський, 20–23 сичня 1998 р.). Луцьк, 1998. С. 52–53.

²²⁶ Materiały do pradziejów Wołynia i Polesia Wołyńskiego / pod red. Józefa Kostrzywskiego. Warszawa: Polskie Towarzystwo Archeologiczne, 1961. S. 170, 198.

“Стовп”. Усе це О. Цинкаловський визначив як рештки літописного Угровська. Здійснені українськими археологами Юрієм Мазуриком, Олександром Остап’юком, Сергієм Панишком дослідження у 1995-1997 рр. у Новоугруську, як і вежі Данила, і городища під назвою Старина, підтвердила припущення О. Цинкаловського локалізації там літописного Угровська²²⁷. Восени 1936 р. О. Цинкаловський активно взявся за рятівні розкопки у Пересопниці, частина земель якої належало господарському відділу ліцею. На основі власних досліджень він опублікував наукову розвідку, у якій розкривав давню історію княжого міста, що сягає глибини тисячоліть, починаючи з неоліту (про що вже згадували)²²⁸. Стаття ілюстрована авторськими фотографіями історичних місць, археологічних скарбів і знахідок, Пересопницькою Євангелією та картографічним матеріалом. Вкажемо також, що низка літописних міст (Всеволож, Данилів, Крем’янець²²⁹, Шумськ²³⁰) та літописних об’єктів (вежа у Чорторійську, церкви Володимира) стали предметом археологічного дослідження уже в повоєнний час. О. Цинкаловському належать перші археологічні знахідки на території замку князів Острозьких. Були досліджені дерев’яні конструкції будівель на глибині 1,5–2 м, кераміка та різні вироби із заліза та кістки, датовані XI–XIII ст. Саме ґрунтуючись на цих знахідках О. Цинкаловський

²²⁷ Мазурик Ю. М., Остап’юк О. Д. Археологічні дослідження літописного Угровська на Волині. *Замосцько-волинські музейні зошити*. 2003. Т. 1. С. 54–55; Панишко С. Д. Дослідження літописного Угровська. *Міжнародна археологічна конференція: матеріали IV Міжнародної археологічної конференції студентів і молодих вчених* (м. Київ, 14–16 травня 1996 р.) / Нац. ун-т “Києво-Могилянська академія. Київ: Соборна Україна, 1996. С. 201–202.

²²⁸ Цинкаловський О. Пересопниця. *Наша Батьківщина*. Львів, 1937. Ч. 1 (січень). С. 16-20; Терський С. В. Пересопниця: краєзнавчий нарис. Рівне: Азалія, 2003. 160 с.

²²⁹ Цинкаловський О. Волинська Швайцарія: опис околиць Крем’янця. *Життя і знання*. Львів, 1939. Ч. 2.

²³⁰ Цинкаловський О. Місто Шумськ: історичний нарис. *Наша Батьківщина*. Львів, 1938.

локалізував дитинець літописного Дубна. Тут лише згадаємо, що після Другої світової війни археологічні дослідження продовжили В. Гупало, М. Островський, П. Раппопорт, І. Свешніков, М. Смішко, М. Тихонова та ін.

Серед інших археологічних пам'яток особливу увагу О. Цинкаловського привернули хрести-енколпіони. Як він сам твердив, серед скарбів духової і матеріальної культури, спадщині, одна з наймогутніших держав Європи IX-XIII ст. Київська Русь залишила по собі такі пам'ятники монументальної архітектури, мозаїчного, стінного і станкового малярства і музеальні збірки прецизійного ремесла. Усе це згромаджене в столиці України Києві і інших містах по церквах і музеях, які відвідують часті і численні як місцеві так і закордонні екскурсії і поодинокі особи, захоплюючих красою форм і барв виставлених в них експонатів, які виходили з-під рук наших стародавніх майстрів-умільців.

Київ і інші міста старої Русі зі своїми пам'ятниками Софійським собором, Печерською лаврою, Чернігів, Львів, Галич, Новгород, Псков, Володимир на Волині і Клязьмі завше викликають у всіх велике і незабутнє вражіння.

Мимоволі стає перед очима стара Русь домонгольського періоду її багатства, високий рівень її духової і матеріальної культури. Крім монументальних об'єктів архітектури велике зацікавлення викликають ікони, образи, мозаїки, багажі книжок, предмети християнського культу, часши, свічники, оправы різьблені і золочені оправы богослужбових книг, хрести різних форм тощо.

Серед них своєю оригінальністю звертають увагу нагрудні хрести, які будуть темою нашого опрацювання.

В науковій літературі хрести ці, які носили на грудях, називають енколпіонами. Слово енколпіон грецького походження і походить від виразу „колпо” – груди і „ен”, що означає на, разом це означало би хрест, який ношено на грудях, або нагрудний хрест, тільник, або складень, тому що складався він з двох половин лицевої і натільної.

Енколпіони бувають різних розмірів і форм в залежності від місця і часу їх продукції і вживання. На старій Русі були вони розповсюджені від IX до XIII сторіччя на великих теренах цієї держави. Нас зокрема будуть цікавити хрести-енколпіони, які склалися з двох окремих частин зкріплених зі собою двома клямрами-скобами, з яких верхня була пристосована до завішування хреста на шнурку або ланцюжку.

Лицева і натільна сторона були багато орнаментовані або різьбою (старший тип) або випуклим горельєфом. Кожда частина такого хреста в середині має пустоту для переховування реліквій або заповіту. Хрести-енколпіони з'явилися на старій Русі десь у IX-X ст. і були запозичені з надчорноморських грецьких городів і особливо з Херсонесу. Ще раніше традиція ношення енколпіонів була засвоєна в Сирії і Ефіопії, де виробляли їх зі слонової кості і лупку.

На терені цілої Візантії – енколпіони починають вживатись у VII-VIII ст., від коли то потрапили вони до кримських, надчорноморських колоній особливо до таких міст як: Херсонес, Корсунь, Євпаторія, Феодосія і інші місцевості.

По прийнятті кн. Володимиром Великим християнства і розповсюдження віри христової майже на цілій території руської держави ношення хрестів-енколпіонів розповсюдилося не тільки у містах, але і по невеликих оселях.

Ще раніше, перед прийняттям Руссю християнської віри енколпіони були розповсюджені у північній частині Балканського півострова, на терені Болгарії і Сербії, звідки дісталися до Моравії, особливо підчас місійної праці св. братів Кирила і Мефодія. Знаходять їх там, особливо в місцевостях, де були колись великі християнські міста і в найбільшому з них Велеграді, де була кафедра св. Мефодія.

Підчас археологічних розкопок в таких місцевостях Моравії як Велеград, Микульчиці, Старе місто звичайно знаходять енколпіони на старих цвинтарищах і руїнах бувших тут церков.

Вже у кінці IX ст., коли християнство починає проникати на землі заселені племенем Білохорватів, а пізніше до Червенських городів. Разом з християнством з'являються на цих землях перші імпорти візантійського походження²³¹, як знайдена на Перемишлянщині гема з вирізьбленим грецьким написом, однораменний хрест з інкрустаціями, грецька монета Юстиніана Великого (527-566) і т.п. Про ці щораз посилювані впливи грецької культури на Підкарпати, які дісталися сюди через Болгарію і Моравію свідчать ротондові муровані церкви з кінця IX і початку X ст. Таку церкву-ротонду відкрито на старому перемишлянському городищі. До пізнішого періоду візантійських і моравських впливів, також належать хрести-енколпіони X-XII ст. звичайно з зображенням розп'яття. На терени Підкарпаття, Червенських городів, західньої Волині балканські імпорти, а в тому хрести-енколпіони пізнішого типу з'являються з кінця XII і початку XIII ст. До таких імпортованих хрестів належить енкалпійон знайдений у Володимирі на Волині з зображенням на лицевій стороні великої п'ятинавної церкви і постатями святих Миколая і Федула (Таблиця I,2). Від VII-VIII ст. хрести т.зв. херсонського типу з'являються майже у всіх містах надчорноморських, грецьких колоній. Були то хрести з поширеними раменами орнаментовані евангельськими постатями і сценами вирізьбленими з обох сторін.

Цей тип хрестів імпортовано передовсім до Києва в X і XI ст.

Вже у XII ст. на Русі починають з'являтися їх наслідування, при чому рамена приймають форму квадратів, на яких зображені відливані, випуклі постаті, а вже на початках XII ст. квадрати починають оздоблюватися округлими медаліонами, які згодом поширюються поза межі квадрату, надаючи хресту щораз то більш еластичних форм.

В XII-XIII ст. хрести-складні почали продуковувати у таких містах Русі як: Київ, Чернігів, Галич, Володимир, Перемишль, Шумськ, Данилів,

---

²³¹ Żaki A. Z archeologii województwa Rzeszowskiego. Rocznik Przemyski. 1962. Nr. 9. S. 215.

Звенигород, Княжа гора (над Дніпром), а знахідки таких хрестів відомі з культурних нашарувань городищ і осель: Воїня над Дніпром, Золотого Току коло Галича, Зимна, Хмелева, Микулич, Лудина, Шистова, Старої катедри під Володимиромі в урочищах під цим містом: Михайловщина, Апостольщина, Ільвівщина, Онуфрійщина. Знайдено також їх у Пересопниці на Волині, у Давидгородку над р. Горинею, Стіжки на Кремянеччині, Суражі під Шумськом, Ступні, Будеражі, с. Мощаниці на Дубенщині, Мізюринцях і рОбичи на Кремянеччині, с. Яневичах на Володимирщині, с. Торському біля Заліщик, Турийську над р. Туриєю на Волині, с. Зимні на Володимирщині на городищі Чермні і Угруську і Холмі, Жидичині коло Луцька, Кричильську і Городку, Давидгородку, Городні на півночі Рівенщини, м. Белзі у Галичині, с. Тиличу пов. Підгайці, Урочищі Гора коло Сокаля, Городиловичі в Галичині, с. Лісневичі, м. Надвірна, с. Підгірря у Тербовельському повіті, Самборі у Галичині, з урочища „Стінка” у Золотоношському пов. І в урочищі „Спас” над р. Коропець в долині р. Дністра, с. Ворончині коло Горохова на Володимирщині, Рахманові коло Шумська, с. Дідковичі на Ровенщині, с. Голибіси на Кремянеччині, Дорогобужі над р. Горинею, с. Іваничі на Володимирщині, с. Кути на Кремянеччині, с. Корнин під Рівним, с. Липа під Дубном, с. Оржів на Волині, с. Жашкович і Жукова на Волині і Шепеля в Луцькому повіті. Крім того треба згадати про збірки хрестів-енколпіїнів що до 1939 року належали до дослідників Волині Новицького з Острога, Данилевича з Шумська, о. М.Широцько з Володимира і о. Войни зі села Ступна на Дубенщині.

Серед згаданих хрестів-енколпіїнів трапляються екземпляри інкрустовані сріблом і оловом, а також покриті емалією (Біла Церква на Київщині, Володимир на Волині), а навіть відляті зі срібла (знахідка в садибі Нетецького П. На Островецькій вул. у Володимирі), а також інших місцях²³². В XII-XIII ст. з Волині і Галичини розповсюджуються поза межі старої Русі і

²³² Cynkalowski A. Materiały do pradziejów Wołyniu i Wołyńskiego Polesia. Warszawa, 1961. S.138.

експортуються як на захід, до Польщі, так і на північний захід, в надбалтійські країни Литву і Прусію.

Так в Польщі відомі нам знахідки хрестів-енколпіїв з XII-XIII ст. з ротондової церкви у старій столиці Польщі – Гнезні. Хрест цей знайдено в одному з гробів цієї церкви і за формою і орнаментациєю належить він до типу київських або володимирських енкалпіїв (Таблиця II, 1 і 3)²³³.

Проблеми зв'язані з розповсюдженням хрестів-енколпіїв на теренах Прибалтики порушує у своїй праці відомий польський археолог Ієжи Антоневич²³⁴. Прикладом такого експорту різних, переважно металевих пам'яток старої Русі до балтійських країн були також хрести-енколпії XII-XIII ст. Так, на землях Пруссії знайдено імпортований з Русі енкалпій, який переховувався у кенінгзберзькому музеї „Пруссія”, а знайдено його в місцевості Спорвини (у сучасному Бартошицькому повіті (Таблиця II,4).

Типологічно цей хрест зі Спорвини має багато аналогій з хрестами-енколпіями Старої Русі, особливо київської або володимирської продукції. Не підлягає ніякому сумніву, пише І.Антоневич, що усі три екземпляри (спорвинський, київський і володимирський) виказують те саме у розміщенні подробиць в орнаментациї і аналогічних їх розмірах; що виказує використання підчас її відливу первісного взірця. Різниці зауважуємо лише у деталях, що було узалежнено від індивідуальних здібностей ремісника-продуцента.

При цьому автор підкреслює роль річки Двини як транзитного шляху, яким доходили товари з Русі над Балтійське море – Самбію і Прусію. Цей короткий нарис про старі хрести на Русі, розвиток їх форм і прецизійного їх відливництва, різьби, інкрустації і емальовання не задовольняв би наших в цьому напрямку досліджень якби не згадати тут про їх знахідки в таких

---

²³³ Witold Hensel. *Studia i materiały do osadnictwa wielkopolski wczesnohistorycznej*. Poznan 1953, t.II.

²³⁴ Antoniewicz J. Niektóre dowody kontaktów Słowiansko-Pruskich w okresie wczesnohistorycznych. *Wiadomości Archeologiczne*. 1955. T. XXII. S. 233.

високорозвинутих краях як побережжя Середземного моря, особливо на теренах Апенинського півострова, Паданської долини – Венеції і Мілані, які особливо в XI-XIII ст. мали вплив на Волинсько-Галицьку державу і до яких провадили з русі як морські так і сухопутні шляхи. Памятками цих культурних і релігійних контактів тривали аж до остаточного розпаду християнства в 1054р. на католиків і православних.

Однак старі і спільні для обох церков традиції не одразу могли зникнути. Популярні на величезних просторах старої Русі енколпіони трапляли до згаданих міст Апенинського півострова.

Так один з таких енколпіонів випродукованих у Києві або Володимирі знайдено у костелі С.Канціоно у Венеції. Цей хрест-енколпіон відланий з бронзи і оздоблений по обох сторонах вирізьбленими постатями святих.

Другий подібний хрест-енколпіон знайдено у Венеції в костелі Св. Марка, а третій у Мілані²³⁵. Згадані хрести-енколпіони датують часом від XIII до XII ст., вкриті вони срібною інкрустацією і різьбою (не емаліовані). Пізніші форми були відлитими в формах зі зображеннями, подібними до хрестів випродукованих на Русі – Києві, Володимирі або Галичі.

Татарський погром Русі 1241 і 1262 року обернув в руїни не тільки великі городи, пригороди і оселі. Завмерло культурне життя, а люди порозбігалися по лісах і пущах. Промисл і ремесло були зруйновані, торговельні шляхи, якими доставляли мідь до відливання дзвонів, свічників, хрестів і образків позаростали травною і лісом.

Від того часу перестали існувати верстати традиційних ремісничих виробів, в тому числі хрестів-енколпіонів.

Тепер знаходять ці релікти на старих побойовищах, стародавніх і братських могилах і цвинтарищах.

Окремої згадки потребують дослідження та розвідки волинезнавця, пов'язані із монголо-татарськими завоюваннями краю. У 1930-х роках під

---

²³⁵ Кондаков. Русские клады. Т1., стр.43. (Видавництво Memorio stokiо. Wenecia 1835, ст. 236 табл. V).

час проведення археологічного вивчення зокрема – некрополів О. Цинкаловським у похованнях були виявлені “людські черепи, попробовані в тім’я або висок великими залізними цвяхами”, що підтверджує літописні відомості про руйнівні погроми аварів, а згодом татарської орди на Волинь²³⁶. Ці знахідки у літературі почали традиційно пов’язувати із штурмом монголо-татарами Володимира-Волинського і наступними розправами з переможеними захисниками міста. Цю версію висловив уже сам О. Цинкаловський, який припускав, що оборона була запеклою і таким чином завойовники помстилися на полонених. Вадим Каргалов, посилаючись на доробок волинезнавця, теж ці події інтерпретує подібно: “битва за місто була довгою та жорстокою, і татари з великими зусиллями зуміли його взяти, піддавши за це мешканців страшним стратам”²³⁷. Цей погляд на походження “волинських черепів” поділяють Олексій Карпов²³⁸, Євген Сусенков²³⁹, Роман Храпачевський²⁴⁰, Денис Хрустальов²⁴¹. Український археолог Микола Котляр писав свого часу, що взявши місто, татари помстили полоненим, піддавши їх старшим тортурам та знущанням, при цьому проводячи паралель з подібними подіями у Києві, де теж виявлені аналогічні знахідки²⁴². Підтримав версію волинезнавця й сучасний волинський археолог

---

²³⁶ Цинкаловський О. Черепи людей поперебивані цвяхами на Волині. *Життя і Знання*. Львів, 1933. Ч. 3. С. 67.

²³⁷ Каргалов В. В. Внешнеполитические факторы развития феодальной Руси: Учебн. пособ. Для ист. фак-тов. Москва: Высшая школа, 1967. С. 127.

²³⁸ Карпов А. Ю. Батый. Москва: Молодая гвардия, 2011. С. 105.

²³⁹ Сусенков Е. И. Русско-монгольская война (1237 – 1241 гг.). Томск: изд-во Омского университета, 2006. С. 80.

²⁴⁰ Храпачевский Р. П. Военная держава Чингисхана. Москва: АСТ; Одынцово: ОАО “ВЗОИ”, 2004. С. 387.

²⁴¹ Хрустальёв Д. Г. Русь и монгольское нашествие (20–50-е гг. XII в.). Санкт-Петербург: Евразия, 2013. С. 228.

²⁴² Котляр Н. Ф. Коментарии. *Галицко-Волинская летопись. Текст. Коментарии. Исследования*. Санкт-Петербург: Алтейя, 2005. С. 256.

Михайло Кучинко²⁴³. Між тим за іншою версією, висловленою рівно ж самим О. Цинкаловським та підтриманою Ярославом Пастернаком²⁴⁴, пробивання черепа покійного цвяхом або залізним зубом борони – відомий звичай убезпечення проти небіжиків-упирів, поширений серед українського населення саме Волині та Прикарпаття і фіксований аж до XIX ст.

Серед знахідок вченого пізніших часів згадаємо виявлені при дослідженні решток рохманівського замку й монастиря бронзові іконки XV–XVIII ст. і формочки для їх виготовлення, що дозволило ствердити факт праці у Рохманові майстрів ливарництва. Це, своєю чергою, дало підстави Ярославові Ісаєвичу припускати, що це стало однією з причин чому Кирил-Транквіліон Ставровецький обрав цей населений пункт для видавничої діяльності²⁴⁵.

Фундаментальним підсумком багаторічних археологічних розкопок та розвідок Олександра Цинкаловського стала енциклопедична узагальнююча праця вченого – “Матеріали до передісторії Волині і Волинського Полісся”, яку було опубліковано у Варшаві в 1961 р. Інформація зібрана у цій книзі є цінною тим, що у ній було каталогізовані відомі археологічні знахідки і наслідки всіх розкопок, що проводилися до того часу на Волині, систематизовано та проаналізовано результати всіх відомих археологічних знахідок досліджених на Волині, а також, доповнено пам’ятками, які відкрив сам вчений. Важливим є те, що у праці подано перелік тих знахідок, які були зруйновані чи знищені з часом, а праця Олександра Цинкаловського – єдине

---

²⁴³ Кучинко М. М. Історія населення Західної Волині, Холмщини і Підляшшя. Луцьк: Волинська обласна друкарня, 2009. С. 409.

²⁴⁴ Пастернак Я. Археологія України: первісна, давня та середня історія України за археологічними джерелами. Торонто: Наукове Товариство ім. Шевченка, 1961. С. 629.

²⁴⁵ Ісаєвич Я. Д. Українське книговидання: витоки, розвиток, проблеми / відпов. ред. Ю. Ясіновський; НАН України, Ін-т українознавства ім. І. П. Крип’кевича. Львів, 2002. С. 197–203.

джерело у якій вони згадуються чи описуються²⁴⁶. Вона слугує дороговказом у вивченні пам'яток минувшини, а інформація подана у цій праці є унікальною, адже велика частина відкритих і описаних знахідок в ній нині є знищеними. У вступі автор подає короткий фізико-географічний та геологічний огляд досліджуваного регіону, який окреслює межами історичної Волині. Напрямо історико-географічних студій був порівняно новим для тогочасної історіографії і тим цікавішою виглядає робота вченого.

У руслі співпраці західноукраїнських археологів зі своїми колегами з наукових центрів СРСР, Ярослав Пастернак і О. Цинкаловський впродовж 1940–1941 рр. виголошували перед спеціалістами Інституту історії матеріальної культури АН СРСР у Москві та Ленінграді доповіді, присвячені результатам своїх досліджень. Як уважає Святослав Терський, ці виступи, тексти яких збереглися у архівах згаданих інституцій, стали підґрунтям “сенсаційних відкриттів” 1950–1970-х років²⁴⁷.

Самі археологічні знахідки О. Цинкаловський поділив за такою схемою: палеоліт старший, палеоліт молодший, палеонтологія (де описані всі знайдені на Волині кістки чи рештки первісних тварин), неоліт, енеоліт, доба бронзи, римська доба, часи великого переселення народів і часи середньовіччя. Кожен з періодів за О. Цинкаловським поділяється ще на декілька підрозділів, де перераховано всі відомі знахідки доби. Крім того, праця доповнена таблицями та ілюстраціями²⁴⁸.

Тут варто зазначити, що попри більш як півстоліття, що пройшли з часу публікації, згадане синтетичне дослідження О. Цинкаловського не

---

²⁴⁶ Cynkałowski A. Materiały do pradziejów Wołynia i Polesia Wołyńskiego / pod red. Józefa Kostrzywskiego. Warszawa: Polskie Towarzystwo Archeologiczne, 1961.

²⁴⁷ Терський С. В. Музейна справа та археологічні дослідження на теренах Галичини та Волині в роки Другої світової війни. *Вісник Національного університету “Львівська політехніка”*. Львів, 2005. № 541: Держава та армія. С. 43.

²⁴⁸ Охріменко Г., Склярєнко Н., Каліщук О., Ткач В., Романчук О. Олександр Цинкаловський та праісторія Волині. Луцьк: Волинська обласна друкарня, 2007. С. 21.

втратило своєї наукової цінності. Цю роботу, яка не втратила своєї цінності донині, цитують українські та польські дослідники, а тому питання перекладу українською мовою та опублікування в Україні донині залишається актуальним. Археологічні дослідження вченого підтверджують той факт, що він був спеціалістом дуже широкого профілю та до досліджуваної проблеми підходив комплексно. Загалом вченому вдалося зафіксувати близько 200 археологічних пам'яток різних археологічних епох.

Цінність напрацювань О. Цинкаловського зросла після опрацювання зібраних ним і врятованих від знищення під час війни джерел (м. ін. Я. Глосік), а особливо після верифікації його окреслень дослідниками, що займалися пам'ятками Рівенщини (Ігор Свешніков, Нікольченко, Григорій Охріменко).

Працю О. Цинкаловського часто цитують працівники Інституту археології та історики Люблінського університету імені Марії Складовської-Кюрі й у менших за об'ємом дослідженнях. Серед інших варто назвати М. Чарнецького, Я. Гурбу, А. Закосьцельну.

Вже перший здобувач ступеня доктора А. Гардавського у цьому виші Єжи Глосік (Jerzy Głosik) у своєму дослідженні “Стжижовська культура” (1964 р.) скористав з матеріалів опублікованих О. Цинкаловським. Після 1974 р., коли остаточно сформувалася дорслідницька тематика кафедри („Pradzieje i wczesne średniowiecze Polski środkowowschodniej na tle wscgodniej Europy”), наступні докторанти (аспіранти) кафедри С. Ястжебський (S. Jastrzębski) у дисертації “Культура Кукутені – Трипілля і її пам'ятки на Волинській височині” (1984), С. Чопек (S. Czopek) “Південно-східні межі поморської культури” (1989), Галіна Тарас (H. Taras) “Тшинецька культура у міжріччі Вісли, Бугу та Сяну” (1992), Анна Закосьцельна (A. Zakościelna) “Крем'яярство волинсько-люблінської культури мальованої кераміки” (1994) використовували при опрацюванні своїх тем джерельні матеріали з праці О. Цинкаловського. Аналогічно чимало матеріалів з праці „Materiały do rpdziejów Wołynia i Polesia Wołyńskiego” використав у своїй габілітаційній

праці “Крем’яні форми біфасіальні на терені Польщі і західної України (від середнього неоліту до епохи раннього заліза)” (2001) Й. Лібера (J. Libera).

Сучасне волинезнавство не можливо уявити без наукової спадщини Олександра Цинкаловського. Це вповні стосується дослідження праісторії краю. Важливо, що відкриття і дослідження археологічні, наукові, літературні трактуються як пам’ятки-еталони тієї чи іншої епохи. Розпочаті ним дослідження археологічних пам’яток, продовжили наступні покоління вчених. Слід визнати, що частина об’єктів відкритих волинезнавцем, досліджених ним виявилися знаковими не лише для волинської, а й для української європейської історії. Тому варто зупинитися на них, щоб зрозуміти їх значення.

Науковий доробок вченого став першоджерелом для сучасних дослідників - археологів, без його аналізу не можливо скласти повну картину розвитку історичної Волині у попередні епохи, саме тому подальше вивчення наукової спадщини вченого не втратило своєї актуальності у наш час.

3. 2. Краєзнавчі дослідження

Реально існуюча невідповідність між масштабами краєзнавства як суспільного явища і рівнем осмислення його предметно-дисциплінарного статусу у системі історичного пізнання спонукає звертатися до цієї тематики ще і ще. Хоч репрезентанти історичної науки і в Наддніпрянщині, і в Галичині звертали увагу на особливості розвитку окремих областей. Як влучно підкреслював визначний вчений та знаний популяризатор української минувшини суспільну значимість Іван Крип’якевич: “Коли хочемо, щоби наша історія для народу стала справді реальна, жива, мусимо нав’язувати до тих останків, що дотепер залишилися у нашій близькій отчизні, в кожному селі чи місті. Ми забуваємо про них і їх не дбаємо, – але як раз місцеві

пам'ятки і традиція се ті джерела, що найскорше дають кожному зрозуміти минуле його батьківщини”²⁴⁹.

Історико-краєзнавчі дослідження Олександра Цинкаловського заслуговують на особливу увагу, а його доробок можна зарахувати до інтелектуального фонду “золотого десятиріччя” краєзнавства. Внесок Олександра Миколайовича у вивченні Волинського краю настільки великий, що оцінювати його в рамках однієї науки неможливо. Це волинезнавець надзвичайно широкого профілю. Яскравим підтвердженням цього може слугувати саме сприйняття минулого Волині як такого, що залишило свій слід не лише на матеріальних пам'ятках з цих теренів, а й як підґрунтя формування окремого психологічного типу із своєю історичною спадщиною, витвореною численними політичними та культурними змінами. Дослідник твердив, що “це дозволяє вирізнити Волинь і Волинське Полісся як окрему частину нашої вітчизни, що різниться від інших земель не тільки під оглядом географічного положення, але й специфічної історії, а в зв'язку з тим і окремого розвою її економіки”²⁵⁰. Вчений широко розумів саме поняття “Волині”, яка у його розумінні включала “історичну Волинь”, котра охоплювала територію сучасних Волинської, Рівненської, Житомирської, Хмельницької та частково Тернопільської областей. Відомий дослідник західноволинських земель Олександр Цинкаловський, вивчаючи особливості ландшафту Волинського Полісся та Волині, зазначав межеві особливості цих територій: “Природною границею між Волинню й Волинським Поліссям є границя розповсюджених лесів, яка простягається з заходу на схід, починаючи від містечка Устилуа, проходячи кривою лінією через Володимир – Луцьк – Рівне, в напрямку м. Корця Звягеля. [...] На північ і північний захід від Малого Полісся лагідно підноситься волинська лесова височина, яка

---

²⁴⁹ Крип'якевич І. Про вагу місцевої історії. *Український голос*. 1927. 30 січня (№ 5).

²⁵⁰ Бужанський А. Про історично-географічний словник Волині й Волинського Полісся. *Літопис Волині*. Вінніпег, 1972. Ч. 10–11. С. 87.

горбковатий краєвид завдячує формаціям свого крейдяного підложжя [...] Височина ця до півночі обнижується лагідним і нерегулярним, зигзагуватим тереном, що часом можна завважити зовсім виразно, як наприклад в околицях сс. Кульчина. Небіжки, Хвойки, Попівки і на північ від м. Луцька²⁵¹.

На продовження цієї теми варто загадати про позицію О. Цинкаловського щодо пояснення слова «Волинь». На його думку, вчені сходилися на тому, що назву цю прив'язували до міста Волиня, яке було колись над рікою Бугом при гирлі річки Гучви, де тепер село Городок у Грубешівському повіті. Волинезнавець вказував на згадку про існування цього міста у арабського історика Масуді у творі «Золоті луки», де він говорив: «Слов'яни не є розбиті на племена, між якими бувають війни, і вони мають князів... З тих племен одно мало колись владу над іншими, його князя називали Маджак, а саме плем'я звалось Волінана». Посилається волинезнавець і на історика Ібрагима Ібн-Якуба, який у своїй записці також згадував плем'я волинян²⁵².

Проаналізувавши діяльність вченого можна твердити, що він, як історик Л. Нідерле, намагався довести значення Волині у етногенезі слов'ян. Олександр Цинкаловський мимоволі поділяв погляди, що саме Волинь є серцевиною об'єднання східних слов'ян. Не випадково він досліджував терени заселені між річками Сян і Дністер, села Тирава Волошинська, Тирава Мала, Тирава Соляна. У поле зору історика потрапили села Добре, Лодин та ін. Історичні висновки Олександра Цинкаловського спіпадають з науковими висновками львівського історика Святослава Семенюка про те, що найбільший інтерес для історичного показу витоків історичного коріння України відіграє не лише Придніпров'я, Полтавщина, а й Прикарпаття і

---

²⁵¹ Цинкаловський О. Стара Волинь і Волинське Полісся. Краєзнавчий словник – від найдавніших часів до 1914 року). У 2 т. Т. 1. Вінніпег: накладом Товариства “Волинь”, 1984. С. 23, 27.

²⁵² Цинкаловський О. Волинь. *Наш світ*. 1936. № 1. С. 9.

Волинь, де знаходиться генетичний центр українського народу. “Вони визначили, що генетичний центр пов’язаний з волинянами. Оскільки на Прикарпатті вони в середині IX ст. концентрувались переважно над Ладвою, то іноді називали себе ладзянами, і є свідчення скандинавських джерел, що вони створили тут одну з перших руських держав під назвою Холмгардія. Самі себе називали волиняни, і це ім’я дали території, на якій осіли”²⁵³.

Діяльність О. Цинкаловського у справі виявлення та дослідження археологічних пам’яток стала визначальною у краєзнавчих студіях вченого. У міжвоєнні роки постійно перебуваючи в експедиціях на Волині він організував археологічні розкопки, результатом яких стало відкриття, порятунк, дослідження сотень першокласних пам’яток різних епох на її теренах – від часів кам’яного віку до пізньосередньовічних²⁵⁴.

Значне місце в дослідженнях Олександра Цинкаловського займає вивчення географічних назв – важливих пам’яток історії краю. Численними є краєзнавчі нариси з історії давніх Володимир-Волинського, Ковеля, Шумська, Пересопниці, які в контексті дослідження регіональної історії демонструють самотність Волинського краю. У своєму дослідженні “Рудні на Поліссі” детально зупинився на етимології численних назв Руда, Рудниця, Рудна, Рудавина, Заруддя (там, де виступає руда), Рудня, Рудники, Рудокопи, Печиська, Мосурня (печі до витоплювання заліза), Буда, Буди, Будники, Будища, Будки (експлуатація руди та витоплювання заліза) та вказував на збереженні цих назв у народній традиції²⁵⁵.

В 1935 р. львівським видавництвом “Знання” видано працю “Княжий город Володимир”, яка була підсумком його багаторічної наполегливої праці,

---

²⁵³ Семенюк С. Історія українського народу. Львів, Априорі, 2010. С. 215.

²⁵⁴ Терський С. Історія археологічних досліджень та історичного краєзнавства Волині. Львів: Видавництво Національного університету “Львівська політехніка”, 2010. С. 189.

²⁵⁵ Волинець О. Рудні на Поліссі. *Український Календар. 1970*: Українське суспільно-культурне товариство в Польщі. Варшава, 1969. С. 344-346

невтомних пошуків і знахідок. Ця книга висвітлювала історію міста Володимир-Волинського з найдавніших часів аж до 1935 р. Автор торкався питань походження назви міста, його географічного положення, часу освоєння окремих територій міста. Подано також історію та місцезнаходження окремих об'єктів: зроблено спробу локалізації валів та ровів, окремих церков і костелів, вказано на знахідки поховань, окремих предметів, виявлених на початку ХХ ст. у самому Володимирі та його передмістях. У книзі з'явилось чимало фотоілюстрацій, оригінальність тексту додавали усні перекази і легенди. Дуже цінними є карта та схема Володимир-Волинського та округи, яка була складена Олександром Цинкаловським. Прикметно, що автор першої рецензії твердив: "Видко, що автор відноситься з любов'ю до свого рідного міста, його минулого й теперішності й рад би передати своїми рядками цю любов і своїм читачим. Це йому в великій мірі і вдалося. Книжки такі для нас дуже потрібні. Нам на сором треба сказати, що ми мало що знаємо про минуле наших міст, які колись ставилися на весь світ. В інших народів (н. пр., в чехів) що не місто (а то й село) то має свою писану історію, і місцеві люди з неї довідуються про минуле свого рідного гнізда"²⁵⁶.

У цей час гіпотеза про можливість поширення християнства на волинських землях з Моравії була популярною і багато учених-краєзнавців українського походження шукали їй підтвердження. Так Олександр Цинкаловський шукав сліди храмів моравського типу і йому вдалося віднайти підтвердження існування цього типу церков IX-X ст. (за тодішнім датуванням) у княжому Володимирі (фундаменти церкви під Старою катедрою та церкви Святої Трійці у Зимному) і переконати у цьому наступні покоління істориків. Зауважимо, що подібне уявлялося також членам Дубнівського краєзнавчого кола М. І. Островському та Ю. Шумовському. Перший уважав збудованим як храм-ротонду XI-XII ст. церкву у с. Рогізне,

---

²⁵⁶ Вв. О. Цинкаловський. Княжий город Володимир, популярно-науковий нарис. Львів, 1935. 112 с. *Життя і знання*. Львів, 1935. Липень-Серпень (Ч. 94/95). С. 235.

поблизу якої він знайшов кераміку X-XI ст., другий бачив у старій підмурівці вівтаря дерев'яної сільської церкви Святого Архистратига Михаїла у Мирогощі руїни капища божества війни²⁵⁷.

Вершиною невтомної праці вченого є фундаментальний двотомний краєзнавчий словник “Стара Волинь і Волинське Полісся”. Робоча назва словника “Історико-географічно-економічний словник Волині і Волинського Полісся”. Автор понад сорок років збирав матеріал, обійшов і дослідив майже півтори тисячі населених пунктів, збирав стародруки, робив фотозйомки, проводив археологічні розкопки. Як твердив сам вчений: “Опрацьовано тут 5 600 місцевостей як то міст, містечок, сіл, колоній, хуторів, річок, озер, боліт і урочищ. Тепер докладаю старань, щоб видати цю найбільшу мою працю, яка займає біля 2 000 сторінок машинодруку, рідкісних об’єктів Волині, давно переважно не існуючих”²⁵⁸. І ця цифра отримана поширення в історіографії.²⁵⁹

У інтерв’ю варшавському виданню “Наша культура” за 1969 р. (ч. 9) автор зауважував: “Словник ставить перед собою мету: пояснити на підставі фактів і статистичних даних причини, чому від найдавніших часів географічного положення країни історичні і економічні події, взаємовідносини так вплинули на розвиток краю та витворили такий, а не інший психологічний тип волинянина й поліщука, їх дух і матеріальну культуру. [...] Думка про такий словник виникла під час моєї довголітньої

²⁵⁷ Цинкаловський О. Сліди християнства на Волині до кн. Володимира Великого. *Церква і Нарід: двотижневик, присвячений церковним і церковно-громадським справам*. Кременець, 1938. Ч. 11 (1 червня). С. 438-444; Ч. 12 (15 червня). С. 486-491.

²⁵⁸ Лист О. М. Цинкаловського до Г. О. Гуртового. *Педагогічний пошук*. 1998. № 1 (17). С. 82.

²⁵⁹ Гуртовий Г. Дослідник історії Волині (До 95-річчя з дня народження О. М. Цинкаловського). Гуртовий Г.О. *Вибрані краєзнавчі статті та бібліографія*. Луцьк, 1994. С. 107; Павлюк В. Олександр Цинкаловський як дослідник історії Волині. *Житомир в історії Волині і України: тези Всеукраїнської наук. краєзн. конф.* (м. Житомир 7–10 вер. 1994 р.). Житомир, 1994. С. 153.

праці на Волині і Поліссі, коли протягом 15 років проводив археологічні дослідження. Під час цієї роботи виявилось, що немає солідних відомостей про цей край не тільки з археології і етнографії, з історичної географії, топоніміки, історичної економіки та інших ділянок, що в значній мірі ускладнює працю на місцях, а часом робить її неможливою”²⁶⁰.

У своєму інтерв'ю “Нашій культурі” О. Цинкаловський детально розповів про багаторічну працю над енциклопедичним словником з історії Волині й Полісся, перелічив основні джерела, використані ним, і власні, й інших науковців, назвав й основні першоджерела, фольклорні матеріали, археологічні дослідження, які лягли в основу.

Історико-географічний словник Олександра Цинкаловського “Стара Волинь і Волинське Полісся” є своєрідною краєзнавчою енциклопедією міст і сіл історичної Волині. Вчений використовував Київський та Галицький (Іпатіївський) літописи, середньовічні спогади іноземців, Ревізію Володимирського, Луцького та Крем’янецького замків з 1545 р., “Архів Юго-Западной России”, Архів Сангушків, інформацію старожилів, учителів, священників, лісничих, сам здійснював польові дослідження. Простудіював також чимало літератури українською, польською, чеською та іншими мовами. Як писав сам Олександр Цинкаловський, обстежуючи долини рік Буга і Луги за основу ним була взята археологічна мапа Волині Володимира Антоновича. Ось як висновковував свої враження: “На початку звернув я увагу тільки на ті місцевості, де на згаданій мапі були зазначені городища, селища, могильники, поодинокі кургани і знахідки. При ближчому дослідженні терену показалося, що без огляду на велику працю, положену для накреслення археологічної мапи Волині, сама мапа оказалась далеко не повною, а що більше неточною. Неточною і неповною мусила вона бути вже тому, що складена була переважно на підставі відомостей достарчених

---

²⁶⁰ Цинкаловський О. Історично-географічний і економічний словник Волині і Волинського Полісся / розмовляв К. Бор. *Літопис Волині*. Вінніпег, 1977-1978. Ч. 12. С. 99-100.

“волостними управліннями” (гмінними урядами). Місцева сільська інтелігенція і селяни не могли очевидно подати стислих і вичерпуючих відомостей і тої наукової ділянки, про яку не мали найменшого поняття. Не подавали вони навіть відомостей про такі монументальні об’єкти як городища, могильники, кургани, не говорячи вже про піскові видми, поодинокі гроби і знахідки. Тому власне на мапі проф. В. Антоновича на терені Володимирщини (яка підчас зложення мапи складалася з теперішніх трьох повітів – володимирського, любомльського і горохівського), зазнаено лише 5 % місцевостей, в яких знайдено археологічні об’єкти”²⁶¹. Також опрацював дослідження Юліуша Крашевського, Миколи Теодоровича, Помпея Батюшкова²⁶², О. Галецького, М. Сендульського, Т. Стецького, Тадеуша Чацького, Александра Яблоновського²⁶³ та ін. Як стверджував сам Олександр Цинкаловський, основним джерелом для реконструкції подій кінця XIX ст. став сімнадцятитомний „Słownik Historyczno-Geograficzny Królestwa Polskiego i ziem ościennych”²⁶⁴ польською мовою та “Памятная книжка” Київської, Волинської та Подольської губерній²⁶⁵. Широко

²⁶¹ Центральний державний архів України, м. Львів, ф. 408, оп. 1, спр 1186, арк. 1.

²⁶² Батюшков П. Н. Волинь: Исторические судьбы Юго-Западного края / Изд. При М-ве внутр. Дел П. Н. Батюшковым. Санкт-Петербург: тип. Т-ва «Общ. польза», 1888.

²⁶³ Jabłonowski A. Lustracye królewsczyzn ziem ruskich, Wołynia, Podola i Ukrainy z pierwszej połowy XVII wieku. Warszawa: skład główny w Księgarni Gebethnera i Wollfa, 1877 (Źródła Dziejowe, t. 5); Jabłonowski A. Rewizya zamków Ziemi Wołyńskiej w połowie XVI w. Warszawa: skład główny w Księgarni Gebethnera i Wollfa, 1877. (Źródła Dziejowe, t. 6); Jabłonowski A. Ziemie ruskie: Wołyn i Podole. Warszawa: skład główny w Księgarni Gebethnera i Wollfa, 1889. (Źródła Dziejowe, t. 19; Polska XVI wieku pod względem geograficzno-statystycznym, t. 8).

²⁶⁴ Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich. T. 1-15. Warszawa: nakł. Filipa Sulimierskiego i Władysława Walewskiego, 1880– 1914.

²⁶⁵ Памятная книжка Киевской губернии на 1909 год с приложением адрес-календаря губернии. Киев: изд. Киевского губернского статистического комитета, 1909– 1915; Памятная книжка Волинской губернии. Житомир: изд. Волинского губернского

використані волинезнавцем і статистичні джерела (і ті, що стосуються загалом Волині, і ті, які характеризують окремі населені пункти). Зокрема, це видання під редакцією М. Довнар-Запольського і А. Ярошевича “Весь Юго-Западный край” за різні роки або дані щодо землевласників з 1895 р., опубліковані газетою “Киевлянин” (1901 р.). Для ілюстрування словника використали численні гравюри знаного митця Волині, Київщини, Поділля і Галичини Наполеона Орди, якого вважають автором найбільшої літографічної спадщини Східної Європи XIX ст.²⁶⁶ Нагадаємо, що під час тривалих подорожей Волинською, Київською, Подільською, Вітебською, Гродненською, Мінською, Ковненською, Могилівською та Віленською губерніями впродовж 1860–1877 рр. він зробив 784 малюнки з видами замків, палаців, маєтків, церков, костелів, археологічних пам’яток та інших визначних об’єктів. Свої малюнки художник виконував олівцем, доповнював аквареллю, гуашшю і сепією. У тривалих мандрівках Волиню Наполеон Орда створив 177 малюнків. Завдяки художнім творам митця збережено якісні зразки архітектурного мистецтва, багатьох з яких уже давно немає, проте вони засвідчують хороші смаки, відповідальний підхід, високу освіченість їх будівничих²⁶⁷.

Такого типу працю для території України готували вперше, до того ж вона була реалізована не колективом, а однією людиною. Всю інформацію про минуле Волині – історичні, географічні, економічні і топонімічні – Олександр Цинкаловський розмістив за історико-географічним принципом, прив’язавши її до населених пунктів. Словник містив дані про кожен

статистического комитета,; Памятная книжка Подольской губернии. Каменецьк-Подольск: в типографии губернского правления.

²⁶⁶ Безцінний свідок. *Cimi-Лайф*. 2007, № 2 (30). Лютый. URL: <http://www.citylife.com.ua/index.php?id=31&tid=361&art=515>

²⁶⁷ Іванець О. Пам’ятки Волині у творах Наполеона Орди. *Острозький краєзнавчий збірник*. Вип. 3. С. 88–91.

населений пункт із праісторичних часів або з дати його заснування до початку Першої світової війни.

У 1968 р. книга була готова до друку з 6 фоліантів по 300 сторінок. Наступного 1969 р. праця була передана у Київ до Академії Наук. Там порекомендували передати її до Інституту мовознавства, який очолював тоді Іван Білодід. Це був період посиленої русифікації в Україні (у самому Інституті мовознавства, до прикладу, відділ української діалектології ліквідували, натомість створивши “отдел русского языкознания”), праця Олександра Цинкаловського була не на часі і рецензії в Інституті мовознавства не пройшла.

Рукопис рецензували і розглядали на засіданні Інституту археології АН УРСР, де не дійшли згоди про доцільність його видання, проте все ж пережали вирішувати цю справу до видавництва “Наукова думка”. Воно знову віддало рукопис на рецензії, автори яких не наважилися рекомендувати рукопис до видання, враховуючи розгорнуту згідно з Постановою ЦК КПУ 1962 р. роботу над виданням “Історія міст і сіл УРСР” і виходом 1970 р. відповідного тому по Волинській області ²⁶⁸. Пригнічений Олександр Цинкаловський змушений був звертатися і до Петра Тронька, який і оголосив підсумковий вердикт: “А у нас вже є Історія міст і сіл!”²⁶⁹.

Після шестирічного зволікання він забрав працю назад до Польщі. Саме у той час там збирав по архівах матеріали про Адама Киселя професор Кембріджського університету Франк Сисин. Він забрав працю вченого до Канади і передав представникам Інституту дослідів Волині. Як розповідав Максим Бойко саме йому доручили підготовку до друку роботи

---

²⁶⁸ Історія міст і сіл Української РСР. В 26 т. Волинська область / Гол. ред. кол.: Тронько П. Т. (гол. гол. редкол.), Бажан М. П., Білогуров М. К., Білодід І. К., Гудзенко П. П. та ін. Київ: Головна редакція УРЕ АН УРСР, 1970. 767 с.

²⁶⁹ Колосок Б. Зустрічі з Олександром Цинкаловським. *Старий Луцьк*: матеріали Х ювілейної наук. конф. “Любартівські читання”, присвяченої 585-й річниці з'їхду монархів у Луцьку (м. Луцьк, 22–23 травня 2014 р.). Луцьк: “Терези”, 2014. С. 329.

волинезнавця. “До словника я мав свої вимоги: я уважав назва “Стара Волинь” – архаїчну. Маючи тут під руками “Описаніє Волинської епархії” 5 т. М. Теодоровича я звірив, що в словнику бракує коло двох десятків топонімів в тому “Волинське Полісся”, “Житомир” тощо. Я запропонував заголовок “Краєзнавчий словник Волині й Волинського Полісся”. Це зробити обов’язок кожного редактора. Автор іншомовну літературу подав скорочено українською мовою, що згідно з наукових правил на цім континенті недопустиме...”²⁷⁰. Усе зібране на початку 1975 р. доручили відредагувати Степану Радіону, який повернув рукопис Івану Довгалю для подальшого друку. Однак після смерті Івана Довгала до справи взялася нова редакція, яка, як з жалем твердив Максим Бойко, з його праці залишила лише підписи під світлинами і бібліографічні відсилки, яких без великої бібліотеки годі скласти²⁷¹. Щодо здійсненого у Канаді видання, то, за інформацією Едварда П’ясецького до ІДВ послали незвірені копії рукопису, а підготовлений оригінал залишився у тих, хто мав його надсилати. Вартість друку 1 тис. примірників праці станом на 1979 р. складала доволі поважну суму – 15 тис. дол.²⁷²

“Як Саша хотів, опублікувати свої праці в Україні, а не в Канаді!” – з болем констатувала Наталія Грабарчук у одній з розмов. Так чи інак саме за сприяння та під егідою цієї поважної інституції українських емігрантів у Канаді двотомник під назвою “Стара Волинь і Волинське Полісся” вийшов друком у 1984 р. На жаль, це вже відбулося після смерті вченого, і він так і не зміг побачити працю свого життя. Зазначимо, що уже на етапі підготовки це дослідження мало резонанс і про нього писали “Наша культура” (ч. 16 за

---

²⁷⁰ Бойко М. Персональна бібліографія = Personal bibliography. Блумінгтон – Індіана: Осередок бібліографії Волині, 1992. С. 157–158.

²⁷¹ Бойко М. Відкритий лист до ред М. Подворняка. *Український голос*. 1987. 2 листопада; Бойко М. Словник краєзнавства Волині та її Полісся до 1914 р. Подворняк М. Відкритий лист-відповідь до д-ра М. Бойка. *Український голос*. 1976. Ч. 15–16.

²⁷² Держархів Волинської області, ф. 3618, оп. 1, спр. 44, арк. 5.

1970 р.), “Новий шлях” (ч. 22 за 1975 р., ч. 15-16 за 1976 р.; ч. 34 за 1984 р.; ч. 40 за 1985 р.), “Український голос”, “Літопис Волині” (ч. 12 за 1977/78 р.) та ін.

Одним з напрямків діяльності вченого – встановлення певних історичних явищ, пов’язаних з визначними постатями. Олександр Цинкаловський ставив питання перебування Тараса Шевченка на Волині: “Восени 1846 р. Т. Шевченко виїхав на Волинь, щоби зробити малюнки з пам’ятних будівель, могил та місцевостей, зібрати народні оповідання, пісні і казки тощо. Підчас тої поїздки був поет у Почаєві, а між іншим також у селі Вербці та Секуні та Ковельщині”²⁷³. Поруч із статтями попередників та послідовників Я. Галайчук²⁷⁴, Володимира Дорошенка²⁷⁵, Петра Кралюка²⁷⁶, Івана Крип’якевича²⁷⁷, М. Лідченка²⁷⁸, Володимира Рожка²⁷⁹, І. Сірак²⁸⁰ та ін.²⁸¹ вона вкотре піднімала це питання. І хоча й донині немає абсолютно

²⁷³ Шевченко на Волині. *Життя і знання*. Львів, 1933. Ч. 3. С. 67.

²⁷⁴ Галайчук Я. Т. Г. Шевченко і Волинь. *Шевченківський збірник, Наукові записки ЖДПІ ім. І. Франка. Серія літературознавча*. Житомир, 1961. Т. XIV. С. 11-122.

²⁷⁵ Дорошенко В. Шевченко і Волинь. *Громада*. 1926. Ч. 9-10; Дорошенко В. Шевченкова подорож по Волині 1846 року. *Літопис Волині*. Вінніпег, 1961. Ч. 5. С. 55-62.

²⁷⁶ Кралюк П. Волинь та Поділля в житті Тараса Шевченка. Вид. 2-е, доп. і перероб. Луцьк: Твердиня, 2007. 108 с.; Кралюк П. Чи був Кобзар у Великій Глуші? *Віче*. 2013. 21-27 листопада; Кралюк П. Шевченко на Волині: здогади і контрверсії / розм. В. Мазаний. *Літературна Україна*. 2013. С. 4.

²⁷⁷ Крип’якевич І. Тарас Шевченко на Волині. *Українське життя*. 1923. 18 березня (ч. 7).

²⁷⁸ Лідченко М. Тарас Шевченко й Волинь. *Наш світ*. 1936. Ч. 3. С. 8-9.

²⁷⁹ Рожко В. Тарас Шевченко і Волинь. Луцьк: ПАТ “Волинська обласна друкарня”, 2012.

²⁸⁰ Сірак І. Т. Г. Шевченко і Волинь. *Волинь у житті та творчості письменників*. Луцьк: Твердиня, 2007. С. 43.

²⁸¹ Шевченко на Волині. *Крем’янецький вісник*. 1943. 1 квітня (Ч. 26). С. 4; Шевченко на Волині. *Волинь: український часопис*. Рівне, 1943. 4 березня (Ч. 17). С. 3;

достовірних фактів, які свідчили б про перебування Кобзаря у конкретних містах і селах Волинського краю, крім Почаєва та губернського центру Житомира, проте гіпотезу про подорожування Шевченка у глиб Волинського Полісся Олександр Цинкаловський уважав обґрунтованою.

Олександр Цинкаловський став одним із перших, хто детально вивчив і поєднав долю іконописця початку XVIII ст. Йова Кондзелевича з Волинським краєм, віднайшов перед війною його роботи у Загоріві, Воцатині, Хорові та інших селах. Вчений із захопленням писав, що час, в який жив і творив визначний митець, був часом воєн і визвольних рухів українського народу, часом активного розвитку братства (зокрема, й Луцького). “Персонажі із сцен в роботах Кондзелевича це не тільки святі, але люди, які належали до різних суспільно-політичних верств нашого народу – селяни, міщани, духовенство. Все це на тлі нашого українського краєвиду і робить його образи близькими і зрозумілими для нас”²⁸².

У цей же контекст варто вписати його розвідки про Данила Братковського²⁸³ чи Андрія Курбського²⁸⁴. Так, до прикладу, про останнього волинезнавець писав так. Жорстоке царювання царя Івана Грозного це одне з найпонуриших історичних часів Московщини. Його утиски й переслідування так званих „боярських дітей” прибічниками (опричниками) часто приневолювали бояр утікати зі своєї батьківщини. Багато з них спокушували запросини польського короля й литовського князя Жигмонта Августа, який обіцяв усім таким утікачам великі простори землі на Литві і шляхецькі права. Тоді то й багато москвинів, не тільки простих, але й навіть князів переходило

А. Д. До перебування Т. Шевченка на Волині. *Український голос*. Луцьк, 1942. 12 березня (Ч. 11). С. 4.

²⁸² Цинкаловський О. Волинські скарби. *Український православний календар на 1982 р.* Річний тридцять другий. Видання Української православної церкви в США. С. 127.

²⁸³ Цинкаловський О. Данило Братковський. *Наша культура*. Варшава, 1960. Ч. 8.

²⁸⁴ Цинкаловський О. Московський князь Андрій Курбський на Волині. *Життя і знання*. Львів, 1935. Ч. 9. С. 261.

разом зі своїми військовими людьми на Литву. Так у другій половині XVI. ст. бачимо у кремянецькому повіті на Волині знатного москвина Заболоцького зі 150 людьми московської кінноти. На Волині осів і москвин Богдан Шашкович. До Києва втік відомий московський князь Хованський із багатьома „боярськими дітьми”.

Такими обіцянками, що їх король Жигмонт пересилав своїм карцлером Радивилом, удалося в 1564. році перетягти ярославського князя Андрія Курбського, який і з'явився на Литву з багатьома москвинами. Король Жигмонт надав курбському у досмертне володіння місто Ковель на Волині з цілою волостю, що до міста належала. А люди, що їх привіз із собою Курбський (яких 200 людей), дістали від князя обіцянку, що він дасть їм усякі земельні наділи.

Ковельську волость уважали в тому часі за один із найбагатіших королівських маєтків: звідтіль річками Турією й Бугом вивозили до Данцігу й Ельбінга багато дерева та звірчих шкір. Крім самого міста, до ковельської волости належало три містечка: Вижва, Кошари й Миляновичі з їх замками та 24 великі села з панщизняними людьми. Та додати ще треба, що крім ковельської волости князь Курбський дістав іще кревське староство в волинському воєвідстві.

Та наділяючи москвинів такими великими маєтками, жадав король Жигмонт, ясна річ, і заплати за них. Такою заплатою мала бути служба в рядах його війська проти Москви. Таким чином князь А.Курбський був приневолений уже через рік (1565 р.) зі своїми москвинами брати участь у війні проти своєї батьківщини. Вернувшись із війни й оселившись на Волині, він пороздавав уже від себе села з лісами й „ловами” своїм москвинам. Та москвини, що звикли були знущатись над селянами в Московщині, почали й тут уживати таких самих кар, що і в Московщині, навіть людей убивали. Не диво, що місцева українська людність їх сильно зненавиділа. Незабаром виявилось, що в особі кн. Курбського не тільки Волинь, де князь постійно нападав на своїх сусідів-панів, убивав людей, часто силою відбирав чужі

маєтки, але й сам король набув собі неспокійного та неприємного громадянина...

Кн. Курбський придумував тільки над тим, щоб побільшити свої маєтки. Тимто 1571. р. він одружився з українською багатою магнаткою Марією Гольшанською, діставши за нею в посаг величезні маєтки, дорогоцінності, золото, срібло, багато дорогого одягу та цілі табуни коней та товару. Із тодішніх записів видно, що вартість маєтків М.Гольшанської доходило до 17.000 литовських злотих, сума — на ті часи просто велетенська. Крім того, одружившись з М.Гольшанською, кн. Курбський посвоячився з славними магнатськими українськими родами, які мали великий вплив на самого короля.

Та як тільки кн. Курбський дійшов свого, то незабаром, за московським звичаєм, замкнув свою жінку до ковельського замку, а сам почав грабувати її родичів і робити грабіжницькі наїзди зі своїми москвинами на їх маєтки. Це і спонукало родичів М.Гольшанської розвести її з кн.Курбським і викрасти з ковельського замку. Вже в 1576. році відбувається в місті Володимирі другий шлюб кн.Курбського — з Олександрою Сіماشківною.

Хоч і який багатий був кн.Курбський, він визначався незвичайною скупістю. Коли татари забрали були до неволі володимирського шляхтича Загоровського, і Загоровський звернувся до Курбського з листом, щоб йому поміг викупитися з татарської неволі, Курбський нічого не зробив з того, щоб урятувати свого сусіда. Загоровський так і вмер у неволі. А треба знати, що Загоровський багато добра зробив Курбському, вводив його в посідання ковельської волости...

Коли вмер король Жигмонт Август, Курбський мусів знову брати участь у війні з Москвою в військах польського короля Стефана Баторія. Підчас цієї війни, не доїхавши ще до місця призначення, Курбський тяжко заслаб і в цьому тяжкому стані мусів повернутися на Волинь. Тут деякий час пробував у своєму улюбленому містечку Милянвичах, але ж помер Курбський 1583. р. в місті Ковлі. Тіло його, згідно з його заповітом, перенесли до села Вербки, 5

кілометрів на північ від Ковля і там його й поховали. Після смерти Курбського його жінку з Ковля прогнали, й ціла волость відійшла знов на власність короля. Пімстилася доля й на москвинах, що прийшли на Волинь разом із кн. Курбським: зненавидівши їх, за утиски й насильства, народ зараз же після смерти князя Курбського майже всіх їх повбивав...

Олександр Цинкаловський не обмежувався публікацією результатів своїх досліджень у фахових, спеціальних виданнях, але впродовж усього свого життя сприяв популяризації результатів власних студій, археологічних знахідок, а також інших авторів україномовних часописах. У міжвоєннн на сторінках тогочасних часописів “Життя і знання”, “Назустріч”, “Наш світ”, “Українське юнацтво” та ін. з’явилися десятки його публікацій з історії Волині та Полісся, що стають джерелом для вивчення минулого краю.

У повоєнні роки він друкує свої матеріали у таких виданнях на території РП, як “Наша культура”, “Наше слово”, в “Українському календарі” і “Православному календарі”, при чому вони публікувались під псевдонімами – О. Волинець та Антін Бужанський. Завдяки цим публікаціям професор О. Цинкаловський сприяв поширенню серед широкої громадськості вірогідних знань про волинський край, його історію і пам’ятки.

За кордоном виходять також роботи волинезнавця “Крем’янець та його околиці: популярно-науковий нарис” (1951), “Де знаходяться літописні городи Шумськ і Данилів” (1971) та ін.

Популяризуючи історію України і Волині, вчений не був байдужим до долі тих представників української інтелігенції (науковців, письменників, художників), які жили і творили для українського народу. Вочевидь, саме цим можна пояснити появу у журналі “Наша культура” (1968, № 12) статті про російського художника І. Ю. Репіна, пензлю якого належать такі шедеври малярства, як “Запорожці пишуть листа турецькому султану”, “Чорноморська вольниця” та ін. Олександр Цинкаловський був захоплений талантом художника, його цікавила відповідь на питання “звідки він міг мати

таке “об’єднання” і таку запорізьку відвагу, силою історичних подій відірваний від ідей своїх прадідів, а пізніше й самої України, звідки він черпав натхнення, де чув легенду про борців за волю України?”²⁸⁵. Причина зацікавленості волинезнавця Миколою Гоголем виявилася також доволі прикметною – з’ясувалося, що корінь Гоголів на Волині.

Події Другої світової війни привели вченого до польського Кракова, де він працював у Будинку книги, а через нові кордони він змушений був зосередити свою увагу на минулому Лемківщини. З характерним захопленням О. Цинкаловський дає зацікавленому читачеві історико-географічну характеристику краю над Сяном, відзначає глибоке почуття національної відрубності, оригінальну культуру, описує давню та новітню історію найзнаковіших лемківських осель (Красичин, Ліско, Райське, Улич)²⁸⁶ і особливо Перемишля²⁸⁷. У своїх статтях, уміщених в українських виданнях ПНР, О. Цинкаловський описував народні художні промисли, звичаї, фольклор українського населення Лемківщини і Холмщини; виїжджаючи до кожного лемківського міста і зібравши більше 500 світлин лемківської архітектури готує альбом старих церков, хат, млинів різьб до дереву та ін. До прикладу можна назвати його розвідки “Камінарство і різьбярство на Лемківщині”²⁸⁸, “Лемківщина в горах і музеях”²⁸⁹, “На рубежах лемківської пуші”²⁹⁰, “Пам’ятки дерев’яної архітектури на

²⁸⁵ Волинець О. Митець козацької слави. *Наша культура*. Варшава, 1968. Ч. 12.

²⁸⁶ Волинець О. Над срібним Саном. *Український Календар*. 1966: Українське суспільно-культурне товариство в Польщі. Варшава, 1966. С. 134-138.

²⁸⁷ Волинець О. Таємниця замкової гори Перемишлі. *Наша Культура*. Варшава, 1960. Ч. 1.

²⁸⁸ Волинець О. Камінарство і різьбярство на Лемківщині. *Наше Слово*. Варшава, 1964. 6 грудня (№ 49), С. 3; 13 грудня (№ 50). С. 5.

²⁸⁹ Волинець О. Лемківщина в горах і музеях. *Український календар*. Варшава, 1968.

²⁹⁰ Волинець О. На рубежах лемківської пуші. *Наше Слово*. Варшава, 1968. 7 квітня (№ 14). С. 5; 14 квітня (№ 15). С. 5

Лемківщині”²⁹¹ та ін. Олександр Цинкаловський із тим же захопленням пише про лемківське мистецтво, як і про інші українські етнічні райони: “Цей короткий огляд лемківського народного різьбярства по дереву і каменярства, звичайно, не охоплює всього такого цікавого і завмираючого вже мистецького ремесла, а також не згадує багатьох вже померлих лемківських митців, які на протязі століть лупали і обробляли скельний камінь, довгими зимовими вечорами в тиші своїх хиж при світлі скалок-лучинок вирізьблювали безліч прекрасних пам’яток нашої народної культури”²⁹².

Окремої згадки заслуговує стаття О. Цинкаловського “Лемківське село Команча”²⁹³. Пильна увага дослідника до цього населеного пункта не випадкова. Адже після розпаду Австро-Угорщини і створення ЗУНР у гірській частині Сяноччини діяв Сяніцький комісаріат ЗУНР із центром у с. Команча під керівництвом о. Пантелеймона Шпильки, яку називали Команецькою республікою. Автор подав походження назви населеного пункту, його історію на основі археологічних пам’яток, відомості про те, що більша частина земельної власності села належала бароном Матенквайтам, а по тому графам Потоцьким, про повені, пожежі і руйнування у часи Першої та Другої світових воєн. Подані тут рівно ж народні звичаї, зокрема весільні, де замість короваю гостям краjali великий хліб “крайчик”. Перераховує назви довколишніх гірських вершин, посівних культур тощо. Варто вказати й на використання у цьому матеріалі рисунку О. Кульчицької – різносторонньої художниці, викладачки рисунку у Перемишлі, 1919 р. інтерновано польською владою до табору, де було чимало українців, котра у повоєнні роки опинилася у радянському Львові, але підтримувала тісні

---

²⁹¹ Волинець О. Пам’ятки дерев’яної архітектури на Лемківщині. *Український Календар*. Варшава, 1967.

²⁹² Волинець О. Каменярство і різьбярство на Лемківщині. *Наше Слово*. Варшава, 1964. 13 грудня (№ 50). С. 5

²⁹³ Волинець О. Лемківське село Команча. *Український календар*. 1965: Українське суспільно-культурне товариство. Варшава, 1965. С.79-82.

зв'язки з українською діаспорою. Вона, як і О. Цинкаловський переймалася долею пам'яток української культури, водночас збагачуючи її своїми творами.

Прагнучи зрозуміти Лемківщину Олександр Цинкаловський не міг оминати постаті Никифора Дворняка з Криниці (тепер Криниця-Здруй Новосондецького повіту Малопольського воєводства)²⁹⁴, на творчість якого ще у 1930-х роках звернув увагу львівський художник Роман Турин. Лемківський художник переважно зображав святих або ж красвиди міста із небосягами у характерному для наївного малярства стилі. Варто наголосити й на тому, що Никифора тричі намагалися переселити під час операції “Вісла”, але він тричі повертався, долаючи пішки з Щецина понад 300 км. Персоніфікація лемківської культури для волинезнавця відбулася також через представників знаного роду лемківських митців Мазуриків – Никифора, Миколу та Михайла²⁹⁵. І знову – вибір цих осіб навряд чи був випадковим. Так, Микола Мазурик після Другої світової війни був заарештований і потрапив до концентраційного табору в Явожно, а його родину у рамках операції “Вісла” виселили до околиць міста Кошаліна. Доробок Миколи Мазурика привертає увагу й сучасних дослідників (як приклад наведемо Петра Скрійка²⁹⁶).

Червоною ниткою усіх матеріалів авторства Цинкаловського, присвячених Лемківщині і лемкам, проходить думка автохтонності їх на цих землях.²⁹⁷

²⁹⁴ Волинець О. Никифор – український маляр з Криниці. *Наша Культура*. Варшава, 1960. Ч. 9.

²⁹⁵ Волинець О. Лемківський триптик. *Український календар. 1968*: Українське суспільно-культурне товариство. Варшава, 1968. С. 223–227; Волинець О. Михайло Мазурек: маляр і скульптор Лемківщини. *Наша культура*. Варшава, 1962. 3 березня.

²⁹⁶ Skrijka P. Mykoła Mazuryk – samorodny rzeźbiarz z Bukowiny nad Sanem. Kraków; Kryspinów: Platan, 2006. 209 s.

²⁹⁷ Волинець О. На рубежах лемківської пуші. *Наше Слово*. Варшава, 1968. 7 квітня (№ 14). С. 5; 14 квітня (№ 15). С. 5.

Різноплавність наукових інтересів вченого, весь життєвий шлях О. Цинкаловського засвідчують його талант і відданість рідній землі. Краєзнавча діяльність історика відповідає чіткій логічній схемі пізнання: “накопичення фактів, виявлення їхньої специіки, зумовленої регіональними особливостями, визначення місця і ролі локальних подій у загальному пеербігу історичного процесу, простеження певних закономірностей, що стосуються діалектики загального і і особливого”²⁹⁸. Врешті він зайняв чільне місце серед дослідників Волині, у своїх наукових та науково-популярних працях продемонструвавши самобутність історії Волині. Постать вченого є прикладом справжнього патріота для молодих поколінь, а його науковий доробок слугує першоджерелом для сучасного дослідника.

3. 3. Етнографічні зацікавлення

Значне місце в науковій спадщині О. Цинкаловського займають дослідження вченого в галузі матеріальної та духовної культури волинян, поліщуків, лемків.

Характерною особливістю його підходу до вивчення проблеми була максимальна увага до збору відповідного матеріалу. Як ствердив Олекса Ошуркевич, у науково-пошуковій методології Олександра Цинкаловського було чимало спільного з його попередниками – етнографами ХІХ ст. З. Доленги-Ходаковським, О. Кольбергом, для яких накопичення конкретного, автентичного матеріалу було важливою передумовою творчого процесу²⁹⁹. Проводячи етнографічні розвідки у поліських селах, науковець записує з уст старожилів перекази, байки, пісні, легенди, повір’я та

---

²⁹⁸ Верменич Я. Історична регіоналістика і краєзнавство: діалектика співвідношення. *Історико-географічні дослідження в Україні*. 2004. № 7. С. 33.

²⁹⁹ Ошуркевич О. Етнокультурні дослідження Олександра Цинкаловського. *Минуле і сучасне Волині: Олександр Цинкаловський і Волинь*: матеріали ІХ наукової історико-краєзнавчої міжнародної конференції (м. Володимир-Волинський, 20-23 січня 1998 р.). Луцьк: Надстир’я, 1998. С. 53.

прислів'я³⁰⁰. На жаль, нагромадивши його на кілька книг вченому так й не вдалося ввести досліджувану проблематику до наукового обігу.

Важливою частиною науково-етнографічної спадщини науковця є фіксація, систематизація та аналіз прислів'їв. Вчений планував видати працю, в якій би було підсумовано результати багаторічної праці, проте це йому не вдалося. Розуміння вченим цього важливого джерела О. Цинкаловський яскраво демонструє наступне його твердження: “Один з видів народної творчості – стислий, дотепний вислів. Прислів'я влучно й коротко окреслює різні прояви життя. Прислів'я є властивим для всіх народів і коротко окреслює (часто у двох, а то і одному слові, або коротко стислому реченні суть речі). Серед українського народу прислів'я відбиває почуття справедливості, висміює нечесність і такі людські вади як гордість, п'яниво, заздрість і інші. Тому не тільки в громадженні пам'яток старої народної духовної культури легендах, байках, оповідань і прислів'їв надзвичайно потрібні. Потрібно ще зокрема проаналізувати до якої суспільної верстви (магнатів, попів, духовенства, селян) ці шедеври народної творчості належить. І тоді власне стане перед нами суспільство таке, яке воно проіснувало багато років зі всіма своїми суперечностями суспільними так і громадськими так і родинного життя. Отож у цій короткій праці про прислів'я в міру можливостей став я їх поділити. Підкреслюючи що на підставі обставин найбільше залишилося цих пам'ятників по наших сільських громадах”³⁰¹.

---

³⁰⁰ Дяченко В. М. Фольклорно-етнографічна спадщина Олександра Цинкаловського: джерелознавчий аспект. *Літопис Волині: Всеукраїнський науковий часопис*. 2017. Ч. 18. С. 51–60.

³⁰¹ Львівська наукова бібліотека ім.В.Стефаника НАН України. Фонд рукописів. Ф.237. Цинкаловський О. Цнк-184. «Звичаї і обичаї» — українські народні звичаї [прикмети] у записі Цинкаловського О.М. Без дати. Без місця. Олівець. Автограф. 2 арк.

Серед матеріалів до етнографії та промислу Полісся унікальними є прикмети та повір'я, що використовувались при полюванні та рибальстві, як органічна частина побуту поліщуків³⁰².

Необхідно відзначити, що велику увагу при зборі польових етнографічних матеріалів вчений приділяв казкам, у яких передано світогляд, морально-етичні та естетичні принципи поліщуків. Цінними є народні казки та оповідання: “Данилко”, “Лінива кума – сама собі біда”, “Бідний і багатий”, “Мужик і дятел”, “Мороз і селянин”, байки “Циган і вовк”, “Яблоня”, які збережені у колекції вченого³⁰³.

Регіональними рисами позначена стаття Олександра Цинкаловського “Вовкулаки”³⁰⁴, у якій використав рідкісні матеріали, зібрані безпосередньо в регіоні Волинського Полісся. Олександр Цинкаловський виявив перекази про плисаків, які з поліських пущ постачали деревину до Гданська. Плотарі отримували таку мізерну платню, що не могли найняти фурманки, щоб повернутися додому, на Полісся. Тоді вони оберталися на Вовків і бігли через ліси і яри, пущі і болота додому. Так й народилися “Вовкулаки” – розповідь про чародійницю Ярониху, яка перетворила свого сина Данила, що мав іти за призовом до чужого війська, у вовка, а пани-мисливці під час полювання його застрелили. Цікало як виглядали робочі записи вченого, з яких виросло оповідання. Він зафіксував, що у Білорусі поліщуків вважають чародіями; коли поліщуки пливли на плоті по Немані до Балтійського моря то діти, коли їх бачили, втікали і ховалися. І серед іншого він фіксує “1 – Оповідання про жінку, котра шукала свого сина, якого ж сама і перетворила

³⁰² Дмитренко А. А. Традиційні промисли українців Західного Полісся в другій половині XIX – 30-х рр. XX ст.: автореф. дис. ... канд. іст. наук: 07. 00. 07 / Київський національний університет ім. Т. Шевченка. Київ, 2000. С. 9–11.

³⁰³ Львівська наукова бібліотека ім. Василя Стефаника НАН України. Фонд рукописів. Ф. 237. Цинкаловський О. Цинк-178. Циган і вовк (Волинська народна байка), записана О. Цинкаловським. 8 арк.

³⁰⁴ Волинець О. Вовкулаки (2. 500 літ байки на Україні). *Наша культура*. Варшава, 1970. Ч. 2-3.

у вовка. Питала у всіх, чи можливо хтось із людей бачив молодого вовка зі шнурками на шиї. 2 – Оповідання про вовка, який хотів викрасти овечку, але господар його вдарив і той перетворився в людину. Він і розказав як за допомогою чар, його та інших перетворили у вовків, і як в такому образі він провів кращі роки. Їв мертв'ятину, гриз кору, та мертвих коней”³⁰⁵.

Згадана робота є суттєвим доповненням до робіт на аналогічну тематику інших авторів – П. Іванова («Кое-что о вовкулаках и по поводу их»), Данила Лепкого (“Дещо про вовкулаків”) ³⁰⁶, Ю. Целевича (“Вовкулаки”) ³⁰⁷. О. Цинкаловський, як і М. Грушевський, доводив близькість народу неврів до слов’ян, вказуючи на територіальну належність їх до Волині³⁰⁸.

Вивчаючи історію княжого Володимира, О. Цинкаловський захоплено писав про початковий період, “що для нас незнаний, а усні перекази і легенди, що оточують його славне давноминуле, творять коло його назви чарівну казку, заохочуючи нас таки заглянути за ту густу завісу, яка ділить історичну добу від передісторичної”³⁰⁹. Так, волинезнавець наводив цікаву колядку, яку виконували ще у другій половині ХІХ ст., із загадковим рефреном “Три Велеси Богу поклонились!”³¹⁰, побутування якої можна прив’язати до історико-географічних особливостей досліджуваних ним

---

³⁰⁵ Дяченко В. Фольклорно-етнографічна спадщина Олександра Цинкаловського: джерелознавчий аспект. *Літопис Волині: Всеукраїнський науковий часопис*. 2017. Ч. 18. С. 58.

³⁰⁶ Лепкий Д. Дещо про вовкулаків. *Зоря*. 1885. № 3.

³⁰⁷ Целевич Ю. Вовкулаки. *Діло*. Львів, 1891. № 238.

³⁰⁸ Грушевський М. Історія України – Руси: в 11 т., 12 кн. / редкол.: П. С. Сохань (голова) та ін. Київ: Наукова думка, 1991. Т. I: До початку ІХ віка. С. 116.

³⁰⁹ Цинкаловський О. Княжий город Володимир. Львів, 1935. С. 3.

³¹⁰ Цинкаловський О. Стара Волинь і Волинське Полісся. (Краєзнавчий словник – від найдавніших часів до 1914 року). У 2 т. Т. 1. Вінніпег: Інститут дослідів Волині, 1984. С. 227.

теренів (наприклад, у Володимирі – невеликого острова, який мав серед інших назву Велесовщина).

Перебуваючи в 1933-1935 рр. у літописному Нобелі, науковцю вдалось записати з уст старожилів наспівану легенду “Про город Небель” у якій розповідається про напади на м. Небель ятвязьких ватажків, що підтверджує переказ про битву, зафіксовану у Галицько-Волинському літописі. В 1953-1957 рр. він створив на її основі поему-дегенду “Город Нобель”. При цьому додав примітку: “Опрацьоване на підставі місцевої легенди в селі Неблі зі слів старої бабці, а виголошеною тою ж бабцею речитативом”.

Зачнемо ми тую пісню
Про поліський город Нобель,
Що на шляху прип’ятнським
Аж до моря держить ключ.

Не оминув дослідник увагою волинезнавець і обрядовість волинян – оригінальним в своєму роді є весільний обряд зафіксований у с. Осмиловичі Володимирського повіту (де свого часу вчителював О. Цинкаловський), який є важливим складником народної культури, яка творилась народом протягом багатовікової історії³¹¹.

Цікавила вченого й традиційна матеріальна культура – оригінальні за типом та формою сільські поселення, як його важливий елемент народної архітектури. О. Цинкаловський зафіксував від старожилів поширені на Волині традиції та звичаї, які передували зведенню житла³¹².

Не обходив дослідник й інші зразки етнології волинського краю. Наталя Назарівна згадувала: “В одній поліській хаті він якось побачив примітивну, але талановито написану картину – величезний кіт, в череві якого намальована людина. Спитав, що ж то означає. Йому ж відказали:

---

³¹¹ Бужанський А. На низинах духа. З поліських вражень. *Назустріч*. Львів, 1936. 1 вересня (Ч. 17). С. 4.

³¹² Цинкаловський О. На Горині. *Українське юнацтво*. Львів, 1935. Ч. 10 (жовтень). С.149–151.

“Паничу! Хіба ви не знаєте, що це таке? То ж з Біблії – Іона в череві кита”. Тобто оті поліщуки ніколи не бачили кита, а знали кота, і тому по-своєму витлумачили цей факт, то була їхня думка, зафіксована картиною”³¹³.

Слід визнати слухність Олекси Ошуркевича, коли він свого часу припускав, що чимало цінного для науки фактажу містять не опубліковані роботи О. Цинкаловського “Етнографічні нотатки” (з подорожей по Волині і Поліссі), “Водний шлях між Дніпром і Бугом” та низка інших, які зберігаються у державних та приватних архівах³¹⁴.

Стаття “Старі пісні на Холмщині”³¹⁵ – це переважно спогади та фольклорні матеріали, записані автором ще у 1920-х роках, коли він вчителював і у вільний від роботи час мандрував селами Волині й Холмщини, побував у містах Крилові, Грубешові та ін., записував народні пісні – весільні, релігійні, принагідні. Зокрема згадує “Пісню про Зельмана”, поширена на Волині й Холмщині, і яку О. Цинкаловський записав 1922 р. від Хрусцевича.

Їде, їде Зельман,
 Їде, їде його брат,
 Їде, їде Зельманова родина,
 А сконд їде Зельман,
 Сконд його брат,
 Сконд його родина?

³¹³ Сім вечорів з Наталією Грабарчук-Цинкаловською / Н. Грабарчук, С. Федосеева, О. Вознюк; Упр. культури з питань релігій та національностей Волин. облдержадмін., Адміністрація Держ. іст.-культ. заповідника “Стародавній Володимир”. Володимир-Волинський; Новоград-Волинський: НОВОГрад, 2019. С. 77.

³¹⁴ Ошуркевич О. Цинкаловський Олександр Миколайович. *Українська журналістика в іменах: матеріали до енциклопедичного словника* / НАН України, Львів. наук. б-ка ім. В. Стефаника, Н.-д. центр періодики; за ред. М. М. Романюка. Львів, 2001. Вип. 8. С. 303.

³¹⁵ Волинець О. Старі пісні на Холмщині. *Український Календар. 1969*: Українське суспільно-культурне товариство. Варшава, 1969. С. 83-84.

А з Львова їде Зельман...

А що везе Зельман?

Ключі везе Зельман...

А що має ними чинити?

А має церкву відчинити,

Мають йому люди за це платити...

Згадаємо також дослідження О. Цинкаловських й інших сторін народної матеріальної спадщини. Народне мистецтво на нашому Підкарпатті а в тому і на Лемківщині має свою довгу історію. Торкається це передовсім такої ділянки народної творчості як камінярство і зв'язані з ним різьбярство по каменю, а також різьба з дерева або по дереві. Початки уміння обробляти камінь і дерево губляться в далекій минувшині, коли то на Прикарпатській землі заселявали племена камінної, а потім бронзової доби, виготовляючи собі зброю і приладдя з каменю і дерева.

Пізніш, коли почали розповсюджуватися метали як мідь, бронза і залізо камінь служено вже не для виготовлення зброї, але для відливальних форм, в яких відливали як зброю так і приладдя. Разом з тим прийшла зміна камінних і кістяних прикрас металевими і знов тут треба було зробити і користати камінної форми. Камінь однак залишався з найдавніших часів не заступним в деяких галузях людського життя. Від найдавніших часів виробляли з нього зернотерки (ручні млини), бруски до гострення металевих знарядь і зброї. В римській добі (I-IV) появилися вже круглі центр обіжні жорна широко відомі тоді на цілому Підкарпатті. З виходом на історичній арені слов'ян розвинутим серед них релігійно-поганською культурою, уміння обробляти камінь і дерево знайшло собі в застосуванні нову галузь виробів у вигляді дерев'яних і камінних постатей ідолів, що стояли в їх городах. Такі кам'яні старослов'янські ідоли відомі нам з Іванківців Ново-Ужицького району Хмельницької обл., т.зв. постать Святовида, видобута з р. Буг, кам'яного ідола з с. Горинки, Крем'янецького району Тернопільської обл.

Були як кажуть нам писані історичні джерела ідолів роблять в більшості з дерева, як то було у Києві, про які розповідає «Повість Времених літ» описуючи постаті ідолів, що стояли на горі над Дніпром. Залишки в вигляді захованих долішних частин ідолів — дубових стовпів знайдено на зимненському городищі під Володимиром. В період IX-XIII ст. на Підкарпатті виріб з писаною і орнаментованою вирізьблених орнаментами, фігурами і написами відомі нам з розкопок у Галичі і Перемишлі, саркофаг князів, орнаментовані портали і врешті плоско різні з Успенського собору. Зрештою камінні хрести з Пересипниці, Шумська і Зимного. Виступають орнаменти, різьблені деталі вікон, полоки, часто мистецьки орнаментовані, а врешті плоско різьблені, що зображають властиві християнським культам фігури і сцени з Євангелія (Галич). Крім того у багатьох місцевостях Прикарпаття часто знаходять чи то при розкопках і камінні форми до відливу христів, образків т.ін. Так у тих далеких часах камінні різьби не були чужими як для тодішніх володарів, так і для народу. Цитуємо тут текст з Іпатіїського літопису, кілька уваг, що торкається внутрішнього вигляду церкви Іоанна Златоустого в Холмі — «Він (кн. Данило) побудував церкву Іоанна Златоустого гарну і прекрасну, її будова була така: — чотири арки; в кожному куті була арка, що стояла на чотирьох головах людських... двоє дверей було виложено білим писаним каменем галицьким і зеленим Холмським, оздоблені одним містцем Авдієм...». Ім'я це свідчить, що була то людина місцева і що був він камінярем-містцем. В другій церкві Богородиці, в тому ж Холмі стола чаша а навколо неї були голови змій. Крім того поставив кн. Данило в цій церкві постаті Іоана Златоустого виточені з червоного дерева.

Традиція різьблених фігур і прикрас, як в церквах так і в заможних домах і палатах перетривала а особливо в Підкарпатті аж до наших днів. В кожній нашій старій церкві чи то на Лемківщині, чи то на Поділлі, Волині, Поліссі заховалися ще й тепер фігури святих, різьблені з дерева, крім того т.зв. « Йорданські хрести», камінні хрестильниці, придорожні вирізьблені в

камінні «фігури» з дерева або т.зв. «святки» — постаті різьблені з дерева. Такі «святки» дерев'яні або камінні фігури знаходимо далеко на північний схід від Карпат наприклад на Харківщині (в тамошньому музеї), де не бракує також «фрасобливого Христа», інших фігур Розп'яття.

Усі його публікації пройняті ідеєю українського патріотизму, де читач знаходив підтвердження того, що Лемківщина та Холмщина (як і Волинь) – споконвічні українські землі³¹⁶.

Упродовж багатьох років вчений активно вивчав і популяризував духовну культуру українців. Як вчений-етнолог він чимало нового у вивчення особливостей побуту і матеріальної культури. Він зосереджував найбільшу увагу на збиранні матеріалів про народні звичаї, обряди, вірування. Дослідження в цей час звичаїв та обрядів було новим напрямом у науці. Вивчаючи народну обрядовість на високому науковому рівні, О. Цинкаловський, долучився до популяризації української етнографічної науки. Своїми напрацюваннями вчений показав самобутню історію рідного краю. Постать дослідника є прикладом справжнього патріота для молодих поколінь, а маловідомі неопубліковані архівні матеріали є вагомим внеском та першоджерелом у вивчення минувшини Волині та Волинського Полісся і потребують окремої уваги сучасних дослідників.

3. 4. Інші напрямки наукових студій

Важливе місце у науковій спадщині Цинкаловського займає *дослідження народного сакрального мистецтва, архітектури*, що вписується у систему досліджень Федора Вовка. Розмову на цю тему варто розпочати з праці “Церкви XV-XVIII ст. на Західній Україні” у якій вміщено

---

³¹⁶ Дзьобан О. Олександр Миколайович Цинкаловський – археолог, історик, музейний працівник, публіцист. *Українська періодика: Історія і сучасність*: доп. та повідомл. Сьомої Всеукр. наук.-теорет. конф. / за ред. М. М. Романюка. Львів, 2002. С. 636.

цінні, науково обґрунтовані спостереження в галузі сакрального мистецтва³¹⁷. В ній автор передусім вказував на появу в культовій архітектурі України XIV ст. нових форм, викликаних “модернізацією” будівельних матеріалів. Якщо наприкінці XIII ст. основним будівельним матеріалом в Галичині і на Поділлі був камінь, то на Волині, стверджував дослідник, замість цегли-плінфи будівельники використовували так зв. “пальчатку”. Підставою для такого твердження була наявність споруджених саме з такого матеріалу замків та церков у Луцьку, Клевані, Кременці, Острозі. Типовими реліктами оборонних споруд XIV–XV ст., явищем неординарним у будівельній техніці на українських землях, дослідник вважав церкви у Сутківцях на Поділлі та Зимному біля Володимира³¹⁸. Виокремлював вчений і культову споруду ренесансного типу у с. Низкиничках, побудовану Адамом Киселем 1643–1653 рр., яка мала, на його думку, чимало спільного у “старих зразках хрещатих церков” Сутківець, Гусятина, Бучач.

Дещо ширший аналіз культової архітектури подав О. Цинкаловський у книзі “Волинські деревляні церкви XVII-XVIII ст.”, виданій 1935 р., у якій він спробував виокремити кілька типів церковного будівництва і чи не вперше звернув серйозну увагу на унікальність волинських храмів. Найдавніший з них за визначенням автора – це тризрубна церква, у якій кожен зруб зверху звужується цимбриновим підбанником, котрий завершує баня. Підбанник і баня, головню, криті гонтами, а сама церква конструктивно поділена на три відділи, при чому середній значно більший. До цієї групи вчений зараховував красичні зразки волинської дерев’яної архітектури кінця XVI – початку XVII ст. у Суходолах, Смідині, Машеві. Характерними для XVIII ст. Олександр Цинкаловський вважав церкви, побудовані у вигляді подовженого чотирикутника з апсидою для вітваря з двосхилим дахом і

³¹⁷ Церкви XV-XVIII ст. на Західній Україні. *Церковний календар*. 1970. Варшава, 1969. С. 64–67.

³¹⁸ Цинкаловський О. Церкви XV-XVIII ст. на Західній Україні. *Церковний календар*. 1970. Варшава, 1969. С. 64С. 65.

представлені пам'ятками у Кошарах, Ратні, Купичеві, Охнівці, Черчі³¹⁹. Акцентував Олександр Цинкаловський і на оборонній функції церков Волині (“Оборонні церкви на Волині”, 1935, 1971; “Волинські церкви-твердині”, 1936).

Окремої згадки заслуговує також монографія “Старовинні пам'ятки Волині”, видана до 75-річчя від дня народження О. Цинкаловського та 55-річчя його наукової діяльності товариством “Волинь у Торонто, проілюстрована 81 світлиною архітектурних пам'яток Волині³²⁰. Унікальність даного дослідження полягає у тому, що деякі культові споруди, знищені через різні історичні обставини, збереглися до наших днів лише завдяки кропіткій і наполегливій праці дослідника. До того ж, у розділи “З минулого Волинської землі”, коротко характеризуючи державні утворення на Волині, найбільші князівські міста, типи волинських церковних будівель тощо, волинезнавець, як взірць західної дерев'яної архітектури розглядає церкву, покриту двоспадистим дахом, у с. Вижва на Ковельщині в оселі Воля (нині смт. Стара Вижівка). У виданні подано зображення церкви з написом: “Вижва, пов. Ковель – церква й дзвіниця на передмістю “Воля” з XVIII ст. В цій церкві ікони з XV–XVI ст.”. Однак до опису існують певні застереження. Зокрема, не вказано назви храму (Преображенська церква), зазначено помилковий час будівництва (для прихожан її відкрили 1869 р.), триярусна дзвіниця, що рідко трапляється на Волині і була перебудована у XIX ст. На думку Олега Яриніча, Цинкаловський помилково датував храм, маючи на увазі його дерев'яного попередника³²¹.

---

³¹⁹ Цинкаловський О. Волинські дерев'яні церкви (XVII-XVIII ст.). *Життя і Знання*. Львів, 1935. Ч. 4.

³²⁰ Цинкаловський О. Старовинні пам'ятки Волині. Торонто: Т-во “Волинь”, 1975. 124 с.

³²¹ Яриніч О. Старовижівщина на сторінках історико-краєзнавчих праць О. Цинкаловського. *Минуле і сучасне Волині та Полісся. Сереховичі та Старовижівщина у світовій та українській історії*: Матеріали ЛІІІ Всеукр. ист.-краєзн. конф., присвяченої

Окрім Волині та Волинського Полісся, увагу дослідника привернули також пам'ятки Лемківщини та Холмщини (“Стара церковна культура на Грубешівщині”, 1964; “Архітектура Лемківщини і Грубешівщини”, 1969), Підкарпаття (“Ротонда – як найстарший тип церковного будівництва на Підкарпатті і на Волині” 1970), Галичини (“Церкви домонгольського і монгольського періоду на Волині і в Галичині”, 1972). Проживаючи після війни у ПНР, будучи відірваним від Волині, О. Цинкаловський проводив свої відпустки саме на Лемківщині, де досліджував і фотографував церкви, цвинтарі, оселі, рештки лемківської культури. І знову ж, дослідник наголошував на неналежній увазі до дорогоцінних об'єктів старої архітектури, більшість з яких безповоротно загинула і була знищена невідомою рукою³²².

Аналіз наукового доробку вченого засвідчує його глибокі знання середньовічної архітектури, зокрема міст Русі та Польщі. Опис ним одного з об'єктів у Перемишлі, дослідженого археологічною ескпедицією 1959 р. Київського наукового інституту матеріальної культури і Ряшівського археологічного осердку, єбільш ніж промовистим: “Ротонда ця була безпосередньо зв'язана з мурованою квадратною будівлею, яка з тих часів могла бути помешканням для місіонерів, монастирем або княжою палатою... На підставі археологічних матеріалів можна ствердити, що будівля ця була трьохдільною, побудована з білого каменю в романському стилі, поширеному тоді в західній Русі. Підлога була виложена з кам'яних плит... Круглі ротондові церкви в X–XIII ст. були частим явищем не тільки на землях Моравії і Польщі, але також і на Русі. Досить згадати такі ротонди в

24-й річниці Незалежності України (сmt. Стара Виживка – с. Сереховичі, 20 травня 2015 р.). Луцьк, 2015. С. 394.

³²² Волинець О. Архітектура Лемківщини. *Український календар. 1964*. Українське суспільно-культурне товариство в Польщі. Варшава, 1964. С. 83.

Микульчицях на Моравах, у Кракові, Цешині, Стшельні в Польщі, а також на Волині і на прикарпатських землях Старої Русі”³²³.

Під час частих мандрівок Волинню дослідник мав нагоду оглядати храми, іконостаси, окремі ікони. Так, він досліджував Богородчанські іконостаси та ікони, виявив у с. Хорові біля Локач ікони, які нагадували згадані богородчанські. Це були твори Іова Кондзелевича, які в Хорівську церкву потрапили із Загорівського монастиря. Влітку 1931 р. він виявив у с. Воцатин (неподалік м. Устилуг) великий позолочений іконостас великого розміру, що мав вигляд штучно втиснутого до цієї церкви і знову ж, наймовірніше, перевезеного туди із Загорівського монастиря³²⁴. І таких знахідок, вочевидь, було чимало.

Дослідженню сакрального народного мистецтва, зокрема його проявів у меморіальній, або цвинтарній різьбі, присвячені статті О. Цинкаловського “Дерев’яні хрести на Поліссі”³²⁵, “Волинські надмогильні хрести”³²⁶, “Камінні хрести на Волині”³²⁷, які були опубліковані на сторінках львівського часопису “Життя і Знання”. На жаль, ця сторона студій знаного волинезнавця не знайшла належного висвітлення у працях сучасних дослідників. А слід пам’ятати, що саме дослідником церковної старовини, і зокрема церковного будівництва за фахом був Олександр Цинкаловський.

³²³ Розкопки оповідають про минуле. *Наша культура*. 1965. № 5. С. 15.

³²⁴ Данилюк А. Олександр Цинкаловський – видатний дослідник давнини Волині. *Минуле і сучасне Волині та Полісся: Володимир-Волинський в історії України та Волині: матеріали XIV Волинської наук. іст.-краєзн. конф., присвяченій 13-й річниці Незалежності України та 680-й річниці надання Володимир-Волинському Магдебурзького права / упоряд. та відп. за випуск Г. В. Бондаренко, А. М. Силук (м. Володимир-Волинський, 2004 р.). Луцьк, 2004. С. 43.*

³²⁵ Цинкаловський О. Дерев’яні хрести на Поліссі. *Життя і знання*. Львів, 1936

³²⁶ Цинкаловський О. Волинські надмогильні хрести. *Життя і Знання*. Львів, 1936. Ч. 10 (жовтень). С.287-289.

³²⁷ Цинкаловський О. Камінні хрести на Волині. *Життя і знання*. Львів, 1935.

У 1938 р. вчений видав як монографію “Сліди раннього християнства на Волині до князя Володимира Великого” своє магістерське дослідження, де вперше зробив припущення про присутність християн, а можливо і цілих християнських общин на Волині, ще за довго до офіційного запровадження християнства як офіційної релігії князем Володимиром Великим. Доказом своєї гіпотези археолог вважав існування решток старих церковних будівель – ротондових церков (зокрема, в урочищі “Стара Кафедра” у Володимирі, церква Св. Трійці у с. Зимні під Володимиром та Святогорського Зимненського монастиря), предметів християнського культу датованих ранішим періодом ніж IX ст., а також, аналізу топографічних назв, вчений припускає, що християнство на Волині поширилось з Візантії під час місії Кирила та Мифодія і їх учнів³²⁸. Гіпотеза вченого про проникнення християнства на Волинь з Моравії знайшла підтримку у сучасних дослідників. Цілковитим обґрунтованим слід вважати висновок дослідника, що християнство на цій території України і, зокрема, на Волині не було запроваджене раптово, ніби в одній історичній хвилі.

З нагоди 75-річчя і 55-ліття наукової праці вченого в 1975 році вийшла книга “Старовинні пам’ятки Волині”. Основу книги складають світлинно-фотографії, рідкісні ілюстрації пам’яток Волині. В цій книзі вміщено відомості про місце не існуючих тепер дерев’яних церков, дзвіниць Волині, які були збудовані в XVI–XVII століттях (дзвіниця XVII ст. в с. Велика Глуша Любешівського р-ну, дзвіниця в с. Колодне Збарзького р-ну Тернопільської обл., яка за легендою була побудована матір’ю Івана Мазепи, церква XVII ст. на хуторі Михівка Камінь-Каширського р-ну). Світлини доповнюють легенди, літописи, ревізії замків³²⁹.

---

³²⁸ Цинкаловський О. Сліди християнства на Волині до кн. Володимира Великого. Кременець: вид-во “Церква і Нарід”, 1938. 14 с.

³²⁹ Цинкаловський О. Старовинні пам’ятки Волині. Торонто: накладом Товариства “Волинь”, 1975. 124 с

Наскільки глибоко О. Цинкаловського цікавила сакральна архітектура та пам'ятки ілюструє один із листів вченого: “Дуже прошу Вас, дорогий П. Професоре вишліть мені які небудь книжки зміст яких торкався би найстарших забутків (християнських на наших землях, або на землях історично з нами звязаних) як то фундаментів церков (або згадок про церкви і монастири (до кінця Х ст.), знахідки хрестів-енкольпіонів, змієвиків, хрестиків мармурових, камяних і т. п.”³³⁰.

Варто звернути увагу, що дослідження сакральної архітектури Волині у 30–40-х роках привертало увагу численних дослідників. Так, до прикладу, Леоніду Маслоу належать “Деревляні церкви на Волині” (“Українська нива”, 1935, ч. 47), “Деревяні церкви Холмщини та Підляшшя” (Краків, 1941), “Дві церкви на Козацьких Могалах” (“Наша Батьківщина”, 1937, ч. 4), “З волинських архітектурних пам'ятників” (“Пробосем”, 1942, ч. 11), “Придорожні хрести Північно-Західної Волині” (“Церква і нарід”, 1937, ч. 8) та ін.³³¹

Надзвичайно цінними є зібрані стародруки, книги, судові та майнові документи, а також, матеріали до генеалогії та геральдики волинської шляхти.

Важливе місце в науковій спадщині вченого займала *сфрагістика*, вчений досліджував цехові і братські печатки Волині³³².

На переконання вченого, дослідникам цікаво знати, чи існували в домонгольський період міські, міщанські та купецькі організації та чи користувалися вони правом виставляти документи і затверджувати їх своїми підписами і печатками, і якщо так, то що було зображено на цих печатках?

---

³³⁰ Цинкаловський О. Хрести-енколпіони. *Церковний Православний Календар*. Варшава, 1972.

³³¹ Одне надійне життя... (до 100-річчя від дня народження Леоніда Маслоу) / уклад. Г. С. Марчук. Луцьк: “Твердиня”, 2009. 496 с.

³³² З української сфрагістики (міські, церковні і братські печатки). *Наша культура*. Варшава, 1967. Ч. 1 (105). С. 14-15.

З певною обережністю можемо припустити, що на найстарішій печатці київської міської громади було зображення св. Михайла з мечем і що ця емблема була найстарішим гербом Києва.

Від XV ст. старий герб міста, по отриманню Києвом Магдебурзького права, було замінено новим, про що згадує католицький єпископ Києва Юзеф Верещинський. Вже у першій половині XVII ст. на печатці міста Києва видно зображення куші. Ця емблема затрималася у гербі Києва до кінця XVIII ст. Стара київська традиція вважає, однак, постать архангела Михайла на червоному фоні з німбом над головою і з мечем у правій руці за найстаріший герб Києва та київської громади. Зображення архангела Михайла, як герб Києва, повторюється незалежно від нового герба з кушею. Знаходиться воно на печатці „Малоросійської Колегії”, затвердженій Петром I у 1722 р. Треба тут пригадати, що київські братства-цехи мали у XVII ст. також свої окремі печатки.

Найстаршою печаткою міста Києва, яка збереглася до наших часів, є печатка з XVII ст., яка залишилася на документах від 1638 – 1639 рр. На щиті цієї круглої печатки видно кушу, а навколо напис:

„Sgil offic n. coss civit r. m Kiovien».

Після об'єднання України з Росією форму печатки Києва мало змінено, трохи тільки збільшено. Зміна була тільки в написі – „печать царского величества Малыя России града Кіева».

У 1671 р. знову зроблено нову печатку з тією ж емблемою – кушею і написом: „печать меская маістрату его ц. в. кіевского ахоа”.

Крім згаданих печаток, були ще й інші, що тільки наслідували попередні, а остання з них має знову змінений напис — „ея імператорского величества маістрату кіевского печать 1762 іюн 28”.

Від 1795 року печатка Києва з зображенням куші більше не вживалася, її замінила печатка з емблемою царів – двоголовим орлом.

Крім печатки магістрату, київські цехи, яких у Києві було до п'ятнадцяти, мали свої окремі печатки і одну печатку головну, для усіх цехів

загальну. Ця головна кругла печатка братства київських цехів з XVII віку, яка на своєму щиті, поділеному на чотири рівних частин, має зображення знарядь чотирьох цехів: кравецького, шевського, кушнірського і ковальського. Навколо над орнаментом такий напис:

„Pieczac bratstwa cechów kiowskich”. Крім головної цехової печатки і печаток окремих цехів з XVII ст., слід згадати, що як місто Київ, так і цехи мали свої реліквії, які звичайно зберігалися в старому магістраті на Подолі, де містилася після скасування Магдебурзького права міська Дума. До цих міських і цехових реліквій належали металеве зображення архангела Михайла, яке було колись над фронтоном ратуші як найстаріший герб міста Києва; бронзова постать богині „Теміди” з 1777 р., що її вміщено при вході до ратуші; кілька гармат, якими, згідно з привілеєм, оборонялося місто від ворожих нападів, особливо тоді як військо з Києва виходило в похід. Для такої оборони міста магістрат міг виставити 2000 піших і 2000 кінних воїнів.

Магістрацьке військо мало свою власну оригінальну уніформу, в якій у XVIII і на початку XIX віку виступало на урочистих церемоніях, особливо під час Водохрещення і на св. Маковея. Кожний з цехів, який брав участь у цих церемоніях, мав свої прапори („коругви”) і значки. Київський магістрат вживав „золоту коругву”.

Столичним містом на Західній Україні від XIII ст. був Львів.

Місто це вже у XIV ст. користалося Магдебурзьким правом.

Найстарішою, відомою нам печаткою, яка вносить багато нового і цікавого в українську середньовічну сфрагістику, є печатка з емблемою льва, що збереглася до наших днів на документі від 1359 р. (О. В. Маркевич. „Історичні джерела та їх вивчення”, ст. 236). Саме такий золотий лев, зображений на блакитному тлі знаходився на прапорі галицьких військ, які брали участь у битві з хрестоносцями під Грюнвальдом у 1410 році.

Ця кругла витиснута на документі печатка представляє опертого на стіну брами льва. Вежа завершена зубчатими баштами, фон оздоблений

ромбічним орнаментом. По краю печатки латинський напис: „S(igillum) civitas Lemburgensis” – печатка міста Львова.

Другою найстарішою печаткою міста Львова, виявленою тим самим автором, є печатка „лави” (суду) міста. Вона подібна до перших, однак над брамою видно тільки одну вежу. Ця печатка має навколо напис: „Sigillum scabinerum lemburgensis”.

Крім цих найстаріших печаток з XV ст., у Львівському архіві збереглися велика і мала печатка Ставропігійського братства, яке утворилося в 1586 р. і відіграло значну прогресивну роль у боротьбі українського народу за свої права.

На великій печатці в центрі знаходиться зображення „Успіння”, під ним трьохбанна церква Успінського братства, а навколо напис: - „Братство лвовское храма оуспенія бга”. Мала печатка того ж братства має на щиті зображення вежі і навколо напис: „Оглашение церкве братства лвовского”.

Львівські ремісничі цехи, що існували тут ще від часів Волинсько-Галицької держави, мали на своїх печатках зображення знарядь і предметів, які символізували їх професію.

Ще у середині XVIII ст. діяли у Львові такі ремісничі цехи, як золотарів, сріблярів, годинників, сидельників, столярів, токарів, млинарів і окремого купецького братства.

Печатки львівських цехів звертають на себе увагу своїм мистецьким виконанням. Витривали вони від дуже давніх часів аж до XVIII ст.

До тих міст в Україні, які мали Магдебурзьке право, крім Києва і Львова, належали Володимир, Дубно, Кам’янець-Подільський та багато інших, а також багато малих містечок. Всі ці міста і містечка мали свої міські управи і свої міські печатки, цехові реліквії прапори і виступали як у своїх справах, так і в міських і святкових урочистостях. Так, на старих міських печатках міста Володимира видно св. Юрія на коні, на печатці Перемишля, а також Холма — ведмедя. У Кам’янці-Подільського було аж три печатки, що належали до української, польської і вірменської міської управи. Печатка

української громади мала св. Миколу, польська – св. Юрія на коні, а вірменська – баранчика з хрестом. Дубно, яке отримало Магдебурзьке право від кн. Константина Острозького, присвоїло собі герб цього князя: півколо зі стрілою, зірку, а під нею місяць.

Печатки міст, яким було надано Магдебурзьке право здебільшого, особливо на території Польщі, мали латинські написи. Цікаво, що розташоване на півночі Волинсько-Галицької держави містечко Воїнь зберегло кириличний напис „печатъ міста воинаского” до 1571 р.

Закінчуючи цей короткий огляд історії української сфрагістики, треба згадати ще про так звані старі печатні знаки, які випадково під час розкопок знаходять в дуже старому торговельному місті Дрогичині на Бузі. Вони є на малих олов'яних пломбах, які причеплювалися до товарів, що йшли з Русі. На кожній з таких пломб витиснуто знак власника товару, яким міг бути купець, князь, боярин або монастир. Дехто з дослідників дрогичинських пломб припускав, що серед вибитих на пломбах знаків знаходяться знаки старих міст, які у IX-X в. мали свої звичаєві торговельні закони і свої окремі печатні знаки.

Проведений О. Цинкаловським компаративний аналіз історії Волині та Польщі, який ґрунтувався на даних сфрагістики, зокрема на знаній печатці з м. Володимира та знахідках під час археологічних експедицій далеко від столичного града, дозволив зробити висновок, про спорідненість Волинсько-Галицького князівства з червенськими містами. Водночас, вчений займався дослідженням української сфрагістики XV – XVII ст., тобто доби Козаччини, в зразках якої Олександр Миколайович шукав аналоги за формою і змістом, які були б подібними до давньоруських³³³. Прикметною щодо цього є його стаття “Кілька слів про сфрагістику”³³⁴. Для дослідника важливим є не саме по собі історичне джерело (вислі печатки Давида Ігоревича, олов'яні пломби

³³³ Волинець О. Кілька слів про сфрагістику. *Наша Культура*. Варшава, 1966. Ч. 7. С. 11-12.

³³⁴ *Наша культура*. Варшава, 1966. Ч. 7. С. 11-12

з Дорогичина, завішок-печатка з гербом князів Рюриковичів та ін.), а те, що ці княжі печатки, що походять з колишньої Західної Русі, а своєю аналогією з'єднують сфрагістичне мистецтво усієї Русі в одне ціле, дають підстави для випрацювання нових підходів у питанні розвитку Червенських градів³³⁵.

Дослідження у галузі гідрології. Однією з важливих праць вченого стала “Річка Прип’ять та її допливи”, яка побачила світ 1966 р. у канадському місті Вінніпег під псевдонімом – Антін Бужанський. Прип’ять – річка в Україні та Білорусі (протікає територією Волинської, Рівненської та Київської областей), є найбільшою правою притокою Дніпра – її довжина 775 км. Ріка бере початок у с. Голядин Шацького району на Волині, її живлять 10 тисяч маленьких річок і струмків (серед найзnanіших – Вижівка, Турія, Стохід, Горинь, Уж та ін.).

Учений проаналізував дослідження істориків ХІХ ст., зокрема Тадеуша Чацького, який згадував, що у поліських багнах знаходили бурштин. Перед Першою світовою війною знахідкам бурштину на Поліссі присвятив свою розвідку геолог П. Тутковський. Бурштин на Поліссі виступає переважно в околицях чолової морени. Олександр Цинкаловський у 1933 р. знайшов значні поклади бурштину у с. Сереховичі та Секунь на Ковельщині. Завдяки цій знахідці археолог підтвердив власне припущення, що поліський бурштин був предметом пошуків купців-скупщиків, які продавали його на провінційні ринки Римської імперії у ІІІ – ІV ст.

У 1934 р. під час копання рівчака через забagнену долину, поблизу села Сераховичі з торфу вчений розкопав човен-довбанку з кількома шматками бурштину, шкіряну торбинку із срібними римськими динарами і фрагменти зброї. Вчений робить висновок, що знахідка бурштину разом з римськими грішми на теренах Західного Полісся в безпосередній одлеглості (близькості) до Прип’яті підтверджує те, що римські купці або їх місцеві постачальники

---

³³⁵ Волинець О. Червенський город Сутейськ на польсько-руському пограниччі. *Наша Культура*. Варшава, 1958. Ч. 8; Волинець О. Червенські городи. *Наша Культура*. Варшава, 1964. Ч. 4.

діставалися в поліську глибинку, щоб скуповувати бурштин у місцевих мешканців.

З Полісся і через Полісся повинні були проходити постійні торговельні шляхи, через які купці діставалися до найвіддаленіших закутин краю. На підставі численних знахідок римських монет археолог локалізував ці шляхи вздовж волинських рік углиб Полісся. Один з таких шляхів проходив через Поділля і Західну Волинь рікою Буг аж до Західного Полісся і джерел Прип'яті. Шлях цей йшов вздовж Дністра, потім вздовж його притоки Золота Липа аж до Золочева. Про важливість цього шляху для розвитку міжнародної торгівлі засвідчують назви населених пунктів через які він проходив: Зборів, Поморяни, Дунаїв. Шлях цей позначений численними скарбами давньоримських монет та імпортів вздовж цих рік. Олександр Цинкаловський вказав найбільші з них: у с. Борачиці Горохівського району (50 кг римських монет), скарб з с. Брани Горохівського району (два медальйони імператора Трояна), скарб з Метелина Грубешівського повіту, з Ласкова на Володимирщині (медальйони, динари), з с. Машова на Любомльщині (римські монети), римські монети із Світязя, скарб з Березова та ін.³³⁶

Науковець твердив і про другий водний шлях, який йшов до Прип'яті з Поділля через Східну Волинь. Починався він над Чорним морем при гирлі річки Бог (Південний Буг) і йшов цією річкою вгору до притоки цієї річки – Бужка і через урочище “Западлина” з'єднувався з річкою Случ. Олександр Цинкаловський витлумачив походження назви річки Случ (притоки Гориня) від слів “лучити”, “в'язати”, маючи на увазі, що ця ріка поєднувала Чорне море з Поліссям. Далі на північ, шлях цей йшов Горинем в околиці Дубровиці через Столин і Давидогородок, доходючи до ріки Прип'ять недалеко давньої столиці Полісся – Турова. Звідси цей шлях йшов уздовж північної притоки Прип'яті – Случі – вгору і через Старобин доходив до

---

³³⁶ Волинець О. Торгівельні взаємовідносини Русі і Польщі до XIV ст. *Наша Культура*. Варшава, 1962. Ч. 8.

містечка Слуцьк. На північ від Слуцька поєднувався з рікою Лошею (притокою р. Німан). Цей шлях, як стверджував дослідник, був знаний ще з римських часів. Підґрунтям для його висновків були знахідки на згаданому шляху привозного римського начиння, численні скарби римських монет (Олександрівка, Бегень, Аристів на Рівненщині, Городище, Велика Гульча, Шумськ та ін.).

Вчений зауважував, що окрім грошових скарбів та привозного римського начиння, які зустрічаються на шляху від Дніпра до Прип'яті, доказом заселення цих теренів ще у ранньо-римський період є залишені давніми жителями кладовища в околиці Турова, де виявлено 20 тілопальних урнових поховань.

Від початку нашої ери, твердив Олександр Цинкаловський, спостерігаємо на Волині і Волинському Поліссі впливи римської культури на матеріальну культуру слов'ян, а на землях України особливо сильні саме греко-римські впливи. Вони глибоко проникають на Наддніпрянщину та Наддністрянщину, доходячи і переходячи терени на північ від р. Прип'ять. Цьому сприяли прастарі, переважно водні шляхи, вгору течії Дніпра і Дністра. Особливо ці впливи позначилися на Поділлі, Галичині. Волині та Поліссі. Часті знахідки римських імпортованих (зброя, прикраси, кераміка, скляний посуд, гроші та скарби) засвідчують, що у цьому періоді Волинь і Волинське Полісся були надсильно зв'язані з Надчорномор'ям, і ці римські товари возили переважно водними шляхами. Вони поєднували південь з північчю на Волинському Поліссі, де були такі річки як Горинь, Случ, Стир, Буг.

У старшому періоді римської доби 1–200 рр. н. е. проникає на Волинь з Галичини пшеворська культура, тоді як на Подляшші і Поліссі з'являються представники зарубинецької, яких відносять до праслов'ян, а репрезентують переважно тілопальні могили з урнами. З дрібних металевих предметів з'являються бронзові фібули (подібні до середньолатенських). Молодший римський період датують 200–400 рр. н. е. і пов'язаний з такою важливою

подією як вихід готів з-над Балтійського моря на південь до Чорного моря. Мандрівка їх відбувалася вгору річки Вісли і Західного Бугу й проходила через заболочені терени краю ОЮМ у 214 р. Олександр Цинкаловський твердив, що готи перейшли через територію Волині і Полісся. Обґрунтовував він свою думку археологічними знахідками з Волині, зокрема речей побуту (Залізні інкрустовані сріблом списи з інкрустованими написами).

Підсумовуючи дослідження, вчений зауважував, що вже у римський період ріка Прип'ять та інші водні артерії Волинського Полісся широко використовували як торговельні водні шляхи, між іншим, і з римськими колоніями. У цій монографії автор звертав увагу на роль річки Прип'ять як одного з основних факторів, який сприяв заселенню Полісся. Також, річка Прип'ять розглядалася О. Цинкаловським, як основна артерія та осередок життя праслов'ян, яка згодом стала основним торговельним і дипломатичним шляхом з заходу до Києва, маршрут інтенсивної міграції на Поліссі³³⁷.

Філологічно-літературозначі студії. Зовсім іншу грань таланту Олександра Цинкаловського, як літературного критика, представлена у статті “Волинь у творчості Лесі Українки”³³⁸. У вступній частині вчений зазначає, що в останні десятиліття волинські письменники в особі Уласа Самчука, Григорій Журби, Юрія Косача зайняли знакове місце в українському письменстві. Але, наголошує, окремою постаттю серед них залишилася Леся Українка. Попри те, що більшість дослідників відзначає саме західноєвропейський характер творчості потес та незначну частину власне української тематики, волиняни мають гордитися саме волинськими мотивами її поезії. “Вечірня година”, “З подорожі до моря”, “Весняні співи”, “Така її доля”, “Приязнь”, “Школа” і звісно “Лісова пісня”: це поезія про Волинь, її природу та любов до неї. Циналовський наводить ряд витягів із поезії Лесі Українки на підтвердження своєї думки

³³⁷ Бужанський А. Ріка Прип'ять та її допливи: старі водні шляхи між доріччям Чорного моря і Балтиком; географічно-археологічна студія. Вінніпег, 1966. 39 с.

³³⁸ Волинянин. Волинь у творчості Лесі Українки. *Церква і нарід*. 1938. Ч. 15–16.

Уже скотилося із неба сонце,
 Заклянув місяць у моє віконце
 Вийду в садочок та погуляю,
 При місяченьку та заспіваю.
 Як же тут гарно, як же тут тихо,
 В таку годину забудеш лихо!
 Кругом садочки, біленькі хати
 І соловейко в гаю чувати.
 Ой чи так красно в якій країні,
 Як тут на нашій рідній Волині! (*“Вечірня година”*)

Прощай, Волинь! Прощай рідний куточок!
 Мекне від тебе доленька жене,
 Немов од дерева одірваний листочок...
 І лічить залізний велетень мене.
 Передо мною килими чудові
 Натура стеле, – темнії луги,
 Славути красної бори соснові
 І Случі рідної веселі Берегите себя,
 Снується красвидів плетениця,
 Розтопленим снігом блищать річки, –
 Тож матінка-натура чарівниця
 Розмотує свої стобарвні нитки. (*“З подорожі до моря”*)

Дослідник мимохідь порівнює у цьому плані співзвучність поезії Тараса Шевченка та Лесі Українки, визначаючи її як сентиментальний романтизм. У подальшому О. Цинкаловський дає детальний критичний аналіз низки творів поетесів, пов'язаних з Волинню, визначаючи їх як важливий елемент формування національної сідомості волинян.

Польська та спільна україно-польська історія. Україніка поза Україною.

Як професійний історик, мешкаючи у РП, Олександр Цинкаловський не міг оминати проблем давньої історії Польщі. Висловлюючи свої міркування щодо початків польської держави вчений схиляється до гіпотези, що не Краків був столичним городом. “Знайдені у Вислиці об’єкти дозволяють припускати, що столицею князя вислян була Вислиця над допливом Висли, що тут була княжа резиденція, а також перший християнський місійний осередок, відкритий вислянами – місіонерами з Моравії”³³⁹. Серед праць історика польської тематики також “Початки християнства у Польщі”³⁴⁰. У статті “600 літ Краківському університету” автор подав коротку історію одного з найстаріших європейських вишів. Вказував дослідник на важливу роль у розвитку освіти й науки друкарні, з якої розходилися по цілому краю і поза його межами найповажніші пам’ятки польської наукової думки. Варто вказати як пов’язує вчений розвиток державності й вищої освіти – в історії цієї найстарішої вищої школи у Польщі були не тільки періоди розквіту, вона ділила долю й долю держави та народу. До такого періоду слід віднести часи шведських воєн 1655-1657 рр., коли, щоб рятувати майно університету, треба було його вивезти з Кракова. На той час університет взагалі перестав існувати. Не краща доля чекала університет в добу розпаду польської держави. Наприкінці XVIII ст., коли були сильні впливи Французької революції, університетське життя у Кракові знову відродилося. Керманичами і невтомними працівниками у відновленні університету та польської освіти стали проф. Ян Снядецький і Гуго Коллонтай. Боротьба проф. Яна Снядецького за права Краківського й Віленського університетів загальновідома. Їх змагання повністю оцінило поступове суспільство не лише Польщі, а й царської Росії. Від 1794 р. за поділами Польщі Краків переходить до Австро-Угорщини і ситуація в

---

³³⁹ Волинець О. Початки польської держави. *Український Календар*. 1966: Українське суспільно-культурне товариство в Польщі. Варшава, 1966. С. 32.

³⁴⁰ Волинець О. Початки християнства в Польщі. *Наша культура*. Варшава, 1959. Ч. 1-2.

університеті значно погіршилася, австрійська влада намагалася зробити з нього осередок генрманізації, однак уже у 1809 р. за «Варшавського князівства» Краківському університетові повернуто характер польської віщої школи. Лише «весна народів» 1848 р. дозволила Краківському університету виборати старі права й традиції. Не обійшов О. Цинкаловський факту, що серед його професорів, які у ньому викладали у різні періоди, були Юрій Дрогобич, Павло Русин з Кросна, Юрій Дрогобич, Омелян Чернявський з с. Фльоринки на Лемківщині, а у міжвоєнний період – Іван Зілінський, Богдан Лепкий, Володимир Кубійович³⁴¹. Близькою для О. Цинкаловського була історія діяльності Української студентської громади, що відстоювала права української меншини у Другій Речіпосполитій.

Опинившись по завершенню Другої світової війни у Кракові Олександр Цинкаловський береться за вивчення пам'яток української історії та культурі у цьому місті. Вчений вказує на місця зосередження української старовини у Державному археологічному музеї, Національному „Muzeum Narodowy”, давньому музеї Чарторійських, бібліотеці Ягелонського університету. Серед колекцій Ягелонської бібліотеки Олександр Цинкаловський згадує “Записки” Зоріана Доленги-Ходаківського та Жеготи; лист запорозьких козаків з часів короля Собеського; листи Тараса Шевченка, адресовані Богдану Залеському; документи і акти, що відносяться земельних маєтків, які були передані на зберігання після Другої світової війни³⁴².

Під пильну увагу волинезнавця потрапив Архів давніх актів (Archiwum Akt Dawnich) у фондах якого зберігалися оригінальні грамоти польського короля Казимира, Зігмунта Августа (писані староукраїнською), грамоти Великих князів Вітовта (1427) та Свидригайла (1445, 1438, 1461), частина архіву Ходкевича з Млинова на Волині, акти з архіву графів Потоцьких.

---

³⁴¹ Волинець О. 600-річчя Краківського університету. *Український Календар 1964*. Українське суспільно-культурне товариство в Польщі. Варшава, 1964. С. 50-53.

³⁴² Волинець О. Україніка в архівах Кракова. *Український календар. 1968*: Українське суспільно-культурне товариство. Варшава, 1968. С. 66-67.

Відділ рукописів Краківського відділення ПАН мав у своєму розпорядженні оригінальний маніфест гетьмана Івана Мазепи українською мовою та інші актові матеріали другої половини XVIII ст. Не оминає він і музеї більших міст Краківського воєводства, як наприклад у м. Тарнові й Новому Сончі, де зберігаються пам'ятки, пов'язані з історією України, її побутом і церковним мистецтвом. Так, Олександр Цинкаловський фіксував наявність збірок картин, портретів, парцеляни, перевезених Сангушками з їх резиденції в Україні, окремо акцентуючи та присутності колекції фарфорового посуду з волинських старих майстерень³⁴³.

Серед колекцій, що відносяться до історії та культури України і походять з Волині й Полісся, О. Цинкаловський виділив великий архівний матеріал, що зберігався у фондах музею Чарторийських. Це обґрунтовано з огляду на зміст колекцій: документи з козацької доби, представлені джерелами Богдана Хмельницького й Івана Мазепи (53 листи гетьмана Мазепи і чимало його листів польською мовою); “Юрамент послів Великого Князівства Руського і Заорозького”, “Чуднівська трансація” (1660 р.) і т. зв. “Супліка Козацької Старшини” (1664 р.) у справі розстрілу гетьмана Івана Виговського; перші видання французькою мовою “Опису України” Гійома Левасера де Боплана (Руан, 1640), т. зв. Лавришівське Євангеліє XIV ст.

Серед краківських збірок вирізняв О. Цинкаловський також архіви й бібліотеки монастирів Бернардинів (біля Вавелю) та Єзуїтів, каталог частини документів яких був виданий у Любліні у повоєнні роки. Особливу цінність на переконання вченого мали частина бібліотеки і архіву Богдана Лепкого, які були передані до Бернардинського монастиря у Кракові після Другої світової війни, куди вони потрапили з греко-католицької церкви (у цій церкві був й архів метричних книг греко-католицької парафії від 1811 р.).

Не варто говорити, що усі ці архівні та музейні колекції були майже не досліджені.

---

³⁴³ Волинець О. Музейна справа на Лемківщині. *Український календар*. 1968: Українське суспільно-культурне товариство. Варшава, 1968. С. 40-43.

Рецензування. У поле зору Олександра Цинкаловського потрапила й праця Міхала Хильчука “Напрямки економічного розвитку Бещад”³⁴⁴. Нині впадає у вічі, що автор її розпочинає з констатації факту проведення 1947 р. акції “Вісла” та прямо пов’язує з нею проблему загосподарювання теренів, де раніше були розташовані понад 20 тис. сільських поселень. Хоч Олександр Цинкаловський у рецензії це тактовно оминає, однак вказує на автохтонності лемків та демографічні зміни, що відбувалися аж до 1959 р.³⁴⁵. Слід уважати не випадковим, що волинезнавець звертає увагу на багатий ілюстративний, картографічний і статистичний матеріал (адже це було йому близьким).

Серед численних публікацій, присвячених теренам Східних Карпат та Лемківщини не оминув Олександр Цинкаловський студії Віктора Шрама “Форми цивільного осадництва у Центральних Карпатах на тлі історичного розвитку та фізично-господарчих умов”³⁴⁶. У своїй рецензії волинезнавець вказує на те що праця ґрунтується на багаторічних дослідженнях, проведених в Сяніцькому та Ліському повітах. Виокремлює для зацікавленого читача історико-географічне окреслення Лемківщини (долини річок Тарнівки і Хочевки, між Ясельськими, Коростенськими та Саноцькими ярами аж до Перемишля). Наголошуючи на угорських, руських та польських впливах на цих теренах, Олександр Цинкаловський не проминув підкреслити належність їх до держави Данила Галицького, а потім Лева Даниловича. Підкреслюючи традицію заселення цих земель він констатує, що Віктор Шрам вивчає старовині лемківські поселення Райське, Хревт, Творильне, Журавин, Смільник, Ступосіки, Полянка, Вовковиця, Вовковія, Терка та ін.³⁴⁷

³⁴⁴ Chilczuk M. Kierunki rozwoju gospodarczego Bieszczad w planie perspektywicznym. *Zeszyty problemowe postępów nauk rolniczych*. 1959. Т. 19. S. 37–93.

³⁴⁵ В. О. Цікава праця про Лемківщину. *Наше слово*. 1960. 27 березня (№ 13). С. 5.

³⁴⁶ Schram W. Formy osadnictwa wiejskiego w środkowych Karpatach na tle rozwoju historycznego i warunków fizjograficzno-gospodarczych. *Rocznik Nauk Rolnych*. 1961. Monografie 94. Seria D. 184 s.

³⁴⁷ Волинець О. Нова праця про Лемківщину. *Наше Слово*. Варшава, 1961. 26 листопада (№ 48). С. 5.

Комплексна оцінка творчого доробку Олександра Цинкаловського ускладнена ще й тією обставиною, що відому нині бібліографію праць вченого не можна вважати абсолютно повною. Адже автор свій доробок розпорошив по різних часописах, журналах, іншомовних виданнях і у одному з листів твердив, що сам 1/3 публікацій не може пригадати (приватна бібліотека, архів та археологічні збірки згоріли під час повстання у Варшаві 1944 р., а без відповідних записок, оригіналів усе видане пригадати не можливо). За нашими підрахунками, які підтверджують результати досліджень М. Бойка ³⁴⁸, загальна кількість праць Олександра Цинкаловського становить понад 150 праць.

Так чи інакше, нині ми можемо впевнено говорити про комплексний характер досліджень Олександра Цинкаловського. Адже, крім археологічних розвідок, його цікавила історія церкви, сфрагістика, етнографія, топоніміка, історична картографія та ін.

Тож перу Олександра Цинкаловського належить близько 150 праць краєзнавчого характеру. Це розвідки, які охоплюють переважно різні аспекти політичної, соціально-економічної та культурної історії Волині, Холмищини, Лемківщини, Підляшшя. Значна їх частина торкалася проблем, які до того ніхто не торкався. Своєю самовідданою працею в царині аолинезнавства вчений дав поштовх для діяльності наступних поколінь дослідників.

---

³⁴⁸ Бібліографія наукових праць ювілята, 1930-1973 / Впоряд. М.Бойко. Цинкаловський О. Старовинні пам'ятки Волині. Торонто, 1975. С. 117-123.

РОЗДІЛ 4. МУЗЕСЗНАВЧІ ДОСЛІДЖЕННЯ ТА ДІЯЛЬНІСТЬ З ПОПОВНЕННЯ МУЗЕЙНИХ КОЛЕКЦІЙ

Не секрет, що розвиткові музейної справи в Україні сприяла діяльність ентузіастів, наукових та мистецьких товариств. Аналізуючи розвиток музейництва в Україні у 20–30-ті роки ХХ ст., слід відзначити, що відбувався він у тісному зв'язку з поширенням краєзнавчих досліджень, розвитком історичної та інших галузей наук в цілому, і набув широкого розмаху та піднесення.

Серед тих, хто доклався до розбудови музейництва на Західній Україні у міжвоєнний період був і Олександр Цинкаловський.

У 1928 р. Митрополит Андрей Шептицький організував архів, основним завданням якого було збереження пам'яток минулого “руських земель” – України і Білорусі, а також збирання матеріалів до історії православної та греко-католицької церков – Архів історії Унії. Архів заповнив певну прогалину, що існувала серед українських наукових установ у Львові: Національного музею, музею та бібліотеки Наукового Товариства імені Тараса Шевченка та музею Ставропігії. Це був перший і єдиний архів у Львові у міжвоєнний період. Основою збірки стала приватна колекція самого митрополита Андрея Шептицького. Задля її поповнення декілька співробітників архіву їздили у подорожах етнічними українськими та білоруськими землями у пошуках предметів старовини та архівалий.

Об'єднані однією ідеєю Іван Шендрик, Олександр Цинкаловський та Борис Ольхівський були одержимими у пошуках та спасінні пам'яток старовини. Між ними існувала своя власна архаїчна лексика на кшталт: “шпаргалки”, “фантики”, “барахло” тощо³⁴⁹. Разом з Борисом Ольхівським вони працювали у цій інституції дистанційно, переважно у Варшаві, будучи

---

³⁴⁹ Дядюк М. “Архів історії унії” як інтегральна частина візантійської бібліотеки й архіву книгозбірні “Студіон”. *Записки Львівської національної бібліотеки України імені В. Стефаника*. 2020. Вип. 12 (928). С. 306.

т. зв. експедиторами. На початках вони не афішували свою діяльність, представляючись зазвичай працівниками музею і виявляли “безпритульні” документи. Як згадував згодом сам Олександр Цинкаловський, на той час “майже у кожній церкві, по закурених комірках, старих шафах і по ризницях, на дзвіницях і церковних горищах можна було знайти старі хоругви, дерев’яні і залізні надкупольні хрести, стародруки, а часом і рукописні книжки і документи. Ці, за окресленням прихожан і панотців, “непотрібні річи” треба було, звичайно, видобувати з грубої верстви багатолітньої куряви. Клер і селяни охоче віддавали усе це “барахло”, часом тільки з застереженням, щоб це оптрапило до музею”³⁵⁰.

Одним із активних діячів у цій цирині – збиранні пам’яток, книг, документів для архіву – був тоді ще молодий археолог Олександр Цинкаловський. Його ім’я вперше зустрічаємо у звіті з архівної праці на 1 жовтня 1931 р. Тоді зі своєї подорожі по Волині він привіз 250 документів (серед них грамота Сигізмунда Августа, лист сандомирського воєводи Яна Замойського, укази Волинського губернського управління та ін.).

Восени 1932 р. Олександр Цинкаловський подорожував Володимирщиною і Ковельщиною, звідки прислав, зокрема, частину архіву Луцького деканату, стародруки, рукописні книги та документи з декількох сільських церков. Іван Шедрик так описував це у своєму листі від 9 вересня 1932 р.: “В той час Цинкаловський орудував на північній Володимирщині і Ковельщині. Багато часу витратив на садівського священика, де архив Луцького деканату за сто літ. Зрештою дві третини того архива (старші роки) видер таки і прислав. Це вже мірятиму на вагу, є того матеріялу 80 кильо. Тиждень зрана до вечора ми чистили і просушуаали ті документи, де чимало було грибку. На око там буде 4 000 – 5 000 документів. Перед тим він

---

³⁵⁰ Цинкаловський О. Старі волинські митці і їх дослідники, 1922-1939 рр. (Краків, 1970 р.). Львівська наукова бібліотека ім. В. Стефаника. Відділ рукописі. Ф. 237; Цинкаловський О. Дорогами Волині. *Радянська Волинь*. Луцьк, 1972. 1 листопада (№ 215). С. 4.

прислав з села Серахович цілий архів за сто літ – 411 док. на 855 картках, 1 стародрук, 1 образок мет., 1 друк. З Серахович він приїхав до Ратна, бувшої столиці Ратенського князівства. Там дуже цікавий архів і великий у церкві, але занедбаний страшно, священник спортовець і піжон, с лухати не хоче про передачу. Але Цинкаловський сподівається, що через “матушку” він таки його забере. Там же старі пергаміни до 15 з бувшого магістрату, переховуються у одного міщанина. Цинк. Про це не знав. Я лише недавно довідався тут таки у Львові, зустрівшись з б. секретарем магістрату, який їх бачив на власні очі і описав мені їх зовнішній вигляд, вислі печати і ин.

З Ратна, пише мені Цинк., хотів їхати я до Каменя Коширського, а звідти до с. Ольбле, де п/ан/-от/ець/ просив приїхати і подивитися, чи чогось для себе я там не знайшов би, а є там архів за кількадесять літ десь з кінця XVIII ст. Але до Каменя я поїхати не міг, бо тепер тим трактом ніхто не їздить. Зле діється на Поліссі: що село, то нема вдома по 5-10 хлопців. Банди, зложені з 10, 50, а навіть кількасот чоловік свобідно грасують по лісах, нападають на села, грабують. Називають себе повстанцями. Сюди крім кількасот поліції вислано війська.

... Бачив він між иншим і той образ, що його приписується Шевченкові. На погляд Цинк., то хиба може бути реставрований ним образ, а не оригінальний”.

Взимку 1933 р. було одержано кілька посилок від Олександра Цинкаловського з Волині: документи, рукописні книги, метрики, світлини та ін. Восени того ж року він здійснює “Описи церковної старовини і сучасного стану парохій” на Волині та Поліссі. За літо та осінь 1934 р. вчений зібрав для Архіву історії унії значну кількість матеріалів, у тому числі: описи та фотографії церков Любомльського і Ковельського повітів, стародруки, надзвичайно цінну колекцію документів церкви с. Модринь на Холмщині, документи церков з сіл Новосілки, Сомин, Галиноволя, Пульмо, Яревище, Стара Гута.

Аналіз експедиційних записів, які нині зберігаються у фондах Центрального державного історичного архіву України у м. Львів, дозволяють скласти уявлення як волинезнавець нагромаджував краєзнавчий матеріал і що його цікавило.

Як приклад наведемо, услід за О. Бірюліною, випадок с. Сереховичі, де О. Цинкаловський побував щонайменше двічі. Так, у документах бачимо, що вчений фіксує розміщення села у межах історичної Ковельщини. До складу села належали с. Грабов і Березов. Підставою такого твердження, наймовірніше для дослідника стала приналежність цих трьох населених пунктів до одного власницького маєтку. За інформацією О. Цинкаловського у Березові колись було 5 фільварків, правильно вказуючи прізвище одного із власників – Четвертинський. Вчений також фіксував старі сільські дороги та корчми. Під час польових розвідок він збирав сільські мікротопоніми – назви кутків, полів і сіножатей. У своїх записах О. Цинкаловський не тільки назвав сільські урочища, а й вказав їх географічне розташування щодо сільського центру. Ця інформація може накладатися на сучасну пам'ять сільських мешканців про свої кутки. Згадано й інші географічні об'єкти – до прикладу озеро “Сих”.

Серед іншого вчений зафіксував наявність у селі нової церкви, яка стояла на місці старої; повідомляв про існування у церкві архіву з кінця XVIII ст., книг XIX ст., двох різновидів церковної періодики; детально він також описав церковної ікони. Поза увагою волинезнавця не могли опинитися археологічні знахідки й спостереження, зафіксував кам'яні сокирки, віднайдені в ході меліорації.

Окремо О. Цинкаловський фіксував адміністративне підпорядкування с. Сереховичі – “тміни Несухойжи, Ковельщина”. У випадку цієї експедиції він зробив малюнок оригінальних хрестів на прицерковнеому цвинтарі. Варто згадати, що він став підґрунтям для сучасних розвідок О. Нагорнюка.

Розмова про діяльність О. Цинкаловського у рамках Архіву історії унії без питання, чи він зумів виконати одне із завдань, які ставили перед ним

вищезгадані архівні та музейні інституції. Тобто, чим із виявленого у селі вчений поповнив запасники Львова і Варшави. Таку інформацію відображено у “Звіті з праці м.г. Ол. Цинкаловського”³⁵¹. Крім того, про експедиційну діяльність О. Цинкаловського, а також хронологію його поїздок, йдеться у листах директора Архіву історії Унії І. Шендрика до митр. А. Шептицького. У них він повідомляв, що молодий співробітник О. Цинкаловський був один із найактивніших. У листі від 9 вересня І. Шендрик писав: “... перед тим він прислав з села Серехович цілий архів за сто літ – 411 документів на 855 картках, 1 стародрук, 1 образок металевий, 1 друкований”. Наймовірніше йшлося про найцікавіший для Архіву історії Унії період XVIII ст., чи навіть початку XIX ст., коли у селі існував уніатський храм.

Подорожі з метою пошуків архівних матеріалів, пам’яток української старовини та археологічних знахідок здійснювали кожного року. З поїздки на Волинь 1931 р. О. Цинкаловський привіз 250 документів. До кінця вересня 1934 р. тільки завдяки старанням О. Цинкаловського й Б. Ольхівського та АГУ надійшло 1 336 матеріалів, зокрема великі збірки протоієрея Івана Тумиловича і пароха Теофана Глинського. Дві останні – навесні та влітку 1939 р. Список стародруків, книг та документів, надісланих до архіву з весняної поїздки, налічував 3 126 позицій, окрім цього – 13 старовинних ікон із Сарненщини.

Завдяки Олександрю Цинкаловському Архів історії унії (відповідно, нині – Центральний державний історичний архів України у м. Львові) став власником унікальної збірки судових та майнових документів, а також інших матеріалів до генеалогії і геральдики української та білорусько-литовської шляхти (близько півтисячі справ). Більшість з них, зокрема – кілька великих родинних архівів, було закуплено саме Олександром Цинкаловським у Варшаві в букіністичній книгарні „Lamus Geraldyszny”. Як згадував сам волинезнавець: “Так на протязі багатьох літ передав около двадцяти

---

³⁵¹ Центральний державний історичний архів, м. Львів, ф. 408, оп. 1, спр. 824, арк. 48.

рукописних книжок з XVI і XVII ст., 300 стродруків, а в цьому краківського друкаря Швайпольда Фіола та друкарень Київської, Львівської, Почаївської, Чернігівської, Острозької та інших. До цих здобутків належали також цінні ікони (звичайно ушкоджені і облуплені з XV-XVIII ст. (образи, ручні хрести, свічники і старі подерті ризи зі вставками)»³⁵².

Тут також варто згадати, що наприкінці 1937 р. бібліотеку “Студіону” перенесли до новозбудованої будівлі на вул П. Скарги, 26. У її проектуванні та будівництві на запрошення митр. Андрея Шептицького займався Олександр Пежанський³⁵³. Серед членів спеціальною комісії, яка приймала будівлю, разом з проф. І. Шендриком, Йоаном Йосифом Петерсом був і Олександр Цинкаловський³⁵⁴.

Як працівник Державного археологічного музею у Варшаві Олександр Цинкаловський був делегований на Волинь – у м. Кременець і напередодні Другої світової війни приймав участь у створенні, а згодом отримує призначення на посаду директора Волинського музею при Крем’янецькому

---

³⁵² Цинкаловський О. Старі волинські митці і їх дослідники. *ЛННБ України ім. В. Стефаніка. Відділ рукописів*. Ф. 237. О. Цинкаловський О. Нові надходження.

³⁵³ Ферштейн В. Книгозбірня “Студіону” у фондах Львівської національної наукової бібліотеки України імені В. Стефаніка: фрагменти історії, проблеми вивчення і збереження. *Записки Львівської національної бібліотеки України імені В. Стефаніка*. 2020. Вип. 12 (928). С. 241.

³⁵⁴ Опис архіву, проект передачі, звіти про виконані роботи з перенесення Архіву історії Унії з митрополичих палат до бібліотеку “Студіону” у м. Львів, 1938 р. *ЦДІА України у Львові*. Ф. 201. Греко-католицька митрополича консисторія, м. Львів. Оп. 5. Спр. 37. Арк. 10-11; Дядюк М. “Архів історії унії” як інтегральна частина візантійської бібліотеки й архіву книгозбірні “Студіон”. *Записки Львівської національної бібліотеки України імені В. Стефаніка*. 2020. Вип. 12 (928). С. 335; Фарина О. В. Культуротворча діяльність греко-католицького духовенства Східної Галичини у 1921-1946 рр.: дис. ... канд. культурології: 26. 00. 01 / Київський національний університет культури і мистецтв. Київ, 2018.

ліцеї (з 1937 р. музей функціонує як самостійна установа)³⁵⁵. За інформацією, яку подав сам вчений у автобіографії, він з 1936 р. очолював Волинський музей при Кременецькому ліцеї де працював впродовж п'яти років³⁵⁶. Однак, як зауважують дослідники, Кременецький краєзнавчий музей було утворено не у 1936 р., а у березні 1937 р. під назвою “Музей землі Волинської ім. Віллібальда Бессера”. Про цю ж дату писав директор музею Цинкаловський в листі до заступника народного комісару освіти УРСР Кірсі І. Я. (вих. № 5 від 27 лютого 1940 року), де в короткому описі і характеристиці Кременецького краєзнавчого музею вказував: “... музей існує від 1937 р., як організація, що управляється своїм окремим статутом і міститься в будинках Кременецького ліцею...”³⁵⁷.

Про музей цього періоду сам О. Цинкаловський згадував: “Крем’янецький краєзнавчий музей займав на Правобережжі перше місце серед аналогічних інституцій. Цей музей складався з багатьох великих залів і кімнат, вщерть заповнених експонатами з місцевої флори, фауни, геологічних напластунків та мінералогічних багатств краю. Своїми працями й спричинився властиво музей до відкриття на Крем’янецьчині бентоніту. Дуже багато також представлено в музеї місцеву етнографію й археологію. Тут представлено й найдавніші епохи людського життя на землі і часи стародавнього Риму, Греції та Візантії. Наша княжа доба, Литва і Польща, нові часи та сучасні нам події. Любляча рука і пильне око знавця, зокрема Цинкаловського, все те розшукувало, викопувало, випрошувало, купувало і

³⁵⁵ Ярмошик І. Основні напрямки історико-краєзнавчого вивчення Волині польськими науковцями в 1930-х роках. *Волинські історичні записки*. 2010. Том 4. С. 40.

³⁵⁶ Охріменко Г., Склярєнко Н., Каліщук О., Ткач В., Романчук В. Олександр Цинкаловський та праісторія Волині. Луцьк: Волинська обласна друкарня, 2007. С. 19.

³⁵⁷ Левчук А. Директор Кременецького краєзнавчого музею. Маловідомі сторінки біографії Олександра Цинкаловського в період перебування його на посаді директора Кременецького музею в кінці 30-х – початку 40-х років ХХ ст. *Олександр Цинкаловський – велич особистості: матеріали Всеукр. наук. конф., присвяч. 20-й річниці від дня народження О. Цинкаловського*. Володимир-Волинський, 2018. С. 14.

купчило. Тут врешті купчилились картини, портрети, рукописи, стародруки, всі місцеві газети, книги і т. ін. Збірки музею були ще цілі за останньої німецької окупації, хоч були викинуті в діл³⁵⁸.

Керувати почав він після Францішека Мончака, коли ці терени опинилися під радянською владою восени 1939 р.³⁵⁹. Незмінним керівником музею Олександр Цинкаловський був після встановлення радянської влади у регіоні, а також, в роки окупації німецькими військами³⁶⁰. У фондах Кременецького краєзнавчого музею зберігся оригінал сертифікату директорів Цинкаловському про експлуатацію музею та бібліотеки від 17 березня 1942 р., виданий і завірений гербовою печаткою за підписом гебітскомісара м. Кременця Міллера³⁶¹. Хоча, відразу ж висловити застереження про відсутність донедавна достеменною інформації щодо цього ще донедавна.

Діяльність Олександра Цинкаловського як музейного працівника, директора Кременецького краєзнавчого музею у цей час висвітлюють документи фондів Кременецького краєзнавчого музею, зокрема, кореспонденція періоду 1939 – 1941 рр. (ККМ 40468 Док – 4444 та ККМ – 40466 док- 4442), що містить звіти, плани роботи відділів музею, кошториси, матеріали наукових досліджень, які проводили у музеї.

Відповідно до опису і характеристики Кременецький краєзнавчий музей функціонував наступним чином: розміщувався у будинках Кременецького ліцею, займав в головному комплексі будинків ліцею 12 кімнат (плаща 600 метр.) та мав окремий будинок при вулиці Словацького

³⁵⁸ Холмський А. Крем'янець – волинські атени. *Літопис Волині*. Вінніпег, 1961. Ч. 5. С. 68.

³⁵⁹ Фонди Кременецького краєзнавчого музею. Інвентарний № 1034. – Листування музею за 1937–1939 рр.

³⁶⁰ Оболончик Н. Кременецький краєзнавчий музей. *Збірник праць Наукового Товариства імені Шевченка*. 2013. Том 8: Музеї Тернопільщини. Тернопільський осередок наукового товариства ім. Т. Шевченка. С. 343.

³⁶¹ ККМ-40466-Док-4442, арк. 44.

26, (історичний дім родини поета Словацького). Цей будинок був призначений для історичного відділу музею, а також, його частина для приїжджих наукових працівників. Після зайняття Волині німцями 1941 р. колекції музею з “Дому Словацького” – переданого українським родинам – повернулися до будівлі Кременецького ліцею. Коли ж і його зайняв Вермахт під санаторій, у березні 1943 р., Фонди колекції опинилися у знищеному дерев’яному будинку на вул. Широкий, під пічкою директора Олександра Цинкаловського³⁶².

Важливим підкреслити, що будучи директором музею Олександр Цинкаловський розумів важливість нагромадження матеріалів для подальшого формування фондів та експозиційних колекцій. Одним з ключових напрямом роботи музею в період директорства Олександра Цинкаловського не випадково стало наукове комплектування фондів збірок, поповнення колекцій та вивчення матеріалів. В описі музею не випадково зазначалось: “Щодо інвентаризації забутків на нашому терені музей завше пильно слідкував і збирав все що є цінне, але систематичної праці реєстрації не провалив до цього часу, однак все що є найцінніше на нашому терені нам відоме і після відповідних розпоряджень буде здепоновано в музеї. Існують великі умови найкращого розвитку музею, про що свідчить його колосальний розріст, який дійшов до понад 10 000 експонатів”. При музеї був ботанічний сад і природничий заповідник на Страховій горі в Кременці. Крім того музей опікувався над резервами природи, археологічними об’єктами (городища, кургани, селища) і над об’єктами архітектури та мистецтва.

Експозиційні плани Кременецького краєзнавчого музею у той час включали вступний відділ, природничий відділ (географічний, геологічний, біологічний підвідділи,) історичний, відділ соціалістичного будівництва, етнографії. Вступний відділ займав окрему велику кімнату, де в діаграмах, перекроях, фото і текстах визначних людей науки, показано історію землі і

---

³⁶² Głęboveczek 2011, s. 147

погляди класиків на природу. Кімнату прикрашали обов'язкові бюсти Маркса і Енгельса, а також портрети Галілея, Коперника і Дарвіна. На великих таблицях, згідно вимог нової влади, були вписані цитати з творів Маркса, Енгельса, Сталіна, про пізнання і розвиток природи, про закони розвитку органічного світу і походження людини. В окремій експозиції показано закони розвитку природи та методи і засоби її пізнання (великими кольоровими діаграмами і розрізами представлено будову земної кулі, історію земної кори і розвитку життя на землі, а також, донаукове представлення про повстання світу і боротьба науки з донауковими поглядами). Окрема виставка: діаграми, фото, картини і карти представляє розвиток органічного світу, походження і еволюцію людини, представлено тут скелет людини і мавпи в натуральну величину, рисунки голів пітекантропа, синантропа і кроманьйонця.

Окрему кімнату займав географічний відділ, де представлена велика, пластична карта території, на якій працює музей. В окремій габльоті (засклена шафа для музейних, архівних експонатів; стенд) показано гіпсометричну карту країни, яка представляла рельєф території. Тут же подані великі фото, які характеризували ландшафт, а також копії старовинних карт території з XVII-XVIII ст. Над цією експозицією уміщено портрети вчених, які пов'язані з Кременцем (Вілібальд Свіберт Жозеф Готліб фон Бессер / нім. Wilibald Swibert Joseph Gottlieb von Besser, Антоній Анджейовський / пол. Antoni Andrzejowski, Олександр Чекановський / пол. Aleksander Piotr Czekanowski). З огляду на особливості території (дві нерівні фізіографічні частини: 1- північний берег Поділля і 2 – подільське плато) в експозиції кожна з частин була представлена нарізно. Окреме місце присвятили північному берегу подільського плато, в якому лежить місто Кременець. Рівно ж був поданий великий, докладний план Кременця з ізогіпсами (лінії на геологічних (топографічних) картах або планах, що з'єднують точки з однаковими висотами поверхні над рівнем моря), що підкреслив багату, пластику території міста, крім блок-діаграми

кременецького яру на якій показано його геологічну будову. Характеристику ландшафту описано коротким, пояснюючим текстом і проілюстровано фото. Окремо подано коротку фотогеографічну характеристику країни й фото її лісових об'єктів, а також культуру технічних, зимових і ярих рослин та тваринництва. Представлено також архітектурні здобутки, з території на якій працює музей (плани, рисунки і фото з Кременця, Вишневеця і Почаєва)³⁶³.

Особливу увагу варто звернути на підвідділ місцевої геології, який представляв місцеві експонати, третину стратиграфії найближчих околиць Кременця. Петрографічні і палеографічні експонати були представлені у порядку їх залягання від наймолодших до тих, що лежать безпосередньо на крейді; окремий опрацьований профіль представляв кременецький третинний період; далі колекція мінералів, які знаходяться в кременецьких породах – пірит, кальцит, скам'яніле дерево, тощо. Окремо розглядали експонати з крейдяної епохи: петрографічні і палеонтологічні, а також, багата колекція рідкісних крейдяних колекцій. Експозиція побудована з таким розрахунком, щоб відвідувач міг ознайомитися з геологічними явищами околиць Кременця, а також зв'язати ці явища з явищами продовження Поділля, які показані в експозиції експонатами силуру, девону, альбу, ценоману і подільського тортону.

Згідно з основними завданнями Кременецького краєзнавчого музею експозицію будували переважно на регіональному матеріалі, що добре видно на прикладі біологічного відділу, який займав три окремі кімнати. Біологічний підвідділ представляв флору і фауну, зібрану з території, на якій працював музей. У великому коридорі були представлені перекрої дерев, котрі ілюструють лісове багатство нашої землі. Першу кімнату зайняли експонати зоології – оригінальні препарати по орнітології, між ними дуже рідкісна біла чапля. В окремих скляних габльотах розміщена комплексна колекція земноводних і плазунів з околиць, на стінах розвішені: шкіра і голова дикого кабана, опудала місцевих орлів, сокола, сови, пугача, чайки і

---

³⁶³ Фонд Кременецького краєзнавчого музею б, арк. 223-224

багатьох інших місцевих птахів і звірів. У другій кімнаті розмістили багату колекцію перекроїв дерев, які вирости на різних ґрунтах. На стінах розміщені зашклені скриньки багаті ентомологічні колекції перетинчастокрилих, двокрилих, жуків, метеликів, хоботних та інших. Експозиція доповнювалася колекцією екзотичних комах. Крім цього подані порівняльні таблиці комах – рослинних шкідників, їх розвиток і боротьба з ними. Колекція слимаків доповнювала експозицію кімнати.

Третя кімната була призначена для рослинних препаратів. Експоновано тут частину великого гербарія, який упорядковано для загального користування у понад 4000 листів. В окремих габльотах розміщені рідкісні рослини, які мають велике наукове значення; між ними багата колекція лікувальних рослин, та колекція найбільш розповсюджених злаків, бур'янів, хвощів та інших³⁶⁴. Робота щодо формування гербарію лікувальних рослин та рослин, які були поширені на берегах Поділля на схід від Кременця до Ходаків та на так званому Малому Поліссі, на схід від лінії Кременець-Дубно була постійною.

Фондова та експозиційна робота спрямовувалася не лише на вивчення зібраних матеріалів, а й була продиктована ідеологічними вимогами нової влади. Найкраще це демонструє історичний відділ, який займав дві кімнати. У меншій кімнаті показано історію людського суспільства, починаючи від середнього ступеня дикости людини, сама ж експозиція побудована на підставі праці Ф. Енгельса: “Походження родини, приватної власності і держави”. Розвішені на стінах картини, представляли життя людини в період дикунства на території близькій до Кременця (на фоні кременецьких гір, скель і печер представлено життя людини того часу, полювання на мамонтів, бізонів і оленів). Окремою експозицією показані трофеї первісної людини під час її полювання: кістки, клики і зуби мамонтів, зубрів і оленів, а також, знаряддя з кісток і рогів цих звірят.

---

³⁶⁴ Фонд Кременецького краєзнавчого музею б, арк. 225

В другій кімнаті представлено реконструкції лука зі стрілами шліфованих сокир і мотик ілюструють вищий ступінь дикунства, яке знаменує дальший прогрес у розвитку продуктивних сил людини. На стінах розміщувалися картини, які представляли первісні житла людини. На окрему згадку заслуговує експозиція, де представлено великі майстерні крем'яних знарядь з с. Ізерни і с. Сапанова, які унаочнювали матеріал і його первісний спосіб обробки. Період варварства показано в експозиції введення гончарного виробництва. Не випадковою тут виявилася велика колекція кераміки трипільської культури з околиць Кременця, яка яскраво ілюструє гончарство того часу, а перші кремінні наконечники мотик вказують на початки землеробства. Знаряддя з міді і бронзи характеризують перехід від варварства до рабовласництва, а експозиція бронзових і залізних виробів, кераміки і перші римські і грецькі монети ілюструють рабовласництво. Згідно ідеологічних догматів підкреслено майнову нерівність, появу класу рабовласників, а завершено цей період словами Сталіна: “Революція рабів ліквідували рабовласників і скасувала рабовласницьку форму експлуатації трудящих. (Й. Сталін – “Питання лєнінізму”). Період феодалізму представлено в експозиції матеріалом з XI – XIV століття (зброя, кераміка, прикраси). Експозиція цього періоду буде збагачена матеріалами з розкопок городища в Шумську³⁶⁵.

В музеї діяла постійна етнографічна виставка місцевих промислів: гончарства, кустарного килимарства, кошикарства³⁶⁶.

Відповідно до радянської політичної ідеології важливим було продемонструвати здобутки соціалістичного будівництва. Великий зал, в якому розміщено відділ соціалістичного будівництва художньо оформлений і прикрашений великими бюстами Леніна і Сталіна. Велика карта опрацьована робітниками музею представляла розміщення корисних копалин на території СРСР (вугілля, заліза, міді, золота, нафти тощо). Три карти представляли

³⁶⁵ Фонд Кременецького краєзнавчого музею б, арк. 226

³⁶⁶ Фонд Кременецького краєзнавчого музею б, арк. 247

УРСР: перша – фізична карта, друга – карта господарських центрів і третя – карта промислових центрів. Великі карти-діаграми демонструвати окремі республіки СРСР і показували досягнення промисловості і сільського господарства за минулі п'ятирічки: 1 – ріст промислу СРСР в порівнянні з капіталістичними країнами; 2 – ріст валової продукції технічних рослин; 3 – ріст добування нафти; 4 – ріст добування вугілля; 5 – продукція чавуну і сталі; 6 – спроможність електростанції СРСР; 7 – хімічний промисел СРСР; 8 – продукція електростанції СРСР; 9 – збільшення посівних площ СРСР; 10 – продукція тракторів, комбайнів та машин СРСР; 11 – зріст поголів'я худоби; 12 – урожайність зимових культур; 13 – ріст рибних господарств. На підставі точних даних складені художні діаграми розвитку і досягнень місцевої промисловості; на окремих діаграмах показана продукція місцевих артілей і фабрик поквартально за 1940 рік, з таким обрахунком, що діаграма буде доповнюватися за кожний наступний квартал. Експозицію доповнювали ілюстративні матеріалами, зокрема, діаграмами: 1 – ріст продукції в артілі кравців ім. “17 Вересня”; 2 – ватної фабрики; 3 – артілі шевців “Червоний жовтень”; 4 – артілі кондитерів та булочників “Праця”; 5 – кременецького пивзаводу; 6 – тютюнової фабрики “Главтабак”; 7 – артілі столярів ім. “III-ої п'ятирічки”; 8 – крейдяної фабрики; 9 – артілі “Спорт”; 10 – артілі фотографів “Совфото”. Окремі художньо-оформлені таблиці показували охорону праці і право відпочинку трудящих СРСР ³⁶⁷. Планувалася організація виставок, зокрема, виставка місцевої промисловості станом на 1941 рік та пересувна виставка соціалістичного будівництва містечками та селами району що належать Кременецькому краєзнавчому музею ³⁶⁸.

Археологічна діяльність залишалася вагомою складовою діяльності музею. Саме завдяки постійним науковим розвідкам, стаціонарним розкопкам різних періодів було сформовано експозицію відділу археології. Кременецький краєзнавчий музей був основним консолідуючим центром,

³⁶⁷ Фонд Кременецького краєзнавчого музею б, арк. 226-227.

³⁶⁸ Фонд Кременецького краєзнавчого музею б, арк. 247.

навколо якого зосереджувалась краєзнавча робота, у тому числі обстеження та охорона пам'яток. Лише Олександр Цинкаловський особисто обстежив близько ста археологічних об'єктів (Додаток Б). Археологічний відділ, яким він керував, відповідно до плану роботи на 1941 р. виконував наступні завдання: формування та розвиток експозиції відділу, впорядкування та опрацювання зібраних археологічних матеріалів, зокрема з розкопок у с. Бодаки. В II та III кварталі 1941 р. були заплановані археологічні пробні розкопки неолітичного поховання у с. Раківці, розкопки курганів у с. Кути та у с. Ізерні. Також, результати своїх досліджень вчений популяризував доповідями в Інституті Археології АН УРСР та Інституті матеріальної культури (наприклад “Трипільська культура на Волині”)³⁶⁹.

Дотепер незаслужено забута роль Олександра Цинкаловського у творенні Музею-садиби Юліуша Словацького, який був відкритий до 23-х річниці “Жовтневої революції” у листопадлі 1940 р. як філіал Кременецького краєзнавчого музею. Музей розташувався в будинку, який побудував батько майбутнього польського поета та драматурга Евзебіуш Словацький, саме тут народився і провів дитячі роки Юліуш Словацький. Значну частину матеріалів, які склали фонди та експозицію, до Кременця передали з Львівської бібліотеки Оссолінських: рукописи і рисунки Ю. Словацького (Автограф “Генезис-духа”, автограф “Думи української” (Czemuś smutny, Ruńko młody?), автограф “Злотей Чашки”, рисунки Гора Бони в Кременці, надмогильник Янушевських, Я. Рустем – портрет Ю. Словацького; портрети родити Словацьких: Евзебіуша (батько Ю. Словацького), Саломеї (мати поета), Герсилії та Теодора Янушевських та ін. Окрім того, музейну збірку доповнювали оригінальні проекти сцен і костюмів до драм поета (акварелі, пастелі кращих художників), найбільша колекція фотографій театральних сцен, меблі, які належали родині Словацьких.

---

³⁶⁹ Фонд Кременецького краєзнавчого музею б, арк. 248.

Відповідно до концепції діяльності будинку-музею імені Ю. Словацького напрямом роботи було визначено наступним чином: “Кременецький краєзнавчий музей стоїть на тому становищі, що всі експонати, які торкаються Юліуша Словацького мусять залишатися в спеціальному музеї, яким являється будинок-музей його імені в Кременці. Дослідницька робота над творчістю поета Словацького може дати кращі результати в Кременці де зібрано найбільше матеріалів”³⁷⁰. Згідно з квартальними планами роботи в будинку-музею ім. Ю. Словацького на 1941 р. планували формування власної бібліотеки з творів Словацького, запровадження алфавітного каталогу бібліотеки, запровадження каталогу графіки, організація лекцій про поета, та написання інформаційно-популярних статей до газет і журналів присвячених його постаті³⁷¹.

Враховуючи історичні особливості розвитку культури в радянський період важливу роль в окресленні напрямів роботи музею окреме місце повинна була займати політмасова робота. Дирекція музею затвердила план політмасової роботи та популяризації Кременецького краєзнавчого музею серед місцевого населення на 1941 р. Згідно з цим планом передбачалось: «1. Організовувати при Кременецькому краєзнавчому музеї Ради з представників міських організацій, інтелігенції та робітників; 2. Організування гуртків молодих геологів, географів, фізіологів, археологів та краєзнавців зі студентів Педінституту і учнів старших класів середніх шкіл; 3. Опрацювання планів краєзнавчих екскурсій для північної частини Тернопільської області; 4. Організація краєзнавчих екскурсій; 5. Організація політ.-освітніх лекцій для робітників та шкільної молоді; 6. Організація лекцій по історії міста Кременця для широких мас міста; 7. Організація екскурсій для школярів; 8. Організація тематичних екскурсій для студентів педінституту і учнів старших класів середніх шкіл; 9. Організація екскурсій позабутим забутими місцями міста та його околиць; 10. Організація

³⁷⁰ Фонд Кременецького краєзнавчого музею б, арк 242-244.

³⁷¹ Фонд Кременецького краєзнавчого музею б, арк. 258.

екскурсій в будинок-музей поета Словацького і виголошення лекцій про його життя та творчість; 11. Консультації по різних наукових питанням; 12. Зв'язки з Інститутами Академії Наук і участь в конференціях та з'їздах; 13. Влаштування виставок (наприклад виставка досягнень місцевої промисловості за 1940 р.; санітарно-оборонна; Сталін і Червона армія; союзні республіки; краєзнавчі та інші); 14. Популяризація музею в місцевій, обласній та центральній пресі; 15. Популяризація музею через радіо; 16. Популяризація музею виданням провідника по Кременецькому краєзнавчому музею; 17. Індивідуальні соціалістичні змагання між робітниками музею».

Окремим напрямком Кременецького краєзнавчого музею слід виокремити екскурсійну діяльність. Метою екскурсій було ознайомлення молоді з рідним краєм. Було розроблено історико-археологічну екскурсію, дві природничі та дві краєзнавчо-географічні екскурсії³⁷². Головною метою музею стало всесторонньо представити характер Кременецької землі. У планах було видання періодики, яка б ілюструвала розвиток наукових напрацювань в музеї, а також, розвивати дидактичний напрямок роботи, необхідний для вчительства. Таким чином, можна підсумувати що робота, яка велася у Кременецькому краєзнавчому музеї була багатогранною, включала різні напрямки діяльності.

У актах комісії по вивченню збитків та розслідуванню злочинів, вчинених німецько-фашистськими окупантами на території Тернопільської області вказано, що у передвоєнні роки краєзнавчий музей м. Кременця був одним із найкращих подібних наукових закладів області³⁷³.

Про музей того часу А. Холмський згадував так: «Крем'янецький Краєзнавчий Музей займав на Правобережжі перше місце серед аналогічних інституцій. Цей музей складався з багатьох великих заль і кімнат, вщерть заповнених експонатами з місцевої флори і фауни, геологічних напластувань та мінералогічних багатств краю. Своїми працями й спричинився властиво

³⁷² Фонд Кременецького краєзнавчого музею б, арк. 216, 217, 218.

³⁷³ Держархів Волинської області, ф. Р-274, оп. 1, спр. 123, арк. 10.

музей до відкриття на Крем'яничині бентоніту. Дуже багато також представлено в музеї місцеву етнографію й археологію. Тут представлено і найдавніші епохи людського життя на землі і часи стародавнього Риму”³⁷⁴. Але, у контексті нашого дослідження, ще важливішим є висновок про те, що любляча рука і пильне око знавця, зокрема директора Цинкаловського Ол., все те розшукувало, викопувало, випрошувало, купувало і купчило.

Так чи інакше, у цей час вчений чимало уваги приділив вивченню стародавньої історії саме Південної Волині. Саме тоді виходять його статті і нариси “Готський гріб римської доби в селі Рудка на Крем'яничині” (1936 р. пол.; 1937 р. укр.), “Місто Шумськ: історичний нарис” (1938 р.), “Волинська Швейцарія: опис околиць Крем'янця” (1938 р.), “Земля Крем'янецька в світлі археології та історії до 1648 року” (*Ziemia Krzemieniecka w świetle archeologii*, 1939 р.).

Вчений замислювався над проблемою збереження пам'яток минулого. У розвідці “Волинський пантеон”, надрукованій у ілюстрованому журналі літератури, мистецтва, науки “Наш світ”, він порушує питання про охорону могил волинських князів, козаків, закликає бути небайдужими до цих святих місць³⁷⁵. Для О. Цинкаловського є очевидним, що в Україні є сотні, а то й тисячі величавих руїн-городищ, замків, палат, помонастирських будинків, церков, каплиць, пам'яткових домів, старих верстатів праці, плинів, вітряків, які приречені на повільну загибель. При цьому він посилався на авторитет польського письменника ХІХ ст. Ігнація Крашевського і окреслення “країна руїн” із його “Спогадів з Волині, Полісся і Литви”. О. Цинкаловський визнавав наявність законодавства щодо охорони пам'яток культури і мистецтва, формальну організацію радянською владою охорони і обліку історичних археологічних пам'яток керівництвом музеїв або заповідників, а

³⁷⁴ Холмський А. Крем'янець – волинські атени. *Літопис Волині*. Вінніпег, 1961. Ч. 5. С. 68

³⁷⁵ Цинкаловський О. Волинський пантеон. *Наш Світ*. Луцьк, 1936. Ч. 4 (квітень). С. 6-7; Ч. 5 (травень). С. 10-11.

справи пов'язані з їх реконструкцією та консервацією Науково-методичним радам при президіях Ради Міністрів. Саме під їх наглядом і опікою опинилися не лише монументальні пам'ятки архітектури чи комплекси таких пам'яток, а й збірки цінних з художньої чи наукової точки зору окремих предметів. У цей контекст вписується діяльність “Добровільного товариства охорони історичних пам'яток і природи”.

При цьому слід визнати, що історичні постаті, гідні вшанування на думку О. Цинкаловського вирізнялися від тих, які пропонували комуністичні ідеологи. Адже для волинезнавця це: перший ігумен Києво-Печорської Лаври Варлаам, похований 1074 р. у Святогорському монастирі с. Зимно; князь Олександр Чарторийський, фундатор величавої та гарної церкви, який теж знайшов спочинок під склепінням того ж монастиря; Микола Кисіль і його брат Микола, поховані в Низкиничях на Володимирщині; Дмитро Любарт та єпископи Луцька, що поховані в замковій церкві Івана Богослова; Данило та Костянтин Острозькі, що спочивають у церкві св. Миколи та Богоявленській церкві Острога; князі Юрій Володимирович (1290) та Іван Глібович (1292), які згідно переказу, поховані в містечку Степані над Горинню; князі Мстислав Німий та його син Іван Мстиславович (1227), поховані в монастирі Різдва Пресвятої Богородиці у Пересопниці; князі Гольшанські, останки яких спочивають у м. Дубровиці; князь Михайло Вишневецький, тлінні останки якого зберігалися у Вишнівці, Милетій Смотрицькій, похований у Дерманському монастирі та ін.

Однак уся ця пам'яткоохоронна діяльність в УРСР критично була оцінена волинезнавцем. Як він зауважував, реалізація цих постанов зустрілася із чималими труднощами через незадовільні знання у цій галузі і недостатністю бодай найскромнішої краєзнавчої літератури, краєзнавчих гуртків молоді, яка б могла у відповідних умовах досліджувати околиці осель і уміщувати свої спостереження у краєзнавчих журналах чи спеціальних колонках у місцевих газетах. Серед існуючих видань цього напрямку О. Цинкаловський називав серію брошур Державного комітету Ради

Міністрів УРСР, у якій відображено старе будівництво в Україні, праці Григорія Логвина “Замок в Острозі”³⁷⁶, “Оборонні споруди в Сутківцях”³⁷⁷, “Архітектура Андріївської церкви в Києві”³⁷⁸, “Українське мистецтво XIV–XVII ст.”³⁷⁹, Миколи Кресальського “Софійський заповідник”³⁸⁰, каталоги музеїв та ін.

Характеризуючи стан охорони пам’яток культури і природи в Україні дослідник обґрунтовує необхідність створення т. зв. “скансенів”, тобто “музеїв під відкритим небом, в яких оточене опікою старе будівництво і навіть замешкують старі люди у старих хатах, одягнені у місцеві одяги. Усе це можеш назвати справжньою культурою народу”³⁸¹. Свої міркування він підважує на тому, що згідно законодавства УРСР означення “пам’ятка” не стосується винятково об’єктів мистецького чи історичного характеру, а включає “комплекси зовнішніх умов, що творять специфічний характер оточення і разом з городищем, замком, палатою, стародавнім місто становлять історико-архітектурну і природничу цінність”³⁸². На його переконання такі комплекси повинні створюватися за окремими історико-етнографічними районами – Полісся, Гуцульщина, Степова Україна, Крим і

³⁷⁶ Логвин Г. Н. Замок в Острозі (Пам’ятки архітектури XV–XVI століть). Київ: Державне видавництво літератури з будівництва та архітектури УРСР, 1959. 14 с.

³⁷⁷ Логвин Г. Н. Оборонні споруди в Сутківцях (Пам’ятки архітектури XV ст.) / за ред. Ю. П. Нельговського. Київ: Державне видавництво літератури з будівництва і архітектури УРСР, 1959. 7 с., іл.

³⁷⁸ Логвин Г. Н. Архітектура Андріївської церкви (Пам’ятки архітектури XVIII ст.). Київ: Держбудвидав УРСР, 1960. 14 с., іл.

³⁷⁹ Логвин Г. Н. Українське мистецтво XIV – першої половини XVII століть. Київ: Мистецтво, 1962. 64, 14 с.

³⁸⁰ Кресальський М. Й. Софійський заповідник у Києві (Пам’ятки архітектури XI–XVIII ст.). Київ: Будівельник, 1966. 48 с., іл.

³⁸¹ Холмський А. Крем’янець – волинські атени. *Літопис Волині*. Вінніпег, 1961. Ч. 5. С. 68.

³⁸² Волинець О. Охорона пам’яток культури і природи на Україні. *Український календар. 1967: Українське суспільно-культурне товариство*. Варшава, 1967. С. 285-286.

т. д. У Цинкаловського виникає думка про відкриття на Волині музею під відкритим небом, якою він ділиться з родиною та музеєм у Луцьку. Однак ці проєкти так і не були зреалізовані.

У цей час за ініціативи вченого, ліцеїстами Кременецького ліцею було зібрано на території Волині, Полісся та Підляшшя значну кількість природних та культурних експонатів. Усі вони увійшли в основу наступних відділів музею – археологічного, ботанічного, географічного, геологічного та етнографічного. Ось як писав свої враження від реалізації просвітницького туризму разом зі своїми вихованцями Олександр Цинкаловський: “... довелось... бувати і ночувати в будинках учителів, хуторян, поміщиків... майже у кожному місці знаходили щось нове... часто консультувалися з професором І. Шендриком, В. Січинським та іншими фахівцями”³⁸³. З метою унаочнення навчально-виховного процесу, місцевий просвітник опублікував геологічну та археологічну мапи Волині та Волинського Полісся.

Серед теоретичних розробок Олександра Цинкаловського слід згадати його характеристику музейництва на Лемківщині³⁸⁴. У ній він звертається до досвіду Перемиського капітульного музею, який уважав одним із перших, де збиралися переважно пам'ятки сакрального характеру (іконостаси, ікони, хрести, грамоти, рукописні книги). Однією із найцінніших пам'яток, що там знаходилися до 1940 р. вчений називав десять папок великого розміру із пергаментними грамотами. Це були грамоти та документи з великими й малими печатками, що стосувалися не лише перемишльської єпископії, її округів, міст, містечок і сіл, а й інші (судові, міські тощо).

У контексті сучасних наукових дискусій варта уваги й згадка О. Цинкаловським про зберігання у Перемишльському капітульному музеї корони князя Данила Романовича.

³⁸³ Ротач П. З любов'ю до рідного краю. *Слово і час*. 1990. № 6; С. 76–81.

³⁸⁴ Волинець О. Музейна справа на Лемківщині. *Український календар*. 1968: Українське суспільно-культурне товариство. Варшава, 1968. С. 43.

Щодо музею Духовної Консисторії (Семінарії) у тому ж таки Перемишлі, який існував від початку ХХ ст., то перш за все дослідник звернув увагу на його розміри – експонати не могли вміститися навіть у виставковому залі завдовжки 20 м. Були це переважно експонати сакрального характеру, хоч і не бракувало німузматика, рукописів, книг, чимало з яких із Лемківщини. Цінні збірки з археології, історії, ікон, національних строїв, старовинних книг і документів збереглися у Деравному музеї в Перемишлі, Перемишльському музеї Наукового Товариства.

О. Цинкаловський звернув увагу на розбудову Лемківського музею у Саноці, який почав працювати 1931 р. і діяльність якого була пов'язана з довголітнім директором Левом Гецом. Вочевидь, з огляду на наукові зацікавлення вчений зацентрував на відділі стародавнього церковного мистецтва та колекції відділу рукописів, рукописних книжок та стародруків.

Особливий інтерес для О. Цинкаловського, вочевидь, становив Музей Народного Будівництва (скансен) у Саноці. Він згромадив експонати не лише з Лемківщини, а й Західної Бойківщини та Лемківського Підгір'я. Серед цінних експонатів дослідник називав такі пам'ятки народного будівництва як – церква з с. Росolini Устрицького повіту 1750–1752 рр., типовий водяний млин, кілька хат (з попереднім планом згромади щонайменше 32 селянські хати й 15 промислових будинків, кілька різнопланових лемківських церков східного і західного типів).

У результаті аналізу він висновковує, що у провінційних музеях часто трапляються правдиві шедеври і старого малярства, і цінні рукописні книги, стародруки, сільськогосподарські знаряддя і предмети побуту

Дослідження музейної діяльності та музеєзнавчих студій О. Цинкаловського переконує, що його теоретичні розробки та практична праця є цінним підґрунтям у сучасній музейній діяльності. Це стосується по-перше, представлення праісторії різних регіонів України; по-друге, застосування порівняльно-типологічного та функціонального підходу до осмислення та оцінки історичних явищ та подій; по-третє, комплексного

дослідження народної культури та етнографії; по-четверте, налагодження збору музейних фондів фахівцями, ентузіастами, тими, хто цікавиться минувшиною.

ВИСНОВКИ

Студії з регіональної історії все частіше потрапляють у поле зору вітчизняних істориків. Прикметно, що ця проблематика не є чимось новим в українській історіографії – перші спроби у цьому напрямку датовані ще ХІХ ст. Рерпрезентанти історичної науки і Наддніпрянщини, і Галичини звертали увагу на особливості розвитку окремих областей України. Серед дослідників волинського регіону особливе місце займає Олександр Цинкаловський. Тим паче, що на сучасному етапі українська історіографія потребує активізації наукових пошуків у царині вивчення життєвого та творчого шляху осіб, чия діяльність у радянський комуністичний період підлягала замовчуванню. Саме до таких належить Олександр Цинкаловський. Ми маємо справу з вченим європейського рівня, адже його наукова діяльність увібрала у себе методику історичної школи досліджень Михайла Грушевського. Він глибоко знав розвиток української історичної науки в діаспорі, а класові підходи радянської історіографії вчений відкидав, віддаючи перевагу науковості і правдивості наукових студій.

Підсумовуючи комплексне дослідження тривалої наукової діяльності, і насамперед великої наукової спадщини Олександра Цинкаловського можна зробити наступні висновки. Ті публікації, які є на сьогодні, є цінними для розкриття життєвого шляху та наукового доробку О. Цинкаловського, однак поза увагою їх авторів залишилися важливі моменти наукової та культурно-освітньої діяльності.

Формування Олександра Цинкаловського як вченого історика відбулося під впливом щонайменше двох чинників. З одного боку – це родинна традиція і особливо його дідусь Павло Нітецький; з іншого – це наукові традиції Варшавського університету, де він навчався. Формування світогляду майбутнього вченого припало на 20-ті роки ХХ ст., які були часом небаченого розвитку, відкриттів і сподівань української нації. Вплив на науково-пошукову діяльність Олександра Цинкаловського мали його

сучасники Михайло Грушевський, Володимир Антонівч, Тадеуш Сулімірський та ін.

По отриманню ступеня магістра, став членом Польського археологічного товариства і Наукового товариства імені Тараса Шевченка у Львові. Науково-організаційну роботу дослідник проводив як представник таких інституцій як Державний археологічний музею, краєзнавчий музей при Кременецькому ліцеї та ін. Дослідники доробку О. Цинкаловського уважають саме довоєнні роки праці найбільш плідними у його науковій діяльності.

Унікальністю Олександра Цинкаловського як вченого слід вважати багатогранність його наукових пошуків, насамперед, як археолога, але також як релігієзнавця, етнолога, мистецтвознавця, літератора, дослідника топоніміки і сфрагістики, нумізмата, історика-архівіста. Загалом вченому належить понад 300 праць різного характеру. Роль Олександра Цинкаловського в українській історичній науці визначають щонайменше наступні десять напрямків його досліджень. Услід за Миколою Ковальським виділимо:

- ✓ дослідження старовинної історії Волині, усіх археологічних культур, починаючи від палеоліту і до епохи заліза включно з виділення місцевих культур;
- ✓ виявлення, фіксація і збереження пам'яток матеріальних культур;
- ✓ дослідження дерев'яних і кам'яних архітектурних споруд, пам'яток архітектури;
- ✓ сакральне мистецтво – церкви домонгольського, монгольського і післямонгольського часу (на Волині, в Галичині, на Лемківщині); хрести-енколпіони, дерев'яні і камінні хрести, виставки ікон;
- ✓ історико-краєзнавчі нариси, особливо виділяється синтетичне дослідження із історичного краєзнавства “Стара Волинь і Волинське Полісся (краєзнавчий словник від найдавніших часів до 1914 р.)” (Вінніпег, 1984) і “Стародавні пам'ятки Волині” (Торонто, 1975);

- історико-географічні розвідки з топографії міст і містечок – Літовежа, Махнівки, Небеля, Пересопниці, Сутейська, Червена і Червенських городів, Шумська; особливо описи Кре'янця (“Волинська Швейцарія”)
- ✓ історична картографія (археологічний атлас Волині і Волинського Полісся у складі дванадцяти оригінальних і унікальних авторських мап, Крем'янець 1939 р.);
  - ✓ дослідження з історичної краєзнавчої бібліографії (огляди україніки в європейській історичній літературі);
  - ✓ проблеми теорії і практики музеєзнавства на підставі чималого особистого досвіду роботи у музеях Варшави, Кракова, Крем'янця, Львова у 20-50-х роках ХХ ст.;
  - ✓ гідрологія (“Ріка Прип'ять та її допливи”, 1960);
  - ✓ палеонтологічні студії.

Олександр Цинкаловський необмежував себе публікацією результатів своїх досліджень у фахових, спеціальних виданнях, але впродовж усього життя сприяв популяризації результатів власних студій, археологічних знахідок, а також інших авторів у таких часописах як: “Наша культура”, “Життя і знання”, “Наш світ”, “Українське юнацтво”, “Наше слово”, “На зустріч”, в “Українському календарі” і “Православному календарі”. Його науково-популярні розвідки відзначають професіоналізм та емоційність водночас. Тож з певністю можна твердити, що він належав до тих вчених, яким талант дозволив тримати одночасно два пера – перо академічного вченого і перо популяризатора науки. Він відповідав високим критеріям фаху, які пред'являв Жак ле Гофф, коли говорив, що “мені б хотілося, щоб заняття історією стало більш науковим і водночас залишилося б при цьому мистецтвом. Створення поживи для пам'яті поколінь вимагає як певного смаку, відчуття стилю, захопленості, так і строгости, методичности”³⁸⁵.

---

³⁸⁵ Ле Гофф Ж. Средневековье: Время, труд и культура Запада / пер. с франц. С. В. Чистяковой и Н. В. Шевченко ; под ред. В. А. Бабинцева. Екатеринбург: изд-во Урал. ун-та, 2000. С. 6.

Підсумовуючи викладений матеріал, зазначимо, що й нині творчість Олександра Цинкаловського залишається актуальною у контексті розвитку сучасної освіти, зокрема, її історико-краєзнавчого напрямку, адже його наукова спадщина вирізняється серед студій історії Волині у ХХ ст., служить ґрунтовною джерельною базою, “підставовою літературою” для вивчення волинезнавства. Наукові праці історика створили фундамент для розширення теоретичного та фактичного матеріалу, пов’язаних з історичною Волиною.

З уваги на те, що значна частина пам’яток відкритих і досліджених О. Цинкаловським у 30–40-х роках поруйнована, кургани розорені, споруди перестали існувати, праці вченого на сьогодні є фактично першоджерелом для сучасного дослідника Волині, а він сам зробив більше для дослідження Волині і Волинського Полісся, аніж цілі наукові інституції.

Олександр Цинкаловському вдалося згуртувати біля себе ту частину краєзнавців, які самовіддано досліджували волинську минувшину. Це Леон Пучковський з с. Литовеж, Микола Корзонюк з с. Бужанка Іваничівського р-ну, Григорій Гуртовий з смт. Торчин Луцького району, Вальдемар П’ясецький з м. Луцьк. Їх можна вважати своєрідною “науковою школою” вченого.

Постать Олександра Цинкаловського, на думку деяких сучасних дослідників, гідна стояти у переліку таких знаних дослідників історії Волині, як Микола Теодорович, Ян Длугош, Олександр Андріяшев, Володимир Антонович та ін.³⁸⁶ Слід вважати виправданим також поставити його поруч із такими знаковими для Волині постатями як Агатангел Кримський у лінгвістиці, Микола Рокицький у малярстві чи Ігор Стравінський у музиці.

Олександр Цинкаловський заслуговує на створення наукової і вичерпної бібліографії праць вченого. Зазначимо, що для глибшого

---

³⁸⁶ Рудецький П. Історична минувшина Волині в науковій спадщині Ореста Левицького. *Матеріали ювілейної конференції, присвяченої 150-річчю Київської археографічної комісії* (м. Київ, Седнів, 18–21 жовтня 1993 р.) / відп. ред. П. Сохань. Київ, 1997. С. 179

дослідження його спадщини варто звернутися до детальнішого аналізу документів (зокрема, й авторських рукописів), які зберігаються у відділі рукописів Львівської бібліотеки імені Василя Стефаника НАН України, архіві Наукового товариства імені Шевченка, архівних установах Польщі. Потребує глибшого аналізу наукова та культурно-просвітницька діяльність вченого у міжвоєнний період. Зокрема, наприклад, чи співпрацював Олександр Цинкаловський з українським тижневиком “Нарід”, який виходив у Варшаві впродовж 1926–1928 рр. Адже на сторінках цього часопису, редагованого В. Островським, можна натрапити на статті та замітки підписані псевдонімом Волиняк, який належав, як відомо, вченому. Так само залишається відкритим питання співпраці майбутнього історика з емігранськими друкованими виданнями у Варшаві, як наприклад “На чужині” (відповідальний редактор Катерина Чайківська). Ймовірно, але теж не розкритою, є дотичність Олександра Цинкаловського до редакції українського тижневика “Українська нива”, що була створена 1926 р. і деякий час працювала у Варшаві. Потребує деталізації і встановлення його стосунків з польськими вченими.

ДОДАТКИ

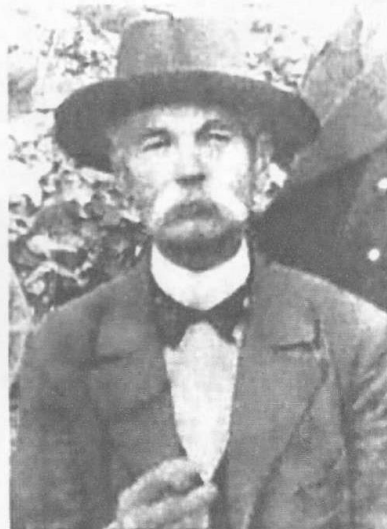
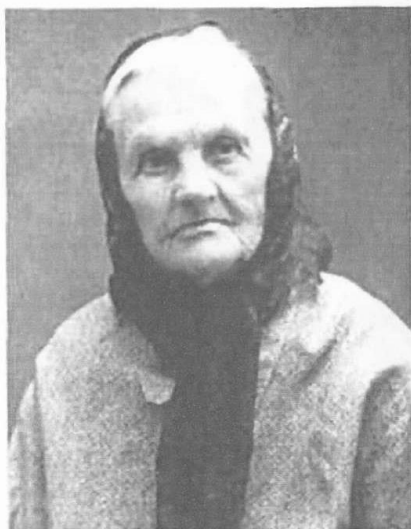
Додаток А

Олександр Цинкаловський

Джерело:

https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A6%D0%B8%D0%BD%D0%BA%D0%B0%D0%BB%D0%BE%D0%B2%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B8%D0%B9_%D0%9E%D0%BB%D0%B5%D0%BA%D1%81%D0%B0%D0%BD%D0%B4%D1%80_%D0%9C%D0%B8%D0%BA%D0%BE%D0%BB%D0%B0%D0%B9%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D1%87

Дід Павло і бабця Марія (1910 р.)

Документ Павла Герасимовича, який вказує про переведення з дворянського стану в міщанський.

Микола – дядько Олександра

Світлина родини Нітецьких

Джерело: 352, с.

Родовід Цинкаловських

Джерело: Пикалюк В., Федосєєва С., Вознюк О. Родове дерево Цинкаловських. *Хроніки Лодомерії*: матеріали ІV Всеукраїнської наукової іст.-краєзн. конф., присвяченої 820-тій річниці утворення Галицько-Волинської держави та 695-тій річниці надання Володимирі магдебурзького права (м. Володимир-Волинський, 13 листопада 2019 р.). Вип. ІV. Тернопіль: Паляниц В. А., 2019. С. 220

Liczb. Alb. Uniw. 21795

Liczb. Alb. Wyd.

UNIwersYTET WARSZAWSKI

Rok 1925 Trimestr I

Imię i Nazwisko **Aleksander Cynkailowski**

Adres

Kandydat na Wydział **Teologii Prawosławnej**

Dokumenty złożono dn. **20/IX** 1925 pod L. dz. **2664**

Orzeczenie Komisji Imatrykulacyjnej

Przyjęto dn. 20/IX 1925 r.

Stud. Teolog. Prawosławnej

Kierownik *Prof. M. Gjonczyk*

M. W. P. O. P. przywodzi e dn. 20/IX 25 co Nr 15 nr 10680/25 (Pd. St. Teol. Praw. 669/35/4) nie przysłał do us do prosby M. Cynkailowskiego i zgodnie z przepisami pracy nie został w tym celu nie przesłany, poleca się p. Cynkailowskiemu ponownie zapisać się na II rok studiów.

Metropolita Gjonczyk

KIEROWNIK

Egzamin uzupełniający z **Studium Teologii Prawosławnej Uniwersytetu Józefa Piłsudskiego w Warszawie**

Dowody Studenckie otrzymał **26** dnia **stycznia** 1925 r.

Podpis: *A. Cynkailowski*

WYNIKI EGZAMINÓW I STUDIÓW

STUDIUM TEOLOGII PRAWOSŁAWNEJ

L. protok. **3** Zdał dn. **15. XI**
1926 r. egzamin z **Teol. Dogm.**
z wynikiem **celującym**
Warszawa, dn. **2. marz** 1927 roku.

Prof. M. Gjonczyk

STUDIUM TEOLOGII PRAWOSŁAWNEJ

L. protok. **3** Zdał dn. **15. XI**
1926 r. egzamin z **Teol. Sacram.**
z wynikiem **celującym**
Warszawa, dn. **2. marz** 1927 roku.

Prof. M. Gjonczyk

STUDIUM TEOLOGII PRAWOSŁAWNEJ

L. protok. **3** Zdał dn. **15. XI**
1926 r. egzamin z **Historii Cerk. Cerk.**
z wynikiem **celującym**
Warszawa, dn. **2. marz** 1927 roku.

Prof. M. Gjonczyk

STUDIUM TEOLOGII PRAWOSŁAWNEJ

L. protok. **3** Zdał dn. **15. XI**
1926 r. egzamin z **Teol. Cerk. - Star.**
z wynikiem **celującym**
Warszawa, dn. **2. marz** 1927 roku.

Prof. M. Gjonczyk

Złożył egzaminy z kursu roku **1**-go z wynikiem **celującym**
Warszawa, dn. **2. marz** 1927 roku.
Przewodniczący Komisji Egzaminacyjnej *Prof. M. Gjonczyk*

STUDIUM TEOLOGII PRAWOSŁAWNEJ

L. protok. **3** Zdał dn. **15. XI**
1926 r. egzamin z **Historii Cerk.**
z wynikiem **dobrym**
Warszawa, dn. **24. IV** 1927 roku.

Prof. M. Gjonczyk

STUDIUM TEOLOGII PRAWOSŁAWNEJ

L. protok. **3** Zdał dn. **15. XI**
1926 r. egzamin z **Teol. Dogm.**
z wynikiem **dobrym**
Warszawa, dn. **24. IV** 1927 roku.

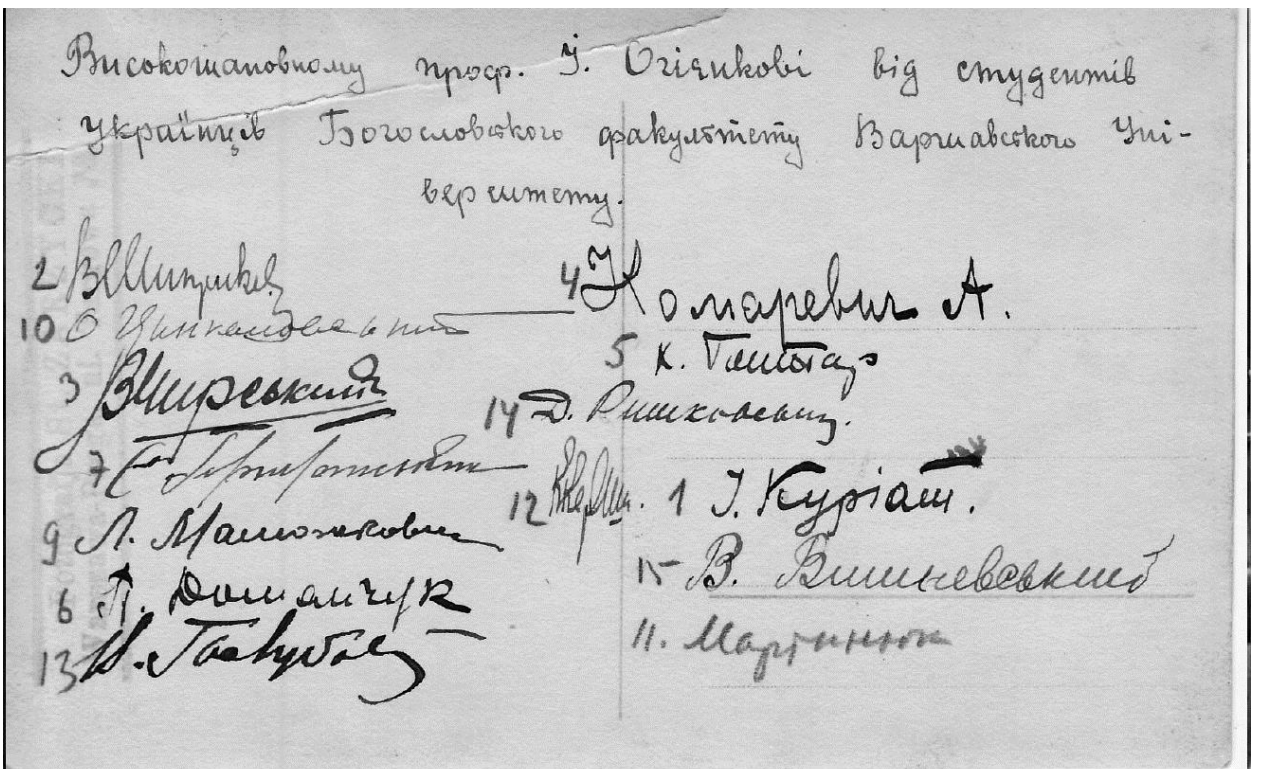
Prof. M. Gjonczyk

STUDIUM TEOLOGII PRAWOSŁAWNEJ

L. protok. **3** Zdał dn. **15. XI**
1926 r. egzamin z **Teologii**
z wynikiem **celującym**
Warszawa, dn. **24. IV** 1927 roku.

Prof. M. Gjonczyk

Перша сторінка справи студента Варшавського університету О.Цинкаловського (з фондів архів Варшавського університету)

Світлина студентів богословського факультету Варшавського університету Івану Огієнку.
10. Олександр Цинкаловський

Джерело: Соболь В. Его-документи Івана Огієнка польського періоду 1926-1940 (з арзівних сховищ у Вінніпезі). *Київські полоністичні студії*. 2015. Т. XXVI. С. 273

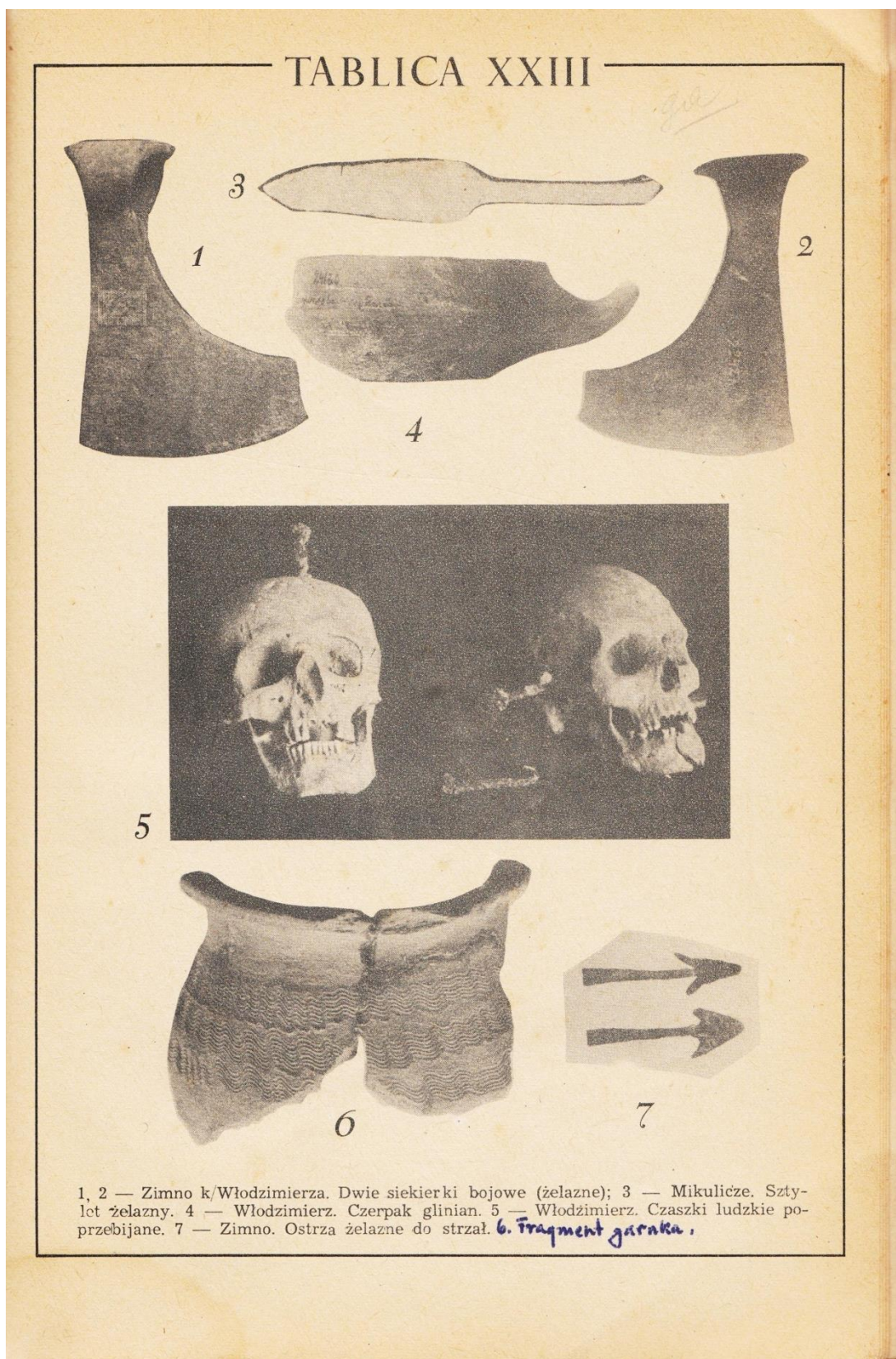

Олександр Цинкаловський на Лисій горі
(з фондів Кременецького краєзнавчого музею)

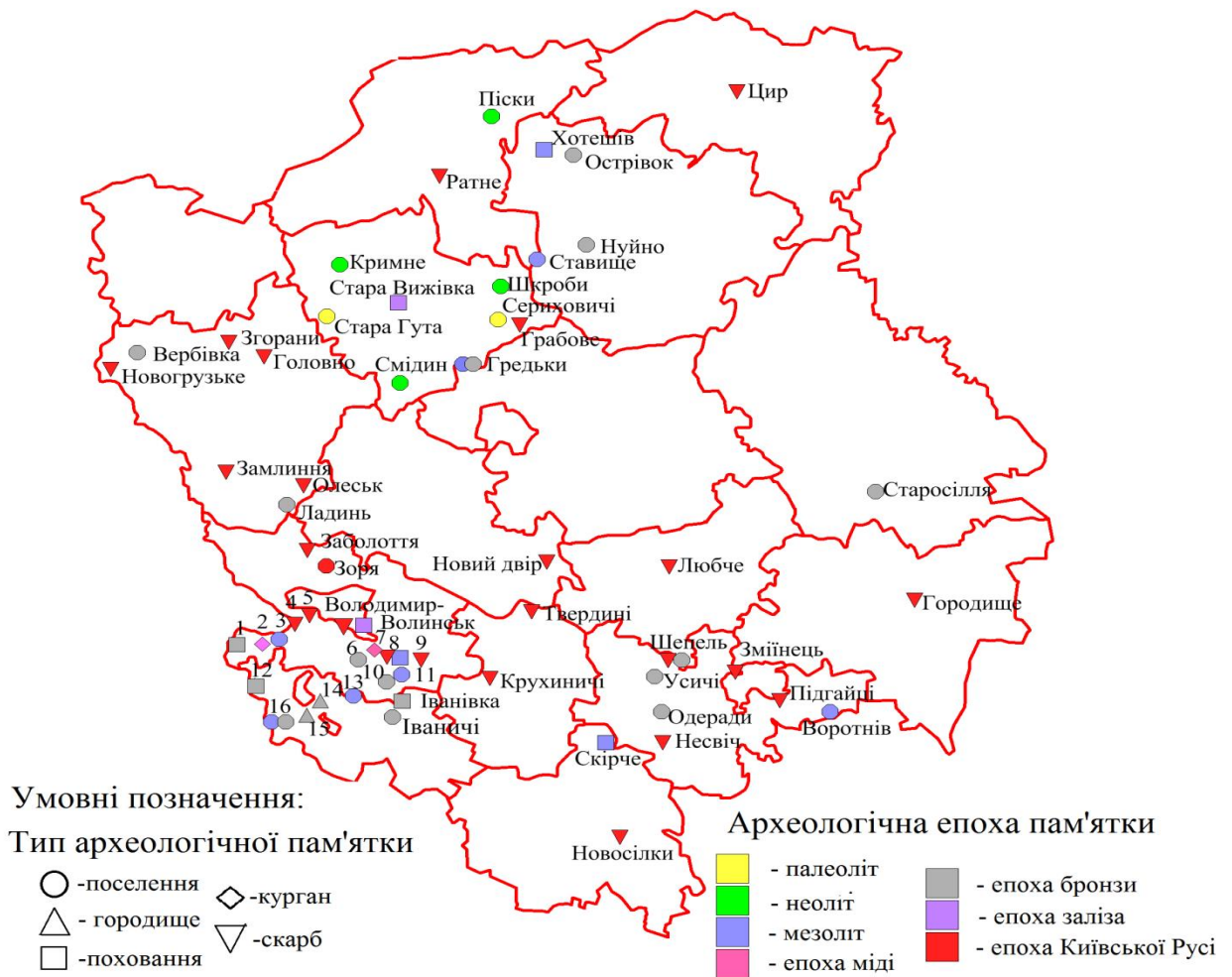
Олександр Цинкаловський, 1970 (фото Г. Германович / H. Hermanowicz)
Джерело: URL: <https://archiwum.allegro.pl/oferta/aleksander-cynkalowski-1970-fot-h-hermanowicz-i8836178746.html>

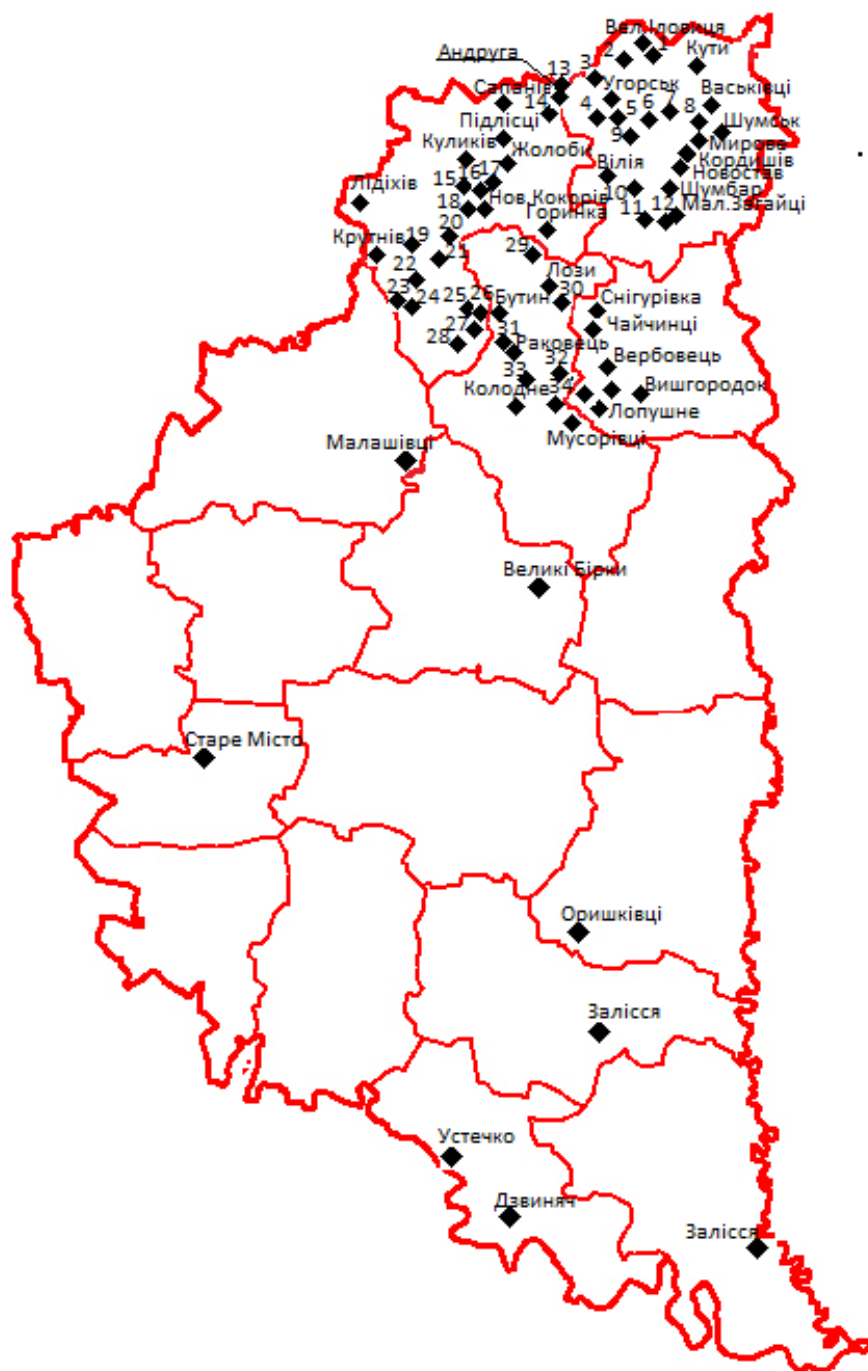
Знахідки з археологічних розвідок О. Цинкаловського

Джерело: Сынгаловски А. Матеріали до прадziejów Wołynia i Polesia Wołyńskiego /
pod red. Józefa Kostrzywskiego. Warszawa: Polskie Towarzystwo Archeologiczne, 1961

Археологічні пам'ятки Волинської області, досліджені О. Цинкаловським:
 1 – Амбуків; 2 – Лудин; 3 – Ізів; 4 – Устилуг; 5 – Тростянка; 6 – Горичів; 7 – Шистів; 8 – Зимно; 9 – Хмелів; 10 – Маркостав; 11 – Марія – Воля; 12 – Млинище; 13 – Старосілля; 14 – Крапивниця; 15 – Осмиловичі; 16 – Кречів.

(Складено авторкою на основі опрацювання джерельної бази)

Археологічні дослідження, проведені О. Цинкаловським на Крем'янецьчині
(Складено авторкою)

**Wykaz dokumentów z Archiwum PMA w Warszawie odnoszących się do osoby
Aleksandra Cynkałowskiego**

- ✓ List A. Cynkałowskiego (Włodzimierz Wołyński, dn. 5 listopada 1932 r.) do dyrektora PMA R. Jakimowicza.
- ✓ Pismo z dnia 9 maja 1933 r. do starosty powiatowego we Włodzimierzu Wołyńskim upoważniające A. Cynkałowskiego do gromadzenia dla PMA zabytków archeologicznych odkrytych przypadkowo. Podpisane przez dyrektora PMA R. Jakimowicza.
- ✓ Pismo Starosty Powiatowego Włodzimierskiego z dnia 2 czerwca 1933 r. informujące dyrektora PMA R. Jakimowicza, że A. Cynkałowski utrzymuje kontakty z nacjonalistami ukraińskimi i powierzenie mu funkcji gromadzenia zabytków archeologicznych dla PMA jest niewskazane.
- ✓ Odpowiedź dyrektora PMA Romana Jakimowicza z dn. 18 lipca 1933 r. udzielona Staroście Włodzimierskiemu, informująca, że A. Cynkałowski jest profesjonalnym archeologiem, jego działalność jest korzystna dla PMA a jednocześnie dzięki niej zakończył współpracę z muzeum Towarzystwa Naukowego im. Szewczenki we Lwowie.
- ✓ List A. Cynkałowskiego (Włodzimierz Wołyński, dn. 10 maja 1934 r.) do R. Jakimowicza informujący, że A. Cynkałowski czeka na jego przyjazd do Włodzimierza Wołyńskiego.
- ✓ List A. Cynkałowskiego (Włodzimierz Wołyński) do R. Jakimowicza po powrocie z Polesia, w którym wymienia miejsca badań terenowych (Szack, Hołowno, Wólka Uhruska, Hoszcza). Wpłynął 16 sierpnia 1934 r.
- ✓ List A. Cynkałowskiego (Włodzimierz Wołyński, dn. 25 października 1934 r.) do dyrektora PMA informujący o badaniach przeprowadzonych na terenie powiatu lubomelskiego oraz informacja dotycząca cmentarzyska kultury łużyckiej w Młyniskach w powiecie włodzimierskim.
- ✓ List A. Cynkałowskiego (Włodzimierz Wołyński, dn. 11 listopada 1934 r.) do dyr. Jakimowicza wyrażający ubolewanie, że R. Jakimowicz gościł we Włodzimierzu i nie zastał A. Cynkałowskiego.
- ✓ List A. Cynkałowskiego (Włodzimierz Wołyński, dn. 7 czerwca 1935 r.) informujący dyrektora PMA o powrocie z objazdu pow. Łuck b Kowel. Informacja o odwiedzeniu miejsc nad rzeką Styr: gmin Trostianiec, Kołki (skąd zebrał materiał wydmowy), wsi Gradje (pozyskał siekierki kamienne oraz fragmenty zdobionych naczyń). Prośba o przesłanie map okolic Sarn, Stepania i Antonówki.

- ✓ List A. Cynkałowskiego (Włodzimierz Wołyński, dn. 15 maja 1935 r.) informujący dyrektora PMA o powrocie z Łucka oraz zrealizowanym wyjeździe do pow. Horochów oraz o planowanym wyjeździe do pow. Sarny.
- ✓ List A. Cynkałowskiego (Włodzimierz Wołyński, dn. 31 czerwca 1935 r.) informujący o powrocie z wyjazdu terenowego na teren powiatu kowelskiego (Zaczernece, Korszewo, Liśniaki, N. Wyżwa, Wola, Chotiwł, Rudka, Mielniki, Siedliszcze, Czeremszonka, Piaseczno, Brunetówka, Serachowicze, Synowo, Szkraby, Sokoliszczce, Boża Wola, Mielcy, Nesuchoiże).
- ✓ Pismo dyrektora PMA do A. Cynkałowskiego, zamieszkałego we Włodzimierzu Wołyńskim na ul. Strzeleckiej 16, z informacją w sprawie jego utrzymania w Krzemieńcu i przypomnieniem, że cała jego praca ma iść dla PMA.
- ✓ Delegacja służbowa wystawiona A. Cynkałowskiemu 5 maja 1936 r. przez dyrektora PMA w celu gromadzenia zabytków dla PMA na terenie powiatów: Krzemieniec, Dubno, Zdołbunów i sąsiednich, upoważniająca zarazem do przejmowania zabytków od osób prywatnych oraz dysponowania mapami w skali 1: 100 000.
- ✓ Pismo dyrektora PMA z dn. 5 maja 1936 r. informujące Starostę Powiatowego w Krzemieńcu o oddelegowaniu A. Cynkałowskiego i zakresie jego obowiązków służbowych oraz przewidywanych działaniach w trakcie wyjazdu.
- ✓ Pismo p. o. Kuratora Liceum Krzemienieckiego datowane w Krzemieńcu 19 maja 1936 r. za miesięczną opłatą 30 zł. Liceum daje PMA subwencję 150 zł. w ramach której A. Cynkałowski może wykonywać prace archeologiczne w powiecie Krzemieniec i Dubno.
- ✓ Pismo dyrektora PMA z dn. 6 czerwca 1936 r. wysłane do A. Cynkałowskiego do Krzemieńca z informacją o natrafieniu w czasie robót drogowych we wsi Rudka grobu książęcego z późnego okresu rzymskiego wraz z funduszami na badania ratownicze (Pismo w teczce „Rudka” w zbiorach PDN PMA – D. Piotrowska, s. 84–85, ryc. 22).
- ✓ Kopia delegacji służbowej wystawionej 6 czerwca 1936 r. przez dyrektora PMA dla A. Cynkałowskiego na badania ratownicze w Rudce (D. Piotrowska, s. 84–85, ryc. 23).
- ✓ Pismo dyrektora PMA do wójta gminy Bereźce z informacją o wysłaniu do Rudki A. Cynkałowskiego w celu przeprowadzenia badań ratowniczych (Pismo w teczce „Rudka” – D. Piotrowski, s. 64).
- ✓ Delegacja wystawiona 1 kwietnia 1937 r. przez dyrektora PMA Aleksandrowi Cynkałowskiemu na tereny powiatów Krzemieniec, Dębno, Zdołbunów i sąsiednie (ryc. 2).

- ✓ List A. Cynkałowskiego (Krzemień, dn. 15 października 1936 r.) do dyrektora PMA z informacją o nieudanej interwencji w Trościańcu oraz wyjeździe do pow. Zdołbunów (Stupno, Moszczanica, Buderaż). Z grodziska w Buderażu pozyskał A. Cynkałowski czekan żelazny i srebrna monetę rzymską. Wracając do Krzemienia rozkopał rozorany kurhan koło wsi Dytyńczy w pow. Dubno. Materiały wysłał do Warszawy. W Krzemieniu nie może zostać dłużej z powodu choroby żołądka. (ryc. 1).
- ✓ Pismo dyrektora PMA z dn. 4 czerwca 1937 r. do Konserwatora w Urzędzie Wojewódzkim Wołyńskim, dotyczące działalności delegatów PMA na Wołyniu. Dyrektor Jakimowicz wysłał Konserwatorowi kopie pism by wyjaśnić uprawnienia dyrektora PMA. Wyjaśnia również, że A. Cynkałowski nie nadesłał do PMA zabytków z grodziska w Nowożukowie, gdyż datowane są na XVI–XVIII w. i jako takie nie interesują muzeum. Informuje również, że jesienią 1936 r. nadeszła do muzeum skrzynia o wadze 90 kg nadesłana przez A. Cynkałowskiego i zawierająca zabytki archeologiczne z powiatów Dubno, Zdołbunów, Równe.
- ✓ Pismo dyrektora PMA R. Jakimowicza z dn. 17 czerwca 1937 r. do Konserwatora Generalnego w Ministerstwie Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego w Warszawie przesyłające odpisy pism otrzymanych od konserwatora okręgu wołyńskiego do dyrektora PMA oraz A. Cynkałowskiego (pism tych w teczce w archiwum brak) z prośbą o wskazanie temuż konserwatorowi Z. Rewskiemu uprawnień PMA posiadanych na podstawie Rozporządzenia Prezydenta RP z 22 marca 1928 r. o PMA i dwóch instrukcji o prawach i obowiązkach konserwatorów. R. Jakimowicz zwraca uwagę na niewłaściwy ton listy mgr Z. Rewskiego do A. Cynkałowskiego.
- ✓ Pismo dyrektora PMA z dn. 17 stycznia 1938 r. adresowane do A. Cynkałowskiego zamieszkałego w Krzemieniu na ul. Korzeniowskiego 25. Dotyczy prywatnych zbiorów p. Niedźwieckiego i ich przeniesienia do Krzemienia. R. Jakimowicz zapowiada swą podróż do Szumbaru a także nieprzychylnie ocenia zaproponowaną do zakupu książkę Chojnowskiego „Rozkopki wielikokniażeskaho dwora”.
- ✓ Pismo wysłane z Łucka dn. 16 maja 1938 r. do Wydziału Sztuki Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego w Warszawie. W piśmie sporządzonych przez mgr Zbigniewa Rewskiego, Konserwatora – Kierownika Oddziału Kultury i Sztuki Urzędu Wojewódzkiego Wołyńskiego jest opinia o dotychczasowej działalności A. Cynkałowskiego na Wołyniu oraz informacja o podejrzanej działalności obydwóch delegatów terenowych PMA na Wołyn – A. Cynkałowskiego i prawosławnego księdza J. Szumowskiego z Mirohoszczy k. Dubna, którzy rzekomo obdzielają zabytkami

archeologicznymi zarówno PMA jak i Muzeum Towarzystwa im Szewczenki we Lwowie.

Джерело: Kuśnierz J., Urbański A. Wybrane zagadnienia w zakresie współpracy Aleksandra Cynkałowskiego z Państwowym Muzeum Archeologicznym w Warszawie w świetle polskich publikacji oraz dokumentów archiwalnych. *Минуле і сучасне Волині та Полісся: Олександр Цинкаловський і край*: Матеріали XXVII Міжнародної наукової історико-краєзнавчої конференції, присвяченої 1020-й річниці від першої писемної згадки про Володимир та 110-річчю від дня народження О.Цинкаловського (м. Володимир-Волинський, 22 лютого 2008 р.). Луцьк, 2008. С. 54-57

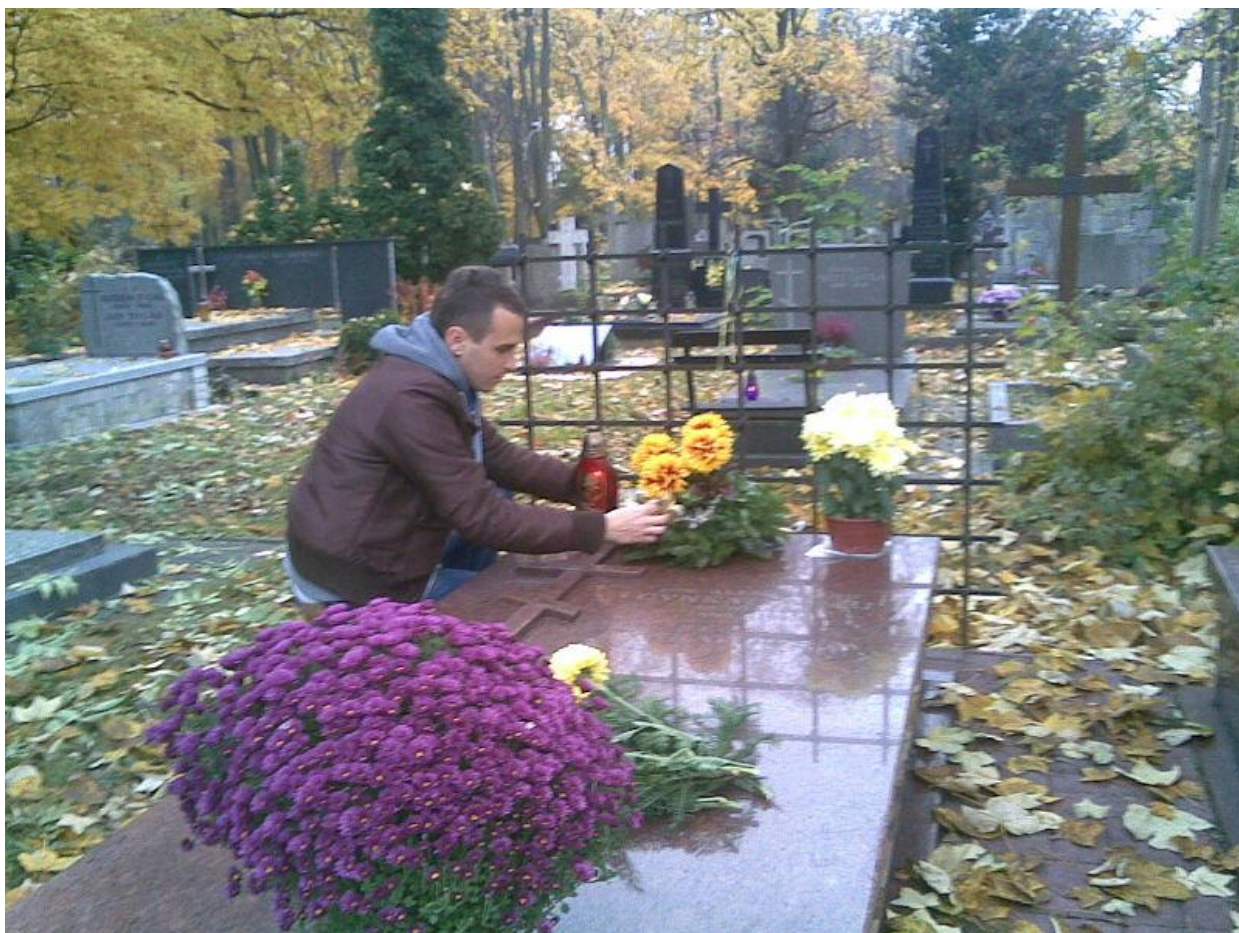

Рис. Могила О. Цинкаловського у Варшаві

Джерело: URL:

https://www.wikiwand.com/uk/%D0%A6%D0%B8%D0%BD%D0%BA%D0%B0%D0%BB%D0%BE%D0%B2%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B8%D0%B9_%D0%9E%D0%BB%D0%B5%D0%BA%D1%81%D0%B0%D0%BD%D0%B4%D1%80_%D0%9C%D0%B8%D0%BA%D0%BE%D0%BB%D0%B0%D0%B9%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D1%87

Рис. Пам'ятна таблиця, присвячена О. Цинкаловському у Ковелі

Джерело: <http://kovelrada.gov.ua/news-2575.html>

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

Бібліографія наукових праць О.Цинкаловського

1. Cynkałowski A. Archeologiczny atlas Wołynia i Polesia Wołyńskiego: 12 map osobnych kultur archeologicznych. Wydany fotostatem. Krzemieniec, 1939.
2. Cynkałowski A. Cmentarzysko kultury łużyckiej w Młyniskach w powiecie Włodzimierskim. *Z otchłani wieków: pismo poświęcone pradziejom Polski*. 1935 (R. X). T. X. Nr 3. S. 51.
3. Cynkałowski A. Grób Gocki z epoki rzymskiej ze wsi Rudka pow. Krzemienieckiego. *Życie Krzemienieckie*. 1936. Nr. 8-9 (sierpień – wrzesień). S. 349-353.
4. Cynkałowski A. Mapa archeologiczna Wołynia i Polesia Wołyńskiego. Warszawa, 1958.
5. Cynkałowski A. Materiały do pradziejów Wołynia i Polesia Wołyńskiego / pod red. Józefa Kostrzywskiego. Warszawa: Polskie Towarzystwo Archeologiczne, 1961. 265 s.
6. Cynkałowski A. Osiedle kultury trypolskiej w Bodakach na Wołyniu nad Horyniem. *Wiadomości Archeologiczne*. Warszawa, 1969. T. XXXIV. Z. 2. S. 221-227.
7. Cynkałowski A. Ślady chrześcijaństwa na Wołyniu do kn. Włodzimierza Wielkiego 981. Warszawa: Uniwersytet Warszawski, 1937. [Magisterska dyplomowa praca z 1930 roku].
8. Cynkałowski A. Wykopaliska jaskini pod wsią Kulikowem. *Życie Krzemienieckie*. 1937.
9. Cynkałowski A. Zapiski z paleontologii Wołynia i Polesia Wołyńskiego. Warszawa, 1962. [Odbitka z pracy „Materiały do pradziejów Wołynia i Polesia Wołyńskiego...”].
10. Cynkałowski A. Ziemia Krzemieniecka w świetle archeologii. *Życie Krzemienieckie*. 1939. No. 4. S. 119-126.
11. Cynkałowski A., Roszko K. Amulet z Gródka nad Bugiem. *Z Otchłani Wieków: pismo poświęcone pradziejom Polski*. Wrocław, 1961. T. XXVII. Nr 1. S. 79–80.
12. А. Б. Волинська Швейцарія. *Наша Батьківщина*. Львів, 1939. Ч. 6. С. 151–156.
13. Бужанський А. З історії міста Ковля (на кінець XIX ст.). *Наша Батьківщина*. Львів, 1938. Ч. 9 (вересень). С. 208–215.
14. Бужанський А. На низинах духа. З поліських вражень. *Назустріч*. Львів, 1936. 1 вересня (Ч. 17). С. 4.
15. Бужанський А. Походження державности у південно-східних слов'ян. *Літопис Волині*. Вінніпег, 1964. Ч. 7. С. 19–41.
16. Бужанський А. Про історично-географічний словник Волині й Волинського Полісся. *Літопис Волині*. Вінніпег, 1972. Ч. 10-11. С. 86–91.
17. Бужанський А. Ріка Прип'ять та її допливи: старі водні шляхи між доріччям Чорного моря і Балтиком; географічно-археологічна студія. Вінніпег, 1966. 39 с. (Праці Інституту Дослідів Волині, ч.15).

18. Бужанський О. Шумськ. *Наша Батьківщина*. Львів, 1938. Ч. 4 (квітень). С. 92–95.
19. В. О. Цікава праця про Лемківщину. *Наше Слово*. Варшава, 1960. 27 березня (№ 13). С. 3.
20. Волинець О. “Меркуріюш Польські”. *Наша культура*. Варшава, 1961. Ч. 2.
21. Волинець О. 45 років мистецької діяльності Л. Геца. *Наша культура*. Варшава, 1960. Ч. 2.
22. Волинець О. 600-річчя Краківського університету. *Український Календар 1964*. Українське суспільно-культурне товариство в Польщі. Варшава, 1964. С. 50–53.
23. Волинець О. Археологічні розкопки в с. Зимне. *Наша культура*. Варшава, 1959. Ч. 109.
24. Волинець О. Архітектура Лемківщини. *Український календар. 1964*. Українське суспільно-культурне товариство в Польщі. Варшава, 1964. С. 77–84.
25. Волинець О. Вистава ікон у Кракові. *Наша культура*. Варшава, 1961. Ч. 5.
26. Волинець О. Виставка української книжки у Кракові. *Наше Слово*. Варшава, 1968. 9 червня (№ 23). С. 1.
27. Волинець О. Віслинські розкопки. *Наша культура*. Варшава. Ч. 12. С. 7.
28. Волинець О. Вовкулаки (2. 500 літ байки на Україні). *Наша Культура*. Варшава, 1970. Ч. 2-3; Ч.6. С. 14-15.
29. Волинець О. Грунвальдська битва. *Наша Культура*. Варшава, 1960. Ч. 6.
30. Волинець О. Данило Братковський. *Данило Братковський – поет і громадянин: Матеріали науково-краєзн. конф., приуроченої 300-й річниці страти Данила Братковського*. Луцьк, 2002. С. 149–152.
31. Волинець О. Данило Братковський. *Наша Культура*. Варшава, 1960. Ч. 8.
32. Волинець О. Данилова столиця Холм. *Наша Культура*. Варшава, 1962. Ч. 50.
33. Волинець О. Де знаходилися літописні городи Шумськ і Данилів. *Український Календар*. Варшава, 1971.
34. Волинець О. Дорогочин над Бугом. *Наша культура*. Варшава, 1963. Ч. 6.
35. Волинець О. Друга вистава ікон Лемківщини в Кракові. *Наше Слово*. Варшава, 1964. 6 вересня (№ 36). С. 5.
36. Волинець О. З минулого нашої батьківщини. *Наша Культура*. Варшава, 1958. Ч. 6.
37. Волинець О. З української сфрагістики (міські, церковні і братські печатки). *Наша культура*. Варшава, 1967. Ч. 1 (105). С. 14-15.
38. Волинець О. За соляними горами. *Наша Культура*. Варшава, 1967. Ч. 4-6.
39. Волинець О. Каменярство і різьбярство на Лемківщині. *Наше Слово*. Варшава, 1964. 6 грудня (№ 49), С. 3; 13 грудня (№ 50). С. 5.

40. Волинець О. Кілька слів про сфрагістику. *Наша Культура*. Варшава, 1966. Ч. 7. С. 11-12.
41. Волинець О. Козаки в польському війську. *Наша Культура*. Варшава, 1965. Ч. 9.
42. Волинець О. Лемківське село Команча. *Український календар*. 1965: Українське суспільно-культурне товариство. Варшава, 1965. С.79–82.
43. Волинець О. Лемківський триптик [Никифор, Микола і Михайло Мазурек]. *Український календар*. 1968: Українське суспільно-культурне товариство. Варшава, 1968. С. 223–227.
44. Волинець О. Лемківщина в горах і музеях. *Український календар*. Варшава, 1968.
45. Волинець О. Митець козацької слави. *Наша Культура*. Варшава, 1968. Ч. 12. [Стаття про І. Репіна].
46. Волинець О. Михайло Мазурек: маляр і скульптор Лемківщини. *Наша Культура*. Варшава, 1962. Ч. з 3.ІІІ.
47. Волинець О. Музейна справа на Лемківщині. *Український календар*. 1968: Українське суспільно-культурне товариство. Варшава, 1968. С. 40-43.
48. Волинець О. На рубежах лемківської пущі. *Наше Слово*. Варшава, 1968. 7 квітня (№ 14). С. 5; 14 квітня (№ 15). С. 5.
49. Волинець О. На сходах мінливої кар'єри (Микола Зубликевич). *Наша Культура*. Варшава, 1965. Ч. 12.
50. Волинець О. Над Гучвою і Бугом. *Наша Культура*. Варшава, 1968. Ч. 4. С. 12-13.
51. Волинець О. Над срібним Саном. *Український Календар*. 1966: Українське суспільно-культурне товариство в Польщі. Варшава, 1966. С. 134-138.
52. Волинець О. Никифор – український маляр з Криниці. *Наша Культура*. Варшава, 1960. Ч. 9.
53. Волинець О. Нова праця про Лемківщину. *Наше Слово*. Варшава, 1961. 26 листопада (№ 48). С. 5.
54. Волинець О. Орли над степами. *Наша Культура*. Варшава, 1969. Ч. 5.
55. Волинець О. Охорона пам'яток культури і природи на Україні. *Український календар*. 1967: Українське суспільно-культурне товариство. Варшава, 1967. С. 285–286.
56. Волинець О. Пам'ятки дерев'яної архітектури на Лемківщині. *Український Календар*. Варшава, 1967.
57. Волинець О. Пам'ятки української історії і культури в Кракові. *Український Календар*. 1963: Українське суспільно-культурне товариство в Польщі. Варшава, 1963. С. 112-116.

58. Волинець О. Пісні старої Холмщини. *Український Календар*. 1969: Українське суспільно-культурне товариство. Варшава, 1969. С. 83–84.
59. Волинець О. Популяризатор рідного слова... *Наше Слово*. Варшава, 1966. 9 жовтня (№ 41). С. 6.
60. Волинець О. Початки польської держави. *Український Календар*. 1966: Українське суспільно-культурне товариство в Польщі. Варшава, 1966. С. 31-32.
61. Волинець О. Початки українського друкарства. *Наша Культура*. Варшава, 1960. Ч. 4.
62. Волинець О. Початки християнства в Польщі. *Наша Культура*. Варшава, 1959. Ч. 1-2.
63. Волинець О. Пригоринська совітська республіка в Дубровиці. *Літопис Волині*. Вінніпег, 1988, Ч. 15. С. 122–124.
64. Волинець О. Результати доброго господарювання. *Наше Слово*. Варшава, 1970. 21 червня (№ 25). С. 6.
65. Волинець О. Розкопки оповідають про минуле. *Наша Культура*. Варшава, 1965. Ч. 5. [Про розкопки проведені в Перемишлі].
66. Волинець О. Рудні на Поліссі. *Український Календар*. 1970: Українське суспільно-культурне товариство в Польщі. Варшава, 1969. С. 344–346.
67. Волинець О. Рудні на Правобережній Україні. *Український Календар*. Варшава, 1970.
68. Волинець О. Стара церковна культура на Грубешівщині. *Наша Культура*. Варшава, 1964. Ч. 7.
69. Волинець О. Старі пісні на Холмщині. *Український Календар*. 1969: Українське суспільно-культурне товариство. Варшава, 1969. С. 83-84.
70. Волинець О. Стовпи і вежі. *Наша Культура*. Варшава, 197_. Ч. 4.
71. Волинець О. Столиця князя Данила. *Наша Культура*. Варшава, 1962. Ч. 7.
72. Волинець О. Таємниця замкової гори Перемишлі. *Наша Культура*. Варшава, 1960. Ч. 1.
73. Волинець О. Там, де заходить лемківське сонце. *Наша Культура*. Варшава, 1970. Ч. 12.
74. Волинець О. Торгівельні взаємовідносини Русі і Польщі до XIV ст. *Наша Культура*. Варшава, 1962. Ч. 8. [Про привілей кн. Андрія Володимировича у 1320 р.].
75. Волинець О. Україна – сучасність і минувшина. *Наше Слово*. Варшава, 1971. 14 березня (№ 11). С. 3. [рецензія на зб. наук. праць “Україна – сучасність і минувшина”, виданий Ягеллонським університетом у Кракові в 1970 р.]
76. Волинець О. Україніка в архівах Кракова. *Український календар*. 1968: Українське суспільно-культурне товариство. Варшава, 1968. С. 66-67. [Підпис –]
77. Волинець О. Україніка в польській історичній літературі. *Наша Культура*. Варшава, 1960. Ч. 7.

78. Волинець О. Україніка на першому слов'янському археологічному конгресі. *Наша Культура*. Варшава, 1965. Ч. 11.
79. Волинець О. Україніка у європейській історичній літературі. *Наша Культура*. Варшава, 1961. Ч. 10.
80. Волинець О. Українська вищепечаткова школа в Сарнах. *Літопис Волині*. Вінніпег, 1979–1982. Ч. 13–14. С. 109–111.
81. Волинець О. Фундаменти на фундаментах. *Наша Культура*. Варшава, 1962. Ч. 1. [Про Перемишль]
82. Волинець О. Червенський город Сутейськ на польсько-руському пограниччі. *Наша Культура*. Варшава, 1958. Ч. 8.
83. Волинець О. Червенські городи. *Наша Культура*. Варшава. 1964. Ч. 4.
84. Волинець О. Ятв'яги – Русь – Польща. *Наша Культура*. Варшава, 1969. Ч. 11.
85. Волинська Швайцарія. *Український голос*. Луцьк, 1942. 18 червня (Ч. 25). С. 3. [без підпису]
86. Крем'янець і його околиці: популярно-науковий нарис. *Волинь: орган Товариства Волинь в Нью-Йорку*. Нью-Йорк, 1951. Ч. 1. С. 3–5; Ч. 2. С. 3. [стаття без підпису; заповіджене продовження припинене враз із 2 ч. згаданого журналу]
87. Кременний скарб з Волині. *Життя і Знання*. Львів, 1933. Ч. 3. С. 77. [Без підпису]. = Цинкаловський О. Скарб кременних скалок з с. Шистова, коло Володимира. *Життя і Знання*. Львів, 1933-1935.
88. М. Г. По стежках української праісторії. *Наше Слово*. Варшава, 1970. 3 травня (№ 18). С. 3. [Доповідь, виголошена в Шетені].
89. О. В. Книга про федералізм. *Наша культура*. Варшава, 1961. Ч. 9.
90. Ц-кий О. Церкви домонгольського і монгольського періоду на Волині та в Галичині. *Церковний Календар*. Варшава: Православна митрополія, 1969. С. 81–89.
91. Цинкаловський О. Александер Яблоновський, 1826-1913. *Наша культура*. Варшава, 1964. червень.
92. Цинкаловський О. Болгар. *Життя і Знання*. Львів, 1938. Ч. 2 (125). С. 59–60.
93. Цинкаловський О. В країні пісків і мочар. *Українське юнацтво*. Львів, 1936. Ч. 9-10 (вересень – жовтень). С. 149-151.
94. Цинкаловський О. Волинський пантеон. *Наш Світ*. Луцьк, 1936. Ч. 4 (квітень). С. 6–7; Ч. 5 (травень). С. 10–11.
95. Цинкаловський О. Волинські деревляні церкви (XVII-XVIII ст.). *Життя і Знання*. Львів, 1935. Ч. 4. = Цинкаловський О. Старе дерев'яне церковне мистецтво на Волині. *Життя і Знання*. Львів, 1935. Ч. 4. (квітень). С. 114-116.

96. Цинкаловський О. Волинські дерев'яні церкви (XVII-XVIII ст.). Львів, 1935. 15 с.
97. Цинкаловський О. Волинські надмогильні хрести. *Життя і Знання*. Львів, 1936. Ч. 10 (жовтень). С. 287–289.
98. Цинкаловський О. Волинські скарби. *Український православний календар на 1982 р.* Річний тридцять другий. Видання Української православної церкви в США. С. 126–127.
99. Цинкаловський О. Волинські церкви-твердині. *Життя і Знання*. Львів, 1936. Ч. 7-8 (липень-серпень). С. 232–233.
100. Цинкаловський О. Волинь. *Наш Світ*. Луцьк, 1936. Ч. 1 (січень). С. 9–11.
101. Цинкаловський О. Город Червень і Червенські городи. *Наша Культура*. Варшава, 1964. Ч. 7.
102. Цинкаловський О. Готський гріб римської доби в селі Рудки на Крем'яниччині. *Життя і Знання*. Львів, 1937. Ч. 5 (116). С. 141–142.
103. Цинкаловський О. Гріб з доби неоліту в с. Зимне, коло Володимира. *Життя і Знання*. Львів, 1933.
104. Цинкаловський О. Данилова пам'ятка на Волині. *Життя і Знання*. Львів, 1933. Ч. 4 (67). С. 99.
105. Цинкаловський О. Данилова пам'ятка на Волині. *Скрипторій історичної прози*. Львів, 1996. Т. II. С. 391–392.
106. Цинкаловський О. Дерев'яні хрести на Поліссі. *Життя і Знання*. Львів, 1936.
107. Цинкаловський О. Доісторична Володимирщина. *Життя і Знання*. Львів, 1932. Ч. 7 (квітень). С. 198-200.
108. Цинкаловський О. Дорогами Волині. *Минуле і сучасне Волині та Полісся. Олександр Цинкаловський і край: Матеріали XXVII Міжнародної наукової історико-краєзнавчої конференції, присвяченої 1020-ій річниці від першої писемної згадки про Володимир та 110-річчю від дня народження О.Цинкаловського (м. Володимир-Волинський, 22 лютого 2008 р.)*. Луцьк, 2008. С. 10-11.
109. Цинкаловський О. Дорогами Волині. *Радянська Волинь*. Луцьк, 1972. 1 листопада (№ 215). С. 4.
110. Цинкаловський О. Емблема християнства в Україні. *Православний Календар*. Варшава, 1973.
111. Цинкаловський О. З історії словника. *Молода Волинь*. Луцьк, 1991. 4 січня (№1-2). С. 6. [інтерв'ю надруковане в науково-популярному збірнику “Літопис Волині” (№12)].

112. Цинкаловський О. Зимненська ротонда. *Волинь*. Луцьк, 1997. № 3. С. 36-47. [друкується за виданням: Цинкаловський О. Сліди християнства на Волині до кн. Володимира Великого. Церква і Нарід. Крем'янець, 1938.]
113. Цинкаловський О. Історично-географічний і економічний словник Волині і Волинського Полісся. *Літопис Волині*. Вінніпег, 1977-1978. Ч. 12. С. 99-103. [інтерв'ю з "Наша культура", додаток до "Наше життя" Варшава, ч.9. 1969; розмовляв К. Бор].
114. Цинкаловський О. Історично-географічний словник Волині й Волинського Полісся. *Наше Слово*. Варшава, 1970. Ч. 16.
115. Цинкаловський О. Історія села Пересопниця: (із книги "Стара Волинь і Волинське Полісся", ст. 223–226). *Пересопниця. Рівненський край: історія та культура*. Рівне: видавець Валерій Войтович, 2011. С. 44–46.
116. Цинкаловський О. Камінні хрести на Волині. *Життя і Знання*. Львів, 1935.
117. Цинкаловський О. Княжий город Володимир: історико-краєзнавчі нариси. Луцьк: Надстир'я, 2003. 124 с.
118. Цинкаловський О. Княжий город Володимир: Популярно-науковий нарис. Львів, 1935. 111 с.
119. Цинкаловський О. Княжий город Володимир.: історико-краєзнавчі нариси. Львів: НОВОГрад, 2017. 128 с.
120. Цинкаловський О. Ковель. *Життя і Знання*. Львів, 1934. Ч.2 (лютий). С. 38–39.
121. Цинкаловський О. Ковель. *Минуле і сучасне Волині та Полісся: Ковель і ковельчани в історії України та Волині*: Матеріали XII Всеукр. наук. іст.-краєзн. конф. Луцьк, 2003. Ч. 2. С. 287-290. [уривок з книги "Стара Волинь і Волинське Полісся..."].
122. Цинкаловський О. Людські черепи попробовані цвяхами з Володимира й його околиць. *Життя і Знання*. Львів, 1935. Ч. 3 (березень). С. 87–88.
123. Цинкаловський О. Матеріали до археології Володимирського повіту. *Записки Наукового Товариства імені Т. Шевченка*. Львів, 1937. Т. CLIV. С. 183–240.
124. Цинкаловський О. Матеріали до археології Володимирського повіту. *Минуле і сучасне Волині та Полісся. Володимир-Волинський в історії України та Волині*: Матеріали XIV Волинської іст.-краєзн. конф., присвяченої 13-й річниці Незалежності України та 680-й річниці надання Володимиру-Волинському Магдебурзького права. Луцьк, 2004. С. 183-240. [репринтне відтворення із "Записок Наукового Товариства імені Шевченка" 1937 р.].
125. Цинкаловський О. Містечко Михнівка. *Життя і Знання*. Львів, 1933. Ч. 11 (74). С. 312.

126. Цинкаловський О. Московський князь Андрій Курбський на Волині. *Життя і Знання*. Львів, 1935. Ч. 9 (вересень). С. 261.
127. Цинкаловський О. На володимирських валах. *Життя і Знання*. Львів, 1934. Ч. 7-8 (липень – серпень). С. 200–201.
128. Цинкаловський О. На Горині. *Українське юнацтво*. Львів, 1935. Ч. 10 (жовтень). С.149–151.
129. Цинкаловський О. Над Горинею (інформація з дослідів). Львів, 1937.
130. Цинкаловський О. Неолітичний гріб в с. Зимне під Володимиром. *Життя і Знання*. Львів, 1935.
131. Цинкаловський О. Оборонні церкви на Волині. *Життя і Знання*. Львів, 1935.
132. Цинкаловський О. Оборонні церкви на Волині. *Православний календар*. Варшава, 1971.
133. Цинкаловський О. Оселя з часу неоліту під м. Володимиром на Волині. *Життя і Знання*. Львів, 1931. Ч. 9 (червень). С. 280–281.
134. Цинкаловський О. Пересопниця. *Наша Батьківщина*. Львів, 1937. Ч. 1 (січень). С. 16-20.
135. Цинкаловський О. Перший міжнародний конгрес слов'янської археології. *Наша Культура*. Варшава, 1965. Ч.10.
136. Цинкаловський О. Печера людоджерів. *Наша Бутьківщина*. Львів, 1936. Ч. 3. С. 81.
137. Цинкаловський О. Ротонда – як настарший тип церковного будівництва на Підкарпатті і на Волині. *Православний Календар*. 1970. Варшава, 1971.
138. Цинкаловський О. Сліди християнства на Волині до кн. Володимира Великого. *Церква і Нарід: двотижневик, присвячений церковним і церковно-громадським справам*. Кремянець, 1938. Ч. 11 (1 червня). С. 438-444; Ч. 12 (15 червня). С. 486-491.
139. Цинкаловський О. Сліди християнства на Волині до кн. Володимира Великого. Кремянець: вид-во “Церква і Нарід”, 1938. 14 с.
140. Цинкаловський О. Стара волинська хата. *Життя і Знання*. Львів, 1936. Ч. 6 (105). С. 186–187.
141. Цинкаловський О. Стара Волинь і Волинське Полісся. (Краєзнавчий словник – від найдавніших часів до 1914 року). У 2 т. Вінніпег: Інститут дослідів Волині, 1984–1986. Т. 1 600 с. Т. 2. 580 с.
142. Цинкаловський О. Стара Волинь і Волинське Полісся (краєзнавчий словник – від найдавніших часів до 1914 р.). У 2 т. Уїїв: Центр навчальної літератури, 2019. Т. 1 600 с.; Т. 2. 576 с.

143. Цинкаловський О. Старі митці та їх сучасні дослідники. *Український Календар*. Варшава, 1971.
144. Цинкаловський О. Старі церкви на заході України. *Православний Календар*. Варшава, 1970.
145. Цинкаловський О. Старовинні пам'ятки Волині. Торонто: накладом Товариства "Волинь", 1975. 124 с.
146. Цинкаловський О. У Шляхтові і околиці. *Наше слово*. Варшава, 1970. 8 листопада (743/№ 45). С. 5; 15 листопада (№ 46/744). С. 5.
147. Цинкаловський О. Фортеці наших предків. *Визвольний шлях*. 1975. Кн. 3 (324). С. 322-325.
148. Цинкаловський О. Фортеці наших предків. *Православний календар*. Варшава, 1973.
149. Цинкаловський О. Хата двояк в селі Лежниця пов. Володимир. *Життя і Знання*. Львів, 1935.
150. Цинкаловський О. Хрести-енколпіони. *Церковний Православний Календар*. Варшава, 1972.
151. Цинкаловський О. Церкви XV-XVIII ст. на Західній Україні. *Церковний Православний Календар*. 1970. Варшава, 1969. С. 64-67.
152. Черепи людей поперебивані цвяхами на Волині. *Життя і Знання*. Львів,
153. Шевченко на Волині. *Життя і Знання*. Львів, 1933. Ч. 3 (66). С. 67. [Без підпису].

Перелік матеріалів, які зберігаються у фондах Львівської наукової бібліотеки імені Василя Стефаника

154. Львівська наукова бібліотека ім.В.Стефаника НАН України. Фонд рукописів. Ф.9. Колекція окремих надходжень. О/н-601. Цинкаловський Олександр. Окремі документи його як студента теології Варшавського університету та члена української студентської громади у Варшаві. 1926-1929, 1931. Варшава, Ковель. Мова польська. 26 арк.
155. Львівська наукова бібліотека ім.В.Стефаника НАН України. Фонд рукописів. Ф.237. Цинкаловський О. Цнк-1. Цинкаловський Олександр. Автобіографія. Без дати. Без місця. 3 арк.
156. Львівська наукова бібліотека ім.В.Стефаника НАН України. Фонд рукописів. Ф.237. Цинкаловський О. Цнк-2. [Цинкаловська Регіна] Біографія Цинкаловського Олександра. [після 1983 р.]. Без місця. Мова українська, польська. Чорнові варіанти. 8 арк.
157. Львівська наукова бібліотека ім.В.Стефаника НАН України. Фонд рукописів. Ф.237. Цинкаловський О. Цнк-3. Міське староство. Середньоміське Варшавське

- (Starostwo Grodzkie. Śródmiejsko-warszawskie). Свідоцтво про народження Цинкаловського Олександра. 1946, грудня, 14. Варшава. Мова польська. Машинопис. 1 арк.
158. Львівська наукова бібліотека ім.В.Стефаника НАН України. Фонд рукописів. Ф.237. Цинкаловський О. Цнк.- 4. Цинкаловський Олександр. Спогади автобіографічні. Без дати. Без місця. Мова польська. 3 арк.
159. Львівська наукова бібліотека ім.В.Стефаника НАН України. Фонд рукописів. Ф.237. Цинкаловський О. Цнк – 5. Анкета для паспорта (Kwestionariusz pasportowy), заповнена О.Цинкаловським (п. 1-10). Без дати. Без місця. Мова польська. Друк. 1 арк.
160. Львівська наукова бібліотека ім.В.Стефаника НАН України. Фонд рукописів. Ф.237. Цинкаловський О. Цнк-6. Цинкаловський Олександр. Спогади про конференцію у Національному музеї у Львові 1931 р. Фрагмент. Без дати. Без місця. 1 арк.
161. Львівська наукова бібліотека ім.В.Стефаника НАН України. Фонд рукописів. Ф.237. Цинкаловський О. Цнк-7. Виписка з метричної книги парафіяльної церкви м.Шумська про шлюб Раїси Жижневич і Олександра Цинкаловського. 1937, червня, 23. м. Шумськ. Мова польська. Друк, автограф. 1 док., 1 арк.
162. Львівська наукова бібліотека ім.В.Стефаника НАН України. Фонд рукописів. Ф.237. Цинкаловський О. Цнк-8. Польський Західний Союз. Округ, місто і повіт Бидгощ (Polski Związek Zachodni. Obwód, Miasto i Powiat Bydgoszcz). Посвідчення про реєстрацію, видане Цинкаловському О. 1945, липня, 4. Бидгощ. Мова польська. Маш. 1 арк.
163. Львівська наукова бібліотека ім.В.Стефаника НАН України. Фонд рукописів. Ф.237. Цинкаловський О. Цнк-9. Президія міської Національної Ради у Гожові Великопольському, відділ фінансів. Посвідчення про купівлю рухомості, видане Цинкаловському. 1952, лютого, 20. Гожув Велико польський. Мова польська. Друк., маш. 1 арк.
164. Львівська наукова бібліотека ім.В.Стефаника НАН України. Фонд рукописів. Ф.237. Цинкаловський О. Цнк-10. Запис актів громадянського стану в Польщі (Urząd stanu cywilnego). Свідоцтво про смерть Цинкаловського Олександра. 1983, квітня, 20. Краків. Мова польська. Друк. 1 арк.
165. Львівська наукова бібліотека ім.В.Стефаника НАН України. Фонд рукописів. Ф.237. Цинкаловський О. Цнк-11. Українське суспільно-культурне товариство у Кракові. Некролог Цинкаловського Олександра. 1983. Краків. Чорновий варіант. 1 арк.

166. Львівська наукова бібліотека ім.В.Стефаника НАН України. Фонд рукописів. Ф.237. Цинкаловський О. Цнк-12. Державний археологічний музей у Польщі. Відрядження, видане О.Цинкаловському для поїздки у Кременецький, Здолбунівський та Дубенський повіти з метою збору доісторичних пам'яток. 1936, травня, 5. Варшава. Мова польська. Маш. 1 док., 1 арк.
167. Львівська наукова бібліотека ім.В.Стефаника НАН України. Фонд рукописів. Ф.237. Цинкаловський О. Цнк-13. Матеріали щодо організації видання історично-географічного і економічного словника «Стара Волинь і Волинське Полісся» О.Цинкаловського. 1969-1970. Київ, Краків. Мова українська, російська, польська. Друк, маш. 7 арк.
168. Львівська наукова бібліотека ім.В.Стефаника НАН України. Фонд рукописів. Ф.237. Цинкаловський О. Цнк-14. Нотаріальне посвідчення про авторські права Цинкаловського Олександра на Історично-географічний словник (Słownik Historyczno-Geograficzny). 1970. Краків. Мова польська. Маш. Підпис — автограф О. Цинкаловського. 1 арк.
169. Львівська наукова бібліотека ім.В.Стефаника НАН України. Фонд рукописів. Ф.237. Цинкаловський О. Цнк-15. Польська академія наук у Кракові. Бюлетень польського археологічного і нумізматичного товариства, адресований Цинкаловському О.М. з повідомленням про рішення XXIV з'їзду товариства. 1976, листопада, 16. Краків. Мова польська. Маш. 1 арк.
170. Львівська наукова бібліотека ім. В.Стефаника НАН України. Фонд рукописів. Ф.237. Цинкаловський О. Цнк-16. Польське археологічне товариство у Кракові. Довідка з місця праці, видана Цинкаловському О.М. 1964, травня, 7. Краків. Мова польська. Маш. 1 арк.

Матеріали про наукову діяльність

171. Львівська наукова бібліотека ім.В.Стефаника НАН України. Фонд рукописів. Ф.237. Цинкаловський О. Цнк-17. Польське археологічне товариства у Кракові. Запрошення, повідомлення, посвідчення, видані О.Цинкаловському. 1962-1970, 1973, без дати. Краків. Мова польська. Маш. Автограф О.Цинкаловського. 11 арк.
172. Львівська наукова бібліотека ім.В.Стефаника НАН України. Фонд рукописів. Ф.237. Цинкаловський О. Цнк-18. Цинкаловський О. Протокол засідання Польського археологічного товариства у Кракові. 1965, січня, 14. Без місця. Чорновий варіант. Автограф. 1 арк.
173. Львівська наукова бібліотека ім.В.Стефаника НАН України. Фонд рукописів. Ф.237. Цинкаловський О. Цнк-19. Польське археологічне товариство у Кракові.

- Характеристика діяльності О.Цинкаловського як члена археологічного товариства. Без дати. [Краків]. Мова польська. Чорновий варіант. 1 арк.
174. Львівська наукова бібліотека ім.В.Стефаника НАН України. Фонд рукописів. Ф.237. Цинкаловський О. Цнк-20. Польське археологічне товариство. Посвідчення про призначену для О.Цинкаловського медаль до 50-річчя Товариства. 1970, травня, 22. Варшава. Мова польська. Друк. 2 арк.
175. Львівська наукова бібліотека ім.В.Стефаника НАН України. Фонд рукописів. Ф.237. Цинкаловський О. Цнк-21. Польське археологічне і нумізматичне товариство. Диплом почесного члена Польського археологічного та нумізматичного товариства, виданий Цинкаловському О. 1976, березня, 15. 4 арк. (3 копії). Додано: повідомлення О.Цинкаловського про нагородження дипломом. 1976, квітня, 29. Варшава. Мова польська. Друк., маш. 1 арк.
176. Львівська наукова бібліотека ім.В.Стефаника НАН України. Фонд рукописів. Ф.237. Цинкаловський О. Цнк-22. Міський доісторичний музей у Лодзі. Довідка, видана О.Цинкаловському на підтвердження його праці як наукового співробітника у Державному археологічному музеї у Варшаві до II світової війни і у 1944 р. 1946, грудня, 12. Лодзь. Мова польська. Машинопис. 1 арк.
177. Львівська наукова бібліотека ім.В.Стефаника НАН України. Фонд рукописів. Ф.237. Цинкаловський О. Цнк-23. Міністерство віросповідань і народної освіти Польщі. Звернення до Волинського обласного управління відділу мистецтва щодо створення комітету для дослідження пам'яток старовини. 1936, серпня, 22. Варшава. Мова польська. Маш. 2 арк., 2 прим.
178. Львівська наукова бібліотека ім.В.Стефаника НАН України. Фонд рукописів. Ф.237. Цинкаловський О. Цнк-24. Інститут суспільних наук АН УРСР у Львові. Довідка, видана О.Цинкаловському про подаровані йому друковані видання Інституту та фотоапарат «Зенит-С». 1959, вересня, 11. Львів. Друк., маш. 1 арк.

Творчі матеріали

179. Львівська наукова бібліотека ім.В.Стефаника НАН України. Фонд рукописів. Ф.237. Цинкаловський О. Цнк-25. Цинкаловський Олександр. Бібліографія праць фондоутворювача 1929-1962 рр. Автограф. 54 арк.+ 59 арк.
180. Львівська наукова бібліотека ім.В.Стефаника НАН України. Фонд рукописів. Ф.237. Цинкаловський О. Цнк-26. Цинкаловський Олександр. Бібліографія наукових праць фондоутворювача за 1930-1971 рр. Без дати. Без місця. Мова польська. Чорновий варіант. Маш., копія. 2 арк.

181. Львівська наукова бібліотека ім.В.Стефаника НАН України. Фонд рукописів. Ф.237. Цинкаловський О. Цнк-27. Цинкаловський Олександр. Бібліографія праць. 1963-1972. Без дати. Без місця. Автограф. 64 арк. + 69 арк.
182. Львівська наукова бібліотека ім.В.Стефаника НАН України. Фонд рукописів. Ф.237. Цинкаловський О. Цнк-28. Цинкаловський О. „Amulet z gródka nad Bugiem” — стаття. Аркуш з журналу „Z odchłani wieków” (С.80-81). 1961. Без місця. Мова польська. Друк. 2 арк.
183. Львівська наукова бібліотека ім.В.Стефаника НАН України. Фонд рукописів. Ф.237. Цинкаловський О. Цнк-29. Цинкаловський Олександр. Археологічний атлас (Atlas Archeologiczny). Мова польська. 14 арк.
184. Львівська наукова бібліотека ім.В.Стефаника НАН України. Фонд рукописів. Ф.237. Цинкаловський О. Цнк-30. Волинець Олександр (Цинкаловський О.). Олександр Архипенко — стаття. Вирізка з газети «Наша Культура», №31 (35). Без дати. Без місця. Друк. 2 арк.
185. Львівська наукова бібліотека ім.В.Стефаника НАН України. Фонд рукописів. Ф.237. Цинкаловський О. Цнк-31. Цинкаловський Олександр. [Волинь Х ст.] — стаття. Без дати. Без місця. Мова польська. Маш. 5 арк.
186. Львівська наукова бібліотека ім.В.Стефаника НАН України. Фонд рукописів. Ф.237. Цинкаловський О. Цнк-32. Цинкаловський О. „Wołyń i Polesie Wołyńskie w erosi dyluwialnej” (Волинь і Волинське Полісся в дилювіальну епоху) (текст 2) — стаття. Без дати. Без місця. Мова польська. Зошит 33 арк. + 7 чистих.
187. Львівська наукова бібліотека ім.В.Стефаника НАН України. Фонд рукописів. Ф.237. Цинкаловський О. Цнк-33. Цинкаловський О. „Wołyń i Polesie Wołyńskie w okresie dyluwialnym. Paleolit młodszy”, „Tardenoaski Przemysł”, „Młodsza epoka kamienne. Neolit” — статті. Без дати. Без місця. Мова польська. Чорнило, олівець, автограф. Зошит 30 арк.
188. Львівська наукова бібліотека ім.В.Стефаника НАН України. Фонд рукописів. Ф.237. Цинкаловський О. Цнк-34. Цинкаловський О. „Wołyń i Polesie Wołyńskie pod względem geograficznym” (Волинь і Полісся Волинське з погляду географічного) — стаття. Без дати. Без місця. Мова польська. Автограф. Зошит 30 арк.
189. Львівська наукова бібліотека ім.В.Стефаника НАН України. Фонд рукописів. Ф.237. Цинкаловський О. Цнк-35. Цинкаловський Олександр. Генеза державності у південно-східних слов'ян („Geneza państwowosci słowian południowo-wschodnich”). 1963. Краків. Мова польська. Машинопис. 31 арк.

190. Львівська наукова бібліотека ім.В.Стефаника НАН України. Фонд рукописів. Ф.237. Цинкаловський О. Цнк-36. Цинкаловський О. «Дерев'яні церкви Західньої Волині» — стаття. Відбиток з часопису «Життя і Знання». Штамп бібліотеки О.Цинкаловського. 1932-1933. Львів. Друк. 8 арк.
191. Львівська наукова бібліотека ім.В.Стефаника НАН України. Фонд рукописів. Ф.237. Цинкаловський О. Цнк-37. Цинкаловський О. Дерев'яні церкви. Без дати. Без місця. Чорнові варіанти статей. Автограф. 5 арк.
192. Львівська наукова бібліотека ім.В.Стефаника НАН України. Фонд рукописів. Ф.237. Цинкаловський О. Цнк-38. Цинкаловський О.М. (підпис — Волинець). Дещо про нашу народню творчість — стаття. Без дати. Без місця. 3 чорнові варіанти. Автограф. 10 арк.
193. Львівська наукова бібліотека ім.В.Стефаника НАН України. Фонд рукописів. Ф.237. Цинкаловський О. Цнк-39. Цинкаловський О. Доба лябенська („Okres labeńska”) — стаття. Без дати. Без місця. Мова польська. Олівець. 2 арк.
194. Львівська наукова бібліотека ім.В.Стефаника НАН України. Фонд рукописів. Ф.237. Цинкаловський О. Цнк-40. О. Волинець (О.Цинкаловський). Друга виставка ікон Лемківщини в Кракові — вирізка з газети «Наше Слово», №36 (421). 1964, вересня, 6. Варшава. Друк. 1 арк.
195. Львівська наукова бібліотека ім.В.Стефаника НАН України. Фонд рукописів. Ф.237. Цинкаловський О. Цнк-41. Цинкаловський О. З нашої сфрагістики — стаття. Без дати. Без місця. Автограф. 7 арк.
196. Львівська наукова бібліотека ім.В.Стефаника НАН України. Фонд рукописів. Ф.237. Цинкаловський О. Цнк-42. О.Волинець (О.Цинкаловський). «З української сфрагістики: період галицько-волинської держави» — стаття; вирізка з часопису «Наша культура», №9 (101), С.14-15. Без дати. Друк. 1 арк.
197. Львівська наукова бібліотека ім.В.Стефаника НАН України. Фонд рукописів. Ф.237. Цинкаловський О. Цнк-43. Цинкаловський О.М. «Замкова церква в Кодні» — стаття. Без дати. Без місця. Автограф. 2 арк.
198. Львівська наукова бібліотека ім.В.Стефаника НАН України. Фонд рукописів. Ф.237. Цинкаловський О. Цнк-44. Цинкаловський О. «Ікони, образи, змієвики, складні на Україні» — стаття. Чорновий варіант (польською мовою — назва статті). Без дати. Автограф. 9 арк.
199. Львівська наукова бібліотека ім.В.Стефаника НАН України. Фонд рукописів. Ф.237. Цинкаловський О. Цнк-45. Цинкаловський О. Ніст Львівська наукова бібліотека ім.В.Стефаника НАН України. Фонд рукописів. Ф.237. Цинкаловський О. Цнк-38.

- Цинкаловський О. Historia Ziemi Czerwieńskie (Історія Червенського краю) — стаття. Чорновий варіант та матеріали. Без дати. Без мови. Мова польська. 12 арк.
200. Львівська наукова бібліотека ім.В.Стефаника НАН України. Фонд рукописів. Ф.237. Цинкаловський О. Цнк-46. Цинкаловський О.М. Княжа доба на Русі-Україні — стаття. Без дати. Без місця. Чорновий варіант. Автограф. 5 арк.
201. Львівська наукова бібліотека ім.В.Стефаника НАН України. Фонд рукописів. Ф.237. Цинкаловський О. Цнк-47. Цинкаловський О. Княжий город Володимир — популярно-науковий нарис. Львів. 1935. Друк. 57 арк. + 2 обкладинки.
202. Львівська наукова бібліотека ім.В.Стефаника НАН України. Фонд рукописів. Ф.237. Цинкаловський О. Цнк-48. Цинкаловський О.М. «Короткий геологічний нарис Волині і Волинського Полісся» — стаття. Без дати. Без місця. Автограф. 14 арк.
203. Львівська наукова бібліотека ім.В.Стефаника НАН України. Фонд рукописів. Ф.237. Цинкаловський О. Цнк-49. Цинкаловський О. Короткий передісторичний і історичний зарис Волині і Волинського Полісся — вступні статті до словника «Стара Волинь і Волинське Полісся». 1970. Мова українська, польська. Маш. 34 арк.
204. Львівська наукова бібліотека ім.В.Стефаника НАН України. Фонд рукописів. Ф.237. Цинкаловський О. Цнк-50. Цинкаловський О. „Kultura amfor kulistych (grobow skrzynkowych) (текст 7) — стаття. Без дати. Без місця. Мова польська. Автограф. Зошит 23 арк. + 17 чистих.
205. Львівська наукова бібліотека ім.В.Стефаника НАН України. Фонд рукописів. Ф.237. Цинкаловський О. Цнк-51. Цинкаловський О. „Kultura ceramiki malowany trypilskiej”) (Культура мальованої трипільської кераміки) (текст 5) — стаття. Без дати. Без місця. Мова польська. 68 арк.
206. Львівська наукова бібліотека ім.В.Стефаника НАН України. Фонд рукописів. Ф.237. Цинкаловський О. Цнк-52. Цинкаловський О. Культура лійкового посуду. Майстерні крем'яних і кам'яних знарядь (Kultura puharów lejgowatych. Pracowni narzędzi krzemiennych i kamiennych) (текст 6) — стаття. Мова польська. Зошит 43 арк.
207. Львівська наукова бібліотека ім.В.Стефаника НАН України. Фонд рукописів. Ф.237. Цинкаловський О. Цнк-53. Цинкаловський О. Матеріали до археології Володимирського повіту — друк. відбиток статті. Вступні зауваги. Без дати. Без місця. Друк. Обкладинки + 29 арк.
208. Львівська наукова бібліотека ім.В.Стефаника НАН України. Фонд рукописів. Ф.237. Цинкаловський О. Цнк-54. Цинкаловський Олександр. Матеріали до передісторії Волині і Волинського Полісся. За ред. Й.Костжевського. 1961. Варшава. Мова польська. Друк., машинопис. 210 арк.

209. Львівська наукова бібліотека ім.В.Стефаника НАН України. Фонд рукописів. Ф.237. Цинкаловський О. Цнк-55. Цинкаловський Олександр. [Місто Володимир] — стаття. Чорновий варіант. Без дати. Без місця. 14 арк.
210. Львівська наукова бібліотека ім.В.Стефаника НАН України. Фонд рукописів. Ф.237. Цинкаловський О. Цнк-56. Цинкаловський О. Митець козацької слави (у 80-ту річницю створення художником І.Рєпіним портрета Т.Шевченка) — стаття. Два чорнові варіанти. Олівець. 11 арк.
211. Львівська наукова бібліотека ім.В.Стефаника НАН України. Фонд рукописів. Ф.237. Цинкаловський О. Цнк-57. Цинкаловський О. „Młoda epoka neolitu — kultura ceramiki wstęgowej” (текст 4) — стаття. Без дати. Без місця. Мова польська. 21 арк. + 4 чистих + 2 обкладинки.
212. Львівська наукова бібліотека ім.В.Стефаника НАН України. Фонд рукописів. Ф.237. Цинкаловський О. Цнк-58. Цинкаловський О. Народна різьба з дерева і камінярства на Лемківщині — стаття. Без дати. Без місця. Чорновий варіант. Автограф. 13 арк.
213. Львівська наукова бібліотека ім.В.Стефаника НАН України. Фонд рукописів. Ф.237. Цинкаловський О. Цнк-59. Цинкаловський О. „Na rubieżu dwóch kultur neolitycznych. Kultura puharów lejgowatych i kultura tripolska na Wołyniu” — стаття. 1939. Краків. Мова польська. Чорновий варіант. 22 арк.
214. Львівська наукова бібліотека ім.В.Стефаника НАН України. Фонд рукописів. Ф.237. Цинкаловський О. Цнк-60. Цинкаловський О. Охорона старих церков і об’єктів („Ochrona starych cerkiew i obiektów”) — вступ до праці. Без дати. Без місця. Мова польська. 2 арк.
215. Львівська наукова бібліотека ім.В.Стефаника НАН України. Фонд рукописів. Ф.237. Цинкаловський О. Цнк-61. Цинкаловський О. „Paleolit niżowy. Przemysł swiderski”, „Przemysł tardenoaski (mezolit)” (текст 3) — статті. Без дати. Без місця. Мова польська. Автограф. Зошит 30 арк. + 7 чистих.
216. Львівська наукова бібліотека ім.В.Стефаника НАН України. Фонд рукописів. Ф.237. Цинкаловський О. Цнк-62. Цинкаловський Олександр. Питання походження і розвитку культури лійчастого посуду в Європі („Zagadnienie genezy i rozwoju kultury puharów lejgowatych w Europie”) — стаття. Мова польська. Чорновий варіант. 4 арк.
217. Львівська наукова бібліотека ім.В.Стефаника НАН України. Фонд рукописів. Ф.237. Цинкаловський О. Цнк-63. Цинкаловський Олександр. [Полісся] — стаття. Чорновий варіант. Без дати. Без місця. Мова польська. 3 арк.

218. Львівська наукова бібліотека ім.В.Стефаника НАН України. Фонд рукописів. Ф.237. Цинкаловський О. Цнк-64. Цинкаловський Олександр. Поселення трипільської культури в Бодаках над Горинем („Osiedle kultury trypolskiej w Bodakach nad Nogupem”) — стаття. Без дати. Без місця. Мова російська, польська, англійська. Друк, відбиток. 7 арк. + обкладинки.
219. Львівська наукова бібліотека ім.В.Стефаника НАН України. Фонд рукописів. Ф.237. Цинкаловський О. Цнк-65. Цинкаловський Олександр. Поселення трипільської культури в Бодаках над Горинем („Osiedle kultury trypolskiej w Bodakach nad Nogupem”) — стаття. [1963]. Без місця. 2 варіанти, 5 маш. Копір. 56 арк.
220. Львівська наукова бібліотека ім.В.Стефаника НАН України. Фонд рукописів. Ф.237. Цинкаловський О. Цнк-66. Цинкаловський О.М. (підпис — Антін Бутанський). Ріка Прип'ять та її допливи — географічно-археологічна студія. Назва на обклад.: „Ргурієс”; додано археологічну карту водного шляху Дніпро — Прип'ять — Буг IX-XII ст. 1966. Вінніпег. Мова українська, англійська. Друк. Обкладинка + 20 арк.
221. Львівська наукова бібліотека ім.В.Стефаника НАН України. Фонд рукописів. Ф.237. Цинкаловський О. Цнк-67. Цинкаловський О. [Ріка Прип'ять та її допливи] — стаття. Без дати. Без місця. Мова польська. Маш. 80 арк.
222. Львівська наукова бібліотека ім.В.Стефаника НАН України. Фонд рукописів. Ф.237. Цинкаловський О. Цнк-68. Цинкаловський О.М. (підпис — О.Волинець). Прислів'я — народна мудрість українського народу — стаття. Надіслано до редакції часопису «Наша культура». 1972, січня, 21. Без місця. Чорновий варіант. Автограф. 10 арк.
223. Львівська наукова бібліотека ім.В.Стефаника НАН України. Фонд рукописів. Ф.237. Цинкаловський О. Цнк-69. Цинкаловський Олександр. Стара Волинь і Волинське Полісся — словник. Т.1. 1970. Назва книги — польською мовою. Машинопис. 500 арк.
224. Львівська наукова бібліотека ім.В.Стефаника НАН України. Фонд рукописів. Ф.237. Цинкаловський О. Цнк-70. Цинкаловський Олександр. Стара Волинь і Волинське Полісся — словник. Т.2. Назва книги — польською мовою. Машинопис. 500 арк.
225. Львівська наукова бібліотека ім.В.Стефаника НАН України. Фонд рукописів. Ф.237. Цинкаловський О. Цнк-71. Цинкаловський Олександр. Стара Волинь і Волинське Полісся — словник. Т.3. Назва книги — польською мовою. 268 арк.
226. Львівська наукова бібліотека ім.В.Стефаника НАН України. Фонд рукописів. Ф.237. Цинкаловський О. Цнк-72. Цинкаловський Олександр. Стара Волинь і

- Волинське Полісся — словник. Т.4. Назва книги — польською мовою. Автограф. 333 арк.
227. Львівська наукова бібліотека ім.В.Стефаника НАН України. Фонд рукописів. Ф.237. Цинкаловський О. Цнк-73. Цинкаловський Олександр. Старий Перемишль — стаття. Без дати. Без місця. Чорновий варіант. Автограф. 17 арк.
228. Львівська наукова бібліотека ім.В.Стефаника НАН України. Фонд рукописів. Ф.237. Цинкаловський О. Цнк-74. Цинкаловський О. (підпис — Волинець О.). Стародавні городи і замки на Україні — стаття. Без дати. Без місця. 21 арк.
229. Львівська наукова бібліотека ім.В.Стефаника НАН України. Фонд рукописів. Ф.237. Цинкаловський О. Цнк-75. Цинкаловський О. Торгівля Волині — стаття. Без дати. Без місця. Чорновий варіант. Автограф. 4 арк.
230. Львівська наукова бібліотека ім.В.Стефаника НАН України. Фонд рукописів. Ф.237. Цинкаловський О. Цнк-76. Цинкаловський Олександр (псевд.: Волинець). Український календар — видання українського суспільно-культурного товариства у Польщі — збірка статей О.Волинця. 1963-1969. Варшава. 44 арк. + 2 обкладинки.
231. Львівська наукова бібліотека ім.В.Стефаника НАН України. Фонд рукописів. Ф.237. Цинкаловський О. Цнк-77. Цинкаловський О. Хрести-енколіпони — стаття. Ксерокопія рукопису — 12 арк. Маш. Копії — 10 арк. Додано: таблиці та фотографії христів — 11 арк. 1971, травня, 31. Конверт, 1 арк.
232. Львівська наукова бібліотека ім.В.Стефаника НАН України. Фонд рукописів. Ф.237. Цинкаловський О. Цнк-78. Цинкаловський Олександр. Церковна архітектура на Західній Україні — статті. Відбитки з видань: «Український Православний календар», «Церковний календар». 1971-1972; без дати. Варшава. Друк. 22 арк. + обл..
233. Львівська наукова бібліотека ім.В.Стефаника НАН України. Фонд рукописів. Ф.237. Цинкаловський О. Цнк-79. Цинкаловський Олександр. «Церкви-ротонди» — стаття. Чорновий варіант, креслення, матеріали, виписки (м.Галич, м.Володимир, м. Перемишль). Додано опис будови церкви кн. Володаря у Перемишлі. Без дати. Без місця. 22 арк.
234. Львівська наукова бібліотека ім.В.Стефаника НАН України. Фонд рукописів. Ф.237. Цинкаловський О. Цнк-80. Цинкаловський Олександр. Церкви періоду готики і ренесансу XV-XVIII ст. — стаття. Чорновий варіант. [1969]. Без місця. 16 арк.
235. Львівська наукова бібліотека ім.В.Стефаника НАН України. Фонд рукописів. Ф.237. Цинкаловський О. Цнк-81. Цинкаловський О. «Ще кілька слів про Старий Перемишль» — стаття. Чорновий варіант. Без дати. Без місця. Олівець. 7 арк.

236. Львівська наукова бібліотека ім.В.Стефаника НАН України. Фонд рукописів. Ф.237. Цинкаловський О. Цнк-82. Цинкаловський Олександр. Вірші. 1) «Далекий краю мій, моя сумна Волинь...»; 2) «Думками я до тебе знов вертаю, дідів моїх земля...». Без дати. Без місця. Чорнові варіанти. Чорнило, олівець. 7 арк.
237. Львівська наукова бібліотека ім.В.Стефаника НАН України. Фонд рукописів. Ф.237. Цинкаловський О. Цнк-83. Цинкаловський Олександр. «Великоморавська держава» [дохристиянські вірування українців] — фрагменти статті. Чорнові варіанти. Без дати. Без місця. 5 арк.
238. Львівська наукова бібліотека ім.В.Стефаника НАН України. Фонд рукописів. Ф.237. Цинкаловський О. Цнк-84. [Цинкаловський Олександр]. [Історія України та Польщі початку ХХ ст.] — фрагмент статті. Без початку. Без дати. Без місця. Мова польська. Машинопис. 17 арк.
239. Львівська наукова бібліотека ім.В.Стефаника НАН України. Фонд рукописів. Ф.237. Цинкаловський О. Цнк-85. Цинкаловський О. Фрагменти статей з історії сакральної архітектури в Україні. Чорнові варіанти. Без дати. Без місця. Мова українська, польська. 30 арк.
240. Львівська наукова бібліотека ім.В.Стефаника НАН України. Фонд рукописів. Ф.237. Цинкаловський О. Цнк-86. Цинкаловський Олександр. Фрагменти статей з археології, етнографії, історії України. Без дати. Без місця. Мова українська, російська. 23 арк.

Фольклорні матеріали

241. Львівська наукова бібліотека ім.В.Стефаника НАН України. Фонд рукописів. Ф.237. Цинкаловський О. Цнк-170. Данилко — поліська казка у записі О.Цинкаловського. 1933. Камінь-Каширський. Автограф. Олівець. 6 арк.
242. Львівська наукова бібліотека ім.В.Стефаника НАН України. Фонд рукописів. Ф.237. Цинкаловський О. Цнк-171. Народні казки, записані О.Цинкаловським на Волині: „Koza-dereza” («Коза-дереза»), „Stary pies” («Старий собака»), „Kamiń” («Камінь») та ін. Без дати. Без місця. Мова польська. Автограф. 4 арк.
243. Львівська наукова бібліотека ім.В.Стефаника НАН України. Фонд рукописів. Ф.237. Цинкаловський О. Цнк-172. «Лінива кума — сама собі біда», «Бідний і багатий», «Мужик і дятел» — народні оповідання у запису Цинкаловського О. Мова українська, польська. Автограф. 3 арк.
244. Львівська наукова бібліотека ім.В.Стефаника НАН України. Фонд рукописів. Ф.237. Цинкаловський О. Цнк-173. «Город Небель» — віршована легенда, записана

- О.Цинкаловським на Поліссі. Підпис — Волинець. Без дати. Без місця. Чорнові та чистові варіанти. Автограф. Машинопис. 68 арк.
245. Львівська наукова бібліотека ім.В.Стефаника НАН України. Фонд рукописів. Ф.237. Цинкаловський О. Цнк-174. Данилова корона — легенда, записана О.Цинкаловським у с.Літовежі Волинської області. Два чорнові варіанти. Без дати. Автограф. Олівець. 10 арк.
246. Львівська наукова бібліотека ім.В.Стефаника НАН України. Фонд рукописів. Ф.237. Цинкаловський О. Цнк-175. Мороз і селянин — казка, записана О.Цинкаловським. Без дати. Без місця. Мова українська. Автограф. Олівець. 3 арк.
247. Львівська наукова бібліотека ім.В.Стефаника НАН України. Фонд рукописів. Ф.237. Цинкаловський О. Цнк-176. «Сотниківна» — легенда, записана О.Цинкаловським у с.Літовежі Волинської області. Без дати. Автограф. 9 арк.
248. Львівська наукова бібліотека ім.В.Стефаника НАН України. Фонд рукописів. Ф.237. Цинкаловський О. Цнк-177. Турова могила — легенда, записана О.Цинкаловським на Волині. Без дати. Без місця. Автограф. Олівець. 1 арк.
249. Львівська наукова бібліотека ім.В.Стефаника НАН України. Фонд рукописів. Ф.237. Цинкаловський О. Цнк-178. Циган і вовк (Волинська народна байка), записана О.Цинкаловським. Без дати. Без місця. Автограф. Олівець. 8 арк.
250. Львівська наукова бібліотека ім.В.Стефаника НАН України. Фонд рукописів. Ф.237. Цинкаловський О. Цнк-179. «Яблоня» — волинська народна байка у записі О.Цинкаловського. Без дати. Без місця. Автограф. 16 арк.
251. Львівська наукова бібліотека ім.В.Стефаника НАН України. Фонд рукописів. Ф.237. Цинкаловський О. Цнк-180. Весільний обряд у селі Осміловичі Волинської області, записаний О. Цинкаловським. Без дати. Мова польська. Автограф. Олівець. 1 арк.
252. Львівська наукова бібліотека ім.В.Стефаника НАН України. Фонд рукописів. Ф.237. Цинкаловський О. Цнк-181. Цинкаловський О. Поліські оповідання про вовкулаків (Opowiadania poleskie o wowkułakach) — короткий зміст. Без дати. Без місця. Мова польська. Автограф. 1 арк.
253. Львівська наукова бібліотека ім.В.Стефаника НАН України. Фонд рукописів. Ф.237. Цинкаловський О. Цнк-182. Цинкаловський О. Волинські народні казки (Wołyńskie bajki ludowe) — перелік казок та прислів'їв, записаних фондоутворювачем на Волині. Мова польська. Олівець. 5 арк.
254. Львівська наукова бібліотека ім.В.Стефаника НАН України. Фонд рукописів. Ф.237. Цинкаловський О. Цнк-183. Цинкаловський О. Матеріали до етнографії та

- промислу Полісся (повір'я, полювання на птахів, рибальство). Без дати. Без місця. Автограф. 10 арк.
255. Львівська наукова бібліотека ім.В.Стефаника НАН України. Фонд рукописів. Ф.237. Цинкаловський О. Цнк-184. «Звичаї і обичаї» — українські народні звичаї [прикмети] у записі Цинкаловського О.М. Без дати. Без місця. Олівець. Автограф. 2 арк.
256. Львівська наукова бібліотека ім.В.Стефаника НАН України. Фонд рукописів. Ф.237. Цинкаловський О. Цнк-185. Народні прислів'я та приказки на соціально-побутові теми, записані О.Цинкаловським. Без дати. Без місця. 16 арк.
257. Львівська наукова бібліотека ім.В.Стефаника НАН України. Фонд рукописів. Ф.237. Цинкаловський О. Цнк-186. Народні прислів'я та приказки, записані О.Цинкаловським. Без дати. Без місця. 35 арк.
258. Львівська наукова бібліотека ім.В.Стефаника НАН України. Фонд рукописів. Ф.237. Цинкаловський О. Цнк-187. Українські народні прислів'я, приказки та співомовки, записані О.Цинкаловським на Волині. Без дати. Без місця. Мова українська, польська. Автограф. Олівець. Машинопис. 41 арк.
259. Львівська наукова бібліотека ім.В.Стефаника НАН України. Фонд рукописів. Ф.237. Цинкаловський О. Цнк-188. Народні прислів'я та приказки, записані О.Цинкаловським. Без дати. Без місця. 50 арк. + 50 арк.
260. Львівська наукова бібліотека ім.В.Стефаника НАН України. Фонд рукописів. Ф.237. Цинкаловський О. Цнк-189. Народні прислів'я та приказки, записані О.Цинкаловським. Без дати. м. Володимир-Волинський, с. Вишнівка. 50 арк. + 38 арк.
261. Львівська наукова бібліотека ім.В.Стефаника НАН України. Фонд рукописів. Ф.237. Цинкаловський О. Цнк-190. Народні прислів'я та приказки, записані О.Цинкаловським на Волині. Без дати. м. Володимир, без місця. 135 арк.
262. Львівська наукова бібліотека ім.В.Стефаника НАН України. Фонд рукописів. Ф.237. Цинкаловський О. Цнк-191. Цинкаловський О. Волинські і Поліські прислів'я (Przysłowia Wołyńskie i Poleskie I) — матеріали, виписки. Зошит 1. Без дати. Без місця. Мова українська, польська. Автограф. 33 арк.
263. Львівська наукова бібліотека ім.В.Стефаника НАН України. Фонд рукописів. Ф.237. Цинкаловський О. Цнк-192. Цинкаловський О. Народні прислів'я на Волині та Поліссі – матеріали та записи до теми. Без дати. Без місця. Автограф. 5 арк.
264. Львівська наукова бібліотека ім.В.Стефаника НАН України. Фонд рукописів. Ф.237. Цинкаловський О. Цнк-193. Цинкаловський О. Волинські та поліські прислів'я

- (Przysłowia Wołyńskie i Poleskie II) — матеріали. Зошит II. Без дати. Без місця. Мова українська, польська. Автограф. Олівець. 10 арк.
265. Львівська наукова бібліотека ім.В. Стефаника НАН України. Фонд рукописів. Ф.237. Цинкаловський О. Цнк-194. Цинкаловський Олександр. Виписки до історії сакральної архітектури (церкви XV-XVI ст., дерев'яні божниці (синагоги) до 1940 р.). Без дати. Без місця. Мова українська, польська. 3 арк.
266. Львівська наукова бібліотека ім.В.Стефаника НАН України. Фонд рукописів. Ф.237. Цинкаловський О. Цнк-195. Цинкаловський О. Виписки з книги: Батюшков П.Н. Белоруссія и Литва. — С.-Петербург, 1890. Без дати. Без місця. Мова російська 4 арк.
267. Львівська наукова бібліотека ім.В.Стефаника НАН України. Фонд рукописів. Ф.237. Цинкаловський О. Цнк-196. Цинкаловський Олександр. Вислиця (Wiślica) — нотатки, виписки із „Słownika geograficznego”. Т.13. Додано: „Dom Długosza. Wislica”. Фото. Без дати, 1959. Без місця. Мова польська. 6 арк. + фото.
268. Львівська наукова бібліотека ім.В.Стефаника НАН України. Фонд рукописів. Ф.237. Цинкаловський О. Цнк-197. Цинкаловський Олександр. Виписки зі “Słownika geograficznego” (гасла: м. Володимир, Варяж; Полісся; городища). Без дати. Без місця. Мова польська. 21 арк.
269. Львівська наукова бібліотека ім.В.Стефаника НАН України. Фонд рукописів. Ф.237. Цинкаловський О. Цнк-198. Виписки до історії України (міст Галича, Києва XIII-XIV ст., Коліївщини), зроблені О. Цинкаловським. Без дати. Без місця. Мова українська, російська. 9 арк.
270. Львівська наукова бібліотека ім.В.Стефаника НАН України. Фонд рукописів. Ф.237. Цинкаловський О. Цнк-199. Цинкаловський О. Виписки на теми архітектури з видання „Tygodnik ilustrowany” 1860-1887 pp. Без дати. Без місця. Чорнило, олівець. Мова польська. 4 арк. + зошит (6 арк. + 37 чистих)
271. Львівська наукова бібліотека ім.В.Стефаника НАН України. Фонд рукописів. Ф.237. Цинкаловський О. Цнк-200. Дюни („Wudmy”) — нотатки, виписки з довідкової літератури, зроблені О.Цинкаловським. Без дати. Без місця. Мова польська. 5 арк.
272. Львівська наукова бібліотека ім.В.Стефаника НАН України. Фонд рукописів. Ф.237. Цинкаловський О. Цнк-201. Цинкаловський Олександр. Друкарні та друкарі XV-XVIII ст. (Drukarnie i drykarze) — матеріали та виписки з праці: Kawecka-Gryczowa. Drukarze dawniej Polski... Wrocław, 1959-60. Без дати. Без місця. Мова польська. 4 арк.

273. Львівська наукова бібліотека ім. В. Стефаника НАН України. Фонд рукописів. Ф.9. Колекція окремих надходжень. О/н – 3539. Цинкаловський О. (археолог). Листи до Яна Коровицького. 1938. Вишневець. 2 лл., 2 арк. + 2 конв.
274. Львівська наукова бібліотека ім. В. Стефаника НАН України. Фонд рукописів. Ф.237. Цинкаловський О. Цнк-212. Цинкаловський О. Лист до Буковського Здіслава стосовно археологічних розкопок на Волині. Без дати. [Краків]. Чорнові варіанти. Мова польська. 2 лл., 2 арк.
275. Львівська наукова бібліотека ім. В. Стефаника НАН України. Фонд рукописів. Ф.237. Цинкаловський О. Цнк-213. Цинкаловський О. Лист до Гайдука М. стосовно фотографій, потрібних для видання наукової праці адресата. 1977, лютого, 18. Без місця. 1 л., 1 арк.
276. Львівська наукова бібліотека ім. В. Стефаника НАН України. Фонд рукописів. Ф.237. Цинкаловський О. Цнк-214. Цинкаловський О. Листи до професора... на теми археології. 1973, квітня, 30; без дати. Краків, без місця. Мова польська. Чорнові варіанти. 3 лл., 17 арк.
277. Львівська наукова бібліотека ім. В. Стефаника НАН України. Фонд рукописів. Ф.237. Цинкаловський О. Цнк-215. Цинкаловський О. М. Листи до невстановлених осіб. Без дати. Без місця. Мова польська. Чорновики. 3 лл., 4 арк.
278. Львівська наукова бібліотека ім. В. Стефаника НАН України. Фонд рукописів. Ф.237. Цинкаловський О. Цнк-216. Цинкаловський Олександр. Листи до адміністрації Інституту археології АН УРСР щодо видання праці фондоутворювача «Стара Волинь і Волинське Полісся». 1970-1973. Краків. Чорнові та чистові варіанти. Автограф. Маш. 3 лл., 9 арк.
279. Львівська наукова бібліотека ім. В. Стефаника НАН України. Фонд рукописів. Ф.237. Цинкаловський О. Цнк-217. Цинкаловський О. Лист до Волинського товариства охорони пам'яток історії та культури стосовно розгляду Археологічного атласа Волині і Волинського Полісся, укладеного фондоутворювачем. 1972, серпня, 5. [Краків]. Два чорнові варіанти. Автограф. 2 арк.
280. Львівська наукова бібліотека ім. В. Стефаника НАН України. Фонд рукописів. Ф.237. Цинкаловський О. Цнк-218. Цинкаловський Олександр. Лист до Публічної бібліотеки у Ленінграді з проханням повідомити про наявність книги: „Jan Orłowski. Muza roksolańska. O triumfalnej sławie Jana Mazepy”. 1969, січень. Краків. Мова російська, польська. Чорновий та чистовий варіанти. 1 л., 2 арк.
281. Львівська наукова бібліотека ім. В. Стефаника НАН України. Фонд рукописів. Ф.237. Цинкаловський О. Цнк-219. Цинкаловський О. (підпис — Волинець О.). Лист

- до редакції журналу «Наша культура» стосовно публікації статті «Прислів'я — народна мудрість українського народу». 1972, січня, 21. Без місця. 1 арк.
282. Львівська наукова бібліотека ім.В.Стефаніка НАН України. Фонд рукописів. Ф.237. Цинкаловський О. Цнк-220. А.К. [Анатолій Михайлович] Лист до Цинкаловського О. щодо видання історично-географічного і економічного словника «Стара Волинь і Волинське Полісся» і з проханням посприяти у придбанні книг. 1972, серпня, 20. Без місця. 1 л., 2 арк.
283. Львівська наукова бібліотека ім.В.Стефаніка НАН України. Фонд рукописів. Ф.237. Цинкаловський О. Цнк-221. Амановіч... Листи до Цинкаловського О.М. 1973, 1980. Краків, без місця. 2 лл., 2 арк.
284. Львівська наукова бібліотека ім.В.Стефаніка НАН України. Фонд рукописів. Ф.237. Цинкаловський О. Цнк-222. Багорова, завідувач відділу довідково-бібліографічної роботи і науково-інформаційної бібліографії державної бібліотеки. Лист до О.Цинкаловського з повідомленням про бібліографію М.Теодоровича — історика Волині. 1966, серпня, 27. Москва. Друк. Мова російська, польська. 1 арк.
285. Львівська наукова бібліотека ім.В.Стефаніка НАН України. Фонд рукописів. Ф.237. Цинкаловський О. Цнк-223. Балик І., священник. Лист до Цинкаловського О. стосовно розкопок фундаментів церкви біля р. Сян у 1920 р. 1974, грудня, 16. Перемишль. 1 л., 1 арк.
286. Львівська наукова бібліотека ім.В.Стефаніка НАН України. Фонд рукописів. Ф.237. Цинкаловський О. Цнк-224. Бойко М.Б. Листи до Цинкаловського О. 191, 1978. США. Мова українська, польська. 2 лл., 2 арк.
287. Львівська наукова бібліотека ім.В.Стефаніка НАН України. Фонд рукописів. Ф.237. Цинкаловський О. Цнк-225. Буковський З. Лист до Цинкаловського О.М. стосовно матеріалів про скіфські списи, знайдені біля р.Буг і на околицях Володимира-Волинського. 1972, січня, 22. Варшава. Мова польська. Маш. 1 арк.
288. Львівська наукова бібліотека ім.В.Стефаніка НАН України. Фонд рукописів. Ф.237. Цинкаловський О. Цнк-226. Бухало Гурій. Листи до Цинкаловського О. 1971, 1972. м. Рівне. Автограф. Машинопис. 2 лл., 2 арк.
289. Львівська наукова бібліотека ім.В.Стефаніка НАН України. Фонд рукописів. Ф.237. Цинкаловський О. Цнк-227. Гайдук Михайло. Лист до Цинкаловського Олександра стос онов збирання колекції фотографій українських церков у Польщі. 1976, грудня, 23. Марльтон, США. Друк., маш. 1., 1 арк.
290. Львівська наукова бібліотека ім.В.Стефаніка НАН України. Фонд рукописів. Ф.237. Цинкаловський О. Цнк-228. Генрик Д., Пенсільванський університет. Лист до

- Цинкаловського О. щодо наукового видання з колекції фотографій фондоутворювача архітектурних пам'яток Волині та Лемківщини. 1974. Філадельфія. Мова польська. 1 л., 2 арк.
291. Львівська наукова бібліотека ім.В.Стефаника НАН України. Фонд рукописів. Ф.237. Цинкаловський О. Цнк-229. Грабарчук М. Лист до Цинкаловського О. побутового змісту. 1958, травня, 10. Володимир-Волинський. Мова російська, польська. 1 л., 1 арк.
292. Львівська наукова бібліотека ім.В.Стефаника НАН України. Фонд рукописів. Ф.237. Цинкаловський О. Цнк-230. Довгаль І. Лист до Цинкаловського О.М. з повідомленням про пересилку грошей на видання праці «Стара Волинь і Волинське Полісся». 1970, листопада, 6. Торонто. Мова польська, українська, англійська. Маш. Автограф. 1 арк.
293. Львівська наукова бібліотека ім.В.Стефаника НАН України. Фонд рукописів. Ф.237. Цинкаловський О. Цнк-231. Ісаєвич Я.Д, Лист до Цинкаловського Олександр стосовно археологічних даних про Перемишль і Дорогичин. 1962, жовтня, 14. Львів. Автограф. 2 арк.
294. Львівська наукова бібліотека ім.В.Стефаника НАН України. Фонд рукописів. Ф.237. Цинкаловський О. Цнк-232. Маєвський К. (Majewski K.). Листи до Цинкаловського О. 1948. Вроцлав. Мова польська. 3 лл., 3 арк.
295. Львівська наукова бібліотека ім.В.Стефаника НАН України. Фонд рукописів. Ф.237. Цинкаловський О. Цнк-233. Маркевич О. Лист до Цинкаловського О. з повідомленням про стан видання книги О.Цинкаловського. 1971, березня, 3. Київ. Автограф. 1 арк.
296. Львівська наукова бібліотека ім.В.Стефаника НАН України. Фонд рукописів. Ф.237. Цинкаловський О. Цнк-234. Маслінська-Новакова Софія (Zofia Maslińska-Nowakowa), asystenta prof. Molego. Лист до О. Цинкаловського щодо з'їзду істориків мистецтва у Кракові. 1956, вересня, 24. Без місця. Мова польська. 1 л., 1 арк.
297. Львівська наукова бібліотека ім.В.Стефаника НАН України. Фонд рукописів. Ф.237. Цинкаловський О. Цнк-235. Тилишенко Василь. Лист до Цинкаловського О. стосовно візиту до Кракова сина адресанта. [1968]. Без місця. 1 арк.
298. Львівська наукова бібліотека ім.В.Стефаника НАН України. Фонд рукописів. Ф.237. Цинкаловський О. Цнк-236. Тилишенко Володимир. Лист до Цинкаловського О. щодо придбання медальйонів та хрестів – археологічних знахідок та про видання про них наукових праць адресата. 1975, квітня, 28. Нью-Йорк. Мова українська, англійська. 1 л., 1 арк.

299. Львівська наукова бібліотека ім.В.Стефаника НАН України. Фонд рукописів. Ф.237. Цинкаловський О. Цнк-237. Раєвський Здіслав (Dr. Zdzisław Rajewski). Лист до Цинкаловського Олександра стосовно археологічних матеріалів про поселення у м. Городку над Бугом і Червно. 1953, березня, 6. Варшава. Мова польська. Маш. 1 арк.
300. Львівська наукова бібліотека ім.В.Стефаника НАН України. Фонд рукописів. Ф.237. Цинкаловський О. Цнк-238. Толочко П. Лист до Цинкаловського О.М. стосовно розкопок на Червоній площі. 1972, серпня, 15. Без місця. Автограф. 1 арк.
301. Львівська наукова бібліотека ім.В.Стефаника НАН України. Фонд рукописів. Ф.237. Цинкаловський О. Цнк-239. Шумовський Ю.Ф. Лист до Цинкаловського О. з описом свого проживання і праці в Африці. Примітка: додано фото зуба пале мастодонта, знайдено у с.Вільгір Рівенської обл. у 1943 р. 1962, червня, 12. Нью-Йорк. Мова російська. Машинопис. 2 арк. + фото.
302. Львівська наукова бібліотека ім.В.Стефаника НАН України. Фонд рукописів. Ф.237. Цинкаловський О. Цнк-240. Яків, священник. Лист до Цинкаловського О. щодо мистецької цінності ікон собору м. Чернігова. 1972, квітня, 23. Без місця. Маш. 1 л., 1 арк.
303. Львівська наукова бібліотека ім.В.Стефаника НАН України. Фонд рукописів. Ф.237. Цинкаловський О. Цнк-241. Невстановлена особа. Листи до Цинкаловського О. на теми археології. 1962-1963. Без місця. Мова польська. 2лл., 2 арк.
304. Львівська наукова бібліотека ім.В.Стефаника НАН України. Фонд рукописів. Ф.237. Цинкаловський О. Цнк-242. [Редакція Волинської обласної газети у Луцьку]. Лист до О.Цинкаловського з пропозицією продовжити публікувати спогади про свої археологічні дослідження на Волині у Волинській обласній газеті. 1972, грудня, 23. Луцьк. 1 л., 1 арк.
305. Львівська наукова бібліотека ім.В.Стефаника НАН України. Фонд рукописів. Ф.237. Цинкаловський О. Цнк-243. Невстановлена особа. Лист до Цинкаловського Олександра з проханням написати замітку до газети про М.Зиблікевича — президента Кракова. 1965, березня, 2. Без місця. 1 л., 1 арк.
306. Львівська наукова бібліотека ім.В.Стефаника НАН України. Фонд рукописів. Ф.237. Цинкаловський О. Цнк-244. Листи до Цинкаловського О. побутового змісту від невстановлених осіб. 1956, 1958. Новий Торг, без місця. 3 лл., 4 арк.
307. Львівська наукова бібліотека ім.В.Стефаника НАН України. Фонд рукописів. Ф.237. Цинкаловський О. Цнк-245. [Лена] і Евелін. Лист до Цинкаловських Олександра і Регіни побутового змісту. 1973, квітня, 1. Люблін. 1 л., 1 арк.

308. Львівська наукова бібліотека ім.В.Стефаника НАН України. Фонд рукописів. Ф.237. Цинкаловський О. Цнк-246. Acta Archeologica Carpathica, редакція. Лист до Цинкаловського Олександра щодо видання праць фондоутворювача. 1963, липня, 15. Краків. Мова польська. 1 арк
309. Львівська наукова бібліотека ім.В.Стефаника НАН України. Фонд рукописів. Ф.237. Цинкаловський О. Цнк-247. Державний археологічний музей у Польщі. Лист до О.Цинкаловського з повідомленням про пересилку XI тому „Matetiałów Starożytnych”(1968) і про друкування праці фондоутворювача. 1969, березня, 7. Варшава. Мова польська. Маш. 1 л., 1 арк.
310. Львівська наукова бібліотека ім.В.Стефаника НАН України. Фонд рукописів. Ф.237. Цинкаловський О. Цнк-248. Інститут археології АН УРСР, Баран В.Д. Листи до О.Цинкаловського щодо видання часопису «Археологія» та рецензування праці фондоутворювача «Стара Волинь і Волинське Полісся». 1971, 1973. Київ, без місця. Автограф. Маш. 2 лл., 2 арк.
311. Львівська наукова бібліотека ім.В.Стефаника НАН України. Фонд рукописів. Ф.237. Цинкаловський О. Цнк-249. Інститут археології АН УРСР (Смирнов С.В., Вчений секретар, невстановлена особа). Листи до Цинкаловського О. щодо пересилки з м. Києва до м.Кракова рукопису праці фондоутворювача «Стара Волинь і Волинське Полісся». 1973. Київ. Маш. Автограф. 2 лл., 2 арк.
312. Львівська наукова бібліотека ім.В.Стефаника НАН України. Фонд рукописів. Ф.237. Цинкаловський О. Цнк-250. Лондонський університет, Інститут археології, факультет доісторичної європейської археології, проф.. Дж. Іванс. Лист до Цинкаловського О. стосовно археологічних розкопок на Волині. 1962, травня, 11. Лондон. Мова англійська, польська. Маш. 1 л., 1 арк.
- Рецензії на праці Цинкаловського О.*
313. Львівська наукова бібліотека ім.В.Стефаника НАН України. Фонд рукописів. Ф.237. Цинкаловський О. Цнк-205. Бойко М. “Словник Волині другої редакції” — стаття. Ксерокопія з газети «Новий шлях», ч. 48. 1984, грудня, 1. Торонто. Друк. 1 арк.
314. Львівська наукова бібліотека ім.В.Стефаника НАН України. Фонд рукописів. Ф.237. Цинкаловський О. Цнк-206. Крушельницька Л., Курдидик А., Рожко В., А. С., І. К. Статті про Цинкаловського О. у періодичних виданнях: «Радянська Волинь», «Свобода», «Український голос», «Українське православне слово» та ін. 1983, 1984, 1991, без дати. Луцьк, Львів, Варшава, Вінніпег, без місця. Друк., копії. 14 арк.
315. Львівська наукова бібліотека ім.В.Стефаника НАН України. Фонд рукописів. Ф.237. Цинкаловський О. Цнк-207. Курдидик А. Книга про Волинь і Волинське

- Полісся. Черговий осяг волинян. Краєзнавчий словник проф. О.Цинкаловського — стаття. 1984. Без місця. Друк. 2 ксерокопії, 4 арк.
316. Львівська наукова бібліотека ім.В.Стефаника НАН України. Фонд рукописів. Ф.237. Цинкаловський О. Цнк-208. Михальчук В. Ще раз про книжку «Стара Волинь і Волинське Полісся» — вирізка з газети «Новий шлях». 1985, квітня, 6-13. Без місця. Канада. Друк. 1 арк.
317. Львівська наукова бібліотека ім.В.Стефаника НАН України. Фонд рукописів. Ф.237. Цинкаловський О. Цнк-209. Ст. Радіон. Рецензія на працю А.Бужанського (О.Цинкаловського) «Ріка Прип'ять та її допливи» (Вінніпег, 1966). — вирізка з газети «Вільна думка». 1967, лютого, 19. Сідней. Друк. 1 арк.
318. Львівська наукова бібліотека ім.В.Стефаника НАН України. Фонд рукописів. Ф.237. Цинкаловський О. Цнк-210. Рецензії та відгуки на працю О. Цинкаловського „Materiały do pradziejów Wołynia i Polesia Wołyńskiego” (1961) — вирізки з періодичних видань. 1961, 1962, без дати. Варшава, без місця. Друк. 4 арк.

Іконографічні матеріали

319. Львівська наукова бібліотека ім.В.Стефаника НАН України. Фонд рукописів. Ф.237. Цинкаловський О. Цнк-305. Цинкаловський О. Фотопортрет. 1937, червня, 22. Львів. На звороті — автограф О.Цинкаловського. 1 фото.
320. Львівська наукова бібліотека ім.В.Стефаника НАН України. Фонд рукописів. Ф.237. Цинкаловський О. Цнк-306. Цинкаловський О. Фотографії різних років. 1902, 1936, 1940, без дати. Ковель, без місця. 5 фото + 2 негативи.
321. Львівська наукова бібліотека ім.В.Стефаника НАН України. Фонд рукописів. Ф.237. Цинкаловський О. Цнк-307. Групова фотографія учасників археологічних розкопок (серед них — О.Цинкаловський) в урочищі «Чорна криниця» у с.Бодаки на Волині. [1940]. с. Бодаки. Мова українська, польська. Підпис фондоутворювача. 1 фото + фотокопія.
322. Львівська наукова бібліотека ім.В.Стефаника НАН України. Фонд рукописів. Ф.237. Цинкаловський О. Цнк-308. Фотографії ікон. Без дати. Без місця. 5 фото + 1 негатив.
323. Львівська наукова бібліотека ім.В.Стефаника НАН України. Фонд рукописів. Ф.237. Цинкаловський О. Цнк-309. Фотографії учасників екскурсії у Польщі. 1983, вересня, 3. Без місця. 1 фото.
324. Львівська наукова бібліотека ім.В.Стефаника НАН України. Фонд рукописів. Ф.237. Цинкаловський О. Цнк-310. Фотографії надмогильних пам'ятників Г.Вархоляка

- та М.Свежбінського. Без дати, 1965. Без місця. На звороті — автограф О.Цинкаловського. 2 фото.
325. Львівська наукова бібліотека ім.В.Стефаника НАН України. Фонд рукописів. Ф.237. Цинкаловський О. Цнк-311. Цинкаловський Олександр. Археологічні знахідки на Волині 1937, 1938, 1940 рр. (період римський, Висоцька культура та ін.) — фотографії, вирізки з друкованих видань (аркуші з альбома). Без дати. Без місця. Мова польська. Автограф О.Цинкаловського. 11 арк.
326. Львівська наукова бібліотека ім.В.Стефаника НАН України. Фонд рукописів. Ф.237. Цинкаловський О. Цнк-312. Фотографії археологічних знахідок у м.Володимирі, с. Буханка, Зимне, Літовеж, Осміловичі на Волині. 1958, 1930-1935 рр. Без місця. Мова польська, українська. Автограф О.Цинкаловського. 16 арк.
327. Львівська наукова бібліотека ім.В.Стефаника НАН України. Фонд рукописів. Ф.237. Цинкаловський О. Цнк-313. Фотографії пам'яток архітектури (замки, церкви, кладовища) та археологічних об'єктів у населених пунктах Володимирського, Ковельського, Луцького та ін. повітів на Волині — альбом. Без дати. Мова польська. Автограф О.Цинкаловського. 14 арк.
328. Львівська наукова бібліотека ім.В.Стефаника НАН України. Фонд рукописів. Ф.237. Цинкаловський О. Цнк-314. Околиця с.Бужанки Волинської області — фотографія. Без дати. На звороті — автограф О.Цинкаловського. 1 фото.
329. Львівська наукова бібліотека ім.В.Стефаника НАН України. Фонд рукописів. Ф.237. Цинкаловський О. Цнк-315. Цинкаловський Олександр. Городища на Волині — фотографії на аркушах з альбома (автографи на аркушах — польською мовою). 1870, 1930, 1932, без дати. С. Зимне, Ізов, Устилуг, Дорогичин, Літовеж, без місця. 9 арк. + 1 фотокопія.
330. Львівська наукова бібліотека ім.В.Стефаника НАН України. Фонд рукописів. Ф.237. Цинкаловський О. Цнк-316. Фотографії змієвиків, хрестів — археологічних знахідок з колекції О.Цинкаловського. На звороті — автографи фондоутворювача. 1932, 1937, 1938, 1965, без дати. М. Володимир-Волинський, Шумськ, Пересипниця, Тмутаракань, Ленінград (Ермітаж). 9 фото + 1 конверт.
331. Львівська наукова бібліотека ім.В.Стефаника НАН України. Фонд рукописів. Ф.237. Цинкаловський О. Цнк-317. Фотографії предметів — археологічних знахідок у с. Вікніні (Okniń) Кременецького повіту — аркуші з альбома. Мова польська. Підпис: Śmiszko. Archeologia. — Kiew, 1927 (?). Без дати. Без місця. Автограф О.Цинкаловського. 3 арк.

332. Львівська наукова бібліотека ім.В.Стефаника НАН України. Фонд рукописів. Ф.237. Цинкаловський О. Цнк-318. Цинкаловський Олександр. Срібний скарб з Хонякова (Skarb srebrny z Choniakowa) — фотографії, вирізки з видання „Światowit”. Т.ХІІІ. 1929. Без дати. Без місця. Мова польська. 1 арк.
333. Львівська наукова бібліотека ім.В.Стефаника НАН України. Фонд рукописів. Ф.237. Цинкаловський О. Цнк-319. Фотографії церков, будинків, краєвидів — вирізки з видань. Без дати. Без місця. Мова польська, німецька, російська. 19 арк.
334. Львівська наукова бібліотека ім.В.Стефаника НАН України. Фонд рукописів. Ф.237. Цинкаловський О. Цнк-320. Село Криниця (циркул Новий Санг). Церква початку ХІХ ст. — фото. На звороті — автограф О.Цинкаловського. 1 фото.
335. Львівська наукова бібліотека ім.В.Стефаника НАН України. Фонд рукописів. Ф.237. Цинкаловський О. Цнк-321. Фотографії: Українка в намітці (Ukraińka w namiocie), Гуцул (Hucuł) — вирізки з періодичних видань. Без дати. Без місця. Мова польська. Друк. 2 арк.

Архівні матеріали

336. Державний архів Волинської області. Ф. 3618. Товариство “Волинь”, науково-дослідна установа Інститут дослідів Волині, м. Вінніпег, провінція Манітоба, Канада. Оп. 1. Спр. 44. Листування Олександра та Регіни Цинкаловських з Польщі з Інститутом дослідів Волині і Товариством Волинь за 1978–1991 роки. 81 арк.
337. Центральний державний історичний архів України, м. Львів. Ф. 309. НТШ у Львові. Оп. 1. Спр. 1952. Стаття Цинкаловського О. “Назви сіл і урочищ на Західній Волині” і спогади Цирика Л. “З мого минулого”. 16 арк.
338. Центральний державний історичний архів України, м. Львів. Ф. 348. Товариство “Просвіта”, м. Львів. Оп. 1. Спр. 1637. Протокол, квитанції, звіт та інші матеріали про ліквідацію повітового товариства Просвіта у місті Володимирі-Волинському, а також підпорядкованих йому читалень. 22 арк.
339. Центральний державний історичний архів України, м. Львів. Ф. 348. Товариство “Просвіта”, м. Львів. Оп. 1. Спр. 3492. Матеріали про організаційно-пропагандистську діяльність Луцької повітової Просвіти, а також її ліквідацію в умовах білпольської окупації. 40 арк.
340. Центральний державний історичний архів України, м. Львів. Ф. 358. Шептицький Андрей (Роман-Марія-Александр), граф, митрополит Галицький греко-католицької церкви, архієпископ Львівський, єпископ Кам’янець-Подільський, культурний і церковний діяч, меценат, дійсний член НТШ. Оп. 1. Спр. 367. Листи кореспондентів з прізвищами на літери “Це-Цьо” до Шептицького А. 192 арк.

341. Центральний державний історичний архів України, м. Львів. Ф. 369. Шендрик Іван (1879-?), громадський діяч, керівник видавничого відділу Генерального штабу УНР, гімназійний професор, архівар, заступник голови бібліологічної секції НТШ. Оп.
342. Центральний державний історичний архів України, м. Львів. Ф. 408. Греко-католицький митрополичий ординаріат, м. Львів, 1531 - 1945. Оп. 1. Спр. 824. Звіти, листи та інші документи про діяльність археолога Цинкаловського О. над комплектуванням митрополичого архіву 56 с.
343. Центральний державний історичний архів України, м. Львів. Ф. 408. Греко-католицький митрополичий ординаріат, м. Львів, 1531 - 1945. Оп. 1. Спр. 1186. Дослідження Цинкаловського О. про виявлені археологічні об'єкти на території Володимирського, Любомльського і Горохівського повітів. 224 арк.
344. Центральний державний історичний архів України, м. Львів. Ф. 408. Греко-католицький митрополичий ординаріат, м. Львів, 1531 – 1945. Оп. 1. Спр. 1187-1188. Чорнові записки до дослідження Цинкаловського О. про археологічні об'єкти. Том I-II і останній.

Про О. Цинкаловського

345. Акопджанян Д. Дослідження історії Волині Олександром Цинкаловським. *Наукові праці Центру історіографічних досліджень*: зб. ст. за результатами роботи Центру історіографічних досліджень. Житомир : вид-во ЖДУ імені І. Франка, 2015. С. 10–14.
346. Бібліографія наукових праць ювілята, 1930-1973 / Впоряд. М.Бойко. Цинкаловський О. *Старовинні пам'ятки Волині*. Торонто, 1975. С. 117–123.
347. Бібліографія наукових праць ювілята, 1930-1973 / Впорядкував М. Бойко. *Минуле і сучасне Волині: Олександр Цинкаловський і край*: матеріали ІХ наук. іст.-краєзн. міжн. конф. (м. Володимир-Волинський, 20-23 січня 1998 р.). Луцьк: Надстир'я, 1998. С. 49–51.
348. Білик В. Матеріали О. Цинкаловського у фондах Волинського краєзнавчого музею. *Минуле і сучасне Волині та Полісся: Олександр Цинкаловський і край*: матеріали ХХVII Міжнародної наукової історико-краєзнавчої конференції, присвяченої 1020-ій річниці від першої писемної згадки про Володимир та 110-річчю від дня народження О. Цинкаловського (м. Володимир-Волинський, 22 лютого 2008 р.). Луцьк, 2008. С. 49–53.
349. Бірюліна О. Експедиція Олександра Цинкаловського в село Сереховичі. *Сереховичі: з історичної пам'яті* / автор і упоряд. А. І. Бондарчук. Луцьк: Надстир'я, 2020. С. 40–45.

350. Бобак О. Родовід Олександра Цинкаловського – патріарха волинського краєзнавства. *Минуле і сучасне Волині та Полісся: Олександр Цинкаловський і край*: матеріали XXVII Міжнародної наукової історико-краєзнавчої конференції, присвяченої 1020-ій річниці від першої писемної згадки про Володимир та 110-річчю від дня народження О.Цинкаловського (м. Володимир-Волинський, 22 лютого 2008 р.). Луцьк, 2008. С. 11–19.
351. Бобак О. Цинкаловський і Прибужжя. *Минуле і сучасне Волині й Полісся: Край на межі тисячоліть*: матеріали X наук. іст.-краєзн. конф., яка відбулася у Старому Чорторійську, Маневичах, Четвертні та Нововолинську в 2000–2002 рр. Луцьк: Надстир'я, 2002. С. 22–23.
352. Бобак О. Час відкриває істину. Родовід Олександра Цинкаловського – патріарха волинського краєзнавства: художн.-біогр. оповідь. Луцьк: Волинська обласна друкарня, 2008. 112 с.: іл.
353. Бундак О. Олександр Цинкаловський: історико-археологічні студії. *Українська історична наука на шляху творчого поступу*: в 3 т. : доп. та повідомл.: III Міжнар. наук. конгрес укр. істориків (м. Луцьк, 17–19 травня 2006 р.). Луцьк, 2008. Т. 3. С. 364–368.
354. Василюк Л. Олександр Цинкаловський і Волинь. *Минуле і сучасне Волині: Олександр Цинкаловський і край*: матеріали IX наук. іст.-краєзн. міжн. конф. (м. Володимир-Волинський, 20-23 січня 1998 р.). Луцьк: Надстир'я, 1998. С. 42.
355. Василюк Л. Творчі взаємини О. Цинкаловського та М. Корзонюка. *Наука і освіта*: Зб. наук. праць. К., 1997. Кн. I. С. 142-144.
356. Вільнич А. Історичні праці про Волинь (О.Цинкаловський “Княжий город Володимир” і інші). *Наш Світ*. Луцьк, 1936. Ч. 2 (лютий). С. 12-14. [рецензія].
357. Вісті з краю: Під Даниловою Горою в Холмі віднайшли великі печери... Тепер ці печери досліджує археолог О.Цинкаловський. *Літопис Волині*. Вінніпег, 1966. Ч. 8. С. 86.
358. Гаврилюк О. Н., Гаврилюк С. В., Лішній В. М. Олександр Цинкаловський – видатний дослідник Волині та Волинського Полісся. *Матеріали XL наукової конференції професорсько-викладацького складу і студентів Волинського державного університету імені Лесі Українки*. Луцьк, 1994. Ч.2. С. 48-50.
359. Гачол А. Місця, пов'язані з життям та діяльністю Олександра Цинкаловського (повідомлення). Кучинко М., Охріменко Г., Савицький В. *Культура Волині та Волинського Полісся княжої доби*. Луцьк: Волинська обласна друкарня, 2008. С. 243–244.

360. Гика В. М. Волинські дороги Олександра Цинкаловського. “*Роде наш красний...*”: *Волинь у долях краян і людських документах*: в 3 т. / М-во освіти і науки України, Волин. держ. ун-т ім. Лесі Українки, Волин. акад. дім; авт.-упор. Л. К. Оляндер, Л. В. Бублейник, А. М. Силюк; за заг. ред. М. І. Дубини. Т.3. Луцьк, 1999. С. 646–648.
361. Грабарчук Н. ... І аз воздам (Спогади). *Минуле і сучасне Волині та Полісся: Олександр Цинкаловський і край*: матеріали XXVII Міжнародної наукової історико-краєзнавчої конференції, присвяченої 1020-ій річниці від першої писемної згадки про Володимир та 110-річчю від дня народження О. Цинкаловського (м. Володимир-Волинський, 22 лютого 2008 р.). Луцьк, 2008. С. 41-45.
362. Грабарчук Н. Є люди із серцем камінним, є камені із серцем людини... *Слово правди*. 2008. 21 лютого (№ 15–16). С. 3.
363. Григоренко С. Вчений-краєзнавець професор О. Цинкаловський. *Молодіжний науковий вісник*. Луцьк, 1999. Вип. I. Історичні науки. С. 47–49.
364. Гуменюк Н. Олександр Цинкаловський і Волинь. *Віче*. 1998. 5 лютого (№ 6). С. 8.
365. Гуртовий Г. Дослідник історії Волині (До 95-річчя з дня народження О. М. Цинкаловського). *Слава правди*. 1993. 19 січня (№ 5). С. 3.
366. Гуртовий Г. Дослідник історії Волині (До 95-річчя з дня народження О. М. Цинкаловського). *Гуртовий Г.О. Вибрані краєзнавчі статті та бібліографія*. Луцьк, 1994. С. 106–108.
367. Гуртовий Г. Науковий подвиг О. М. Цинкаловського. *Минуле і сучасне Волині: Олександр Цинкаловський і край*: Матеріали ІХ наук. іст.-краєзн. міжн. конф. (м. Володимир-Волинський, 20-23 січня 1998 р.). Луцьк: Надстир’я, 1998. С. 44-46.
368. Гусюк Л. Науковий потенціал. *Слово правди*. 1998. 20 січня (№ 6). С. 1.
369. Данилюк А. Олександр Цинкаловський – видатний дослідник давнини Волині. *Минуле і сучасне Волині та Полісся: Володимир-Волинський в історії України та Волині*: матеріали XIV Волинської наук. іст.-краєзн. конф., присвяченій 13-й річниці Незалежності України та 680-й річниці надання Володимир-Волинському Магдебурзького права / упоряд. та відп. за випуск Г. В. Бондаренко, А. М. Силюк (м. Володимир-Волинський, 2004 р.). Луцьк, 2004. С. 43–45.
370. Данилюк Н. Лінгвокраїнознавчі коментарі до топонімів у словнику О. Цинкаловського “Стара Волинь і Волинське Полісся”. *Літопис Волині: Всеукраїнський науковий часопис*. Луцьк, 2018. Ч. 19. С. 135–138.
371. Дзюбан О. Олександр Миколайович Цинкаловський – археолог, історик, музейний працівник, публіцист. *Українська періодика: Історія і сучасність*: доп. та повідомл. Сьомої Всеукр. наук.-теорет. конф. / за ред. М. М. Романюка. Львів, 2002. С. 635-639.

372. Дяченко В. Археологічна діяльність Олександра Цинкаловського та її вплив на сучасні дослідження праісторії Волині. *Літопис Волині: Всеукраїнський науковий часопис*. Луцьк, 2016. Ч. 16. С. 69–74.
373. Дяченко В. Життєвий шлях і науковий доробок Олександра Цинкаловського: історіографічний аспект. *Літопис Волині: Всеукраїнський науковий часопис* Луцьк, 2015. Ч. 14. С. 24–29.
374. Заклекта П. Пам'ятна зустріч. *Минуле і сучасне Волині: Олександр Цинкаловський і край*: матеріали ІХ наук. іст.-краєзн. міжн. конф. (м. Володимир-Волинський, 20-23 січня 1998 р.). Луцьк: Надстир'я, 1998. С. 46.
375. І. К. Світлої пам'яті Олександр Цинкаловський [некролог]. *Літопис Волині*. Вінніпег, 1988. Ч. 15. С. 206-207.
376. І. К. Св. п. Олександр Цинкаловський. *Свобода*. Нью-Джерси, 1983. 14 липня (Ч. 131). С. 4.
377. Каліщук О. 110 років від дня народження О. М. Цинкаловського (1898–1983) – історика, археолога, краєзнавця, дослідника Волині. *Календар знаменних і пам'ятних дат Волині на 2008 рік* / ред. упоряд. Є. І. Ковальчук, Е. С. Ксендзук. Луцьк: ПВД “Твердиня”, 2007. С. 10–11.
378. Каліщук О., Дяченко В. Олександр Цинкаловський – видатний дослідник Волині та Волинського Полісся. *Історичний архів*. Миколаїв, 2015. Вип. 14. С. 41–46.
379. Ковальський М. Роль Олександра Цинкаловського в українській історіографії і волиніані. *Минуле і сучасне Волині: Олександр Цинкаловський і край*: матеріали ІХ наук. іст.-краєзн. міжн. конф. (м. Володимир-Волинський, 20-23 січня 1998 р.). Луцьк: Надстир'я, 1998. С. 46-47.
380. Колосок Б. В. Зустрічі з Олександром Цинкаловським. *Старий Луцьк: науко.-інформ. зб.*: Матеріали Х ювілейної наук. конф. “Любартівські читання”, присвяч. 585-й річниці з'їзду європейський монархів у Луцьку (м. Луцьк, 22–23 травня 2014 р.). Вип. Х. Луцьк, 2014. С. 328-345.
381. Колосок Б. В. Листування з О. М. Цинкаловським. *Праці Центру пам'яткознавства*. 2013. Вип. 24. С. 177-184.
382. Корзонюк М. Великий дослідник нашого краю. *Минуле і сучасне Волині: Олександр Цинкаловський і край*: матеріали ІХ наук. іст.-краєзн. міжн. конф. (м. Володимир-Волинський, 20-23 січня 1998 р.). Луцьк: Надстир'я, 1998. С. 47-48.
383. Корзонюк М. З неопублікованої спадщини: 1. Володимир-Волинський: Відгомін сивих віків. 2. Адам Кисіль: легенди і дійсність. *Минуле і сучасне Волині та Полісся: Володимир-Волинський в історії України та Волині*: матеріали XIV Волинської іст.-

- краєзн. конф., присвяченої 13-й річниці Незалежності України та 680-й річниці надання Володимир-Волинському Магдебурзького права (м. Володимир-Волинський, 2004). Луцьк, 2004. С. 61–68.
384. Костриця М. Ю. Олександр Цинкаловський – дослідник і краєзнавець Волині. *Бердичівщина: поступ у третє тисячоліття*. Житомир, 2001. С. 34–36.
385. Кот С. Олександр Цинкаловський: життя, присвячене Волині. *Праці Центру пам'яткознавства*: зб. наук. пр. Київ, 1992. Вип. 1. С. 174–180.
386. Крушельницька Л. Олександр Цинкаловський – археолог та історик Волині. *Т. Шевченко і українська національна культура: матеріали наук. симпозиуму* (м. Львів, 8-9 червня 1989 р.). Львів, 1990.
387. Ксендзук Е. Олександр Цинкаловський: Матеріали до бібліографії. *Минуле і сучасне Волині: Олександр Цинкаловський і край*: матеріали ІХ наук. іст.-краєзн. міжн. конф. (м. Володимир-Волинський, 20-23 січня 1998 р.). Луцьк: Надстир'я, 1998. С. 49.
388. Курдидик А. Археолог Волині помер: його твір житиме. *Український голос: Канадійський фермер*. Вінніпег, 1984. Ч. 13. 19 березня.
389. Курдидик А. Книга про Волинь і Полісся: Черговий осяг волинян: Краєзнавчий словник проф. О. Цинкаловського. *Літопис Волині*. Вінніпег, 1988. Ч.15. С. 106-108.
390. Кучинко М. М. Олександр Цинкаловський – видатний дослідник археології Волині. *Нариси історії давньої Волині / за ред. Г. Охріменка*. Луцьк: Волинська обласна друкарня, 2006. С. 12–18.
391. Кучинко М. М. Олександр Цинкаловський та його книга “Княжий город Володимир”. *Цинкаловський О. Княжий город Володимир: історико-краєзнавчі нариси*. Луцьк: Надстир'я, 2000. С. 10-13.
392. Люпа В. Олександр Цинкаловський у спогадах колишньої гімназистки Ольги Караваєвої, мешканки села Кречів Володимир-Волинського району. *Минуле і сучасне Волині та Полісся: Олександр Цинкаловський і край*: матеріали ХХVІІ Міжнародної наукової історико-краєзнавчої конференції, присвяченої 1020-ій річниці від першої писемної згадки про Володимир та 110-річчю від дня народження О. Цинкаловського (м. Володимир-Волинський, 22 лютого 2008 р.). Луцьк, 2008. С. 46-49.
393. М. Т. По стежках української історії. *Наше Слово*. Варшава, 1970. 3 травня. №18. С. 3.
394. Мазурик Ю. Коментар до фотографії “Мідяний кований горнець, знайдений на уроч. “Замочок у Володимирі”, опублікованої у праці О. Цинкаловського “Стара Волинь і Волинське Полісся” (1984). *Минуле і сучасне Волині та Полісся. Місто Володимир-Волинський та Побужжя у світовій та українській історії*: матеріали

- 54 Всеукр. наук. іст.-краєзн. конф., присвяченої 1000-річчю пам'яті київського князя Володимира Великого та 860-й річниці початку будівництва Успенського собору. Луцьк, 2010. С. 80–91.
395. Мазурок В. Олександр Цинкаловський як дослідник південної Волині. *Минуле і сучасне Волині: Олександр Цинкаловський і край*: матеріали ІХ наук. іст.-краєзн. міжн. конф. (м. Володимир-Волинський, 20-23 січня 1998 р.). Луцьк: Надстир'я, 1998. С. 51-52.
396. Мельничук Н. Спогади про О. Цинкаловського за час його перебування у Володимир-Волинському у 70-х роках ХХ ст. *Минуле і сучасне Волині та Полісся: Олександр Цинкаловський і край*: матеріали ХХVII Міжнародної наукової історико-краєзнавчої конференції, присвяченої 1020-ій річниці від першої писемної згадки про Володимир та 110-річчю від дня народження О. Цинкаловського (м. Володимир-Волинський, 22 лютого 2008 р.). Луцьк, 2008. С. 45-46.
397. Мисіюк В. С. Александр Цынкаловский – исследователь пригородов берестейской земли. *Социокультурная жизнь: история повседневности*: сб. мат. регион. науч.-практ. конф. / редкол.: Т. М. Тахиян, Г. С. Розенблат (г. Брест, 27 ноября 2015 г.). Брест: БрГУ, 2016. С. 102–106.
398. Наумовська О., Шевчук С. Олександр Цинкаловський – літописець Волині і Полісся. *Етнокультура Волинського Полісся і Чорнобильська трагедія*. Вип. 3. Зарічнлянський район / упоряд. С. І. Шевчук. Рівне: Волинські обереги, 1998. С. 81–84.
399. Олександр Цинкаловський (1898–1983): біобібліогр. нарис до 115-ої річниці від дня народж. / Волин. нац. ун-т імені Лесі Українки, бібліотека; уклад. Л. Дейнека. Луцьк, 2013. 11 с. (Дослідники Волині. Дати і долі; вип. 6).
400. О-ко О. “Стара Волинь і Волинське Полісся”. *Свобода*. Нью-Джерзи, 1987. 18 березня (Ч. 51). С. 3.
401. Олександр Цинкаловський. *Ковельський календар*. Луцьк, 1996. С. 9.
402. Охріменко Г., Локайчук С., Скляренко Н. Олександр Цинкаловський і вивчення трипільський пам'яток на Волині. *Минуле і сучасне Волині та Полісся: Олександр Цинкаловський і край*: матеріали ХХVII Міжнародної наукової історико-краєзнавчої конференції, присвяченої 1020-ій річниці від першої писемної згадки про Володимир та 110-річчю від дня народження О. Цинкаловського (м. Володимир-Волинський, 22 лютого 2008 р.). Луцьк, 2008. С. 20-24.
403. Охріменко Г., Скляренко Н., Каліщук О., Ткач В., Романчук О. Олександр Цинкаловський та праісторія Волині. Луцьк: Волинська обласна друкарня, 2007. 740 с.

404. Ошуркевич О. Етнокультурні дослідження Олександра Цинкаловського. *Минуле і сучасне Волині: Олександр Цинкаловський і край*: матеріали ІХ наук. іст.-краєзн. міжн. конф. (м. Володимир-Волинський, 20-23 січня 1998 р.). Луцьк: Надстир'я, 1998. С. 53-54.
405. Ошуркевич О. Цинкаловський Олександр Миколайович. *Українська журналістика в іменах: матеріали до енциклопедичного словника* / НАН України, Львів. наук. б-ка ім. В. Стефаніка, Н.-д. центр періодики ; за ред. М. М. Романюка. Львів, 2001. Вип. 8. С. 301–304.
406. П'ясецький В. О. Цинкаловський – видатний краєзнавець Волині. *Минуле і сучасне Волині: Історичні постаті краю*: тези доповідей та повідомлень V Волинської іст.-краєзн. конф. (м. Луцьк, 11-13 жовтня 1991 р.) / редкол. Р. А. Арцішевський та ін. Луцьк, 1991. С. 11–13.
407. Павлів Д. Олександр Цинкаловський і дослідження пам'яток лужицької культури на Волині. *Минуле і сучасне Волині та Полісся: Ковель і ковельчани в історії України та Волині*: матеріали XII Всеукр. наук. іст.-краєзн. конф., присвяченої 12-й річниці Незалежності України і 485-й річниці надання Магдебурзького права. Ч. 2. (м. Ковель, 23–24 жовтня 2003 р.). Луцьк, 2003. С. 137–138.
408. Павлюк В. Олександр Цинкаловський як дослідник історії Волині. *Житомир в історії Волині і України*: тези Всеукраїнської наук. краєзн. конф. (м. Житомир 7–10 вер. 1994 р.). Житомир, 1994. С. 151–153.
409. Пащук І. Олександр Цинкаловський. *Пащук І. Млинівщина літературна*. Рівне, 1992. С. 65.
410. Петрунін О. Олександр Цинкаловський і Волинь. *Минуле і сучасне Волині та Полісся: Олександр Цинкаловський і край*: матеріали XXVII Міжнародної наукової історико-краєзнавчої конференції, присвяченої 1020-ій річниці від першої писемної згадки про Володимир та 110-річчю від дня народження О.Цинкаловського (м. Володимир-Волинський, 22 лютого 2008 р.). Луцьк, 2008. С. 27-30.
411. Петрунін О. Олександр Цинкаловський, син Володимира-Волинського. *Слово Просвіти*. 2017. 9-15 березня (Ч. 10). С. 11.
412. Пикалюк В., Федосєєва С., Вознюк О. Родове дерево Цинкаловських. *Хроніки Лодомерії*: матеріали IV Всеукраїнської наукової іст.-краєзн. конф., присвяченої 820-тій річниці утворення Галицько-Волинської держави та 695-тій річниці надання Володимирі магдебурзького права (м. Володимир-Волинський, 13 листопада 2019 р.). Вип. IV. Тернопіль: Паляниц В. А., 2019. С. 219–220.

413. Пісоцький А. Епістолярна спадщина О. Цинкаловського. *Минуле і сучасне Волині: Олександр Цинкаловський і край*: матеріали ІХ наук. іст.-краєзн. міжн. конф. (м. Володимир-Волинський, 20-23 січня 1998 р.). Луцьк: Надстир'я, 1998. С. 55-58.
414. Пісоцький А. Наукова краєзнавча діяльність історика Олександра Цинкаловського. *Минуле і сучасне Волині та Полісся. Християнство в історії і культурі Володимира-Волинського та Волині*: матеріали XLVII Всеукраїнської наукової історико-краєзнавчої конференції. Випуск 47 (м. Володимир-Волинський, 19-20 червня 2013 р.). Луцьк, 2013. С. 246–249.
415. Пісоцький А. Олександр Цинкаловський в українській пресі Польщі. *Науковий вісник Волинського державного університету імені Лесі Українки: Історичні науки*. Луцьк, 1999. Вип. 5. С. 101-103.
416. Радіон С. Професор Олександр Цинкаловський. До ювілею 75-ліття життя й 55-ліття наукової праці. *Цинкаловський О. Старовинні пам'ятки Волині*. Торонто, 1975. С. 29-33.
417. Рожко В. Дослідник Волині. *Радянська Волинь*. 1991. 4 липня (№ 121–122). С. 9.
418. Рожко В. Дослідник Волині. *Слово правди*. 1991. 31 травня (№ 87). С. 3.
419. Рожко В. Дослідник Волині. *Прапор Леніна*. 1991. 18 липня (№ 113). С. 3.
420. Рожко В. Пам'яті видатного дослідника Волині. (До сторіччя народження професора Олександра Цинкаловського). *Волинський православний вісник*. Луцьк, 1998. Ч. 2. С. 102-104.
421. Рушай Е. Науково-організаційна діяльність О. М. Цинкаловського на посаді директора Кременецького краєзнавчого музею (за матеріалами креспонденції 1939-1941 рр.). *Переяславський літопис*. 2019. Вип. 1 (15). С. 12–20.
422. Рушай Е. Олександр Цинкаловський (1898 – 1983 рр.) – видатний історик та краєзнавець Волині (до 120-річчя від дня народження). *Історія науки і біографістика*. 2018. № 3. С. 132–143.
423. Семенюк А. Олександр Цинкаловський. *Семенюк А. Ковель: минуле і сучасне*. Луцьк, 2000. С. 252.
424. Семенюк А. Олександр Цинкаловський повертається у Ковель. *І Волинські обласні краєзнавчі читання, присвячені пам'яті Григорія Гуртового*: Матеріали І Волинських обласних краєзнавчих читань, присвячених 90-річчю від дня народження Григорія Гуртового (сmt. Торчин, 26 грудня 2014 р.). Луцьк 2014. С. 319–321.
425. Сенчишак Р. Дослідження Олександра Цинкаловського в галузі гідрології (за матеріалами праці “Річка Прип'ять та її допливи”). *Минуле і сучасне Волині та Волинського Полісся в історії України та Волині*: матеріали 50 Всеукр. наук. іст.-

- краєзн. конф., присвяченої 22-й річниці Незалежності України і 495-річчю надання Ковелю магдебурзького права. Вип. 50 (12–13 грудня 2013 р.) / упоряд. А. Силук. Ковель, 2013. С. 129–132.
426. Стемковський В. З приводу трьох листів Олександра Цинкаловського. Декілька маловідомих штрихів з біографії історика. *Минуле і сучасне Волині та Полісся. Володимир-Волинський в історії України і Волині*: матеріали XXXII Міжнар. наук.-практ. іст.-краєзн. конф., присвяченої 70-річчю утворення Волинської області, 810-й річниці заснування Волинсько-Галицького князівства, 685-й річниці надання місту Володимир-Волинському магдебурзького права. Вип. 32. (м. Володимир-Волинський, 12 червня 2009 р.). Луцьк, 2009. С. 112–115.
427. Сус І. Олександр Миколайович Цинкаловський – історик-археолог та етнограф Волині. *Минуле і сучасне Волині та Полісся: Ковель і ковельчани в історії України та Волині*: матеріали XII Всеукр. наук. іст.-краєзн. конф., присвяченої 12-й річниці Незалежності України і 485-й річниці надання Ковелю Магдебурзького права Вип. 50. (м. Ковель, 23–24 жовтня 2003 р.). Луцьк, 2003. Ч. 2. С. 64–65.
428. Терський С. В. Археологічні матеріали княжої доби з досліджень Олександра Цинкаловського у фондах Львівського історичного музею. *Наукові записки [Львівського історичного музею]*. Львів, 2009. Вип. XIII. С. 19–29.
429. Федосєєва С., Вознюк О. Про що розповіла саїтлина з альбому племінниці Олександра Цинкаловського Наталії Назарівни Грабарчук. *Хроніки Лодомерії*: матеріали IV Всеукраїнської наукової іст.-краєзн. конф., присвяченої 820-тій річниці утворення Галицько-Волинської держави та 695-тій річниці надання Володимирі магдебурзького права. Вип. IV. (м. Володимир-Волинський, 13 листопада 2019 р.). Тернопіль: Паляниц В. А., 2019. С. 198–200.
430. Харів О. Слово про Олександра Цинкаловського. *Народна трибуна*. 1993. 10 лютого. (№ 10). С. 2.
431. Цибульська О. Олександр Миколайович Цинкаловський. *Минуле і сучасне Волині та Полісся: Олександр Цинкаловський і край*: матеріали XXVII Міжнародної наукової історико-краєзнавчої конференції, присвяченої 1020-ій річниці від першої писемної згадки про Володимир та 110-річчю від дня народження О.Цинкаловського (м. Володимир-Волинський, 22 лютого 2008 р.). Луцьк, 2008. С. 32–36.
432. Ш. В. Пару слів про дві поважні праці про Волинь і Полісся археолога А. Цинкаловського. *Літопис Волині*. Вінніпег, 1952. Ч. 6. С. 14–17.
433. Шейчук М. Олександр Цинкаловський – історик, археолог, етнограф, дослідник Волині та України. *Минуле і сучасне Волині та Полісся: Олександр Цинкаловський і*

- край*: матеріали XXVII Міжнародної наукової історико-краєзнавчої конференції, присвяченої 1020-ій річниці від першої писемної згадки про Володимир та 110-річчю від дня народження О.Цинкаловського (м. Володимир-Волинський, 22 лютого 2008 р.). Луцьк, 2008. С. 30-32.
434. Шестакова Н. Олександр Цинкаловський та Архів історії унії. *Волинська ікона: питання історії вивчення, дослідження та реставрації*: матеріали V наук. конф. (м. Луцьк, 27-28 серп. 1998 р.). Луцьк, 1998. С. 33–35.
435. Шиприкевич В. Олександр Цинкаловський. “*Роде наш красний...*”: *Волинь у долях краян та людських документах* : в 3 т. / М-во освіти і науки України, Вол. держ. ун-т імені Лесі Українки, Волинський академічний Дім ; авт.-упоряд. : Л. К. Оляндер, Л. В. Бублейник, А. М. Силюк ; заг. ред. М. І. Дубини. Луцьк: РВВ “Вежа”, 1999. Т. 3. С. 649–651.
436. Шиприкевич В. Олександр Цинкаловський. *Дорогобужу на Волині – 925 (1084–2009): історичні розвідки дослідників краю*. Рівне, 2009. С. 61–62.
437. Шиприкевич В. Олександр Цинкаловський. *Цинкаловський О. Стара Волинь і Волинське Полісся (Краєзнавчий словник – від найдавніших часів до 1914 року)*. Т. 1. Вінніпег, 1984. С. 598-600.
438. Янович Б. Олександр Цинкаловський – історик, археолог, краєзнавець. *Гардаріка*: матеріали Всеукр. конкурсу наук.-популяр. статей / редкол. : І. В. Постольник та ін. Харків: Право, 2015. С. 239–249.
439. Янович Б. Олександр Цинкаловський: повернення із забуття. *Минуле і сучасне Волині та Полісся: Олександр Цинкаловський і край*: матеріали XXVII Міжнародної наукової історико-краєзнавчої конференції, присвяченої 1020-ій річниці від першої писемної згадки про Володимир та 110-річчю від дня народження О.Цинкаловського (м. Володимир-Волинський, 22 лютого 2008 р.). Луцьк, 2008. С. 25-27.
440. Яриніч О. Старовижівщина на сторінках історико-краєзнавчих праць О. Цинкаловського. *Минуле і сучасне Волині та Полісся: Сереховичі та Старовижівщина у вітовій та українській історії*: матеріали LIII Всеукр. ист.-краєзн конф., присвяченої 24-й річниці Незалежності України (снт. Стара Виживка – с. Сереховичі, 20 травня 2015 р.). Луцьк, 2015. С. 392–396.
441. Gaczół A. Pamiątki związane z życiem i działalnością Aleksandra Cynkałowskiego w Krakowie. *Минуле і сучасне Волині та Полісся: Олександр Цинкаловський і край*: матеріали XXVII Міжнародної наукової історико-краєзнавчої конференції, присвяченої 1020-ій річниці від першої писемної згадки про Володимир та 110-річчю

- від дня народження О. Цинкаловського (м. Володимир-Волинський, 22 лютого 2008 р.). Луцьк, 2008. С. 19–20.
442. Gurba J. Miejsce O. Cynkałowskiego w archeologii UMCS w Lublinie. *Минуле і сучасне Волині та Полісся: Олександр Цинкаловський і край*: матеріали XXVII Міжнародної наукової історико-краєзнавчої конференції, присвяченої 1020-ій річниці від першої писемної згадки про Володимир та 110-річчю від дня народження О. Цинкаловського (м. Володимир-Волинський, 22 лютого 2008 р.). Луцьк, 2008. С. 58.
443. Kuśnierz J. Związki Aleksandra Cynkałowskiego z Zamojszczyzną – Kryłów i Gródek nad Bugiem. *Минуле і сучасне Волині й Полісся: Край на межі тисячоліть*: матеріали X наук. іст.-краєзн. конф. (). Луцьк, 2002. С. 103-105.
444. Kuśnierz J., Urbański A. Wybrane zagadnienia w zakresie współpracy Aleksandra Cynkałowskiego z Państwowym Muzeum Archeologicznym w Warszawie w świetle polskich publikacji oraz dokumentów archiwalnych. *Минуле і сучасне Волині та Полісся: Олександр Цинкаловський і край*: матеріали XXVII Міжнародної наукової історико-краєзнавчої конференції, присвяченої 1020-ій річниці від першої писемної згадки про Володимир та 110-річчю від дня народження О. Цинкаловського (м. Володимир-Волинський, 22 лютого 2008 р.). Луцьк, 2008. С. 54-57.

Інші дослідження:

445. Берест Р., Пелешишин Н. Творчий шлях в археології професора Миколи Пелешишина. *Археологічні дослідження Львівського університету*. 2005. № 8. С. 179–201.
446. Дем'янчук Г. С., Дем'янчук Б. Г., Дем'янчук А. Г. Українське краєзнавство: сторінки історії. Київ: Просвіта, 2006. 296 с.
447. Дядюк М. “Архів історії унії” як інтегральна частина візантійської бібліотеки й архіву книгозбірні “Студіон”. *Записки Львівської національної бібліотеки України імені В. Стефаника*. 2020. Вип. 12 (928). С. 229–381.
448. Л. К. Крем'янець. *Голос: український часопис*. Берлін, 1945. 17 січня (Ч. 5). С. 3.
449. Конон Н. Г. Науковий доробок М. С. Бойка в контексті розвитку історичної бібліографії. *Л'ОГО Σ: колекція праць naukowych*. 2019. Т. 4. С. 23–26.
450. Нові дослідження на трипільському поселенні Бодаки / [Н. Скакун, О. Цвек, С. Гусев та ін.]. *Археологія*. 2012. № 4. С. 74–79.
451. Онопрієнко В. І. Біографії вчених: специфіка, завдання, досвід. *Українська біографістика*: зб. наук. пр. Київ, 1999. Вип. 2. С. 49–53.

452. Петегирич В. Вітольд Ауліх та його внесок у вивчення археології Волині слов'янської та княжої доби. *Матеріали і дослідження археології Прикарпаття і Волині*. 2014. № 18. С. 400–406.
453. Ситник О., Адамишин О. Археологічна діяльність Юрія Захарука на Заході України (до 100-річчя з дня народження). *Матеріали і дослідження з археології Прикарпаття і Волині*. 2014. № 18. С. 15–32.
454. Скакун Н. Предварительные результаты изучения материалов трипольского поселения Бодаки (кремнеобрабатывающие комплексы). *Орудия труда и системы жизнеобеспечения населения Евразии: по материалам эпох палеолита – бронзы*. Санкт-Петербург; 2004. С. 57–79.
455. Терехина В. В., Скакун Н. Н., Цвек Е. В. Основные направления в изучении западного ареала трипольской культуры. *Записки Института истории материальной культуры РАН*. Санкт-Петербург, 2014. № 9. С. 54–70.
456. Фукс-Хайнритц В. Биографический метод. *Биографический метод: история, методология, практика*. Москва: Ин-т социологии РАН, 1994. С. 11-41.
457. Чишко В. С. Біографістика як галузь історичної науки: історіографія та методологія. Київ, 1997.
458. Чишко В. С. Біографічна традиція та наукова бібліографія в історії і сучасності України. Київ: МП БМТ, 1996. 239 с.
459. Чопек С. Тадеуш Сулімірський та його внесок у дослідження епохи бронзи і раннього заліза Поділля і Волині. *Археологічні дослідження Львівського університету*. 2006. Вип. 9. С. 97–105.